

TÜRK FELSEFE DERNEĞİ YAYINI

ISSN 1301-0875

FELSEFE DÜNYASI

2024 / KIŞ | SAYI: 80

FELSEFE DÜNYASI

The Philosophy World

Sayı/Issue: 80 (Kış/Winter 2024)
ISSN 1301-0875 - eISSN 2822-2970

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner

Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Christof Rapp (Ludwig Maximilians Universität, Germany)
Prof. Dr. Dean Zimmerman (Rutgers University, USA)
Prof. Dr. Duncan Pritchard (University of California Irvine, USA)
Prof. Dr. Jason Brennan (Georgetown University, USA)
Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho (Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Brazil)
Assoc. Prof. Dr. Zalan Gyenis (Jagiellonian University, Poland)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Gary N. Kemp (University of Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors

- Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Yurdağül Kılıç (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın (Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk (Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Hatice İpek Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by

ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)
Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)
ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)
PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)

Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir.
Derginin online versiyonu ücretsizdir.

The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access.
The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 300 TL | **Basım Tarihi/Publication Date:** Aralık/December 2024, 300 Adet/Copies

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital
Zübeyde Hanım, İstanbul Çarşısı, İstanbul Cd. No:48 D:48,
06070 Altındağ/Ankara

Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TEORİK MAKALE / THEORETICAL ARTICLE

Dichotomy or Continuum: Grice's Distinction between Natural and Nonnatural Meaning
İkîlilik mi, Süreklîlik mi: Grice'in Doğal ve Doğal Olmayan Anlam Arasındaki Ayrımı 4

Mehmet Hilmi Demir

Ontolojinin Vazgeçilmezliği: Betimlemelere İndirgenemeyen İsimler
The Indispensability of Ontology: Names That Cannot be Reduced to Descriptions 20

Yahya İncetahtacı

İNCELEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

At Kavramı: Kavram mı Nesne mi, Tikel mi Tümel mi? Frege ve İslam Mantık Geleneği
Çerçevesinde Bir Mukayese
The Concept Horse: Concept or Object, Particular or Universal? A Comparison in the Framework of Frege and the Islamic Tradition of Logic 38

Mehmet Özturan

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Selim Berker'in Aydınlık-Karşıtı Argümana İtirazı
Selim Berker's Objection to the Anti-Luminosity-Argument 58

Fatih Öztürk

Geometrinin Temellendirilmesinde Frege – Hilbert İhtilafının Kökenleri
The Origins of the Frege - Hilbert Controversy in the Foundations of Geometry 70

Şeyma Nur Tan

A Kantian Analysis of the Contemporary Views on Nothings and Absences
Hiçlikler ve Yokluklar Üzerine Güncel Görüşlerin Kantçı Bir Analizi 98

Osman Gazi Birgül

Anlamın Varlıkla İlişkisi ve Doğal Türler: Aristoteles ve Hilary Putnam Bağlamında Bir İnceleme
The Relationship of Meaning with Being and Natural Kinds: A Study in the Context of Aristotle and Hilary Putnam 118

Gülizar Akdemir

From Past To Present: Philosophical Reflections On AI With a SWOT Approach
Geçmişten Günümüze: Yapay Zekâ Üzerine Felsefi Düşünceler ve SWOT Yaklaşımı 138

Şeyma Bozkurt Uzan

Thomas Reid'in Eylem Felsefesinin Temel Kavramları Üzerine
On Thomas Reid's Fundamental Concepts of Action Philosophy 154

Filiz Bayoğlu Kına

Ruh, Bilinç ve Zombiler: Metafizik Çıkmazlar ve Alternatif Yollar
The Soul, Consciousness and Zombies: Metaphysical Impasses and Alternative Paths 172

Kayhan Özaykal

How is Logical Analysis Viable?
Mantıksal Çözümleme Nasıl Mümkündür? 206

Arman Besler

Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, Zorunluluk, A Priori İlişkisi
From Kant to Kripke: Analyticity, Necessity, A Priori Relation 222

Murat Fatih Yazıcı

Dichotomy or Continuum: Grice's Distinction Between Natural and Nonnatural Meaning

Mehmet Hilmi Demir

<https://orcid.org/0000-0002-7351-6206> | hilmi.demir@asbu.edu.tr

Social Sciences University of Ankara, Faculty of Humanities and Social Sciences Department of
Philosophy, History of Philosophy, Ankara, Türkiye
<https://ror.org/025y36b60>

Abstract

Grice (1957), in his theory of meaning, introduced a distinction between two different types of meaning: nonnatural meaning and natural meaning. Grice's distinction has been put to use in other areas of philosophy as well. Most famously, Dretske (1981, 1986) used Grice's distinction in his naturalized epistemology. Scarantino and Piccinini (2010) offered a probabilistic alternative for semantic theories of information based on Grice's distinction. In both Dretske's and Scarantino and Piccinini's works, Grice's distinction is assumed to form a dichotomy. This dichotomous nature, I claim, is at the root of some of the problems that afflict Dretske's information-based naturalized epistemology and Scarantino and Piccinini's probabilistic approach to information. In this paper, I suggest a revised version of Grice's distinction. In this revised version, instead of a dichotomy, natural and nonnatural meaning categories form a continuity, allowing overlapping and mixed intermediary categories between natural and nonnatural meaning. This continuous version, I further claim, provides more resources for avoiding some of the problems that afflict Dretske's naturalized epistemology and Scarantino and Piccinini's probabilistic approach to information.

Keywords: Naturalized Epistemology, Information, Non-natural meaning, Probability, Factivity principle

Citation	Demir, Mehmet Hilmi (2024). Dichotomy or continuum: Grice's distinction between natural and nonnatural meaning. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 4-19, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1555865
Date of Submission	25.09.2024
Date of Acceptance	28.11.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

İkililik mi, Süreklilik mi: Grice'in Doğal ve Doğal Olmayan Anlam Arasındaki Ayrımı

Mehmet Hilmi Demir

<https://orcid.org/0000-0002-7351-6206> | hilmi.demir@asbu.edu.tr

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi
Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

<https://ror.org/025y36b60>

Öz

Grice (1957), anlam teorisinde iki farklı anlam türü arasında bir ayrım ortaya koymuştur: doğal olmayan anlam ve doğal anlam. Grice'in ayrımı felsefenin diğer alanlarında da kullanılmıştır. En ünlüsü, Dretske (1981, 1986) Grice'in ayrımını doğallaştırılmış epistemolojisinde kullanmıştır. Scarantino ve Piccinini (2010), Grice'in ayrımına dayalı olarak bilginin semantik teorileri için olasılıkçı bir alternatif sunmuştur. Hem Dretske'nin hem de Scarantino ve Piccinini'nin çalışmalarında, Grice'in ayrımının bir ikilik oluşturduğu varsayılır. Bu ikilikli doğanın, Dretske'nin bilgiye dayalı doğallaştırılmış epistemolojisini ve Scarantino ve Piccinini'nin bilgiye olasılıkçı yaklaşımını etkileyen bazı sorunların kökeninde olduğunu iddia ediyorum. Bu makalede, Grice'in ayrımının gözden geçirilmiş bir versiyonunu öneriyorum. Bu revize edilmiş versiyonda, bir ikilik yerine, doğal ve doğal olmayan anlam kategorileri bir süreklilik oluşturur ve doğal ve doğal olmayan anlam arasında örtüşen ve karışık ara kategorilere izin verir. Bu sürekli versiyonun, Dretske'nin doğallaştırılmış epistemolojisini ve Scarantino ve Piccinini'nin bilgiye olasılıkçı yaklaşımını etkileyen bazı sorunlardan kaçınmak için daha fazla kaynak sağladığını da iddia ediyorum.

Anahtar Kelimeler: Doğallaştırılmış epistemoloji, Enformasyon, Doğal olmayan anlam, Olasılık, Olgusallık ilkesi

Atıf Bilgisi Demir, Mehmet Hilmi (2024). Dichotomy or continuum: Grice's distinction between natural and nonnatural meaning. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 4-19, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1555865	
Geliş Tarihi	25.09.2024
Kabul Tarihi	28.11.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Introduction

Grice (1957), in his theory of meaning, introduced a distinction between two different types of meaning: nonnatural meaning and natural meaning. In the former type, the meaning of a sign is determined through conventions. The conventional meaning of a sentence is an example of this type. In the latter type, the meaning of a sign is determined by nomic regularities between the sign and the signified. One classic example is the meaningful instance stated by the following sentence: "Those spots mean measles." The spots signify measles not because of a convention, but rather because of a physically reliable correlation between the spots and measles. Such instances of natural meaning are meant to be factual; that is to say, such natural instances have meaning only if they are truthful. Those particular spots mean measles only if measles is present. If not, those spots do not mean measles. This is the fundamental difference between natural and nonnatural meaning instances: the former has to be truthful, whereas the latter does not. The sentence "Julie arrived on Sunday." has conventional nonnatural meaning even when it is false. As a result, Grice understood the distinction between natural and nonnatural meaning as forming a dichotomy: a meaningful instance is either an instance of natural meaning or an instance of nonnatural meaning. Thus, for Grice, no mixed or overlapping intermediary category between natural and nonnatural meaning is allowed.

Besides his theory of meaning, Grice's distinction has been put to use in other areas of philosophy as well. Most famously, Dretske (1981, 1986) used Grice's distinction in his naturalized epistemology. Dretske constructed a semantic theory of information in which information is understood along the lines of Grice's natural meaning. He then used this notion of information for naturalizing mental content, belief, and knowledge. The notion of information that Dretske uses in his theory encapsulates truth. That is to say, information has to be truthful, because otherwise it is not information at all. Thus, information without truth is not allowed in his naturalized epistemology. This is a direct result of the factual nature of Grice's natural meaning. Since Dretske's notion of information is based on Grice's natural meaning, the factual nature of natural meaning transfers to Dretske's information as truth encapsulation.

In a *Metaphilosophy* article, Scarantino and Piccinini (2010) offered a probabilistic alternative for semantic theories of information. In their probabilistic alternative, they distinguish two types of information: natural information and nonnatural information. The former is understood along the

lines of Grice's natural meaning and the latter along the lines of Grice's nonnatural meaning. Contrary to mainstream semantic theories of information such as Dretske's, in Scarantino and Piccinini's probabilistic approach, information without truth is allowed. In other words, a signal may carry information that p even when p is false. Scarantino and Piccinini's probabilistic alternative is important because, as they rightly claim in their article, the main notions of information used in cognitive science and computer science require a probabilistic connection between information and truth.

In both Dretske's and Scarantino and Piccinini's works, the dichotomous nature of Grice's distinction is assumed without a close scrutiny. This dichotomous nature, I claim, is at the root of some of the problems that afflict Dretske's information-based naturalized epistemology and Scarantino and Piccinini's probabilistic approach to information. In this paper, I suggest a revised version of Grice's distinction. In this revised version, instead of a dichotomy, natural and nonnatural meaning categories form a continuity, allowing overlapping and mixed intermediary categories between natural and nonnatural meaning. This continuous version, I further claim, provides more resources for avoiding some of the problems that afflict Dretske's naturalized epistemology and Scarantino and Piccinini's probabilistic approach to information.

1. Dretske and the Gricean Distinction:

In his *Knowledge and the Flow of Information* (1981), Dretske attempts to provide an objective and naturalistic account of mental content and knowledge by explaining perceptual content, belief, and knowledge in terms of informational content. For this purpose, he defines the informational content of a signal and uses that definition to explain representational notions like 'seeing that,' 'believing that,' and 'knowing that.' His definition is as follows:

Informational Content: A signal r carries the information that s is F if and only if the conditional probability of s 's being F , given r (and k), is 1 (but, given k alone, less than 1) [k refers to background knowledge] (1981, s. 65).

Assigning unity to the conditional probability in the definition means that information has to be truthful. Any signal or message that is not truthful does not count as information. For Dretske, "false information and misinformation are not kinds of information—any more than decoy ducks and rubber ducks are kinds of ducks" (1981, s. 45). Many philosophers find this truth encapsulation requirement too demanding. Moreover, the truth encapsulation, i.e. the assigning of unity to the conditional probability in the defi-

nition, makes it impossible to explain false mental content. More often than not, our mental states misrepresent the external environment. Any theory of mental content should be able to explain such misrepresentation cases, but because of the truth encapsulation requirement, Dretske's framework fails to do so (Cummins 1991; Fodor 1992, 1994).

In an attempt to justify his truth encapsulation requirement, Dretske appeals to Paul Grice's distinction between natural meaning and nonnatural meaning. Natural meaning instances are factual, i.e. they refer to facts and are thus truthful. Dretske analyzes his informational content along the lines of Grice's natural meaning; he considers mental content and contents of propositional attitudes as similar to nonnatural meaning instances and tries to naturalize contents of mental states by reducing them to natural meaning instances. Since Grice's distinction serves an important function for Dretske's theory, especially for his truth encapsulation claim, a close scrutiny of the distinction is necessary.

The idea of natural meaning arises from natural signs. Natural signs have their meaning without any assistance from human beings. For example, the existence of an oasis means that there is water around, the direction of a shadow means that the sun is in the other direction, and so on. The main motivation of introducing natural meaning is to differentiate naturally occurring signs, which do not require any assistance from us, from nonnatural signs, which are formed through some sort of convention. Any natural language or any code of human communication is a good example of nonnatural signs and nonnatural meaning.

In Grice's original distinction, natural meaning instances imply the truth of the signified. To put it differently, if an occurrence means that p in a natural sense, then it is the case that p . This is called *the factivity principle* in Grice's terminology. A very commonly used example of the principle is the indicative relationship between 'red spots on the face' and 'having measles.' There is a lawful relation between red spots on the face and having measles. This lawful relationship is what constitutes the natural meaning of red spots. However, in some instances, red spots might be caused by other factors. In such situations, according to Grice, the symptom of having red spots loses its natural meaning. In other words, the red spots on Tommy's face mean_N that Tommy has measles only if Tommy really has measles (mean_N = means in a natural sense). In natural meaning instances, the relationship between a sign and the entity that is signified is one of indication.

Nonnatural meaning instances arise from nonnatural signs, to wit, signs that are created via some sort of convention. For example, the commonly known hand gesture made by forming a V with two fingers means 'peace,' and this meaning is acquired by convention. The conventional meaning of such a sign can change from one context to another. Besides such hand gestures, any natural language is also a result of conventions. The main characteristics of those nonnatural meaning instances is that they can go wrong; when one sees the V sign formed by two fingers, the sign may refer to something other than peace. In other words, nonnatural meaning instances do not obey the factivity principle. The relationship between a sign and the signified, in the case of nonnatural meaning, is one of representation.

Naturally, it is not enough to just propose the distinction between natural and nonnatural meaning instances; one also needs to offer a set of criteria by which the naturalness and nonnaturalness of a meaningful instance can be identified. For this purpose, Grice offers a twofold recognition test. For a sign X to mean r in a natural sense, the following two criteria must be satisfied (1989, s. 349):

- It should be the case that 'X means that r ' implies that r (the factivity principle).
- It should be possible to rephrase the assertion of meaning in the form 'The fact that X means that r ' (the quotability principle).

If a meaningful instance does not satisfy either one or both of these criteria, then it is a case of nonnatural meaning. The details of Grice's recognition test are not our main concern here. The only point is that such a test leads to a dichotomy. That is to say, a meaningful instance either falls under the category of natural meaning or it is a case of nonnatural meaning. This dichotomy of meaning is what Dretske borrowed from Grice, besides the original distinction itself.

The overarching goal of Dretske's project is to naturalize mental content. So, applying Grice's dichotomous distinction, he starts with the notion of natural meaning for defining his informational content. Since natural meaning instances obey the factivity principle, he puts the strong constraint of implying truth on this notion. This is the fundamental motivation behind assigning unity to conditional probabilities. Dretske then tries to explain mental content, which obviously falls under the category of nonnatural meaning since it does not obey the factivity principle, in terms of informational content that lacks any intermediary category (or any overlapping category for that matter). This is the biggest handicap, the lack of any intermediary or

overlapping category between natural and nonnatural meaning, that Dretske creates for himself.

The dichotomous analysis of meaningful instances proves to be crucial for Dretske's project, so it is only natural to ask whether it is satisfactory. A close scrutiny shows that there are two odd consequences of this dichotomy. The first is that it provides only particular natural meaning instances, to wit, it lacks a type-level meaning for natural signs. Secondly, the distinction is not exhaustive. The dichotomous natural versus nonnatural distinction is not capable of capturing some essential meaningful instances. Let me delve into these two consequences individually.

Following in Grice's footsteps, Dretske endorses the factivity principle of natural meaning, and this leads him to a particularistic account of meaning. Natural meaning is accepted only in particular instances. Let's take the example of red spots and measles. The particularistic account of meaning implies that there is no type-associated meaning of the symptom of having red spots on the face. We cannot talk about the meaning of having red spots on the face in a general sense. Whenever we talk about this symptom and its relation to measles, we should be talking about particular instances in which the person really has measles. Dretske clearly mentions this in his article "Misrepresentation."

In speaking of ... natural meaning I should always be understood as referring to particular events, states or conditions: this truck, those clouds, and that smoke (1986, s. 19).

Now imagine that you are looking at two people, Tommy and Alice. They both have red spots on their faces, but only Tommy has measles. The following three statements about this situation are compatible in Grice's dichotomous distinction, which Dretske endorses:

1. The red spots on Alice's face do not mean that she has measles.
2. The red spots on Tommy's face mean that he has measles.
3. Although the red spots on Tommy's face mean measles, having red spots as such does not mean measles.

Since one cannot speak of natural meaning instances in a general sense, there is no way of mentioning the connection between having red spots on the face and having measles in Tommy's case, unless one wants to claim that the connection between red spots and measles is a result of nonnatural mea-

ning, i.e. some sort of convention. Not only is this an odd result, but to accept all these three statements together, to say the least, is counter intuitive.

The second unacceptable result of the dualism of meaning is that some important cases of meanings are left out because they neither qualify for the category of natural meaning nor for the nonnatural meaning category. Denkel, in his *Reality & Meaning*, examines several examples that the Gricean dichotomous distinction fails to capture. The following three examples that I borrow from Denkel are sufficient to prove the point (1995, s. 186-190):

- A) That she has these spots on her skin means that she has the measles.
- B) The hair erection of this cat means that the animal is scared.
- C) The bark of that vervet monkey means that an eagle is approaching.

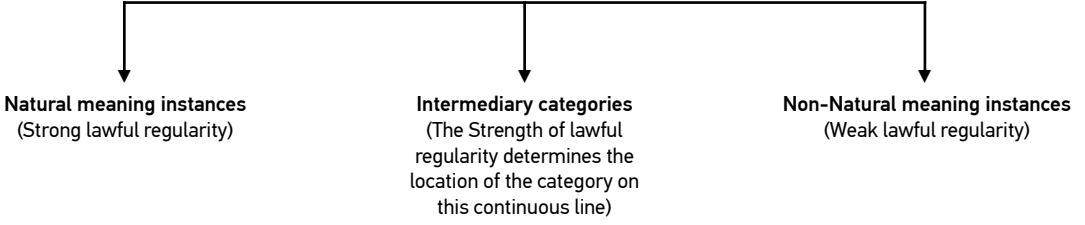
Intuitively, we are inclined to consider these three cases as cases of natural meaning. However, once Grice's twofold recognition test is applied to these cases, the situation becomes problematic because none of these meaningful statements satisfies the factivity principle. As mentioned above, in the Gricean framework and thereby in Dretske's understanding of natural meaning, it seems perfectly acceptable to say that "These spots mean measles, but actually she does not have measles." In a similar manner, the following are also acceptable: "The hair erection of this cat means that the animal is scared, but she is actually not scared since the erection is caused by the vet's chemical shot," and "The bark of that vervet monkey means that an eagle is approaching, but there is no eagle in the vicinity since the monkey is barking for the purpose of play with her friends."

Since the above examples fail to pass the recognition test for natural meaning, they will have to be categorized as nonnatural meaning instances. This option, however, is not acceptable, either, since there is no conventional apparatus involved in any of them. The result is that Grice's dichotomy is not capable of explaining these three meaningful instances. Moreover, the list of such examples could be increased by using examples from other areas, such as instinctive human communication. Hence, the dichotomous distinction is impoverished in terms of explaining meaningful instances.

These two unacceptable consequences are sufficient for the rejection of the dichotomous nature of the Gricean distinction, but they do not discredit the original distinction itself. The original distinction between natural and nonnatural meaning instances points out an essential difference between two types of meaning. So, the original distinction must be preserved by rejecting the dichotomy. A continuum between natural meaning instances and

nonnatural ones, which allows for the existence of intermediary and overlapping categories, seems to be a natural solution for the problem at hand. Such a continuous reading will keep the valuable distinction without falling into the trap of the dichotomy of two mutually exclusive poles.

It is clearly true that there are some natural signs that do their job, i.e. refer to their signified, without any human interference, and, moreover, they obey the factivity principle. It is also true that there are some communication systems in which the relationship between a sign and its signified is determined completely by conventions. However, it is equally true that there are several instances where neither the former nor the latter category seems to be a perfect fit. Such instances seem to be more of a mix of these two categories. The bark of a vervet monkey is a good example for such a mix. The meaning of the bark is nowhere close to being a result of convention, but on the other hand, it does not fully qualify as an instance of natural meaning, either. Hence, it seems very intuitive to claim that it is a mix of natural and nonnatural meaning types. The difference between the bark of a vervet monkey and a natural meaning instance seems to be the weak causal link between the bark and the existence of an eagle in the vicinity compared to the causal link between a natural sign and its signification, for example, the causal link between an oasis and the existence of water in the vicinity. On the other hand, the causal link between the vervet monkey's bark and its signification, i.e. the existence of an eagle in the vicinity, seems to be much stronger than the causal link between the V sign and the idea of peace. Thus, in terms of the strength of the causal link between a sign and its signification, natural meaning instances have the strongest ones, whereas nonnatural meaning instances have the weakest ones. This difference gives us a criterion by which one can identify the location of a meaningful instance on the continuous line between natural and nonnatural meaning instances. This idea could also be expressed in terms of the strength of the lawful regularity between a sign and its signification, instead of appealing to causality. The strongest lawful regularity happens in the case of fully natural meaning instances, whereas the weakest ones happen between fully nonnatural meaning instances. The Figure below summarizes this continuous reading of the original Gricean distinction.

As shown in the figure, there could be several different intermediary categories, since the strength of lawful regularity between a sign and its signification can vary along a wide range. Some examples of the intermediary categories are functions based on natural mechanisms and animal communicative behavior. This continuous version seems to be better than the original dichotomous version that led Dretske to the trap of assigning unity to conditional probabilities. Within the continuous reading, the conditional probability of a signified given the sign varies depending on the location of the meaningful instance between two ends of the line of meaning. In the case of strict natural meaning instances, the conditional probability of the signified given a sign is one. One example is helpful here:

$$P(\text{'the presence of water in the vicinity'} \mid \text{'an oasis'}) = 1.$$

It is clear that Dretske has such instances in mind for the definition of informational content. The value of conditional probabilities starts decreasing as soon as one leaves the strict cases of natural meaning instances. One example from the literature on biological functions is the following:

$$P(\text{'the presence of a fly'} \mid \text{'a frog's sticking out its tongue'}) < 1.$$

It is less than one, because, as it is well known by now, frogs stick out their tongues even when they see fly-like black dots.

It seems that the Dretskean framework would have more resources to deal with problems like misrepresentation if a continuous reading were accepted. Moreover, the continuous reading does not lead to unacceptable consequences, as in the case of the dualistic reading.

2. Scarantino and Piccinini and the Gricean Distinction

That information encapsulates truth has been a more or less generally accepted dictum since the early uses of information theoretic concepts in philosophy. Dretske's 1981 framework, discussed above, is the first example of this dictum being clearly formulated and defended as a fundamental thesis.

Floridi (2005, 2007), among several others, more or less followed the same reasoning and formulated the Veridicality Thesis:

(Veridicality Thesis) If a signal s being F carries natural information about an object o being G , then o is G .

The thesis implies that any nontruthful signal (or message) does not carry information, and thus, partial information, false information, and misinformation are not types of information at all. Because of the necessary connection between information and truth, such phrases refer to nothing but semantic junk. According to Scarantino and Piccinini (2010), such a consequence is at odds with the way the notion of information is used in empirical disciplines such as cognitive science and computer science. In these fields, they rightly claim, it is legitimate to allow a system to have information about the obtaining of p even when it is not the case that p . Thus, in their article "Information without Truth," they offer an alternative thesis for the relation between information and truth.

For Scarantino and Piccinini, the allure of the Veridicality Thesis is partly due to the lack of a distinction between two different notions of information: natural information and nonnatural information. The former is understood along the lines of Grice's natural meaning and the latter is understood along the lines of Grice's nonnatural meaning. If the informational content of a sign is a result of physical correlations, then it carries information naturally, and if the informational content is conventionally determined, then it is a case of nonnatural information. After establishing this fundamental distinction, Scarantino and Piccinini formulate a probabilistic thesis for each type of information separately. Their thesis for natural information is as follows:

(Probabilistic Thesis) If a signal s being F carries natural information about an object o being G , then $P(o \text{ is } G | s \text{ is } F)$ is greater than $P(o \text{ is } G | \text{not } (s \text{ is } F))$.

According to this thesis, a signal s in state F can carry information about an object being G even when the object is not G . It is sufficient for the signal s to increase the probability of the object being G compared to the probability of the object being not G . Scarantino and Piccinini formulate the same idea for nonnatural information as a separate thesis. The need for a separate thesis arises because natural and nonnatural information is sharply distinguished in Scarantino and Piccinini's approach. This sharp distinction is a result of the dichotomous nature of Grice's distinction.

According to Scarantino and Piccinini, the theory probabilistic notion of information is better suited for the way the notion of information is used in computer science and cognitive science. Their explanation of this rather pragmatic justification is quite satisfactory. Moreover, they successfully reject two main arguments offered in favor of the Veridicality Thesis by Floridi. Both the pragmatic justification and the successful rejection of two main arguments are good reasons for thinking that Scarantino and Piccinini's probabilistic approach is a step in the right direction. Understandably, their probabilistic approach is a first step, still in need of further improvement. Diagnosing the potential problems that may afflict the probabilistic approach and exploring the ways of overcoming such potential problems is essential for improving their probabilistic alternative. There are at least two potential problems that may afflict the probabilistic approach. I claim that these potential problems stem from the fact Scarantino and Piccinini's probabilistic approach is based on the dichotomous reading of the Gricean distinction. Once this dichotomous reading is replaced with the continuous reading explained above, it becomes easier to overcome those potential problems. Let me now explain those two potential problems.

The first problem is related to their notion of natural information, which is understood along the lines of Grice's natural meaning. As explained in the previous section, natural meaning instances that pass Grice's twofold recognition test are factual, and thus they are truthful. They cannot go wrong. Thus, Scarantino and Piccinini's claim of information without truth is not consistent with Grice's natural meaning. Given that Scarantino and Piccinini's natural information is based on Grice's natural meaning, their probabilistic thesis for natural information does not seem to hold ground. Another way of seeing this problem is through their interpretation of the notion of nonnatural information as used in cognitive science. They rightly state that "the notion of nonnatural information used in cognitive science is best interpreted as the notion of *representation*" (2010, s. 324). Since the notion of representation admits misrepresentation cases, their claim of information without truth is consistent with representation. The problem, however, is that they do not specify a corresponding cognitive science concept for their natural information. True, representation is the best interpretation of nonnatural information, but what is the corresponding notion for natural information? A close reading of the literature on philosophy of cognitive science would reveal that the notion that corresponds to natural information used in cognitive science is the notion of indication. That's why Dretske's framework, which is based on Grice's natural meaning, is called "indicator

semantics" (Dretske 1988; Hardcastle 1994; Slater 1994.) But if this is the case, then Scarantino and Piccinini's probabilistic thesis becomes false for natural information, because indication relations cannot go wrong. There are misrepresentation cases, but there are no "misindication" cases.

The second problem is related to their notion of nonnatural information. As they discuss in their paper, one may object that they already presuppose intentional content in their notion of nonnatural information. But the whole motivation behind using Grice's natural and nonnatural meaning in philosophy of mind and epistemology is to be able to naturalize intentional content, and presuming intentional content at the outset is not consistent with this motivation. Scarantino and Piccinini admit this; they say that the naturalization of intentional content needs to be done separately, and this is not their aim. Moreover, they also accept that their notion of nonnatural information is in need of naturalization: "...we explicitly distinguish between a notion of information that can help naturalize intentionality (natural information) and a notion of information that itself needs to be naturalized (nonnatural information)" (2010, 315). With this claim, which may seem harmless at first glance, we end up having two different naturalization projects, one for intentional content and one for Scarantino and Piccinini's nonnatural information. For the former naturalization, they suggest natural information as a helpful starting point, but for the latter, they say nothing. Needless to say, it is desirable to avoid this inflation in the number of naturalization projects, if possible.

These two problems do not stem from their probabilistic approach to information; rather, they stem from the dichotomy between natural and nonnatural information. Although Scarantino and Piccinini do not explicitly discuss the dichotomous nature of their distinction, the above discussion, as well as the following quote, strongly suggests that their distinction is dichotomous.

To make sense of natural and nonnatural information, we need different theories of information. We need a theory of the conditions under which signals carry natural information. We also need a theory of the conditions under which signals carry nonnatural information (2010, s. 327).

Scarantino and Piccinini's distinction inherits the dichotomous nature of Grice's dichotomy between natural and nonnatural meaning. Thus, if they adopt the continuous version of the Gricean distinction, explained above, their approach will have more resources to avoid the two aforementioned

problems. There would be no need to formulate a probabilistic thesis for natural information in such a framework. One probabilistic thesis for all information types, natural or nonnatural information, would be sufficient. Some cases of information will accept the truth encapsulation requirement, and these will be the ones that pass Grice's factivity test. The others will not require truth encapsulation because of the decrease in the lawful regularity between the sign and the signified, and Scarantino and Piccinini's claim of information without truth will be true for such cases. Moreover, because of the continuum between natural and nonnatural meaning, the naturalization of intentional content will also bring the naturalization of Scarantino and Piccinini's nonnatural information. Thus, the inflation of the naturalization projects mentioned above would be avoided.

Conclusion and Future Research

There is no doubt that Grice's distinction between natural meaning and non-natural is valuable in the quest for the naturalization of intentional content and meaning. It is also useful for clarifying and perhaps resolving debates about the relationship between information and truth. Accepting the distinction as a dichotomy, however, has problematic and unacceptable consequences. As I have shown above, in the contexts of Dretske's and Scarantino and Piccinini's works, instead of a dichotomy, a continuum between natural and nonnatural meaning provides more resources for dealing with associated problems. In such a continuum, mixed and overlapping instances of natural and nonnatural meaning are allowed, and the gradation among such instances is determined by the strength of the lawful regularity between the sign and the signified. As the strength of the regularity increases, meaningful instances get closer to natural meaning, which is the limit at one end where instances are factual and based on strict physical correlations. As the strength of the regularity decreases, meaningful instances get closer to nonnatural meaning, which is the limit at the other end where instances are not factual and are based on pure conventions.

The explanation that I have provided for the continuous version of the Gricean distinction is a qualitative one. Although this qualitative explanation portrays a clear picture of the continuous version of the distinction, a quantitative explanation, in which the categories of natural and nonnatural meaning are formally characterized, will definitely be better for understanding the dynamics of the continuum between these two categories. Such a formal analysis and explanation of the continuum is the next task that needs to be accomplished. In the literature on the Veridicality Thesis, a formal

analysis is provided for the conditions under which the thesis is true. This formal analysis goes as follows. As mentioned above, natural information, understood along the lines of purely natural meaning instances, obey the Veridicality Thesis (information encapsulates truth). For all the other instances, Scarantino and Piccinini's probabilistic thesis holds where information without truth is allowed. In the literature, it is proven that information carrying relations obey the Veridicality Thesis only if the informational chain has the Markov property. Informational chains that do not have this property do not lead to the truth encapsulation of information. This formal analysis may shed light on the dynamics of the continuum between natural and nonnatural meaning; it could give us the formal conditions by which purely natural meaning instances can be identified and distinguished from other meaningful instances. To combine these two different threads of discussion in the literature seems to have good potential for future research.

References | Kaynakça

- Cummins, R. (1991). *Meaning and mental representation*. MIT Press.
- Denkel, A. (1995). *Reality and meaning*. Boğazici University Publications.
- Dretske, F. (1981). *Knowledge and the flow of information*. MIT Press.
- Dretske, F. (1986). Misrepresentation. Radu Bogdan (Ed.) *Belief: Form, content, and function*. Oxford University Press. 17-36.
- Dretske, F. (1988). *Explaining behavior*. MIT Press.
- Floridi, L. (2005). Is semantic information meaningful data?. *Philosophy and Phenomenological Research*, 70, 351-70.
- Floridi, L. (2007). In defence of the veridical nature of semantic information. *European Journal of Analytic Philosophy*, 3, 31-42.
- Fodor, Jerry A. (1992). *A theory of content and other essays*. MIT Press.
- Fodor, Jerry A. (1994). Fodor's Guide to Mental Representation. Stephen P. Stich ve Ted A. Warfield (Ed.). *Mental representation: A reader*. Wiley-Blackwell, 9-34.
- Grice, P. (1957). Meaning. *Philosophical Review*, 66, 377-88.
- Grice, P. (1989). *Studies in the way of words*. Harvard University Press.
- Hardcastle, Valerie G. (1994). Indicator semantics and dretske's function. *Philosophical Psychology*, 7, 367-382.
- Scarantino, A. ve Gualtiero, P. (2010). Information without truth. *Metaphilosophy*, 41, 313-30.
- Slater, C. (1994). Discrimination without indication: Why dretske can't lean on learning. *Mind and Language*, 9, 163-80.

Ontolojinin Vazgeçilmezliği: Betimlemelere İndirgenemeyen İsimler

Yahya İncetahtacı

<https://orcid.org/0000-0003-1636-563X> | yincetahtaci@gmail.com

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

<https://ror.org/05mskc574>

Öz

'Neler vardır?' sorusunun cevabını tabii olarak bulunulan konumdan, içerisinde yer alınan perspektiften bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu anlamda genel geçer, mutlak kapsayıcı bir ontoloji tablosunun geliştirilebilme imkânından bahsedebilmek mümkün görünmemektedir. Nitekim felsefe tarihine yönelik gerçekleştirilecek kuş bakışı bir taramayla dahi bahse konu soruya yönelik çok farklı cevapların verildiği görülür. Sadece tümeller sorunu üzerinden dahi bu durum açıkça gözler önüne serilir. Ancak genel bir yaklaşımla on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla başlayan sürece kadar benimsenen ontolojik tabloların gerek bilinebilecek olanın kendisini gerekse iyi olanın neliğini belirlediği söylenebilir. Başka bir ifadeyle söz konusu dönemde epistemolojik ve aksiyolojik düzlemlerin ontolojiye göre şekillendiği ya da ontolojinin felsefenin temeline karşılık geldiği görülür. Bu anlamda varlık sorusunu merkezine almayan herhangi bir sistemin geliştirilebilme ihtimali kontenjan dışıdır. Fakat on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kendisini gösteren dile dönüş düşüncesi ve bilimselciliğin merkeze alınmasıyla birlikte mezkûr durum bambaşka bir istikamette seyretmek durumunda kalır. Bu süreçle birlikte önermeler merkeze taşınırken varlığın geri çekilme durumu ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeye 'neler vardır?' sorusu yerini 'ne tür bir bir öneme?' araştırmasına bırakır. Bu suretle ancak önermeler içerisinde kendisini gösteren, önerme/dil düzleminde yer alabilen özne veya nesnelerin varlığının bahse konu edilebileceği kabulü pekişir. Bir başka ifadeyle nesnenin mekânı nesneyle birlikte varlığının alanına taşınır. Böylece Kant felsefesinde açık olarak beliren nesnelerin yargı içerisinde kısmi olarak inşa edildiği düşüncesi varlığın kendineliliğinin tamamıyla yadsındığı bir sürece evrilir. Bu itibarla dil mutlak belirleyici bir gücü haiz olarak kabul edilirken nelerin var olduğu meselesi ancak kurulan önermenin imkân verdiği ölçüde dolaylı şekilde cevap verilebilir bir soru olarak belirir. Ontolojinin indirgenildiği bu süreçte Frege'nin anlam ile gönderim ayrımı, Russell'in 'betimlemeler kuramı' ve bilimselcilik düşüncesi bir bütün halinde kilit bir fonksiyona sahiptir. Burada anlam ile referans arasındaki bağlar zayıflarken, eş anlı özne mantıksal kurallar dâhilinde kurulan betimlemelere indirgenir ve yalnızca iki tür anlamlı önermenin kurulabilme imkânı belirir. Bu doğrultuda çalışmanın temel savı dile dönüş felsefesi üzerinden gelişen ontolojinin önermeler üzerinden dolaylı yoldan belirlenmesi projesinin başarısızlığı üzerinedir. Quine ve Kripke'nin düşüncelerini temel alan bu çalışma on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla geri çekilen varlık kavramının yeniden tartışılmasının önemine işaret etmeyi amaçlar. Böylece dilin sınırları fark edilirken eş anlı ontik olanı ihata edebilme gücüne sahip olmadığı ve ancak harici dayanaklar üzerinden işleme gücünü elde edebileceği anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Betimlemeler Kuramı, Dile Dönüş, Mümkün Dünyalar Semantiği, Olumsal Apriori, Zorunlu Aposteriori

Atf Bilgisi

İncetahtacı, Yahya (2024). Ontolojinin vazgeçilmezliği: betimlemelere indirgenemeyen isimler. *Felsefe Dünyası*, 80, 20-37. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1483187>

Geliş Tarihi	13.05.2024
Kabul Tarihi	06.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Indispensability of Ontology: Names That Cannot be Reduced to Descriptions

Yahya İncetahtacı

<https://orcid.org/0000-0003-1636-563X> | yincetahtaci@gmail.com

Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

<https://ror.org/05mskc574>

Abstract

The question 'What exists?' cannot be addressed independently of one's situated perspective or the position within which one is embedded. Consequently, the possibility of formulating a universally valid, absolute ontological schema appears implausible. Indeed, even a broad survey of the history of philosophy reveals a multitude of disparate responses to this inquiry. The issue of universals alone demonstrates this diversity of perspectives. Broadly speaking, it can be argued that until the latter half of the nineteenth century, ontological frameworks not only defined what could be known but also determined the nature of the good. In this regard, epistemological and axiological domains were shaped in accordance with ontology, placing ontology at the foundation of philosophical inquiry. Thus, the prospect of a philosophical system that does not centralize the question of being was effectively excluded. However, with the emergence of the linguistic turn and the prioritization of scientism in the latter half of the nineteenth century, a significant shift occurred. Propositions became the focal point, and the question of being began to recede. Put differently, the question 'What exists?' was displaced by inquiries concerning 'What kind of meaning is possible?' This shift reinforced the view that only subjects or objects discernible within propositions—objects manifest within the realm of language—could be discussed as existent. In other words, the domain of the object was transposed to the sphere of judgment alongside the object itself. Thus, the Kantian notion, in which objects are partially constituted within judgments, evolved into a process wherein the notion of 'thing-in-itself' is entirely negated. Within this framework, language assumed the role of an absolute determinant, rendering the question of 'What exists?' answerable only to the extent that propositional constructs permit. In this reduction of ontology, Frege's distinction between sense and reference, Russell's theory of descriptions, and the overarching influence of scientism collectively played a pivotal role. Within this paradigm, as the bond between meaning and reference weakened, the simultaneous subject was reduced to descriptions constructed within logical rules, allowing for only two types of meaningful propositions. The central thesis of this study, therefore, pertains to the failure of the ontological project that arose from the philosophy of the linguistic turn, which sought to define existence indirectly through propositions. This study, grounded in the ideas of Quine and Kripke, seeks to underscore the necessity of reengaging with the concept of being, which receded in the latter half of the nineteenth century. By doing so, it may become evident that language lacks the capacity to encompass ontic simultaneity, and only through external foundations can it acquire effective operational capability.

Keywords: Theory of Descriptions, Linguistic Turn, Possible Worlds Semantic, Contingent Apriori, Necessary Aposteriori

Citation İncetahtacı, Yahya (2024). Ontolojinin vazgeçilmezliği: betimlemelere indirgenemeyen isimler. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 20-37. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1483187	
Date of Submission	13.05.2024
Date of Acceptance	06.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Felsefenin genel anlamda ‘neler vardır?’ sorusuna yönelik gerçekleştirilen araştırmaların bir hülasası olarak görülebilmesi mümkündür. Nihayetinde eğer felsefe bir piramit şeklinde tasavvur edilirse ontoloji bu piramidin taban kısmını oluşturur. Çünkü bizatihi ontolojinin araştırma konusu olan varlık mefhumu eş anlı piramidin diğer tabakalarına karşılık gelen epistemolojik ve aksiyolojik bölümleri belirleyen bir statüdedir. Örneğin natüralist bir ontolojik anlayış benimsenirse aşkın olarak addedilebilecek herhangi bir varlık kabul edilmeyecek ve dolayısıyla teolojik her türlü yaklaşım kendiliğinden geçersiz ilan edilecektir. Benzeri bir zaviyeden ilerlenirse zihin-beden ayırımına yol açan iki ayrı entitenin varlığı kabul edilmez ve elemeci bir indirgemecilik üzerinden zihnin ya da ruhun varlığı yadsınırsa bu durumda insan ile hayvan arasında yapılacak mukayesede ancak bir derece ayırımına ya da fiziksel farklılık üzerinden bir mukayeseye gidilebileceği varsayılmak durumunda kalınacak ve beraberinde örneğin epistemik seviyede rasyonalite salt araçsal akılla, aksiyolojik düzlemde ise iyi kavramı doğal olanla özdeşleştirilecektir. Elbette örnekleri çoğaltmak mümkündür, öte yandan çalışmanın temel savı ontolojinin vazgeçilmezliği üzerinedir. Bu itibarla şu söylenebilir ki on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kendisini gösteren dile dönüş (linguistic turn) felsefesi bir ayırım noktasına karşılık gelir. Ontoloji merkezli felsefe anlayışı, yerini önermeler içerisinde inşa edilen olgulara bırakır. Böylece *nelerin var olduğu* sorusu önermeler içerisinde inşa edilen varlıklar üzerinden cevaplanırken sentaks merkezli dil merkeze taşınır.

Kant felsefesinde açık olarak beliren nesnelerin yargı içerisinde kısmi olarak inşa edildiği düşüncesi dile dönüşle beraber varlığın kendindeliğinin tamamıyla yadsındığı bir sürece evrilir. Bu doğrultuda ancak önermeler içerisinde kendisini gösteren özne veya nesnelerin varlığı bahse konu edilebilir. Dolayısıyla önermenin neliği birincil seviyede öneme sahip, eş deyişle piramidin tabanı olarak kabul edilen bir statüde addedilmeye başlanır. Çünkü artık *nelerin var olduğu* meselesi ancak kurulan önermenin imkân verdiği ölçüde dolaylı şekilde cevaplanabilir bir soru olarak görülür.

Ontolojinin indirgendiği bu süreç Frege’nin (1848-1925) anlam ve gönderge-referans ayırımı, Russell’in (1872-1970) ‘betimlemeler kuramı’ ve bilimselcilik düşüncesinden oluşan bir sacayağı üzerine oturur. Bu çalışmanın amacı ontolojinin önermeler üzerinden dolaylı yoldan belirlenmesi projesinin başarısızlığını göstermek üzerinedir. Literatüre bakıldığında gerek anlam-referans ayırımı ile betimlemeler teorisi gerekse bilimselcilik

düşüncesi ile ilgili oldukça fazla sayıda çalışmanın yapıldığı görülür. Bizatihi yirminci yüzyıl Anglosakson felsefesi dile dönüş odaklı geliştiğinden dolayı söz konusu konular ekseninde ilerler. Frege üzerinden başlayan Russell, Ayer, Quine, Gödel, Carnap, Kripke vb. dil bilimci, matematikçi ve felsefeciler üzerinden devam eden tartışma sonraki asrı da etkisi altına alır. Nitekim yapay zekâ üzerine cereyan eden yaklaşımların genelinin mantık, dil ve varlık ekseninde seyrettiği görülür. Bu anlamda betimlemeler kuramı ve bilimselcilik üzerinden gerçekleştirilecek ontoloji merkezli bir değerlendirme gayet önem arz etmektedir. Çünkü çağın tini dilin olguları mutlak olarak inşa ettiği, dil dışının yokluğa veya anlamsızlığa mahkûm edildiği, dolayısıyla varlığın kendindeliliğinin yadsındığı ve gerçek olanın sembolik düzeye indirildiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu anlamda argümantatif bir yapı üzerinden, eş deyişle post-modern bir zeminsizliğe ve rölativizme kaymaksızın dilin sınırlarını yeniden ele alan, dilin olguları mutlak olarak inşa etme yetisini araştıran, onun kendinden menkul bir kıymete sahip olup olmadığını sorgulayan çalışmalar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla geri çekilen varlık kavramının kadim dönemlerden farklı bir kılıkta da olsa yeniden gelişine zemin hazırlayabilir. Böylece dilin sınırları fark edilirken eş anlamlı hakikati ihata edebilme gücüne sahip olmadığı ve ancak harici dayanaklar üzerinden işleme gücünü elde edebileceği anlaşılabilir.

1. Dilin Dayanağı Olarak Ontoloji

Peri Physeos isimli mitolojik öğelerle bezeli olmakla birlikte *logosa* doğrudan açılan eserinde Parmenides 'neyin var olduğu' sorusunu şairane bir dille ele alır. Bahse konu soru düşünmenin merkeze alınması suretiyle cevaplanır. Buna göre düşünmek ve varlık arasında kısmılığı aşan tam ve mutlak bir özdeşlik bulunur; düşünülen vardır ve var olan düşünülenidir. Bir başka ifadeyle düşünülenle var olan aynı nitelikleri haizdir. O şöyle söyler:

[III] Düşünmek ve var olmak aynıdır.

[VI-1] Var olanın hep var olduğunu söylemek de düşünmek de zorunludur; çünkü sadece var olan düşünülür ve söylenir. Hiç ise olmayandır, yoktur.

[VIII-34] Düşünmenin kendisi ile düşünülen birdir, aynıdır.

Şüphesiz Kant düşüncesinde de açıkça gözler önüne serildiği üzere düşünsel nesne ile duyuşsal nesne arasında kökensel bir farklılık bulunur. Düşünme edimi üzerinden tutulan nesne, duyuşsal olanın dönüşümlerine tabi olmaktan uzaktır. Olgu düşünme nesnesi haline gelerek esasen yadsınmaz bir dönüşüm geçirir; o öncelikle zaman ve mekânın dönüştürücü etkilerine

tabi olmaktan uzaklaşır, koşullardan azade bir şekilde sonsuz tane şeyden ayrılır ve 'bu şey' olarak belirir. Nitekim Parmenides düşüncesinde duyuşal düzlemde kendisini gösteren her türlü değişim aslında sadece bir yanılıs-
madan ibarettir. Farklı bir ifadeyle var olanın değişmesi Parmenides için imkânsızdır. Çünkü yanılısama üzerinden herhangi bir nesneye varlık atfet-
mek mümkün değildir. Yanılısama bir şeyin var sanılmasına karşılık gelir. Öte yandan bir şeyin var sanılması ile var olması arasında ihmal edilemez
bir ayırım bulunur. Var sanmak, öznenin epistemik kusurlarından kaynaklı-
dır. Oysa var olmak doğrudan ontolojiyle ilgilidir.

Parmenides neyin var olduğu sorusunun nihai yanıtını düşünme nesne-
leri üzerinden cevaplar. Bu doğrultuda her türlü düşünme nesnesinin var ka-
bul edilebileceği bir durumun önüne geçebilmek için Platon, Parmenides'in
düşünme ile var olmayı özdeşleştiren yargısını mantıksal kısıtlar üzerinden
yeniden düzenler ve böylece çelişkili yargılar ile var olmak arasına aşılabilir
bir sınır koyar. Nitekim o bu durumu şöyle örnekler:

“Bir insan sabit dururken, onun hareket ettiğini söylemek doğru değildir.
Bir kısmı sabit dururken bir kısmı hareket ediyor derse ki doğru olabilir
değil mi? Ama bir topaç örneği verilerek zekice bir tavır sergilenebilir. To-
pacın ucu yerededir, fakat aynı anda kendi etrafında da döner. Yani hem sabit
durur hem hareket eder. Sabit kalarak dönen diğer şeyler de bunun gibidir.
Fakat buna da itiraz eder, topacın bir kısmı sabit bir kısmı hareketlidir deriz.
Çünkü topacın kendi eksenıyla çevresi birbirlerinden farklı şeylerdir.”¹

Öte yandan ele alınan temel mesele ontolojinin nasıl bir hüviyetle arzı
endam ettiği ile ilgilidir. Bu anlamda “düşünülenle varlık arasında kabul
edilen özdeşlik eş anlı ontolojinin epistemik sınırlara indirgenmesini getirir
mi?” sorusuyla düşünceyi aşkın veya düşünceye aykırı varlıklara herhangi
bir ontolojinin atfedilip edilemeyeceği sorusu burada kilit bir önem kazanır.

Öncelikle şunun söylenmesi gerekir ki her ne kadar ele alınan konu tü-
meller meselesiyle doğrudan ilgiliyse de ondan farklılık arz eden yanları
bulunur. Bu çalışmada benimsenen temel amaç dilin/aklın otonomlaşması
ve ontolojinin dilden indirgenmesi hususlarının eleştirisiyle ilgilidir. Şüp-
hesiz Platon için her ne kadar ontoloji ile epistemoloji arasında bir iç içe
olma durumu söz konusu olsa da ontoloji kendine ait, münhasır bir düzlem-
de konumlanır. Daha açık bir tabirle Platon'da iki düzlem arasında belirle-
yici olan, dile dönüş düşüncesinden farklı olarak ontolojinin kendisidir. Bu
anlamda Platon tarafından Parmenides'in yargısına uygulanan çelişmezlik

¹ Platon, *Devlet*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 169.

ilkesinin tek başına neyin var olduğu sorusuna cevap vermesi beklenemez. Söz konusu husus Platon'un episteme kavramına atfettiği anlam üzerinden görülebilir. Platon'a göre kesin ve değişmez doğruluğa işaret eden bir bilgiye yalnızca bilinçsel bir edim üzerinden ulaşabilmek imkân dâhilinde değildir. Ne kadar mükemmel muhakeme gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin her daim belli sınırlar dâhilinde işlemek durumunda olduğundan dolayı aklın yetileri yetersizlikle maluldür. Bu itibarla yetersizlik doğrudan mahiyetle ilgilidir ve dolayısıyla ontolojik bir durumdan kaynaklıdır. Platon'a göre epistemeye tekabül eden bilgi ancak ruhsal dönüşümlerle elde edilebilir.² Bunun yanında epistemik ve doksastik bilgilerin neler olduğu ile ilgili soru aklın sınırları ya da dilin yargıları üzerinden gelişen bir kararla cevaplanamaz. Bilginin hangi türe ait olduğu bilenden öte bilinenin konumuna veya ait olduğu kümeye bağlıdır. Dolayısıyla kümenin kendisine tabi bir dil anlayışı belirir; eş deyişle küme ontolojisi dilin yargıları tarafından tahdit edilen, kurulan ya da inşa edilen bir yapıyı haiz değildir. Bu durumda Platon için bilinenin bilene karşı özerk bir konumda olduğu söylenebilir. Özetle bilgi, öznenin yöneldiği varlığa göre şekillendiğinden dolayı epistemik sınırları aşkın bir yapıdadır.³

Platon tarafından geliştirilen bu anlayış içerisinde dilin otonomluğunun reddedildiği görülür. Dil varlığı ihata edebilecek bir yapıda kabul edilmez. Eş deyişle nesnelere yargı içerisinde kurulduğu bir anlayış kabul edilmez. Çünkü dilin kendisi tek başına neyin var olduğu sorusuna cevap veremeyen eş anlı salt dil üzerinden var olanın bilinebilme imkânı da söz konusu değildir. Dilden bağımsız özerk olarak var olan, dilin kurma ediminden ayrı ve aynı zamanda dile işlerlik kazandıran birtakım harici unsurlar söz konusudur. Nitekim dilin işlevini gerçekleştirebilmesi ancak kendisinden olmayanı, öteyi, kendi dışını ya da başka olanı dayanak olarak benimsemesi şartıyla gerçekleşir. Dilin kendisi tek başına olduğu halde düşünce nesnelere oluşturabilme ya da kurabilme imkânına sahip değildir. Nitekim Platoncu diyalektik dilin eksiklik üzerine kurulu ontolojik yapısına dayanır.

Platon düşüncesinde diyalektik Bir'le ilgilidir; bir şey tüm diğer şeylerden ayrılarak ve dolayısıyla bir haline gelerek düşünme nesnesi olur. Düşünmek bir şeyi düşünmek olduğundan dolayı düşünme nesnelere, tekil olarak ortaya çıkar. Bu durumda düşünülen şey sonsuz olandan ayrılır ve bir haline gelir. Böylece bir tarafta bire ait olan diğer tarafta ise sonsuzu ihtiva eden iki farklı düzlem ve onları birbirlerinden ayıran bir sınır (peras) ken-

2 Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 57.

3 Harun Tepe, *Varlık ve Bilgi-Ontolojik Yaklaşımla Felsefe Yapmak* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2017), 25-29.

disini gösterir.⁴ Görüldüğü üzere Platon diyalektiği sayıların varlığına dayanmak durumundadır; başka bir ifadeyle sayılar olmaksızın diyalektiğin gerçekleşmesi olanaksızdır. Her düşünce nesnesi, sonsuz (apeiron) olandan ayrılarak Bir'le ilişkisi üzerinden belirlediğinden dolayı önsel olarak bir ile sonsuz arasındaki sayılar var olmak ve bilinmek durumundadır.⁵ Tekrar altını çizmek gerekirse çalışmanın savıyla ilgili olarak beliren asıl mesele sayıların dilden bağımsız bir ontolojiye sahip olmaları üzerinedir. Platon düşüncesinde neyin var olduğu sorusu tek başına dil üzerinden cevaplanabilecek bir mahiyeti haiz değildir. Epistemik edim dilin ancak kendisinden başka olan bir ontolojiye, sayılara dayanması suretiyle gerçekleşebilir.

2. Betimlemelere Aşkın Olan Özne

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kendisini gösteren dile dönüş felsefesi ise aksi yönde, dilin dayanak ihtiyacını yadsımak suretiyle gelişir. Dil tek başına olgu kurucu bir vasfı haiz görülür. Böylece var olanın kurulduğu mekân önerme olarak belirir. Bu doğrultuda sürecin nasıl geliştiğini görebilmek adına haklı olarak çok farklı bağlamlarda da değerlendirilebilen Frege tarafından ortaya konan anlam ve gönderge ayırımına değinilmelidir. Söz konusu ayırımı Frege, Akşam yıldızı (Hesperus) ve Sabah yıldızı (Phosphorus) örneği üzerinden geliştirir. Buna göre Akşam yıldızı ile Sabah yıldızı aynı göndergeye, Venüs'e karşılık gelen iki ayrı isimdir. Fakat sosyolojik düzlemde onlara iki ayrı anlam atfedilir; Hesperus'un sadece akşam görülen bir yıldız olduğu zannedilirken, Phosphorus sabah görülen ve dolayısıyla Hesperus'tan farklı bir yıldız olarak kabul edilir. Bu durumda aynı göndergeye işaret eden farklı anlamlara sahip iki özel isim belirir. Leibniz yasası gereği göndergenin ya da referansın aynılığı eş anlamlı önermeler içerisinde iki ismin birbirinin yerine kullanılabilir olmasını getirir. Nitekim "Hesperus Venüs'tür" önermesi ile "Phosphorus Venüs'tür" önermesine bakıldığından onların tamamen aynı anlama geldiği görülür. Bir başka ifadeyle birinci önermenin öznesi olan Hesperus yerine ikinci önermenin öznesi olan Phosphorus kullanılabilir. Ancak "Sokrates Hesperus'un Venüs olduğuna inanıyor" önermesiyle "Sokrates Phosphorus'un Venüs olduğuna inanıyor" önermesinde aynı durum geçerli olmayacaktır. Dolayısıyla ikinci örnekte Leibniz yasasına aykırı olarak, Hesperus'un yerine Phosphorus'un kullanılmadığı görülür. Bu durumda "Hesperus Hesperus'tur" önermesi analitik bir önerme olarak belirirken; "Hesperus Phosphorus'tur" önermesi sentetik bir yapıdadır. Frege anlam (sense) ve referans/gönderge ayırımına

4 Klasik Düşünce Okulu, "Ayhan Çitil, Aristoteles, Metafizik Okumaları, 3.Seminer", Youtube, 57:57-1:00:00, (19 Mayıs 2017), erişim 09 Mayıs 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=b3D4Dro-4-o>

5 Platon, *Philebos*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 41.

işaret eder. Buna göre Hesperus ile Phosphorus'un referansları aynı olmasına rağmen anlamları farklıdır.⁶ Böylece anlam ile gönderim arasında bir kopukluk ortaya çıkar. Artık gönderimden bağımsız anlamlardan bahsedebilme durumu kendisini gösterir.

Frege'nin gönderimi anlamdan ayırarak ona dil dışı bir statü kazandırdığı söylenebilir. Ancak gönderime atfedilen bu statü, dilin sınırları içinde ulaşılabılır olan ve dolayısıyla anlaşılabilir varlıklarla sınırlı olmak durumunda. Böylece gönderim dil düzleminde mantıksal sınırlara riayet ederek kurulan önermelerin doğrudan işaret ettiği nesne olarak belirir. Kanaatimize göre Frege'nin anlayışında gönderim dil dışı bir gerçeklikle bağlantılı olsa bile, bu gerçeklik dilde ifade bulmuyorsa onun ontolojik statü kazanması söz konusu değildir. Bu bağlamda dil dışı bir gönderime varlık atfedebilmek için onun dilde ifade edilmesi gerekir.

Frege'nin ayrımıyla doğrudan bağlantılı olan ve dile dönüş felsefesinin üzerine oturduğu bir diğer ayak Russell tarafından ortaya konan betimlemeler teorisidir. Söz konusu teori Meinong'un (1853-1920) ontolojik anlayışını tashih etme amaçlı geliştirilir. Meinong'a göre düşünülebilir olan her şeyin varlığından bahsedebilmek imkân dâhilindedir. Örneğin "altın dağ" gibi aktüel dünyada yer almayan kurgusal bir nesne Meinong'a göre belli bir ontolojiye sahiptir. Bu itibarla da bahse konu nesne ile ilgili kurulacak önermelerin doğru yapıcısı (truth maker) vardır; başka bir ifadeyle bu tip önermelerin doğrulanma imkânları vardır. Öte yandan Meinong ontoloji tablosunda kurgusal nesnelerin de ötesinde çelişkili varlıklara da yer verir. Örneğin 'yuvarlak kare kubbe' şeklindeki bir varlık Meinong'a göre varlık ve varlık dışı olmanın ötesinde olan varlıklar kategorisine dâhildir.⁷ Burada bir parantez açarak şu söylenebilir ki genel anlamda çelişkili bir varlık imkânsız bir varlık olarak kabul edilir ve mümkün dünyaların hiçbirisinde böyle bir varlığın olması beklenemez. Örneğin Pegasus mümkün bir varlık olarak nitelendirilir; bir atın kanatlı olması her ne kadar içerisinde bulunulan aktüel dünyada söz konusu değilse de mantıksal olarak çelişkili ve dolayısıyla imkânsız olmadığından dolayı en az bir mümkün dünyada Pegasus vardır şeklinde bir yargının kurulabileceği kabul edilir. Ancak yuvarlak kare kubbe imkânsız bir varlıktır ve dolayısıyla mümkün dünyaların hiçbirisinde böyle bir varlıktan bahsedilemez. Öte yandan tek başına çelişmezlik ilkesine böyle bir rolü vermek mantığın ve peşi sıra dilin bu derece ontolojiyi belirleyici

6 Gottlob Frege, "On Sense and Reference", erişim 15 Aralık 2023, http://www.ub.edu/grc_logos/files/1263459298-Sense&Reference.pdf 3

7 Johann Marek, "Alexius Meinong", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, erişim 05 Aralık 2023, <https://plato.stanford.edu/entries/meinong/>

olmasından dolayı sezgisel olarak kabul edilebilir gözükmez. Nitekim Quine (1908-2000) çelişmezlik ilkesinin genel anlamda test edilebilme imkânının olmadığını düşünür.⁸ Tam da bundan dolayı Quine'a göre çelişkili olanın anlamsız olması şeklindeki yargı, ciddi bir metodolojik dezavantaja sahiptir.⁹

Meinong'un ontolojik tablosunda gerek yer alan nesnelere gerekse de o nesnelere ilgili kurulabilecek önermelerle ilgili sayılabilir sonsuz sayıda önermenin kurulabileceği görülür. Bu durumda önermelerin nasıl bir statüye sahip oldukları, doğru yapıcılarının var olup olmadığı, bu tip önermeler içerisinde yer alan öznelerin herhangi bir göndergeye işaret edip etmedikleri soruları önem kazanır. Şunu söylemek gerekir ki Meinong'un ontoloji tablosunu Kant'ın Anselmus'un ontolojik ispatına yönelik getirdiği eleştirilerde yer alan 'vardır' fiilinin statüsü ile ilgili tartışma¹⁰ belirlenir. Çünkü eğer 'var olmak' ve peşi sıra 'yok olmak' fiilleri Kant'ın düşüncesinin aksine bir özellik olarak addedilirlerse, bu durumda var olmayanın herhangi bir özelliğe sahip olduğu söylenemeyeceğinden dolayı yoktur denilenin dahi var olduğu bir durum ortaya çıkar. Basit bir ifadeyle 'Sherlock Holmes yoktur' ifadesinde yoktur fiili eğer bir özellikse o halde olmayan bir varlığın özelliğe sahip olabileceği düşünülemeyeceğinden dolayı Sherlock Holmes'un var olduğu sonucu ortaya çıkar. Esasen hem özellik atfedip zımnen var saymak hem de yoktur demek çelişik bir durum arz ettiğinden dolayı 'Sherlock Holmes yoktur' ifadesi bu anlamda çelişkili addedilir.

Böyle bir kabul, ontolojik bakımdan sonu belli olmayan sayılabilir bir kalabalığa alan açar. Oysa Ockham'ın usturası gereği gerek nitel gerekse de nicel açıdan basitliği sağlama ve açıklama gücünü geliştirme adına ontolojik kalabalığa sınır koymak ve varlıkların sayısını gereksiz yere çoğaltmamak gerekir.¹¹ Bu doğrultuda betimlemeler teorisi ve bilimselcilik düşüncesi üzerinden ancak mantıksal kurallara uygun olduğu halde dil içerisinde ifade edilebilen ve bilimsel düzlemde temayüz eden varlıkların ontolojisinden bahsedilebilir yargısı gelişir. Daha açık bir ifadeyle ontolojik alanın dil/mantık ve bilim düzlemleri tarafından belirlendiği kabul edilir ki böyle bir düz-

8 Willard Van Orman Quine, "On What There Is", 3, erişim 03 Kasım 2023, <https://www.uvm.edu/~lde-rosse/courses/metaph/OnWhatThereIs.pdf>

9 Quine'nin çelişmezlik ilkesine yönelik epistemik güvenilmezliğe karşılık gelen tutumunun Platon felsefesi için kökensel bir sorun oluşturmayacağı belirtilmelidir. En nihayetinde Platon için özerk bir ontolojik alan olmaksızın dilin fonksiyonunu gerçekleştirilmesi mümkün değildir; dolayısıyla dilin var olanı mutlak olarak inşa edebilme özelliği yoktur. Bu bakımdan da çelişmezlik ilkesi ya da genel anlamda mantığın kendisi ancak yardımcı bir rolü ifa edebilir, asıl olan dilin tabii olduğu, kendisine dayanak olarak aldığı varlığın kendisidir.

10 Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 2019), 369-374.

11 Antony Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, çev. Şeyma Yılmaz (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 103.

lemde yalnızca analitik ve duyuşsal bakımdan test edilebilir sentetik önermeler anlamlı olarak görölür. Dolayısıyla ancak bu tip önermelerin içerisinde yer alabilen nesnelere varlığı kabul edilir. Nitekim Russell'in (1872-1970) "betimlemeler kuramı" böyle bir anlayışın sonucu olarak gelişir. Tekil tanımlamalar adı da verilen bu kuram, ontolojiye referans vermeksizin; dolayısıyla herhangi bir öznenen bahsetmeksizin anlamlı şekilde önermelerin kurulabileceğini göstermek ister. Yukarıda da ifade edildiği üzere "Berkeley'deki yuvarlak kare kubbe pembedir." şeklinde bir önerme ele alındığında Meinong'a göre bu önermenin öznesi olarak beliren 'Berkeley'deki yuvarlak kare kubbe' ifadesi çelişkilili nesne statüsüne giriyor olsa da bir ontolojiye sahiptir. Meinong "Bazı var olmayan nesnelere var oldukları doğrudur"¹² ifadesiyle bu düşüncesini ifade eder. Ancak Russell söz konusu öznenin varlığını varsaymadan anlamlı bir önermenin kurulabileceğini ve bunun için belli bir dönüştürme işleminin uygulanması gerektiğini savunur. Örneğin "Şimdiki Fransa kralı keldir" önermesi "Öyle bir x vardır ki bu x Fransa kralıdır ve keldir ve başka hiçbir şey Fransa kralı ve kel değildir"¹³ şeklinde dönüştürölür. Buna göre bu özelliklere sahip herhangi bir varlıktan bahsedilemeyeceği için söz konusu nesne/özne kendiliğinden yok sayılır.

Betimlemeler kuramı özneyi ortadan kaldırarak *mantık kuralları* dâhilinde onu betimlemelere indirger. Yukarıda göröldüğü üzere önermenin öznesi yuvarlak, kare ve Berkeley'de olma özelliklerine indirgenir. Böylece öznenin varlığına işaret etmeksizin mantıksal düzlemde kurulan betimlemeler üzerinden anlamlı önermeler kurabilme imkânı ortaya çıkar. Nihayetinde artık ontolojisine işaret edilen bir özne yoktur eş deyişle özne 'bu şey' olmaktan çıkar ve 'bir şey' haline gelir. Bu doğrultuda Kripke (1940-2022) özel adların betimlemelere indirgenme imkânını sorgular ve öncelikli olarak özsel ve özsel olmayan özellikler arasında bir ayrıma gider. Eğer bir özellik bir olgu için özselse bu durumda söz konusu olgunun var olduğu ve olabileceği her türlü şartta o özellik de var olmak durumundadır. Daha basit bir ifadeyle özsel olan özellik olmaksızın olguyu tahayyül edebilme, hakkında konuşabilme imkânı söz konusu değildir. Kripke bu tür özellikleri katı belirleyiciler olarak tanımlar ki özel adlar da bu statüde yer alırlar.¹⁴ Bu durumda özel adın nasıl bir karşılığa sahip olduğu, diğer özsel olmayan özelliklerden hangi yönlerden farklılaştığı ve neyin göndergesi olarak temayüz edip neye karşılık geldiği, neyi taşıdığı soruları, Kripke için betimlemeler kuramını yanlışlama adına öne çıkar.

12 Alexius Meinong, "Theory of Objects". *Realism and the Background of Phenomenology* içinde, çev. Isaac Levi, D.B. Terrell ve Roderick M. Chisholm, ed. Roderick M. Chisholm (Glencoe: Free Press, 1960), 83.

13 Bertrand Russell, "Gönderim Üzerine", çev. Alper Yavuz, *Felsefe Tartışmaları*, 49 (2015), 55-72.

14 Saul A. Kripke, *Adlandırma&Zorunluluk*, çev. Berat Açıl (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005), 63.

Russell betimlemeler tarafından özel adların ihata edilebileceğini ve özel adlar kullanılmadan salt nitelikler üzerinden anlamlı önermelerin kurulabileceğini varsayar; Kripke ise bunun aksine mümkün dünyalar semantiği düzleminde geliştirdiği düşünceler üzerinden betimlerle özel adlar arasında bir özdeşlik ilişkisinin kurulamayacağını savunur.¹⁵ Nitekim o bu doğrultuda Nixon örneğini verir. Aktüel dünyada Nixon ABD başkanlık seçimini kazanmıştır. Bu itibarla Nixon'un seçimi kazanmış olma özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Eğer betimlemeler teorisi üzerinden gidilirse Nixon için şu şekil bir yargının kurulabilmesi mümkün görünür: "Öyle bir x vardır ki bu x 1969 ABD başkanlık seçimini kazanmıştır ve başka hiçbir şey 1969 ABD başkanlık seçimini kazanmamıştır." Nitekim Kripke ile Russell arasındaki ihtilaf tam olarak bu noktada açığa çıkar. Kripke'ye göre bu önermenin analitik olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Ancak eğer Nixon ismi seçim kazanma özelliği üzerinden tanımlanıyorsa burada bir açmaz kendisini gösterir. Çünkü farklı bir mümkün dünyada Nixon'un ABD seçimini kazanmamış olması mümkündür ve böyle bir dünyada Nixon yine Nixon olmaya devam edecektir.¹⁶ Çünkü seçim kazanmış olma özelliği zorunlu değildir. Dolayısıyla bu tip mümkün özellikler üzerinden geliştirilecek herhangi bir betimlemenin bir adı karşılayacak olma düşüncesi kabul edilemez.

Özel ad her mümkün dünyada zorunlu olarak göndergesini taşıırken diğer özsel olmayan özelliklerin hiçbirisi için aynı doğrultuda bir kabule varılamaz. O halde katı göstericiler/belirleyiciler, tüm mümkün dünyalarda aynı nesneyle ilgilidirler. Örneğin Aristoteles örneği üzerinden gidilirse onun aktüel dünyada İskender'in öğretmeni olduğu söylenebilir. Bu durumda Aristoteles'le ilgili "öyle bir x vardır ki bu x İskender'in hocasıdır ve başka bir x İskender'in hocası değildir" şeklinde bir betimlemede bulunulabilir. Fakat farklı bir mümkün dünyada, örneğin A veya B dünyalarında Aristoteles'in İskender'in hocası olmadığı hatta onun pekala sıradan bir topçu olduğu düşünülebilir. Bu yönde kurulabilecek herhangi bir önerme ile Aristoteles arasında bir çelişkinin ortaya çıkmayacağı açıktır. Üstelik bunun da ötesinde yine Aristoteles'le ilgili karşı olgusal önermeler de kurabilmek mümkündür ki bu önermeler gayet anlamlı olabilir. Örneğin "Aristoteles, İskender'in hocası olmasaydı bu kadar ünlü olmazdı." şeklinde bir önerme gayet anlamlıdır.

Görüldüğü üzere karşı olgusal önermelerde dahi özel ad katı belirteç/belirleyici olarak belirir. Dolayısıyla betimlemeler üzerinden özel adların karşılanamayacağı ve özel adın kendine ait, münhasır bir konumu olduğundan

¹⁵ Kripke, *Adlandırma&Zorunluluk*, 46.

¹⁶ Kripke, *Adlandırma&Zorunluluk*, 56.

bahsedilebilir.¹⁷ Kripke'nin özel adların katı belirleyiciler olduğuna yönelik görüşü, betimlemeler kuramının özneyi varsaymaksızın anlamlı önermeler kurulabilir yargısını yanlışlar. Buna göre özne ontolojisinin betimlemeler üzerinden ihata edilebilme imkânı yoktur, o özerk ve önermeye aşkın bir yapıdadır. Dolayısıyla ontolojinin, epistemik düzlemde kurulan önermelere indirgenemeyeceği görünmektedir.

3. Anlamsız Önermeler Sorunu

Çalışmanın bu bölümünde bir başka ontolojik indirgeme yöntemi olarak kendisini gösteren bilimselcilik düşüncesi ele alınacaktır. Bu noktada bilimselcilik düşüncesi ile betimlemeler kuramının ve anlam-gönderge ayırımının paralel doğrultuda ilerlediği söylenmelidir. Nihayetinde belirtildiği üzere dile dönüş felsefesi, ontolojinin mantıksal kısıtlar dâhilinde kurulacak önermelere indirgenmesiyle ilgilidir. Söz konusu projenin üzerine bina edildiği temel husus bir yargı içerisinde anlamlı şekilde ifade edilmeksizin herhangi bir varlıktan bahsedilebilmesinin mümkün olmadığına dairdir. Eş deyişle özne ya da genel anlamda olgu, yargı tarafından kurulan bir varlık olarak kabul edilir.

Carnap'a (1891-1970) göre sadece iki tür anlamlı önermeden bahsedilebilme imkânı vardır; analitik ve sentetik önermeler. Buna göre 'hiçbir bekâr evli değildir' şeklindeki bir ifade analitik önermeler kapsamına girer. Burada bilgi genişletici bir durum söz konusu değildir ve yüklem esasen öznedeki içerilir. Sentetik önermeler ise deneyim yoluyla doğrulanabilen önermeler kapsamında yer alır. 'Köpekler memeli hayvanlardır' şeklindeki bir önerme ancak deneyim yoluyla doğrulanabildiğinden dolayı sentetiktir ve bilgi genişleticidir.

Carnap düşüncesinde analitik ve sentetik önermeler esasen bir paket halinde kendisini gösterir. Buna göre birinci paket analitik, zorunlu ve apriori önermelerden oluşurken ikinci paket sentetik, olumsal ve aposteriori önermelerden oluşur. Daha açık bir ifadeyle eğer bir önerme semantik bakımdan analitik ise o aynı zamanda metafiziksel olarak zorunlu ve epistemik düzlemde apriori olmak durumundadır, aynı şekilde eğer bir önerme sentetik ise o eş anlolu olumsal ve aposteriori olmak zorundadır.¹⁸

Nixon örneği tekrar değerlendirilirse seçim kazanmış olma özelliğinin, Nixon öznesiyle özdeş kabul edilmesi durumunda söz konusu özelliğin Nixon için analitik, apriori ve zorunlu olarak belirlemek durumunda olduğu görülür. Çünkü bir önerme eğer analitikse aynı zamanda apriori ve zorunludur. Öner-

17 Bu bağlamda "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi." ayetinin Kripke'nin bir katı belirteç olarak doğrudan ontolojiye referansta bulunan özel adlarla ilgili düşüncesi üzerinden anlaşılabilir imkânından bahsedilebilir.

18 Kripke, *Adlandırma&Zorunluluk*, 46.

menin analitik olması onun sentetik her türlü öğeden arı olması anlamına gelir, eş deyişle yüklem in özne tarafından içerildiği önermeler özneye yeni bir bilgi getirmediğinden dolayı analitik kabul edilir. Bu tip önermelerde yüklem öznenin analiz edilmesi suretiyle kendiliğinden ortaya çıkar. Dolayısıyla analitik önermeler zorunlu olarak addedilirler ki zorunluluk kavramı deneyimsel her türlü unsurdan arı olduğundan dolayı apriori olarak tebarüz eder. Buna göre Nixon öznesi analiz edildiğinde seçim kazanma niteliği kendiliğinden açığa çıkar. Öte yandan Kripke bu tip bir üçlü tasnifin oldukça problemliliğini ve birçok yönden de yanlışlanabileceğini düşünür. Nitekim o analitik, apriori ve zorunluluk üçlüsünün sürekli bir bütün halinde olma fikrine karşı çıkar. Ona göre zorunluluk ve apriori terimleri farklı epistemolojik kavramlardır ve bir şey zorunlu olmadığı halde apriori olarak bilinebilir. Bunun yanında sentetik ve zorunlu önermeler de kurulabilir ya da olumsal apriorilerden bahsedilebilir. Örneğin ‘Su, H₂O’dur’ şeklindeki bir önerme hem sentetiktir hem de zorunludur ve mümkün dünyaların tümünde geçerlidir. ‘Ç çubuğu zo’da bir metre uzunluğundadır’ ifadesi ise apriori olmasına rağmen olumsaldır; farklı dünyalarda çubuğun farklı boyutlarda olması mümkündür.¹⁹

İfade edildiği üzere Carnap iki anlamlı önerme türü olduğunu düşünür. O halde “Sherlock Holmes 221B Baker sokağında oturuyor” şeklindeki bir önerme analitik veya sentetik denilemeyeceğinden dolayı anlamsız olarak addedilir. Analitik değildir çünkü Sherlock Holmes öznesi 221B Baker sokağında oturmayı içermez, aynı zamanda sentetik de değildir çünkü hiçbir deneyimsel bilgi bu önermeyi doğrulamaz. O şöyle söyler:

“Mantıksal çözümleme yoluyla bilimsel tümceler in bilgisel içeriğini (Erkenntnisgehalt der wissenschaftlichen Sätze) ve bu şekilde de bu tümcelerde geçen sözcüklerin/terimlerin (kavramların) anlamını (Bedeutung) aydınlatmayı hedefleyen uygulamalı mantık veya bilgi teorisindeki araştırmalar, biri olumlu diğeri de olumsuz iki sonuca götürmektedir. Olumlu sonuç empirik bilim alanında ortaya çıkar; çeşitli bilim dallarının çeşitli kavramları aydınlatılır; bunların formel mantıksal ve epistemolojik bağlantıları netleştirilir. Tüm değer felsefesi ve normatif kuramları da içine alacak şekilde metafiziğin alanında ise, mantıksal çözümleme, bu alanda ileri sürülmüş tümceler in tümüyle anlamsız (sinnlos) olduğu yönündeki olumsuz sonucu üretir.”²⁰

Elbette ki bu tip bir yaklaşım sadece kurgusal nesnelere ilgili olmanın çok daha ötesine taşınır. Böyle bir düşünce içerisinde aksiyolojik ya da teo-

19 Kripke, *Adlandırma&Zorunluluk*, 46-54.

20 Rudolf Carnap, “The Elimination of Metaphysics through Logical Analysis of Language”, *Logical Positivism* içinde, ed. A. J. Ayer, Trans ve A. Pap (New York: The Free Press, 1966: 76 / 1931: 236), 60-61.

lojik düzlemde kurulabilecek herhangi bir önerme de aynı şekilde anlamsız olarak addedilmek durumundadır. Bu anlamda dile dönüş projesinin dilin metafiziksel olan her türlü ögeden ‘temizlenme’ ameliyesi olarak okunabilmesi gayet mümkündür. Bununla birlikte çalışmanın temel konusu bu tür bir dışlama ediminin ontolojinin yadsınması üzerinden gerçekleştiğine yöneliktir. Söz konusu dışlama ya da temizlenme durumunu Ayer (1910-1989) şu cümlelerle betimler:

“Dinsel savlamalar için bizim verdiğimiz açıklamaya göre, din ile doğal bilimler arasında bir karşıtlık görmek için, mantıksal bir dayanağın bulunmadığı da söylenmelidir. Doğruluk ya da yanlışlık söz konusu olduğu sürece, doğa bilimcisiyle bir aşkın Tanrı’ya inanan tanrıci arasında bir karşıtlık yoktur. Çünkü tanrıcinin dinle ilgili söyleyimleri gerçek önermeler olmadığına göre, bunlar bilimin önermeleriyle de bağıntılı olamazlar.”²¹

Buna göre ‘Tanrı vardır’ ile ‘Tanrı yoktur’ önermesi arasında her ikisinin de analitik ve sentetik önermeler olmamaları bağlamında herhangi bir fark yoktur ve dolayısıyla her iki önerme de anlamsız olarak nitelendirilmek durumundadır. Öte yandan Quine analitik-sentetik dualitesini gayet sorunlu görür. Ona göre analitik ve sentetik önermeler arasında böyle keskin ve giderilemez bir ayırım söz konusu olmayabilir. Bu doğrultuda ‘Hiçbir bekâr evli değildir.’ önermesini ele alır ve bu önermenin analitik olarak nitelendirilmesinin temel nedeninin bekâr kavramının evli olmayanla eş anlamlı olmasında görür.²² Burada iki farklı önerme kendisini gösterir:

1. Evli olmayan hiçbir adam evli değildir.
2. Hiçbir bekâr evli değildir.

Carnap düşüncesinde ikinci önermede yer alan bekâr kavramı evli olmayanla eş anlamlı kabul edildiği için her iki kavramın birbirinin yerine kullanılabileceği ve ikinci önerme ile birincinin özdeş olduğu varsayılır. Quine analitik önermelerin eş anlamlılık üzerinden açıklanmasını kavramın kendisinin daha açık olmamasından dolayı problemli olarak addeder. Buna göre analitik ifadelerin doğru bir belirlenimi bulunmamaktadır. Quine’a göre bekârın evlenmemiş adama karşılık geldiğinin nasıl bilindiği sorusu önemlidir. Nitekim bu tip bir tanımlama ancak sözlükten bakarak öğrenilebilir. Dolayısıyla hangi önermenin analitik olup olmadığı sözlük yazarlarından öğrenilebilir. Bu doğrultuda Quine şöyle söyler:

21 A. Jules Ayer, *Dil Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu (İstanbul, Metis Yayınları, 1998), 94.

22 Willard Van Orman Quine, “Two Dogmas of Empiricism” 4, erişim 16 Ekim 2023, https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PHS137/Quine_-_Two_Dogmas.pdf

Ancak 'bekar'ın 'evlenmemiş adam' olarak tanımlanmasına nasıl karar veriyoruz? Onu böyle kim ve ne zaman tanımlandı? En yakınımızdaki sözlüğe başvurmalı ve sözlük bilimcinin yorumunu yasa olarak mı kabul etmeliyiz? Bu açıkça tersine iş görmek olurdu. Sözlük bilimci, işi önceki olguları kaydetmek olan deneysel bir bilim adamıdır. Eğer o 'bekar'ı 'evlenmemiş adam' olarak yorumlarsa, bu onun bu biçimler arasında bir eş anlamlılık bağıntısı olduğuna inanması nedeniyledir ve bu biçimler genel olarak açıktır ve sözü edilen sözlük bilimcinin çalışmasından önce tercih edilmiştir. Burada varsayılan eş anlamlılık kavramının hala açıklığa kavuşturulması gerekmektedir, belki de bu dilsel davranışla ilgili terimlerle yapılmalıdır. Sözlük bilimcinin gözlemlenmiş bir eş anlamlılığa ilişkin açıklaması olan "tanım" kesinlikle eş anlamlılığın temeli olarak kabul edilemez.²³

Analitik ve sentetik ifadeler arasındaki keskin ayırımın bir diğer problemlı yönü ise kaplam ve içlem arasındaki farka dayanır. Tekrar bekâr ve evli olmayan adam örneklerine dönülürse her iki kavramın eş kaplama sahip oldukları görülür. Buna göre eğer bekâr ve evli olmayan adamlar şeklinde iki ayrı küme varsayılsa bu iki kümenin aynı elemanlara sahip oldukları görülür. Ancak kaplamaların aynılığı içlem bakımından eş olmayı gerektirmez. Örneğin 'kalpli canlılar' ve 'böbrekli canlılar' şeklindeki iki kümenin de kaplamaları bir ve aynıdır. Öte yandan onların farklı anlamlara sahip olmaları içlemlerini de farklılaştırır. Bu itibarla Quine'a göre bekâr ve evli olmayan adam kümelerinin özdeş bir içleme sahip olduklarına dair hiçbir güvence yoktur.²⁴

Carnap analitik ifadelerin zorunlu doğrular olduklarını sentetik ifadelerin ise olumsal olduklarını ve doğrulama yöntemi üzerinden ele alınabileceklerini düşünür. 'x, a'dır' şeklindeki bir önerme eğer sentetikse olgunun kendisine yani x'e gidilir ve önermenin doğru yapıcısı x'te aranır. Bu doğrultuda eğer x'in a olduğu görülürse önerme doğru, görülmezse yanlış olarak addedilir. Öte yandan Quine bunun kökten bir indirgemecilik olduğunu düşünür. Çünkü bu şekilde anlamlı olarak kabul edilen her türlü sentetik ifade dolaysız deneyim alanındaki bir ifadeye çevrilebilir. Ancak böyle bir işlemin yapılabilmesi Quine açısından pek de mümkün görünmez. Çünkü fiziksel olana yönelik kurulan önermelerin teker teker ele alınıp doğrudan duyu verileri ile doğrulanması bütünsel açıdan bakıldığında olanaksız görülür. Quine'a göre olgusal bir ifadenin bireysel olarak ölçüme ya da deneyime tabi tutulması diye bir doğrulama yöntemi söz konusu değildir.²⁵

23 Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, 4.

24 Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, 8.

25 Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, 13.

Quine bilimin sadece deneyime indirgenen tek katmanlı bir yapıda olduğunu düşünmez. Aksine bilim hem deneyimle hem de dille dolayimli bir halde konumlanır. Bu bakımdan bilimsel paradigma dahilinde kabul edilmeyen bir varlık yoktur şeklinde bir yargı doğru olarak nitelendirilemez. Söz konusu yargı ancak 'bilimsel paradigma dahilinde kabul edilmeyen bir varlık bilimsel paradigma içerisinde yoktur' şeklinde kurulabilir. Bunun ötesinde genel geçer tüm paradigmaları kapsayan bir ontolojik varsayımda bulunmak mümkün değildir. Çünkü her türlü ontolojik aksiyom benimlenen paradigma dahilinde kurulur ve bu bakımdan sorgulanamaz bir yapıdadır. Nitekim Quine bu doğrultuda bilimsel varlıklarla Homeros'un tanrıları arasında bir kıyaslamaya gider ve onların ontolojik anlamda tür olarak değil sadece derece bakımından ayrı olduklarını düşünür. Bu durumda bilimsel varlıklara ontoloji atfedip diğerlerini yok olarak kabul etmenin temel ve tek nedeni söz konusu varlıkların pratik işlevleri haiz olmalarıdır.²⁶

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan dile dönüş düşüncesi, anlam-gönderim ayrımı, betimlemeler teorisi ve bilimselcilik sacayağı üzerine oturur. Ontolojinin kendine has, özerk sınırları olduğunu yadsıyan, eş anlamlı onun önermeler üzerinden dolayı yoldan belirlenebileceğini iddia eden bu düşüncede Frege anlam ve gönderim arasında bir ayrıma gider. Gönderimden bağımsız salt dilin içerisinde anlam kavramının oluşma imkânının varsayılması esasen dilin harici dayanaklardan azade bir konumda kabul edilmesine karşılık gelir. Aynı minval üzerinden ilerleyerek Russell betimlemeler kuramında özneyi betimlemelere indirger. Böylece önermeler içerisinde özel ada gönderme yapmaksızın anlamlı şekilde konuşabilme imkânı ortaya çıkar. Örneğin Russell için 'ben' olgusu betimlemelerle ifade edilebilecek deneyim serilerinin toplamından ibarettir. Doğrudan 'ben'in kendisine bir referansta bulunmanın bir anlamı yoktur.²⁷ Bir başka ifadeyle felsefe sadece önermelerin mantıksal biçimini incelemekle vazifeli addedilir. Buna göre önermelerin mantıksal biçimi bizatihi gerçekliğin temel yapısına karşılık gelir.²⁸ Ancak Kripke hiçbir özel adın betimlemeler tarafından ihata edilemeyeceğini savunur ve bu şekilde ontolojik olana özerk bir alan tanıır. Bu anlamda neyin var olduğu sorusuna epistemik düzlemde ortaya konacak betimlemelerle cevap verebilme imkânının olmadığı görülür.

26 Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, 16.

27 Bertrand Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, çev. Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Kulak & Cenk Özdağ (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 153.

28 Hans-Johann Glock, *Analitik Felsefe Nedir?*, çev. Osman Baran Kaplan (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), 203.

Carnap'ın düşüncesinde ise anlamlı olarak kabul edilebilecek yalnızca iki tür önerme bulunur. Buna göre analitik ve sentetik önermelerin dışında hiçbir önermenin doğrulanma imkânı yoktur. Eğer bir varlıktan bahsedilebilecekse bu ancak söz konusu bu iki önerme türü içerisinde kendisine yer bulabilen bir varlık olabilir. Kısacası bu düşünce içerisinde anlamlı addedilen önermeler birer dilbilimsel ifadeler olmaktan çıkarlar; gerçekliğin doğrudan bir bileşeni olarak kabul edilirler.²⁹ Öte yandan Quine analitik sentetik önerme ayırımına itiraz ederken eş anlamlı duyuşsal önermelerin duyu verilerine indirgenemeyeceğini düşünür. Dolayısıyla *nelerin var olduğu* sorusu mantıksal düzlemde mutlak olarak zorunlu addedilen analitik önermeler ve duyu verileri üzerinden cevaplanamaz.

Bu durumda devasa bir ontolojik problem çıkar. Nelerin var olup olmadığı sorusunun cevabı esasen başından bu yana felsefenin temel meselesi olarak belirir. Quine bu soruya pragmatist bir cevabın verilebileceğini belirtir. Ona göre benimsenen paradigma içerisinde temayüz eden ontolojik aksiyomlar sorgulanamaz. Hangi paradigmanın benimseneceği sorusu ise Carnap'ın dil seçimi konusunda geliştirdiği 'hoşgörü ilkesi'ne³⁰ tabidir. Başka bir ifadeyle bu sorunun herkesi bağlayıcı nesnel bir cevabı söz konusu değildir. Böyle bir düşünce üzerinden "Bilimin var dediği varlıklar vardır, bilimin var demedikleri ise ya şimdilik ya da hiçbir zaman yoktur" şeklinde bir yaklaşımın benimsenmesi söz konusu olamaz. Ancak yine Quine üzerinden ilerlenirse paradigmlar arası kıyasın mümkün olmadığı ve dolayısıyla eş anlamlı birçok ontolojik düzlemin kendisini gösterdiği post-modern düşünce içerisinde yer almak durumunda kalınabilir. Böyle bir düzlemde ise sadece ontolojik değil, eş anlamlı epistemik ve aksiyolojik meselelerde de kıyaslanamazlık ve ölçülemezlik problemleri ortaya çıkar ve pratik bakımdan sinizme hatta nihilizme götüren reddiyeci ve dolayısıyla salt tepkisel bir tutum baş gösterir. Bu bakımdan ontoloji sorununun uzun bir müddet daha felsefenin temel olan meselesi olmaya devam edeceği söylenebilir.

29 Glock, *Analitik Felsefe Nedir?*, 206.

30 Hannes Leitgeb ve André Carus, "Rudolf Carnap - Supplement H: Tolerance, Metaphysics, and Meta-Ontology", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, erişim 16 Aralık 2023, <https://plato.stanford.edu/entries/carnap/tolerance-metaphysics.html>

Kaynakça | References

- Ayer, A. Jules. *Dil Doğruluk ve Mantık*. çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Carnap, Rudolf. "The Elimination of Metaphysics through Logical Analysis of Language," *Logical Positivism* içinde, ed., A. J. Ayer, Trans ve A. Pap, New York: The Free Press, 1966.
- Frege, Gottlob. "On Sense and Reference." erişim 15 Aralık 2023, http://www.ub.edu/grc_logos/files/1263459298-Sense&Reference.pdf 3.
- Glock, Hans-Johann. *Analitik Felsefe Nedir?*. çev. Osman Baran Kaplan. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 2019.
- Kenny, Antony. *Ortaçağ Felsefesi*. çev. Şeyma Yılmaz. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Klasik Düşünce Okulu, "Ayhan Çitil, Aristoteles, Metafizik Okumaları, 3.Seminer", Youtube, 57:57-1:00:00, (19 Mayıs 2017), erişim 09 Mayıs 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=b3D4Dro-4-o>
- Kripke, Saul A. *Adlandırma&Zorunluluk*. çev. Berat Açıl. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- Leitgeb, Hannes ve André Carus, "Rudolf Carnap - Supplement H: Tolerance, Metaphysics, and Meta-Ontology," *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, erişim 16 Aralık 2023, <https://plato.stanford.edu/entries/carnap/tolerance-metaphysics.html>
- Marek, Johann. "Alexius Meinong", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, erişim 05 Aralık 2023, <https://plato.stanford.edu/entries/meinong/>
- Meinong, Alexius. "Theory of Objects," *Realism and the Background of Phenomenology* içinde, çev. Isaac Levi, D.B. Terrell ve Roderick M. Chisholm, ed., Roderick M. Chisholm, Glencoe: Free Press, 1960.
- Platon, *Devlet*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Platon, *Phaidros*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Platon, *Philebos*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Quine, Willard Van Orman. "On What There Is," 3, erişim 03 Kasım 2023, <https://www.uvm.edu/~ldeRosse/courses/metaph/OnWhatThereIs.pdf>
- Quine, Willard Van Orman. "Two Dogmas of Empiricism," erişim 16 Ekim 2023, https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PHS137/Quine_-_Two_Dogmas.pdf
- Russell, Bertrand. "Gönderim Üzerine." çev. Alper Yavuz. *Felsefe Tartışmaları*, 49 (2015): 55-72.
- Russell, Bertrand. *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*. çev. Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Kulak & Cenk Özdağ. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Tepe, Harun. *Varlık ve Bilgi-Ontolojik Yaklaşımla Felsefe Yapmak*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2017.

At Kavramı: Kavram mı Nesne mi, Tikel mi Tümel mi? Frege ve İslam Mantık Geleneği Çerçevesinde Bir Mukayese

Mehmet Özturan

<https://orcid.org/0000-0002-8919-9751> | mehmet80@gmail.com

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mantık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/05j1qpr59>

Öz

İslam mantık geleneği ya da Aristotelesçi terim mantığı için tümel ve tikel ayrımı temel bir ayrımdır ve zihindeki suretlerin ya da diğer bir adıyla bilginin sadece tek bir şeyin temsili olması ile bir çok şeyin temsili olmasını anlatır. Benzer şekilde Frege'nin kavram ve nesne ayrımı -farklılıklar mahfuz olmak üzere- tümel ve tikel ayrımının bir iz düşümüdür. Bu makale Frege'nin kavram ve nesne ayrımının gücünü test eden 'at kavramı paradoksu' ve ona sunulan çözüm önerileri ile bir terimler mantığı olan İslam Mantık Geleneği'ndeki tümel ve tikel ayrımının karşılaştığı veya doğurduğu sorunların benzerliğine dikkat çekerek sunulan çözüm önerilerini birlikte analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Nesne, Tümel, Tikel, At kavramı, Mefhum, Misdak

Atıf Bilgisi Özturan, Mehmet (2024). At kavramı: Kavram mı nesne mi, tikel mi tümel mi? Frege ve islam mantık geleneği çerçevesinde bir mukayese. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 38-56. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582626	
Geliş Tarihi	10.11.2024
Kabul Tarihi	08.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Concept Horse: Concept or Object, Particular or Universal? A Comparison in the Framework of Frege and the Islamic Tradition of Logic

Mehmet Özturan

<https://orcid.org/0000-0002-8919-9751> | mehmet80@gmail.com

Social Sciences University of Ankara, Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Philosophy, History of Philosophy, Ankara, Türkiye

<https://ror.org/05j1qpr59>

Abstract

The distinction between universals and particulars is a fundamental distinction in both the The Islamic tradition of logic and Aristotelian term logic. It captures the difference between the representation of a single entity and the representation of multiple entities in the mind, often described in terms of forms or knowledge. Frege's distinction between concept and object, despite its notable differences, can be understood as a projection of the universal-particular distinction. This article examines the challenges posed by Frege's concept and object distinction, as exemplified by the concept horse paradox, alongside the issues arising from the universal-particular distinction in Islamic logic, a system rooted in term logic. By analyzing these parallels, the study highlights shared challenges and convergences in the solutions proposed within these traditions.

Keywords: Concept, Object, Universal, Particular, The concept horse, Intension, Extension

Citation Özturan, Mehmet (2024). At kavramı: Kavram mı nesne mi, tikel mi tümel mi? Frege ve islam mantık geleneği çerçevesinde bir mukayese. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 38-56. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582626	
Date of Submission	10.11.2024
Date of Acceptance	08.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Frege, *Aritmetiğin Temelleri* adlı eserinin girişinde üç temel ilkeye değinir. Bu ilkelerden biri, “Kavramla nesne (Gegenstand) arasındaki ayrımı asla gözden kaçırmamaktır.”¹ Bu ayrımı son derece önemli gören Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine” başlıklı bağımsız bir makale kaleme almıştır. Söz konusu makale, kavram ve nesne ayrımının, bazı açıklanabilir kusurlara sahip olsa da, temel bir ayrım olduğunu vurgular. Ayrıca, Benno Kerry’nin bu ayrıma yönelttiği eleştirilere cevap vermeyi amaçlar. Kerry, *Vierteljahrsschrift für Wissenschaftliche Philosophie* dergisinde yayımladığı makale serisinin dördüncüsünde Frege’nin kavram ve nesne ayrımı tartışır. Bu tartışmada “*At kavramı, elde edilmiştir*” önermesinde konu pozisyonunda bulunan *at kavramı* ifadesinin bir kavram mı yoksa bir nesne mi olduğu sorununa dikkat çeker.² Frege’nin varsayımları açısından, bu önermede bir sorun olduğu görülmektedir. Ona göre, bir önermenin konu kısmında yer alan ya da oraya yerleştirilecek ifade, bir nesne olmalı, tek bir şeyi tutmalıdır. Konu-nesne eşleştirmesine karşıt biçimde, yüklem kısmına gelecek kelime ise bir kavram olmalıdır. Diğer bir ifadeyle kavramların doğası yüklem olmak, nesnelere doğası ise konu olmaktır. Ayrıca, kavram ve nesne birbirine karşıt terimlerdir; hiçbir kavram bir nesne olamayacağı gibi hiçbir nesne de bir kavram değildir. Oysa “*At kavramı, elde edilmiştir*” önermesinde ‘at kavramı’ konu pozisyonundadır. Konu pozisyonunda olması ve bu açıdan nesne olmayı gerektirmesine bakılacaksa at kavramının bir nesne olduğu söylenmelidir. Ne var ki ‘at kavramı’ ifadesinin bizzat kendisi bir yandan bu ifadenin bir kavram olduğunu izhar etmektedir. Bu durumda, at kavramı bir kavram olduğu söylenebilir. Tuhaf olan şudur ki, son yazdığımız cümlede, “*At kavramı bir kavramdır*” derken bile bu ifadeyi yine önermede konu pozisyonuna yerleştirmiş oluyoruz. Şu durumda yine onun bir nesne olduğunu ifade etmek zorunda kalırız. At kavramı bir kavram mıdır bir nesne midir sorusuna Frege teorik cevaplar vererek sorunu çözebilir fakat bu kavram, önermede geçerkenki haliyle bir açıklamaya sahip midir, asıl inceleme bu bağlamda bir cevap beklemektedir.

Frege’nin karşılaştığı ve sunduğu, problem ve çözümler daha öncesinde İslam mantık geleneğinde de farklı bağlamlarda ortaya çıkmış ve çözüm açısından da temelde benzeşmektedirler. Frege’nin ontolojisinin indirgene-

1 Frege, *Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, çev. H. Bülent Gözkan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 85.

2 Diler Ezgi Tarhan, “Kerry ile Polemiği Bağlamında Frege’nin ‘Nitelik-Özellik’ Ayrımının ‘Kavram-Nesne’ Ayrımı Üzerinden Değerlendirilmesi,” *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 17 (2022): 122.

mez, temel unsurlarından biri olan kavram ve nesne ayrımı klasik mantığın kabaca tümel-tikel (külli-cüzî) ayrımına tekabül eder.³

Tümel ve tikel, kavramların (mefhum) birer sıfatıdır. Klasik mantıkta kavram sadece tümelin değil tikelin de bağlı olduğu ana gövdedir. Kavram ise zihinsel suretlerdir. Bu suretler ya da formlar birden fazla şeye yüklem olabilecek bir tabiata sahipse külli olarak adlandırılır, sadece tek bir şeye yüklem olan bir tabiata sahipse tikel adını alır. Kavram ve nesne olduğu gibi, tümellik ve tikellik karşıt kavramlardır, bir suret ya tümel ya da tikel olmak zorundadır.

Tümel ve tikel kavramların önerme bağlamındaki pozisyonlarıyla ilgili dikkate alınması gereken önemli bir ilke vardır. Klasik mantıkçıların genel kanaatine göre—istisnalar bulunmakla birlikte—tikel kavramlar yüklem pozisyonuna gelemmez. Bu görüş, “Cüzî hakikî yüklem olmaz” şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre “Bu Zeyd’dir” önermesinde yüklem, tek bir nesne/bireyi tutması nedeniyle bir tikeldir ve İslam mantık geleneğinde “Tikeller yüklem olmaz” genel yaklaşımıyla tutarsızdır. Tikelin yüklem olmayacağı yönündeki bu temayül Frege’nin, kavramın ya da fonksiyonun doğasının yüklem olmak olduğu yönündeki yaklaşımıyla paralellik gösterir. Frege’nin at kavramı üzerinden tartıştığı paradokslar da İslam mantık geleneğinde tam olarak bu noktada ortaya çıkar.

Klasik mantıkçılar, tikel kavramları yalnızca tek bir şeye yüklem olabilen ve başka bir şeye yüklem olması mümkün olmayan kavramlar olarak tanımlar. Özel isimler, ‘ben’ ve ‘sen’ gibi zamirler ile ‘bu’ ve ‘şu’ gibi işaret isimleri, tek bir şeyi tutar veya ona işaret eder. Örneğin, “Zeynep öğrencidir” önermesindeki ‘Zeynep’ tikel bir kavramdır; benzer şekilde, “Ben öğrenciyim” önermesindeki ‘ben’ zamiri de tek bir şahsa göndermede bulunduğu için tikeldir. Dolayısıyla hem ‘Zeynep’ hem de ‘ben’ zamirinin tikel kavramlar olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, tikel kavramının kendisi tanım olarak yalnızca tek bir şeye uygulanabilir olsa da ‘...tikeldir’ görünümündeki, konusu boş bırakılmış tümcede, konudaki boşluklara ‘Zeynep’ ve ‘ben’ gibi kavramlar/zihinsel suretler getirilebilir ve biz “Zeynep tikeldir”, “Ben tikelim” önermelerini kurabiliriz. Bu durum, tikel kavramların, birden fazla kavrama (örneğin, Zeynep ve ben) yüklem olabildiğini dolayısıyla tümel bir niteliğe sahip olduğunu gösterir.

3 Karışıklığa mahal vermemek adına belirtilmelidir ki klasik mantık bağlamında kavram (mefhum, zihinsel suret) kelimesi kullanıldığında bu kavram tümel ve tikel olmak üzere iki kısma ayrılır. Diğer bir ifadeyle kavramlar tümel ve tikel olarak iki kısma ayrılır. Fakat Frege bağlamında kavram, tümel anlamına yakın bir anlamdadır, tikel olanı içermez.

Başka bir deyişle, tikel kavramlar aslında tümel niteliktedir: “Tikel, tümeldir”. Ancak, tümel ve tikel kavramlar, tıpkı kavram ve nesne gibi, birbirleriyle çelişen kavramlardır. Hiçbir tümel tikel, hiçbir tikel de tümel olamaz.

Bu bağlamda, Frege'nin at kavramı özelindeki paradoksunun, klasik mantıkçıların tümel-tikel ayrımı bağlamında karşılaştığı sorunlara benzer bir yapıda olduğu söylenebilir. Klasik mantıkçılar, bu tür sorunları çözmek için çeşitli öneriler ve ayrımlar geliştirmiştir.

Frege'nin kavram-nesne ayrımı ile klasik mantıkçıların tümel-tikel ayrımının sınırlarını zorlayan karşıt örnekler karşısında sergiledikleri yaklaşımları ve sundukları çözüm önerilerini inceleyen bu makale, Frege'nin at kavramı problemi ile klasik mantıktaki tümel-tikel ayrımı problemi arasındaki benzerlikleri ele almayı ve her iki geleneğin bu sorunlara yönelik geliştirdiği çözüm yollarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Kavram-Yüklem | Nesne-Özne

At kavramı paradoksunun oluşmasında kavramlara bizatihi yüklemse karakter biçilmiş olması etkilidir. Frege kavram ve nesnenin dilbilimsel izdüşümü olarak konu ve yüklemi görür. Kavram ve nesne soyut öğelerdir ama onları dile getirmek yazıya dökmek istediğimizde kavramı yüklem; nesneyi konu pozisyonuna getiririz. Diğer bir ifadeyle kavram dilbilimsel yüklem gönderimi, nesne ise konunun gönderimidir. Kavram ve Nesne'de kavramın yüklemse doğası şöyle dile getirilir:

Kavram —sözcükten anladığım kadarıyla— yüklemseidir. Öte yandan bir nesnenin adı, bir özel ad, dilbilimsel yüklem gibi kullanılmaya hiç de uygun değildir. Kuşkusuz bunun açıklanması gerekir, yoksa yanlış algılanabilir. Bir şey hakkında yeşildir, memelidir diyebildiğimiz gibi o şey hakkında Büyük İskender'dir, 4 sayısındır, Venüs gezegenidir de pekâlâ diyebiliriz? Kim ki böyle düşünüyorsa, '-dır'ın kullanımlarında ayırım yapmıyor demektir. İlk iki örnekteki '-dır', yüklemlemenin yalnızca fiile ait bir göstergesi olarak koşaç işlevini yerine getiriyor... Burada söylüyor olduğumuz, kavramın altına bir şeyin düştüğü ve dilbilimsel yüklem de bu kavrama gönderme yaptığıdır [bedutet]. Öte yandan, son üç örnekteki '-dır' ise aritmetikteki 'eşittir' işareti gibi bir eşitliği ifade etmek için kullanılıyor. 'Çoban Yıldızı Venüs'tür' tümcesinde, aynı nesne için iki özel ada, 'Çoban Yıldızı' ve 'Venüs', sahibiz. 'Çoban Yıldızı bir gezegendir' tümcesinde ise, özel bir ad 'Çoban Yıldızı', ve bir kavram sözcüğü, 'gezegen', bulunuyor. Dilsel açıdan, yalnızca 'Venüs' ile 'gezegen' yer değiştirmiş olsa da gerçekte ilişki tamamıyla farklılaşmıştır. Bir eşitlik ters çevrilebilir; bir nesnenin bir kavramın altına düşmesi ise ters

çevrilemez bir ilişkidir. ‘Çoban Yıldızı Venüs’tür’ tümcesindeki ‘—tür’ bir koşaçtan ibaret değildir; onun içeriği yüklem aslı bir parçasıdır da;⁴

‘...yeşildir’, ‘...memelidir’ ifadeleri birer kavram olmaları hasebiyle yüklemesel doğaya sahiptir. Onların kavram olmasını onların ‘altına bir şey düşmesi’ olarak açıklayan Frege nezdinde, kavramların yüklemesel doğasını kapsamlılık özelliğine sahip olmak olarak da okuyabiliriz. Klasik mantıktaki bir tümelin, fertlerine yüklem olmaya elverişli olmasına karşılık gelen bu yaklaşımda yüklem kavramlara gönderimde bulunur. Onlar ‘aslında dilbilimsel bir yüklem gönderimidir (Bedeutung)’.⁵ Yani yüklem dilsel veya sözel bir şeydir ve soyut karakterdeki kavramların yerini tutar.

Ancak ‘Büyük İskender’, ‘Venüs gezegeni’ ve ‘4 sayısı’ ifadeleri, tam olarak tek bir şeye gönderimde buldukları için nesne kategorisinde yer alırlar. Şu durumda yukarıdaki “Çoban Yıldızı Venüs’tür” veya “Bu kişi, Büyük İskender’dir” gibi önermeler kavram ve nesne ayrımını ve –sırasıyla– yüklem ve konu olma prensibini ihlal eden karşıt örneklerdir. Tıpkı at kavramının önermenin konusu yani nesne konumunda bulunmasına benzer bir sorun Frege tarafından da dile getirilir. Nasıl ki kavramların nesne ve konu pozisyonunda olması beklenmedik bir şey ya da Frege’nin semantiği açısından istenmeyen bir durumsa nesnelere de yüklem olması tuhaftır.

‘Büyük İskender’, ‘Venüs’ ve ‘4 sayısı’nın yüklem yapıldığı karşıt örneklerle ilişkin sunulacak açıklamaları Frege’nin kavram ve nesne ayrımının mutlaklığındaki ısrarı olarak da okuyabiliriz. “Bu, Büyük İskender’dir” önermesinde ‘Büyük İskender’ yüklem yapılmıştır. Evet, bu özel ad tek bir nesneyi tutması nedeniyle Frege ontolojisinde bir nesnedir ya da klasik mantıktaki tabirle hakiki bir tikedir ve yüklem pozisyonunda gelmesi kavram-nesne ayrımı ve onların sırasıyla yüklem ve konu olma doğalarına aykırıdır. Bu durum, Frege’nin kavram-nesne ayrımına verdiği önemin altını oymakta ve bu ayrıma gölge düşürmektedir.

Özetle, at kavramı yüklemesel doğaya sahipken önermede konu olması ile Büyük İskender nesnelere doğaya sahipken yüklem olması izaha muhtaçtır. Frege’ye göre bu önermelerdeki kopula, diğer mesela “Zeynep öğrencidir” önermesindeki kopulaya benzemez. “Bu, Büyük İskender’dir” önermesindeki –dır aslında hazfedilmiş (silinmiş) olan ‘eşittir/aynıdır/ başkası değildir/ -ile özdeşdir’ anlamına gelen yüklem bir parçasıdır.

4 Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine,” *Felsefe Tartışmaları*, 44 (2010): 105.

5 Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine,” 105, dipnot:5.

Buraya kadarki çözüm önerisinin, nesnelere yüklem bir parçası olabileceği fikri üzerinden şekillendiği söylenebilir. Frege, bir nesnenin ya da onun dildeki temsili olan özel adın bir yüklem olarak kabul edilmesini reddeder. Günlük dilden alınan önerme örneklerinde nesnelere yüklem bir davranış sergilediği durumları analiz ederken, bunların aslında müstakil bir yüklem olmadığını, aksine yüklem bir parçası olduklarını öne sürer. Buna göre, yukarıdaki örneklerden biri olan “Çoban Yıldızı Venüs’tür” önermesi, bu açıklama doğrultusunda “Çoban Yıldızı, Venüs’ten başkası değildir” şeklinde anlaşılmalıdır. ‘Venüs’ten başkası olmama’ bir kavramdır ve ‘Venüs’ özel adı tek başına bir yüklem veya kavram değildir; bilakis bir kavramın parçası olarak kullanılmıştır.⁶

Kerry’e karşı Frege’nin tezi, doğası gereği nesne olan şeylerin mesela ‘Venüs’ veya ‘Büyük İskender’in aynıdır/ eşittir/özdeşdir gibi yüklem karakterindeki kavramların bir parçası olabileceğidir. “Ben de bir kavramın daha üstteki bir kavramın altına düşebileceğini (*Grundlagen*, 53) göstermiştim; ancak bu, bir kavramın bir diğerinin içinde yer almasıyla karıştırılmamalıdır”⁷ diyen Frege’ye göre tek başına nesne olan şeylerin yüklem bir parçası olması yani kavramın bir parçası olması onları yüklem pozisyonuna getirilmiş bir nesne yapmaya yetmez. Bu iddiaya göre ‘Büyük İskender ile aynıdır’ kavramı altına tek bir birey düşse dahi kavramın kapsamsal karaktere sahip olduğu söylenebilir: ‘Büyük İskender ile aynıdır’ kavramı bir nesneye, Büyük İskender’in kendisine uygulanarak onun aynılık veya özdeşlik kavramının bir elemanı olduğunu gösterdiği için bir yüklem olarak kavram işlevini yerine getirmiş olur.

Bir ifade gramer açısından yüklem ise onun anlamı bir kavram ve dolayısıyla fonksiyondur. Oysa bir nesne, gramer açısından yüklem olan ifadenin anlamı olamaz. Son tahlilde, ‘Büyük İskender ile aynıdır’ örneğinde böyle bir şeyin ancak yüklem tamamı değil de bir parçası olabileceğini gördük. Yani tek bir şeyi tutan nesne daha genel ve kapsamsal karakterdeki ifadeler arasında yer alarak kavramın kapsamsal doğasına uygun bir hale gelebilir, bu durumdayken zaten o bir nesne değildir artık.

Büyük İskender tek başına yüklem olamasa da yüklem bir parçası olmuştur. Peki, bir kavramın kendisi tek başına konu pozisyonunda olur mu?

6 Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine,” 106. Nesnelere yüklem konumunda dile getirilmesi örneğini sadece konu ve yüklem, –sırasıyla–, nesne ve kavram kategorisindeki entiteleri istediği Fregeci vurguya işaret etmek için ele aldım. Nesnelere nasıl olup da yüklem oldukları sorunu İslam mantık geleneği içinde hakiki tikeller yüklem olmaz prensibiyle ifade edildiğine değinmişim. Bu tartışmayı Frege ve İslam mantıkçılarındaki önermenin birliğine dair yazım aşamasındaki makalede ele alacağım. Şimdiden sonra daha çok yüklem karakterindeki kavramın konu pozisyonunda dile getirildiği “At kavramı bir kavramdır” meselesi üzerine odaklanacağım.

7 Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine,” 106.

“At kavramı bir kavramdır” önermesini inceleyelim. ‘At kavramı’ ifadesinde ise ‘kavram’ kavramı ‘at kavramı’na uygulandığı için elbette at kavramının bir nesne olduğunu söylemek zorunda kalırız. Kavramlar hakkında konuşmak bizi ister istemez mantıksal bir ayırım olan kavram ve nesne ayırımında bazen kavramları nesneleştirmek zorunda bırakır. Fakat bu tür durumlarda aslında at kavramı kavramsal doğasını kaybeder, konu pozisyonuna getirilerek söze konu edilir. O artık **kavram** olarak değil, **nesne** olarak işlev görür. Dolayısıyla bu iki kullanım arasında mantıksal ve dilsel ayırımın farkında olmamız icab eder. Frege’ye göre, ‘at kavramı’ ifadesi mantıksal olarak bir kavramı işaret etse de konu pozisyonunda olduğu için dilsel olarak artık bu ifade bir *nesneye* dönüşür ve “**At kavramı bir kavramdır**” önermesinde ‘at kavramı’ ifadesi bir nesne olarak kullanılmıştır. Bu nedenle artık kavram olarak değil, kavramın adını taşıyan bir **nesne** olarak etiketlenir. Yani at kavramı bir kavram değil, tam tersine, nesnedir.

Burada şunun farkına varmalıyız ki, dilin bir garipliği ile karşı karşıyayız ve bunun kaçınılmaz olduğunu kabul ediyorum; örneğin, “Berlin şehri bir şehirdir” ya da “Vezüv yanardağı bir yanardağdır” diyebiliyorken, “at kavramı bir kavram değildir” demek durumunda kalıyoruz. Dil, burada geleneksel kullanımdan kopuşu doğrular nitelikteki zor bir durumla karşı karşıyadır. Bunun kendine özgü bir durum olduğunu Kerry de “at” [sözcüğünü] tırnak içine alarak gösteriyor; aynı amaç için ben italik harfler kullanıyorum. Oysa “Berlin” ve “Vezüv” sözcüklerinde böyle bir ayırım yapmak gerekmiyordu. Mantıksal tartışmalarda, kişi çok sıklıkla kavram üzerine bir şey dile getirir ve bunu böyle yüklemlemeler için alışıldık olan biçimle ifade etme gereksinimi duyar; yani, kavram hakkında söyleneni dilbilimsel yüklem içeriğine dönüştürür. Sonuçta, dilbilimsel öznenin gönderiminin (Bedeutung) bir kavram olması beklenir; ancak kavram, yüklemel doğasının gereği böyle bir rolü üstlenemez. O, öncelikle bir nesneye dönüştürülmelidir ya da daha açık söylersek, bir nesne tarafından temsil edilmelidir. Bu nesneyi “kavram” sözcüğünü sona ekleyerek karşılarız.⁸

‘At kavramı’nın nesne olduğunu kabul eden Frege ‘kavram üzerine bir şey dile getirme’ isteğimizin onu nesne haline getirmeye mecbur bıraktığını ifade eder. Hatta kendince, kavramların nasıl nesneleştirilip söze ‘konu’ edileceğine yönelik bir ipucu da verir. Kavramın sonuna ‘kavram’ kelimesini eklediğimizde o artık bir kavram olmaktan çıkar ve nesneye dönüşür.⁹

8 Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine,” 108, 109.

9 Aynı minvalde değerlendirilebilecek bir başka ifade şöyledir: “Benim kullanımına göre, ‘F kavramı’ gibi ifadelerin kavramlara değil nesnelere gönderme yaptığını dikkate alırsak...”. Frege, “Kavram ve Nesne Üzerine”, 111. Ayrıca bkz. Noonan, *Frege: A Critical Introduction / Key Contemporary Thinkers* (Cambridge: Blackwell, 2001), 161.

'At kavramı'nın bir nesne oluşu sadece bir itiraftan ibaret değildir. Kavram ve nesne karşıt terimler olduğu için, birlikte doğru bir şekilde aynı şeye uygulanamazlar. Diğer bir ifadeyle bir şey hem kavram hem de nesne olamaz. Tam da bu noktada Frege 'insan kavramı'nın nesne 'bir insan' ifadesinin ise kavram olduğuna dikkat çeker. O daha önce belirli tanım takısının nesne, belirsiz tanımlığın ise kavram işaretçisi olduğunu söylemişti.¹⁰

Frege, kavram ve nesnenin birbirinin yerini tutamayacağını 'yer değiştirme kriteri'ni sunarak açıklar. Bu bağlamda, örneğin "İsa bir insandır" diyebiliriz, ancak "İsa insan kavramıdır" diyemeyiz. Benzer şekilde, "At kavramı bir kavramdır" ifadesi doğrudurken, "Bir at bir kavramdır" ifadesi doğru değildir. Frege, 'insan kavramı' ile 'bir insandır' ifadeleri arasındaki farkları ortaya koyarak, insan kavramının -önerme içinde- bir nesne olduğunu anlamamızı beklerken, at kavramının da benzer şekilde bir nesne olduğunu göstermeye çalışır. Diğer bir deyişle, kavramsal doğaya sahip ifadeler önermenin konusu yapıldıklarında veya nesnel doğaya sahip ifadeler önermenin yüklemi kıldıklarında, bu tür kullanımlar anlam açısından garipliklere yol açar. Frege bu durumu şöyle ifade eder: "Kavram, bir yüklem gönderimidir; nesne ise hiçbir durumda bir yüklem gönderiminin bütünü oluşturmaz, ancak bir öznenin gönderimi olabilir."¹¹

Burada bir örnekle gösterilmiş olanın genel olarak geçerli olduğunu görüyoruz; kavramın davranışı, onun hakkında bir şeyler söylendiği durumlarda bile aslen yüklemseldir; sonuç olarak, bir kavramın yerine olsa olsa başka bir kavram geçebilir, hiçbir durumda bir nesne geçemez. Bu yüzden, kavram hakkında söylenen, nesneye uygun değildir. Altına kavramların düştüğü ikinci-düzyen kavramlar, aslen, altına nesnelere düştüğü birinci-düzyen kavramlardan farklıdır. Bir nesnenin, altına düştüğü birinci-düzyen kavramla olan ilişkisi, birinci-düzyen kavramın ikinci-düzyendeyle (elbette ki benzer tarafları olan) ilişkisinden farklıdır. Aynı zamanda hem bu ayrıma hem de benzerliğe hakkını vermek için belki şöyle de diyebiliriz: Bir nesne, birinci-düzyen bir kavramın altına düşer [falle *unter*], bir kavram ikinci-düzyen bir kavramın içinde yer alır [falle *unter*]. Kavram ve nesne arasındaki ayrım bütün keskinliğiyle geçerlidir.¹²

Yukarıdaki alıntıya dayanarak, Frege'nin klasik mantık ve felsefede aşına olduğumuz birincil makul ile ikincil makul ayrımına benzer bir ayrıma sahip olduğunu anlıyoruz. Frege'ye göre, birinci düzey fonksiyonlar nesnelere

10 Frege, "Kavram ve Nesne Üzerine," 106.

11 Frege, "Kavram ve Nesne Üzerine," 110.

12 Frege, "Kavram ve Nesne Üzerine," 113, 114.

tarafından doldurulan boşluklara sahipken, ikinci düzey fonksiyonlar birinci düzey fonksiyonlar tarafından doldurulur. Nesnelere birinci düzey fonksiyonları doldurduğunu dikkate alacak olursak, at kavramının bir nesne olması gerektiği sonucu ortaya çıkar. Frege, kavram ve nesne ayırımının mutlaklığı konusundaki ısrarından vazgeçmese ve bu konuda doğal dil ile onun gramerine yüklenmeye devam etse de, "Vezüv yanardağı bir yanardağıdır" veya "Berlin şehri bir şehirdir" gibi ifadeler bağlamında, at kavramının bir kavram değil de bir nesne olduğunu iddia etmenin tuhaflığının farkındadır.¹³ Bu noktadan sonra, benzer tuhaflıkların nasıl ortaya çıktığını ve ne şekilde çözümlenmeye çalışıldığını İslam mantık geleneği bağlamında ele alacağım.

2. Tümel-Tikel Ayırımı

Kavram ve nesne ayırımı Frege için mutlak bir ayırmadır. Bu ayırımın temel kısımlarından birisi olan kavram, özel bir fonksiyon türü olarak tanımlanır ve temelde kaplamsallık niteliği ile nesneden ayrılır. Klasik mantıktaki tümel-tikel ayırımı, kavram ve nesneden farklı tanımlara sahip olmakla birlikte bu iki çerçeve arasında önemli kesişim noktaları bulunmaktadır. Hatta klasik mantığın tümelinin Frege'nin kavramına, tikelinin ise Frege'nin nesnesine karşılık geldiği söylenebilir.

Frege'in kavram ve nesne ayırımının beraberinde getirdiği at kavramı paradoksuna paralel paradoksların İslam mantık geleneğinde de tümel-tikel ayırımı bağlamında ortaya çıkmış olması şaşırtıcı değildir. Klasik mantıkçılar tümel ve tikel kavramların tanımlarını ortaya koyar ve bu tanımların doğurduğu sorunlara, karşıt örneklerle yanıt verebilmek için yeni ayırım ve bakış açıları geliştirmeye çalışır. Buradan sonra at kavramı paradoksu ile içeriksel olarak örtüşen sorunları bu çerçevede ele alacağım, ancak öncesinde tümel ve tikel kavramların tanımlarını kısaca inceleyeceğim.¹⁴

13 Frege, "Kavram ve Nesne Üzerine,"108.

14 Tartışmayı İslam mantık geleneğindeki klasik dönem metinleri üzerinden ele almak yerine onlardaki birikimi iyi yansıttığını ve derlediğini düşündüğüm geç dönem klasik mantık kitabı olan Muhammed Rıza Muzaffer'in *el-Muzaffer* adlı eseri üzerinden işleyeceğim. Bu eser modern dönemde kaleme alınmış geç dönem klasiklerindedir ve Türkçeye çevrilmiştir. Eser üzerine yazılan şerh ve haşiyelerden tartışmayı ele alırken istifade edeceğim. El-Muzaffer'i tercih etmemin en önemli nedeni ise tümel tikel ayırımı bağlamında ortaya çıkan sorunlara müstakil bir yer vererek bu çerçevedeki sorunları çözmeye yarayacak ayırım ve kuralları farklı konu başlıkları altına serpilmiş biçimde değil müstakil başlıklar altında toplamasıdır. Burada, benim *el-Muzaffer* kitabını temel alarak gerçekleştirdiğim incelemeyi, daha klasik kaynaklar ve bu kaynakların analizi üzerinden ele alan yakın tarihli bir makale, Khaled el-Rouayheb tarafından kaleme alınmıştır. Ancak el-Rouayheb'in makalesi, tümel-tikel ayırımı at kavramı meselesiyle ilişkilendirmemekte, daha çok tikel bir kavramın yüklem olarak kullanılabilirliği sorununa odaklanmaktadır. Khaled El-Rouayheb. "Dawānī and Dashtakī on Primary (awwālī) and Familiar (mutaʿāraf) Predication," *Oriens* 51, 3-4 (2023): 367-92.

Tümel ve tikel; kavramın alt kısımlarıdır. Kavram, nesnelere ve onların ilişkilerinden soyutlanmış zihinsel suret veya formun adıdır. Zihinsel suret klasik felsefede varlık mertebeleri olarak takdim edilen dört varoluş tarzından biridir. Şeylerin/nesnelerin (1) kendi varlığı (2) zihinsel varlığı (3) lafzi varlığı (4) yazısal varlığı olduğu söylenir.¹⁵ Mesela ateşin kendi varlığı yakar ve tutuşturur; bu etki ateşin kendi varlığının bir sonucudur.¹⁶ Bunun yanında insanda zihin adı verilen bir yeti bulunur. Bu yeti, fiziksel ya da fiziksel olmayan her türlü şeyin zihinde bir suret olarak temsiline olanak tanır. Zihin fiziksel veya fiziksel olmayan şeylerin suretlerinin yansıtıldığı bir aynadır. Ancak, ateşin zihinsel sureti yani zihinde var olması ateşin yakıcılık özelliğini zihne taşımayacaktır.

Benzer şekilde, 'ateş' kelimesinin yazıya dökülmesi, ateşin yazısal anlamda varlık kazandığı bir düzeyi ifade ederken, kelimenin seslendirilmesi ise onun seste varlık kazanmasını sağlar. Bununla birlikte, bu varlık modları arasında en önemlisi, nesnelerin kendi varlığı (birinci varoluş tarzı) ile zihinsel varlığı (ikinci varoluş tarzı) olarak kabul edilir. Özellikle ikinci varlık modu, klasik filozoflar tarafından 'kavram', 'mana' ya da 'mefhum' gibi terimlerle ifade edilen anlamlara tekabül eder. Bu bağlamda, tümel-tikel ayırımının bağlı olduğu üst terim zihinsel varlıktır/kavram/mefhum/manadır. Özetle tümel-tikel; kavram ya da zihinsel suret/zihinsel varlık olarak beliren varlık modunun kısımlarıdır.

Dikkat edilmelidir ki Frege'nin ayırımından bahsederken Türkçe ifadede kullandığımız kavram terimi zihinsel suret anlamında kullanılmamaktadır. Frege'nin 'kavram'ı, klasik mantıktaki 'tümel' ile örtüşür, ancak klasik mantıktaki 'kavram' veya 'zihinsel suret' ile aynı anlama gelmez.

Tikel, birden fazla şeye yüklem olması mümkün olmayan bir kavramdır. Örneğin, 'bu kalem,' 'şu gül' gibi işaret zamirleriyle belirtilen tekil nesnelere veya 'şu an okuduğunuz yazı' anlamının ifade ettiği anlam birer tikel kavramdır.

Tikel kavramın karşıtı olan tümel kavram ise birden fazla varlığa yüklem olabilen kavramdır.¹⁷ İnsan, at, kalem, masa, yazan, çizen gibi kavramlar tümel kavramlardır. Zira tükenmez kalem, kurşun kalem, dolma kalem gibi türlerin hepsi eni-konu bir kalemdir ve bu türlerden herhangi birinin bir elemanını tutarak onun kalem olduğunu söyleyebilirsiniz. Fakat elinizde tuttuğunuz ka-

15 Muhammed Rıza Muzaffer, *el-Muzaffer, el-Mukarrer fî şerhi Mantiki'l-Muzaffer içinde* (Beyrut: Dârul-hücceti'l-beydâ, 2001), 42

16 Râid Haydârî, *el-Mukarrer fî şerhi Mantiki'l-Muzaffer* (Beyrut: Dârul-hücceti'l-beydâ, 2001), 42

17 Muzaffer, *el-Muzaffer (el-Mukarrer fî şerhi Mantiki'l-Muzaffer içinde)*, 93.

lemden zihnimize aktarılan tikel suretin, benim şu an masamdaki kalem olduğunu –eğer masamdaki kalemi almamışsanız tabiki-söyleyemezsiniz.

Tümel ve tikel kavramların bu kısa tanımlarından sonra, bu ayrıma bağlı sorunların anlaşılmasında etkisi olan bir ayırım takdim edeceğiz: Mefhum ve misdak ayrımı.

3. Mefhum-Misdak Ayrımı ve Uzantıları

Mefhum, yani kavram; bir şeyin zihinsel temsili ve suretidir. Bu yönüyle mefhum, eşyanın kendi-harici varlığının karşısında konumlandırılan zihinsel varlık düzeyini ifade eder. Misdak ise kavramın uygulandığı şey veya mefhumun ya da zihinsel suretin soyutlanmasına kaynak olan şey olarak tanımlanır. Mesela bir birey olarak Ali'nin zihnimdeki temsili tikel bir mefhumdur, Ali'nin dış dünyada bulunan şahsı yahut birey olarak Ali'nin ta kendisi, Ali kavramının/mefhumunun misdaktır; Canlı kavramının misdaktaki ise daha geniş bir yelpazede ele alınabilir; bu, 'bu insan', 'bu at' gibi var olan tikeller olabileceği gibi, 'insan' veya 'at' gibi tümeler de olabilir. Çünkü Ali'nin kendisinden, Ali'ye ilişkin suret soyutlanarak zihnimde Ali'ye dair bir kavram oluşturulmuştur. Benzer şekilde, farklı türler de onları bir araya toplayan bir cins kavramı olan 'canlı' kavramının soyutlanmasına kaynaklık eder.¹⁸

Mefhum ve misdak yalnızca elemanları var olan nesnelere sınırlı değildir. Mesela yokluk da zihnimde bir kavram olarak yer alır ve bu kavramın misdaktaki/uygulandığı şey gerçek yokluğun ta kendisidir.

Mefhum ve onun uygulandığı örnekler göz önüne alındığında Ali gibi belli bir kişinin zihnimdeki sureti örneğinde olduğu gibi, mefhumun bazen tikel olabileceği ifade edilebilir. Burada Ali'nin zihinsel sureti için İslam mantıkçıları hakiki cüzî (gerçek tikel) terimini kullanır. Öte yandan, 'canlı-insan' örneği, hem mefhum hem de misdakın tümel olabileceğini gösterir. Tümel kavram başka bir tümelin kapsamına girerse bu tümele izafî cüzî izafî denir.¹⁹

Burada kelimedede geçen cüzî ifadesi yanıltıcı olabilir, çünkü cüzî izafî de aslında tümel bir kavramdır, gerçek tikel değildir. Zira insan kavramı gerçek bir tikel değil, tümel bir kavramdır ve canlı kavramının altına düştüğü için canlı kavramının/mefhumunun bir misdaktır.

18 Kategorik bir önermede konu ve yüklem mefhum ve misdak açısından tahlili, kategorik önermenin semantiği ve sınıfları açısından mühimdir. Mefhum ve misdak ayrımının önermelere uygulanması ve buna göre bir önermenin belirtilen ayırım çerçevesinde kaç ihtimal barındırdığına dair bilgi için bkz. Necmettin Pehlivan ve Muhammet Çelik, "Tümel Önermenin 'Cihet'i: Muḥammed el-Āmidî'nin Ref'ū'l-Ḥicāb ʿan Cemī'ī'l-Muveccehāt İsimli Eseri Bağlamında Bir İnceleme," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 60, no. 1 (31 Mayıs 2019), 13, 14.

19 Muzaffer, *el-Muzaffer (el-Mukarrer fi Şerhi Mantık'l-Muzaffer içinde)*, 102.

Verilen genel bilgiler doğrultusunda iki önemli sonuç çıkarılabilir: (1) Misdak, ya hakiki cüzî ya da izafî cüzîdir. (2) Mefhum-misdak ayrımının uygulanabilmesi için misdakın mutlaka var olan şeyler olması gerekmez. Kavramın uygulandığı her şey, var olmamış olsa bile, misdak olarak adlandırılır.

Mefhum ve misdak ayrımını açıklayan bir diğer bağlam, *birinci makuller* ve *ikinci makuller* ayrımıdır. Frege'deki *birinci düzey fonksiyonlar* ve *ikinci düzey fonksiyonlar* fikriyle paralellik gösteren bu ayrım, mefhum ve misdak farklı terimlerle ifade edilir. Buna göre, zihin dışındaki bir nesne -ki bu, onun gerçek tikel olduğu anlamına gelir- bir tümel kavramın altına düşüyorsa, bu tümel kavrama *birinci makul* denir. Birinci makuller, zihin dışındaki nesnelere soyutlanan tümel kavramlardır. Tıpkı Frege'deki birinci düzey fonksiyonların tikel nesnelere doldurulması ve onlara yüklem olması gibi, birinci makuller de gerçek tikellere yüklem olur.

İkinci makuller ise, Frege'nin ikinci düzey fonksiyonlarını birinci düzey fonksiyonları betimlemek için kullanmasına benzer şekilde, birinci makuller hakkında bir şey söyler, onları betimler ve onlara yüklem olurlar. Birinci makuller, zihin dışındaki nesnelere soyutlanırken, ikinci makuller, birinci makullerden soyutlanır. Örneğin, 'tür' kavramı, ikinci makullere aittir ve insan, at, balık gibi birinci makullerden soyutlanmıştır. Tür kavramı, insan ve diğer türlere yüklem olur. Bu durumda, insan, at ve balık türleri, *tür* kavramının misdaklarıdır.

Mefhum-misdak ayrımı, *birinci makuller* seviyesi bağlamında değerlendirildiğinde, mefhum tümel bir kavramı, misdak ise onun uygulandığı varlığı ifade eder. Örneğin, insan kavramı altında yer alan belli bir birey olan Ali, bu bağlamda insan mefhumu tümel, Ali ise gerçek bir tikel olarak değerlendirilir.

Tümel-tikel ayrımı bağlamında ortaya çıkabilecek problemlerin çözümünde mefhum-misdak ayrımının en önemli faydası, "hakkında konuşulan şey"e ilişkin belirginlik sağlamasıdır. Bir şeye ilişkin hüküm verdiğimizde, bu hükmün doğrudan bir kavramı mı yoksa kavramı aşarak onun misdaklarını mı hedef aldığını netleştirmeye yardımcı olur.

1.1. Tümel-Tikel ve Mefhum-Misdak Ayrımı Kaynaklı Paradokslar

İslam mantık geleneğinde, önermenin konu kısmında yer alan terimle kast edilenin bir kavram mı yoksa o kavramın altına giren ve kaplamasına dahil olan nesnelere mi olduğunu belirginleştirmek, pek çok paradoksun çözümünü olarak sunulmuştur.

Bir şeye ilişkin hüküm verdiğimiz zamana hüküm ile ilgili asıl düşünmek istediğimiz şey hüküm vermedeki asıl maksadın *mefhum* olması suretiyle sadece

mefhum düzeyi ile sınırlı olabilir. Nitekim şöyle dersin: “İnsan düşünen canlıdır”. Bu önermedeki insana ise evveli yüklemlemedeki insan denir.

Hüküm ile ilgili asıl düşünmek istediğin şey kimi zaman hükmü de aşarak mefhumun ötesine uzanır: mefhumu, *misdak*ını temsil etsin, misdakına delalet etsin diye mülâhaza edersin. Nitekim şöyle dersin: “İnsan gülendir” veya “İnsan hüsrandır”. Dolayısıyla, insan mefhumu ile onun fertleri olan bireylere işaret edersin ki hükümde asıl düşünmek istediğin şey de (bu fertlerdir) zaten; (bu kullanımda) hükümde mefhumun mülâhaza edilmesi ve onun konu yapılması sadece ve sadece fertlerine ilişkin hükme ulaşmak içindir. (Böylesi bir bağlamda) mefhum ‘unvan’, misdak ise ‘muanven’ olarak anlandırılır, bu önermedeki insana ise yaygın yüklemlemedeki insan denir.²⁰

Yukarıdaki paragraf bir önermede, hakkında konuşulan şeyin yani konunun iki farklı bakış açısı ile değerlendirilebileceği noktasında bir uyarı içermektedir. Her ne kadar alıntılanan metinde, hükümde öne çıkarılmak istenen şeyin mefhum ya da misdak olduğu söylene de hüküm bağlamında asıl vurgulanan terim hükümdeki/önermedeki konudur. Mesela “İnsan tümeldir” önermesini düşünelim. Tümel olan burada nedir? İnsan bireyleri mi yoksa insan kavramı mı?²¹ Tümelik ve tikellik gibi etiketler zihinsel suret yani mefhumlar için kullanıldığı için elbette bu önermedeki konunun mefhum olma özelliği öne çıkarılarak bir hüküm verilmiş olur.

Mefhum ve misdak ayrımının belirginleştirilmesi için önermenin konusu ile ilgili yukarıdaki uyarıyı dikkate aldığımızda önermede hükmün hakkında olduğu şey konunun mefhumu mu yoksa konunun misdakı mıdır sorusu temel bir sorudur. Bu analize göre, önerme konusu için zikredilen kelimenin neye delalet ettiğinin tespit edilmesi gerekir. Mesela insan canlıdır ve insan tümeldir önermelerini düşünelim. Birinci önermede insan mefhumunun altına düşen bireylerin canlılık özelliğine sahip olduğunu düşünmek daha makuldür. Oysa ikinci önermede tümel olduğu hükmünü alan şey insan mefhumudur, insan mefhumunun altına düşen bireylerin tümel olduğunu söylemek tuhaftır. Bu ayrım, önermede kullanılan terimlerin hüküm bağlamındaki rollerini netleştirmek açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bu noktada, mefhum ve misdak ayrımının pratikte nasıl bir çözüm sunduğunu göstermek ve önermelerde kullanılan terimlerin rolünü netleştirmekte ne kadar etkili olduğunu ortaya koymak için bazı paradoksları ele alabiliriz. Örneğin, nahivcilerin “Fiil habere konu olmaz” ilkesine yönelik

20 Muzaffer, *el-Muzaffer (el-Mukarrer fî şerhi Mantiki'l-Muzaffer içinde)*, 103.

21 Haydârî, *el-Mukarrer fî şerhi Mantiki'l-Muzaffer*, 103, dipnot 2.

bir itirazı inceleyerek, bu ayrımın bu tür paradoksları çözmeye nasıl işlev gördüğünü açıklayabiliriz.

Nahivciler “**Fiil habere konu olmaz**” (prensibini) dile getirdiklerinde hemen şöyle diyerek onlara itiraz edilebilir: bu sözünüzün kendisi bil fiili habere konu etmekteyken nasıl olur da fiil habere konu olmaz diyorsunuz.²²

el-Muzaffer'de geçen ilk problem, Fahreddin Râzî'nin daha önce dikkat çektiği bir sorundur²³ ve klasik mantıkçılar bu meseleyi mefhum-misdak ayrımıyla çözmeye çalışmışlardır. Arapça'da kelime türleri isim, fiil ve edat olmak üzere üç ana kategoriye ayrılır. Her bir türün kendine özgü tanımları ve özellikleri bulunmaktadır. Örneğin, isimler hem konu hem de yüklem olmaya elverişliken, fiiller yalnızca yüklem olarak kullanılabilir.

Frege'de kavramların yalnızca yüklem olma karakteristiğine sahip olması gibi, Arap dili gramerinde de fiillerin yüklem pozisyonunda kullanılması gerektiği ifade edilir ve konu olarak kullanılmaları alışılmadık bir durumdur. Ancak, “Fiil habere konu olmaz” önermesini ele aldığımızda, bu ifadede ‘fiil’ terimi konu, ‘habere konu olmaz’ ise yüklemdir. Dolayısıyla ‘fiil’ haber cümlesinde yani önermede konu olmuştur. Benzer şekilde, “At kavramı bir kavramdır” önermesinde, yüklemsel karakterine rağmen ‘at kavramı’ konu olarak kullanılmıştır. ‘Fiil’ de bu örnekte olduğu gibi, yüklem olması beklenirken konu olmuştur.

Bu sorunun çözümü, bu başlık altında takdim ettiğimiz mefhum-misdak ayrımına dayanmaktadır. “Fiil habere konu olmaz” önermesinde konu olan şey, fiilin misdakıdır. Diğer bir ifadeyle, ‘fiil’ kelimesi, fiilin misdaklarını temsil eden ve onları ifade eden bir unvan olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak, asıl hüküm fiil kavramına değil, fiil kavramının altına giren tek tek fiil elemanlarına yöneltilmiştir. ‘Fiil’ ifadesi, fiilin elemanlarını tek tek anma zahmetine girmeksizin, onları yansıtmak için bir ayna gibi işlev görmektedir.

Bu açıklama ışığında şu sonuca varılabilir: Fiil kavramının kendisi ya da fiili temsil eden bir isim habere konu olabilir; ancak fiil kavramının elemanları habere konu olmaz. Örneğin, ‘geldi’ veya ‘geliyor’ gibi fiil elemanları

22 Muzaffer, *el-Muzaffer (el-Mukarrer fî şerhi Mantiki'l-Muzaffer içinde)*, 104.

23 Fahrettin Razi *Mulahhas* adlı eserinde problemi şöyle ortaya koymaktadır: “Diğer bir problem de şudur: “Fiil ve edat, habere konu olmaz” önermemizde fiil ve edat, eğer birer isim ise önerme yanlıştır; yok eğer onlar fiil ve edat ise bu kez de önerme kendi kendisiyle çelişmektedir”. Görüleceği üzere önermede konu pozisyonuna getirilmesi sorunlu olan sadece fiiller değildir, edatların da konu olması sorunludur”. Bkz. Fahreddin Râzî, *Mantiku'l-Mulahhas*. Ahmet Ferâmerz Karamelikî (Tahran: İntişârat- dânişgâh İmam Sâdik, 1381), 24.

herhangi bir düzgün cümlede konu kısmında yer almaz; yalnızca yüklem olarak kullanılabilirler.

Fiil kavramı ile fiil kavramı altına düşen elemanlar arasında yapılan ayırımın sorunları nasıl çözdüğünü gördük. Ancak, mefhum ve misdak ayrımının açıklığa kavuşturulması, yalnızca fiil ve yüklem ilişkisine dair tartışmalarla sınırlı değildir; bu ayırım, aynı zamanda tümel-tikel ayırımından kaynaklanan başka paradoksların çözümünde de önemli bir rol oynar. Şimdi, mefhum ve misdak ayrımının gücünü, mantıkçılar tarafından dile getirilen cüzî kavramının doğasıyla ilgili bir diğer paradoks üzerinden ele alalım.

Mantıkçı “**cüzînin, birden fazla şeye yüklem olması imkansızdır**” (prensibini) dile getirdiği zaman şöyle bir itiraz ile karşılaşır ve ona şöyle denir: Cüzî birden fazla şeye yüklem olur. Çünkü (mesela) ‘bu kitap cüzîdir’, ‘Muhammed cüzîdir’ ‘Ali cüzîdir’, ‘Mekke cüzîdir’. Hal böyle iken nasıl olur da birden fazla şeye yüklem olması imkansızdır dersiniz?!²⁴

Cüzî, kavram sınıflarından biridir ve sadece tek bir şeye ilişkin zihnimizdeki sureti temsil eder. Bu yönüyle cüzî kavram tek bir nesneyi tutar. Paragraftaki tanım, cüzînin birden fazla şeye yüklem olmasının mümkün olmadığını ifade eder. Fakat buna rağmen biz bir çok nesneyi göstererek, işaret ederek onların cüzî olduklarını söyler diğer bir deyişle cüzîliği onlara yüklem yaparız. Karşıt örnek olarak sunulan önermelerde işaret zamiri ve özel adların konu olarak kullanılması hâlihazırda onların cüzî kavramlar olduğunu göstermek noktasında açıktır. Cüzî bir kavram olmak doğası itibarıyla bu kavramın altına eşleştiği tikel dışında herhangi bir şeyin girmesine engeldir. Hal böyle iken birçok tikel nesne hakkında onların tikel olduklarını söylediğimizde, tikelliği birçok şeye yüklem yapmış oluyoruz. Oysa birçok şeye yüklem olabilirlik tümel kavramın doğasıdır. Tümel ve tikel kavramlar tamamen karşıt kavramlardır, dolayısıyla tikel bir kavramın tümel olması tümel tikel ayrımını sorunlu hale getirebileceği gibi en azından tanımlarının düzgün yapılmadığı sonucunu doğurur.

Çözüme geçmeden önce, benzer sorun ile Frege’nin de karşılaştığını yine vurgulayalım. Frege kavram ve nesne ayrımını temelde sorunsuz ve sürdürülmesi gereken bir ayırım olarak kabul eder. Ona göre kavram ve nesne farklı doğalara sahiptir, hiçbir kavram nesne olmadığı gibi hiçbir nesne de kavram değildir. Öte yandan kavramın temel karakteri yüklem olmak iken nesne konu olmayı gerektirir. Fakat Frege “At kavramı bir kavramdır” önermesinde at kavramının bir nesne olduğunu dilin cilvesi diyerek kabul etmek

24 Muzaffer, *el-Muzaffer (el-Mukarrer fi şerhi Mantiki'l-Muzaffer içinde)*, 105.

zorunda kalmıştır. Tikel kavramın doğasına aykırı bir şekilde tümel bir karaktere bürünmesi de burada benzer bir sorun olarak görülebilir. İki farklı mantık anlayışının takdim ettiği ayrımlardaki kesinlik iddiaları ve karşılaştıkları sorunlardaki ortaklıklar dikkat çekicidir.

Şimdi, tikel kavramın nasıl oluyor da tanımına/doğasına aykırı bir şekilde, tümel gibi davranarak birçok şeye yüklem olduğu ile ilgili çözüme geçelim. Klasik mantığa göre aslında tikel kavramının kendisi tümeldir, tikel olma niteliğine sahip olan şey bu kavramın misdakları yani ferdleridir. Dolayısıyla tikel kelimesini gördüğümüzde karşımıza iki seçenek çıkar. Tikel kavramı mı burada kastediliyor yoksa tikel kavramının altına düşen misdaklar yani fert veya elemanlar mı kastediliyor. Tikel/cüzî birden fazla şeye yüklem olmaz derken klasik mantıkçılar aslında tikel kavramının altına düşen misdakların birden fazla yüklem olamayacağını söylemek isterler. Yoksa tikel kavramının kendisi tümel bir kavramdır, zira bir çok kavram için onu yüklem olarak kullanabiliriz, mesela özel adlar, işaret zamirleri ve ben sen o gibi kişi zamirlerinin hepsi için tikeldir yüklemine kullanabiliriz. Hatta tikel tümeldir önermesi bu bağlamda doğru bir önermedir. Fakat yine aynı soruyu sorup bir belirginleştirme yapmak gerekir: tikel kavramının kendisi mi tümeldir yoksa bu kavram altına giren misdakları fertleri mi tümeldir. Evet, tikel tümeldir derken tikel kavramını; tikel tikeldir dediğimizde tikel kavramının kapsamındaki misdakların tikel olduğunu kastederek birbiriyle tutarlı doğru iki önerme kurmuş oluruz. Yeter ki bir kelime konu kısmına yazıldığında o kelimenin delalet ettiği anlamın kendisi mi yoksa bu anlamın misdaklarının mı kastediliyor olduğunu netleştirelim.

Sonuç

Bu makale, Frege'nin kavram ve nesne ayrımı ile İslam mantık geleneğindeki tümel ve tikel ayrımının paralel doğasından hareketle, iki farklı mantık anlayışının karşılaştığı spesifik bir soruna dikkat çekmiş ve bu soruna yönelik çözüm önerilerini incelemiştir.

Frege'nin kavram ve nesne ayrımı at kavramı paradoksu üzerinden tartışılmıştır. Kavramların yüklemsel doğası ve nesnelere konu olma karakteri üzerinde ısrar eden Frege, bu ayrımın kesin bir ayrım olduğunu vurgular. Ancak, "At kavramı bir kavramdır" önermesinde kavramların nesne pozisyonuna gelmesi veya nesnelere yüklem pozisyonunda yer alması gibi durumlar, Frege'nin ayrımının mutlaklığını sorgulamaya açmıştır.

İslam mantık geleneğinde ise tümel ve tikel ayrımı, zihinsel suretlerin alt kategorisi olarak takdim edilir. Frege'den farklı olarak bu gelenekte tü-

mel kavramlar hem yüklem hem de konu olabilir, tikel kavramlar ise –Frege’deki gibi- sadece konu olabileceği yönünde genel yaklaşıma sahiptir. Tikel kavramlar, tıpkı Frege’nin nesnesi gibi tek bir şeye uygulanabilir. Ancak gerçek şu ki tikellik niteliği bir çok şeye yüklem de yapılabilir. Tikelin bu son özelliği dikkate alındığında -Frege’deki at kavramının bir kavram değil tersine nesne olması gibi- tikelin de tikel değil fakat tümel olduğu söylenebilir. Paradoksal görünen bu sorun kavramın kendisi ile onun misdaki arasında ayırım yapma yoluyla çözülmeye çalışılmıştır.

Frege ‘Bir kavramın, onu başkalaştırmadan bir nesne yapılabileceğini varsayılmasını bir aldanma’²⁵ olarak kabul ederken, kavramların dilsel olarak nesneleşmesini kavram-nesne ayırımına tehdit olarak görmez. ‘Kavram’dan söz etmek onun hakkında konuşmak için onu nesneleştirmenin kaçınılmaz olduğunu ifade ederken, İslam mantıkçılarının bir tümelin konu pozisyonunda olması ile ilgili bir sorunu yoktur. Onlar için önemli olan konu pozisyonundaki tümelin bir kavram olarak kendisinden mi yoksa kavramın altına düşen elemanlardan mı bahsediliyor olduğunun belirginleştirilmesine dikkat etmektir.

25 Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, 86.

Kaynakça | References

- El-Rouayheb, Khaled. "Dawānī and Dashtakī on Primary (awwalī) and Familiar (muta'āraf) Predication." *Oriens*, 51(3-4) (2023): 367-92. <https://doi.org/10.1163/18778372-12340031>.
- Fahreddin Râzî. *Mantıku'l-Mulahhas*. Ahmet Ferâmerz Karamelekî. Tahran: İntişârat-dânişgâh İmam Sâdık, 1381.
- Frege, F. L. "Kavram ve Nesne Üzerine". *Felsefe Tartışmaları*, 44 (2010): 103-21.
- Frege, Gottlob. *Aritmetiğin Temelleri : Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Haydârî, Râid. *el-Mukarrer fî şerhi Mantıki'l-Muzaffer*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-hücceti'l-beydâ, 2001.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *el-Muzaffer (el-Mukarrer fî şerhi Mantıki'l-Muzaffer içinde)*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-hücceti'l- beydâ, 2001.
- Noonan, Harold W. *Frege: A Critical Introduction/Key Contemporary Thinkers*. Cambridge: Blackwell, 2001.
- Pehlivan, Necmettin ve Muhammet Çelik. "Tümel Önermenin 'Cihet'i: Muḥammed el-Âmidî'nin Ref'u'l-Ḥicâb 'an Cemî'i'l-Muveccchât İsimli Eseri Bağlamında Bir İnceleme." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 60(1) (31 Mayıs 2019): 1-80. <https://doi.org/10.33227/auifd.535296>.
- Tarhan, Diler Ezgi. "Kerry ile Polemiği Bağlamında Frege'nin 'Nitelik-Özellik' Ayrımının 'Kavram-Nesne' Ayrımı Üzerinden Değerlendirilmesi." *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 17 (14 Haziran 2022): 121-29. <https://doi.org/10.55256/temasa.1069574>.

Selim Berker'in Aydınlık-Karşıtı Argümana İtirazı

Fatih Öztürk

<https://orcid.org/0009-0001-4071-1136> | fsmozturk@pau.edu.tr

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Denizli, Türkiye

<https://ror.org/01etz1309>

Öz

Bu makalede, Williamson'ın ünlü aydınlık-karşıtı argümanına karşı Berker'in yönelttiği eleştiri ele alınmaktadır. Aydınlık-karşıtı argümana göre çoğu içselcinin düşündüğünün aksine zihinsel haller hiç de aydınlık olmayıp doğrudan epistemik erişime kapalıdır. Berker, bu argümanın güvenilir olmadığını çünkü argümanın dayandığı hata payı ilkesinin yani MAR'ın temelsiz olduğunu savunur. Berker için MAR temelsizdir, çünkü MAR ya tartışmalı bir sorites öncülü gerektirir ya da hatalı bir güvenlik şartını esas alır. Dolayısıyla, Williamson'ın aydınlık-karşıtı argümanının temel öncülü iyi bir dayanaktan yoksundur. Bu makalenin amacı, Berker'in itirazını açıklığa kavuşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Williamson, Berker, Aydınlık-karşıtı argüman, Güvenlik şartı.

Atıf Bilgisi Öztürk, Fatih (2024). Selim Berker'in aydınlık-karşıtı argümana itirazı. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 58-69. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1459531	
Geliş Tarihi	26.03.2024
Kabul Tarihi	25.05.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Selim Berker's Objection to the Anti-Luminosity-Argument

Fatih Öztürk

<https://orcid.org/0009-0001-4071-1136> | fsmozturk@pau.edu.tr

Pamukkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Denizli, Türkiye

<https://ror.org/01etz1309>

Abstract

This article discusses Berker's criticism of Williamson's famous anti-luminosity argument. According to the anti-luminosity argument, mental conditions are non-luminous and therefore are not open to direct epistemic access, contrary to what most internalists think. Berker contends that the margins for error principle, namely MAR on which the argument based is groundless. This is because, on Berker's view, MAR requires either a plausible soritical premise or it is based on a too strong safety requirement. So, the main premise of Williamson's anti-luminosity argument lacks a plausible support. The purpose of this paper is to clarify Berker's objection to the anti-luminosity argument.

Keywords: Williamson, Berker, Anti-luminosity argument, Safety condition.

Citation Öztürk, Fatih (2024). Selim Berker'in aydınlık-karşıtı argümana itirazı. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 58-69. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1459531	
Date of Submission	26.03.2024
Date of Acceptance	25.05.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Chisholm (1977, s. 20) başta olmak üzere çoğu içselci (internalist) için zihin hep apaçık, kendi mevcudiyetini görünür kılacak şekilde oldukça *aydınlık*tır (luminous) ve bu nedenle epistemik erişime daima açıktır Berker (2008, s. 2, 4). Eş deyişle, zihin, tıpkı hiç karanlık odası olmayan bir ev gibi, sürekli aydınlık olup gizli saklı bir şey barındırmaz; öyle ki, içerdiği her şeyin açıkça fark edilip görüldüğü “bilişsel evimizdir”.¹ Peki, örneğin “soğuk *hissediyorum*”, “p’ye *inanıyorum*”, “kelime dağarcığımdaki iki kavram benim için *aynı* anlama geliyor”, “p’ye *rasyonel* bir şekilde inanıyorum” gibi zihinsel hallerin aydınlık olması ne anlama gelmektedir? Kabaca, içinde bulunulan bir zihinsel halin aydınlık olması, o zihinsel halin içinde bulunduğu *bilinmesi* demektir. Dolayısıyla siz şu an üşüyor, soğuk *hissediyor* ama üşüdüğünüzü, soğuk *hissettiğinizi* bilmiyor olamazsınız. Benzer şekilde, kelime dağarcığınızdaki iki kavram sizin için aynı anlama geliyorsa, siz aynı zamanda söz konusu kavramların aynı anlama geldiği bilgisine de sahipsiniz ya da mesele p’ye inanmanın rasyonel bir tavır olduğu düşüncesi içerisindeyseniz, şu anda böyle bir düşünce içerisinde bulunduğunuzu bilmektesiniz.

Fakat Timothy Williamson, *Knowledge and Its Limits* başlıklı çalışmasında, “aydınlık-karşıtı” (anti-luminosity) olarak adlandırdığı ilginç bir saçmaya indirgeme argümanı üzerinden, bu yaygın görüşün hatalı olduğunu çünkü kimi normatif ve semantik husus da dahil neredeyse hiçbir zihinsel halin aydınlık olmadığını öne sürer. Ona göre, içinde bulunduğumuz çoğu mental ve fenomenal durum, delillerimizin mahiyeti ya da rasyonelitenin gereklilikleri aslında hiç de berrak olmayıp bilgisel erişime kapalıdır. Yani, siz şu an üşüyor ya da ağrı hissediyor olduğunuz halde üşüdüğünüzü, ağrı çektiğinizi bilmiyor olabilirsiniz veya rasyonel olduğunuzu bilmeden de rasyonel olabilirsiniz. Dolayısıyla özellikle içselcilik ve dışsalcılık tartışması, şüphecilik ve bilginin sınırlarına dair kritik sonuçlar da barındıran bu argüman, oldukça köklü ve bir o kadar da yaygın olan anlayışın aksine “bilişsel olarak evsiz” olduğumuz fikrini temellendirmeyi amaçlar.² Williamson için C gibi bir zihinsel halin *aydınlık* olması şu anlama gelir: “Bütün α durumları için, eğer α ’da C edinilirse, kişi C’nin edinildiğini α ’da bilir pozisyonadadır.” (Williamson, 2000, s. 95). Başka bir deyişle, kişi kendi iç dünyasını, mental yaşıntısını hiçbir engelle takılmadan doğrudan doğruya bilmektedir. Öyleyse,

- 1 Bunu özellikle açıklık ve seçiklik kavramları üzerinden ifade eden Descartes, zihne dair bu yaklaşımın en önde gelen savunucularından birisidir. Ayrıca, Williamson’ın da belirttiği üzere, örneğin Wittgenstein (1958) ve Micheal Dummett (1978) gibi felsefeciler de benzer bir yaklaşımı benimserler. Bkz. (Williamson, 2000, s. 93, 96).
- 2 Benzer bir sunum için bkz. (Berker, 2008, s. 2, 4). Ben farkındalığı bu argüman için de aydınlıktır.

örneğin hem p'ye inanıp hem de p'ye inandığımızı bilmiyor olamayız, çünkü p'ye inanmak gibi bir faaliyet *aydınlık* bir zihinsel haldir. Ancak Williamson, bilgi için gerekli güvenlik koşuluyla birlikte ele alındığında söz konusu *aydınlık* tezinin çelişki barındığını oldukça yalın bir düşünce deneyi çerçevesinde ortaya koyar. Buna karşılık birçok aydınlıkçı, Williamson'ın aydınlık-karşıtı argümanının dayanaksız olduğunu çünkü argümanın esas aldığı *hata payı öncülünün* temellendirilemediğini öne sürer. Bu öncüle göre, şayet özne a_i 'de C edindiğini biliyorsa, a_{i+1} gibi a_i 'ye yakın bütün durumlarda da C edinir. Örneğin bu sabah saat 07'de (a_i) üşüdüğünüzü (C) biliyorsanız, demek ki buna çok yakın bir durum olan 07.01'de yani a_{i+1} 'de de üşümektesiniz. Williamson bilginin gerektirdiği güvenlik şartı ve burada sunduğu düşünce deneyinin bu öncülü desteklediğini düşünür (Williamson, 2000, s. 97). Fakat çoğu aydınlıkçı bu tartışmalı öncülün ya eldeki güvenlik şartından türetilmeyeceğini ya da tıpkı yağın (sorites) paradoksunda da gördüğümüz kusurlu bir uslamlamayı temel aldığı iddia eder. Bu makalede, Williamson'ın aydınlık-karşıtı argümanına Berker'in itirazı ele alınacaktır.³ Berker, aydınlık-karşıtı argümanın güvenilir olmadığını çünkü argümanın dayandığı ana öncüllerden birisinin temelsiz olduğunu savunur. Öncelikle, Williamson'ın argümanını ifade etmeye çalışalım.

1. Aydınlık-Karşıtı Argüman

Williamson, zihinsel durumların aydınlık olmadığını, yani örneğin "birisi üşüyor ama üşüdüğünü bilmiyor" olabilir şeklindeki aydınlık karşıtı tezini savunmak için şöyle bir düşünce deneyine başvurur:

Bu sabah havanın oldukça soğuk olduğunu varsayalım. Ayrıca, diyelim ki şafak vakti uyandınız ama hava soğuk olduğu için oldukça üşümektesiniz. Ancak gün ilerledikçe yavaş yavaş ısınmaya başladığınızı ve öğle vakti olunca tamamen ısındığınızı, artık soğuk hissetmediğinizi de kabul edelim. Dahası, bu süre boyunca kendi durumunuzu yakından inceleyip artık üşüyüp üşümediğiniz konusu üzerine de kafa yorup düşündünüz; öyle ki, ne durumda olduğunuzu bilebilecek bir konumdasınız. Fakat ne var ki, gerek ayırt etme kapasitemiz oldukça sınırlı olduğu gerekse üşüme ve üşümeme arasındaki değişiklikler çok yavaş, örneğin saniyenin binde birinde, gerçekleştiği için, ortaya çıkabilecek değişiklikleri fark etmeniz söz konusu olmayacaktır. Yani sabahın ilk saatlerinde üşüdüğünüzden çok eminken, zaman

3 Benzer şekilde, Wong (2008), Ramachandran (2009), Cohen (2010) ve Vogel (2010) gibi felsefeciler de güvenlik şartının bazı versiyonlarına karşı çıkmak suretiyle aydınlık-karşıtı argümana itiraz ederler. Fakat başta Comesana (2005) ve Conee (2005) olmak üzere bazı felsefeciler ise güvenlik şartını kökten reddederek argümanı eleştirmektedirler.

geçtikçe bu hissiniz konusunda o kadar net olamayabilirsiniz. Tam da beklenildiği üzere üşüme hissiniz gitgide azalır ve nihayet öğlen saat 12.00 olduğunda kendinizi artık ısınmış olarak hissedersiniz (Williamson, 2000, s. 96-97; Srinivasan, 2015, s. 296).

Williamson'ın bu düşünce deneyini de esas alan aydınlık-karşıtı argümanı şudur:

1. Bir saçmaya indirgeme (*reductio ad absurdum*) varsayımı olarak aydınlık tezini baştan kabul edelim: Soğuk hissetmek aydınlık olan bir zihinsel haldir.
2. Ayrıca diyelim ki, bu sabah şafak vaktinde (a_1), yani saat 07.00'de soğuk hissediyorsunuz.
3. Şimdi eğer bu sabah saat 07.00'de soğuk hissediyorsanız, o zaman 07.00'de soğuk hissettiğinizi biliyorsunuz. Çünkü ilk öncülde de ifade edildiği üzere üşüme hissi aydınlık bir zihinsel haldir.
4. Öyleyse, 07.00'de soğuk hissettiğinizi biliyorsunuz. (2, 3 *modus ponens*)
5. Ama eğer 07.00'da soğuk hissettiğinizi biliyorsanız, o zaman *hata payı ilkesinin* bir gereği olarak bir saniye sonra a_{i+1} 'de yani 07.01'de de soğuk hissetmektesiniz.
6. Dolayısıyla, bir saniye sonra 07.01'de soğuk hissetmektesiniz. (4, 5 *modus ponens*)
7. Fakat şayet bir saniye sonra 07.01'de soğuk hissediyorsanız, o zaman yine ilk öncülde belirtilen aydınlık varsayımının bir sonucu olarak 07.01'de soğuk hissettiğinizi bilmektesiniz.
8. Demek ki, 07.01'de soğuk hissettiğinizi bilmektesiniz. (6, 7 *modus ponens*)
9. Eğer 07.01'de soğuk hissettiğinizi biliyorsanız, o zaman artı bir saniye sonra yani 07.02'de de soğuk hissetmektesiniz.
10. Öyleyse, 07.02'de soğuk hissettiğinizi bilmektesiniz. (8, 9 *modus ponens*)
11. Ancak bu uslamlamayı *modus ponens* adımlarıyla bu şekilde sürdürürsek, şu sonuç kaçınılmaz olur: Öğlen saat 12.00'de kendinizi soğuk hissetmektesiniz.
12. Oysa eldeki düşünce deneyinde de öngörüldüğü üzere, öğlen saat 12.00'de kendinizi soğuk hissetmemektesiniz.
13. Ama bu son iki iddia, yani "Öğlen saat 12.00'de kendinizi soğuk hisset-

mektesiniz.” ve “Öğlen saat 12.00’de kendinizi soğuk hissetmemektesiniz.” önermeleri birbirleriyle çelişmektedir.

14. O halde, saçmaya indirgeme varsayımı olan ilk öncül, yani soğuk hissinin aydınlık olduğu iddiası yanlıştır.⁴

Williamson, geçerli olan bu çıkarım ya da argümanın ayrıca güvenilir olduğunu da iddia eder. Çıkarım geçerlidir, çünkü öncüllerin hep birlikte doğru ama sonucun ise yanlış olma ihtimali yoktur; zaten burada tartışmalı olan husus çıkarımın güvenilir olup olmadığıdır. Yukarıda on üçüncü öncülde ifade edilen çelişkiye ilk öncülün yol açtığını ve bu nedenle reddilmesi gerektiğini düşünen Williamson, argümanın en kritik dayanağının yani tartışmalı beşinci öncülün ise oldukça makul olduğunu öne sürer. Beşinci öncül *hata payı ilkesi* (*margins for error principle*) olarak adlandırılan bir prensibi dile getirmektedir.⁵ Bu prensip şunu ifade eder: “Eğer birisi bir α durumunda p 'yi biliyorsa, demek ki p buna yeterince benzer β gibi bir durumda da doğrudur.” (Berker, 2008, s. 5). Buna göre şayet özne, C gibi bir zihinsel hali edindiğini biliyorsa, o zaman C bütün yakın durumlarda da ediniir. Başka bir deyişle, eğer α_i 'de yani şafak vakinde üşüdüğünüzü biliyorsanız, bundan örneğin bir saniye sonraki bir durumda, yani Williamson'ın deyişimiyle, α_{i+1} 'de üşüyor olmalısınız. Williamson'ın (2000, s. 17) terimleriyle ifade edecek olursak;

birisi p 'nin doğru olduğu durumlar ile p 'nin yanlış olduğu durumları birbirinden ayırt etmek için sınırlı bir kapasiteye sahip olduğunda, bilgi hata payı gerektirir: Birisinin p 'yi bilme pozisyonunda olduğu durum, p 'nin yanlış olduğu durumlara çok fazla yakın olmamalıdır; aksi takdirde kişinin önceki durumdaki p 'ye dair inancı, o inancın bilgi teşkil etmesini sağlayacak yeterince güvenli bir temelden yoksun olur.

Williamson beşinci öncülde ifade edilen bu *hata payı ilkesinin* iki temel dayanağının olduğunu ileri sürer: güvenlik (safety) şartı ve ayırt etme kabiliyetiminin sınırlı olduğu düşüncesi (Williamson, 2000, s. 127). Burada en tartışmalı olan ilkidir. Güvenlik şartı kabaca şunu dile getirir: Bilgi hatadan korunmayı gerektirir. Başka bir deyişle, p 'yi bilmek, p 'ye inanma konusunda çok kolaylıkla yanlışla düşmemeyi zorunlu kılar. Yani, öznenin p 'yi bildiğini söyleyebilmemiz için p 'nin doğru olması yeterli değildir; öznenin p 'ye aynı şekilde

4 Williamson'ın argümanın bu şekilde sadeleştirilmesinde Berker (2008) ve González-Castán'ın (2020: 286) sunumlarından yararlanılmıştır.

5 Ancak Srinivas'ın (2015: 297) da belirttiği üzere, *hata payı ilkesi* farklı şekillerde kısaltılmıştır. Williamson hata payı ilkesini (I) olarak kısaltırken, Berker 2008 bu prensibi (MAR), Vogel 2010 (R) ve Cohen 2010 ise (I) olarak kısaltmaktadır.

inanıp ama maalesef bu sefer p'ye dair inancının yanlış olacağı yakın bir durum olmamalıdır. Etrafta inanç p'nin kolaylıkla yanlış olabileceği durumlar bulunmamalıdır, çünkü böyle durumlarda p hataya karşı korunaksız olacaktır. Dolayısıyla, Williamson için "eğer kişi biliyorsa, kişi benzer bir durumda çok kolaylıkla hataya düşmemiş olmalıdır. Bu anlamda, kişinin inancı güvenli bir şekilde doğrudur." (Williamson, 2000, s. 147). Nitekim, Smithies'in de belirttiği üzere, Goldman'ın "çiftlik evi" örneğindeki özne, tam karşısında duran yapının bir çiftlik evi olduğunu bilmemektedir, çünkü karşısında durduğu yapının hemen yanında benzer ama maketten yapılmış çok sayıda yapı (*yakın ya da alternatif durum*) bulunmakta olup, özne çok kolaylıkla bu sahte yapılardan birinin önünde de durmuş olabilirdi fakat bu yapının bir çiftlik evi olduğu inancı bu sefer yanlış olmuş olurdu (Smithies, 2019, s. 361). Eş deyişle, kişi yanlışta inanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Oysa kişinin inancı güvenli bir biçimde doğru olmalıdır. Bu, dışsalıcı bilgi öğretilerinin, özellikle de güvenilircilik (reliabilizm) görüşünün varyantlarından birisidir, çünkü güvenilirlik (reliability) Williamson için de bilginin gerek koşuludur.

Ancak *hata payı ilkesinin* dayanaksız ve dolayısıyla beşinci öncülün yanlış olduğunu düşünen felsefeciler, haklı olarak, güvenlik koşulu ve *hata payı ilkesinin* birbirine eşdeğer olmadıklarını açıkça belirtirler.⁶ Onlara göre bunlardan birinin sağlanmış olması diğerinin de sağlandığı anlamına gelmez. Çünkü güvenlik koşulu, p'nin bilinmesi için, inanç p'nin çok kolaylıkla yanlış da olabileceği yakın durumları elimine etmeyi gerekli kılarken, *hata payı ilkesi* ise p'nin yakın durumlarda da doğru olmasını şart koşar. Dolayısıyla, bu şafak vakti üşüdüğünüzü bilmek için, bu şafak vakti üşüdüğünüzün doğru olmasının yanında, buna yeterince yakın durumlarda, örneğin bir saniye sonraki durumda da üşüdüğünüzün doğru olması gerekir; oysa güvenlik koşulu üşüdüğünüzün yanlış olabileceği yakın durumlarda da üşüdüğünüz bilgisine sahip olabileceğinize hükmeder, yeter ki bu yanlışta inanılıyor olmasın. Öyleyse güvenlik şartı tek başına *hata payı ilkesi* için doğrudan bir dayanak teşkil etmez. Nitekim bunun farkında olan Williamson *hata payı ilkesini* türetmek için, güvenlik koşulunun yanında, yakın durumları birbirinden ayırt etme kabiliyetimizin oldukça sınırlı olduğu fikrine de yer verilmesi gerektiğini savunur (Williamson, 2000, s. 127). Yani, ayırt etme kapasitemiz çok sınırlı olduğundan, eğer C gibi bir zihinsel halin edinildiği mevcut durum ile bu duruma yeterince yakın durumlar arasında *hata payı ilkesince* dile getirilen bağlantı, C'nin yakın durumlarda da edinildiğine öznenin ya inanması

6 Bkz. (Berker, 2008, s. 6) ve (Smithies, 2019, s. 361). Fakat Srinivasan (2015, s. 298) gibi Williamson'ın argümanını etkili bir şekilde savunan felsefeciler de güvenlik şartının, beşinci öncülü yani *hata payı ilkesini* doğrudan desteklemediğini ve dolayısıyla söz konusu ilkenin temellendirilmesi gerektiğini düşünür.

ya da güven seviyesinin yüksek olması bakımından ele almak suretiyle güvenlik koşulu tanımlanırsa, o zaman *hata payı ilkesi* gerekçelendirilmiş olur. Peki ama bu, *hata payı ilkesi* için iyi bir dayanak teşkil eder mi?

2. Berker'in İtirazı

Berker'e göre Williamson'ın bilgi hakkındaki güvenlik koşulunu iki farklı şekilde karakterize etmek suretiyle *hata payı ilkesini* savunma girişimi başarılı değildir. Bunlardan ilki, "üşüme hissi" gibi *fenomenal deneyimler* ile "üşüdüğüne inanmak" şeklindeki bilişsel haller arasında kipsel ya da yapısal bir bağlantı olmadığı fikrini de esas alarak güvenlik koşulunu "tam inanç" (out-right belief) bakımından tarif etmeyi amaçlar; diğeri ise söz konusu fikre hiç bel bağlamadan güvenlik koşulunu "güven seviyeleri" (degrees of confidence) kavramı üzerinden belirlemeye çalışır. Fakat Berker için bunların ikisi de savunulabilir değildir.

Berker Williamson'ın *hata payı ilkesi*— yani MAR— için ilk olarak şöyle bir argüman ortaya koymaya çalıştığını belirtir (Berker, 2000, s. 6-7). Williamson, Berker'e göre öncelikle güvenlik koşulunu şu şekilde tanımlar: Öznenin α_i gibi bir durumda C gibi bir zihinsel halin edinildiğini bilmesi, öznenin C'nin edinildiğine inandığı α_{i+1} gibi tüm yakın durumlarda da C'nin edinildiğinin doğru olmasını gerektirir. Bununla birlikte, özne, α_i (şafak vaktindeki durum) ile α_{i+1} (şafak vaktinden hemen bir saniye sonraki durum) gibi birbirine oldukça yakın durumları birbirinden ayırt edemeyeceği için, öznenin söz konusu sınırlı ayırt etme kapasitesini ifade edecek bir öncüle de ihtiyaç vardır. Berker'in (BEL) olarak adlandırdığı bu öncül şunu ifade eder: Eğer kişi α_i 'de C'yi edindiğine inanıyorsa, o zaman α_{i+1} 'de de C'yi edindiğine inanır. Şimdi, bilginin aynı zamanda bir inanç koşulu gerektirdiğini de hesaba katarsak eldeki güvenlik koşulu ve (BEL) birlikte *hata payı ilkesi* (MAR) olarak adlandırılıp beşinci öncülde yer verilen şu iddiayı garanti eder: Eğer kişi α_i 'de C'yi edindiğini biliyorsa, demek ki α_{i+1} gibi α_i 'ye tüm yakın durumlarda C edinilmektedir.⁷ Ancak Berker'e (2000, s. 7) göre bu temellendirme güvenilir (sound) değildir, çünkü ayırt etme kabiliyetimizin çok sınırlı olduğu fikrini ifade eden ve (BEL) olarak kısaltılan gerekçe özünde "*bir sorites öncüldür.*" Makul bir temellendirme, (BEL) gibi bir öncüle asla bel bağlayamaz; çünkü tıpkı "kel" ve "yığın" gibi terimlerin *bulanıklığı* hileli bir şekilde sömüren sorites paradoksu veya sorites uslamlamasında olduğu gibi, burada da sadece (BEL) kullanılarak, oldukça makul olan şu varsayımlarla ilgili bir sorites paradoksu oluşturulabilir: "Bu sabah şafak vaktinde üşüdüğüme inanıyorum", "Öğle vaktinde üşüdüğüme inanmıyorum." Çünkü

7 Berker'in yorumunun benzer bir sunumu için bkz. (Smithies, 2019, s. 362).

(BEL)'in bir tezahürüne, örneğin “kişi şafak vaktinde üşüdüğüne inanıyorsa, bundan mesela bir saniyenin binde biri sonra da üşüdüğüne inanmaktadır” önermesi ile “kişi şafak vaktinde üşüdüğüne inanıyor” önermesine birlikte yeterli sayıda *modus ponens* adımı uygularsak, “kişi öğle vaktinde üşüdüğüne inanmaktadır” sonucunu geçerli bir şekilde türetebiliriz. Fakat bu beklenmedik aykırı sonuç, son derece makul olan şu varsayım ile yani “öğle vaktinde üşüdüğüme inanmıyorum” kabulü ile çelişir. Öyleyse, (BEL) savunulabilir değildir ve bu nedenle *hata payı ilkesi* temelsizdir.

Williamson (BEL) ile ilgili bu problemi açıkça gördüğü için, Matthia Steup'a verdiği bir cevapta güvenlik şartını “tam inanç” (“outright belief”) bakımından değil “güven seviyesi” kavramı çerçevesinde karakterize ettiğini öne sürer (Williamson, 2009, s. 370).⁸ Her ne kadar Berker buna tam olarak katılmasa da *hata payı ilkesini* savunmak için Williamson'ın bazen güven seviyeleri kavramına da başvurduğunu belirtir (Berker, 2008, s. 11). Berker'in tümünü alıntılıdığı bu savunma şudur (Berker, 2008, s. 10-11):

t_0 ve t_n arasında bir t_1 zamanı düşünelim ve diyelim ki kişi üşüdüğünü t_1 'de bilmektedir. Böylece kişi üşüdüğüne en azından makul bir şekilde emindir, çünkü aksi taktirde bunu bilmiyor olurdu. Dahası, bu güven seviyesi güvenilir bir şekilde tesis edilmiş olmalıdır, çünkü aksi takdirde kişi üşüdüğünü yine bilmiyor olurdu. Şimdi, eldeki bu örnek-durumun tasvirini göz önünde bulundurursak, kişi zaman t_{i+1} 'de üşüdüğüne ilişkin olarak neredeyse eşit bir güven seviyesine sahiptir. ... Kişinin t_1 'de sahip olduğu güven seviyesi kişi ancak t_{i+1} 'de de üşürse bilginin gerektirdiği gibi güvenilir bir şekilde tesis edilir.

Böylece Williamson, güvenlik koşulunu şöyle tarif eder: Eğer kişi zaman t_1 'de C'yi edindiğini biliyorsa, o zaman C'yi edindiğine dair benzer bir yüksek güven seviyesine sahip olduğu tüm t_{i+1} gibi yakın durumlarda da C'yi edinir.⁹ Buna göre bilginin varlığı, yanlışlara yakın civarda yüksek seviyede güven duymayı elimine etmeyi gerekli kılar. Başka bir deyişle, hataya yüksek seviyede güvenme tehlikesiyle karşı karşıya olunmamalıdır. Dolayısıyla, bu güvenlik şartına göre, kişinin şafak vaktinde üşüdüğünü bildiğini söyleyebilmemiz için, üşüdüğüne dair yüksek seviyede güven duyabileceği tüm yakın durumlarda da— örneğin şafak vaktinden bir milisaniye sonra da— kişi soğuk hissediyor olmalıdır. Ancak bundan *hata payı ilkesini* türetebilmek için kişinin içinde bulunduğu durum ile buna çok benzer yakın durumlar arasında bağlantı kuracak ve böylece kişinin oldukça sınırlı ayırt

8 Ayrıca bkz. (Williamson, 2000, s. 127,130). Burada “tam inanç” “ya tamamen inanma ya da hiç inanma” halini ifade etmektedir; “güven seviyeleri” kavramı ise inanma derecelerine işaret etmektedir.

9 Benzer bir formülasyon için bkz. (Smithies, 2019, s. 363).

etme kapasitesini ortaya koyacak bir ek varsayıma ihtiyaç vardır. Berker, Williamson'ın tarif ettiği düşünce deneyinden, (CONF) olarak adlandırdığı şöyle bir varsayımı çıkarabileceğimizi düşünür: Eğer kişinin α_i 'de C'yi edindiğine dair güveni yüksekse, kişi C'nin edinildiği tüm yakın durumlarda da benzer şekilde yüksek güven seviyesine sahiptir. Şimdi (CONF) ve güvenlik koşulu, (MAR) olarak adlandırılan *hata payı ilkesini* garanti eder. Fakat Berker'e göre bu temellendirme de makul değildir, çünkü bu sefer de eldeki güvenlik şartı problemlidir. Öyleyse, Williamson'ın aydınlık- karşıtı argümanının beşinci öncülü iyi bir dayanaktan yoksundur. Şimdi, Berker'in bu eleştirisini detaylandıralım.

Berker, eldeki düşünce deneyinden kaynaklandığı için (CONF) olarak adlandırdığı ara öncüle itiraz etmez; ona göre burada reddedilmesi gereken (CONF) değil "güven derecesi" bakımından tanımlanan güvenlik koşuludur, çünkü söz konusu koşula bilginin gerek unsurları arasında yer verilmemlidir.¹⁰ Eldeki güvenlik şartı bilgi için kesinlikle *gerekli* değildir çünkü özne inandığı sürece yakın civardaki yanlışlara yüksek derecede güven de duya-bileceği hususu, Berker için, bilginin varlığı için bir engel teşkil etmez. Bilginin yakın durumlarda yanlışla inanmama şartına ek olarak hatalı güveni de devre dışı bırakmayı gerektirdiği fikri savunulabilir değildir. Çünkü bilginin yakın durumlarda yalnızca yanlış inançlardan değil yanlışlara yüksek derecede güvenmekten de korunmayı mecbur kıldığını öne sürmek, Berker'e göre bilginin yalnızca *güvenilirlik* değil *mükemmel güvenilirlik* de gerektirdiğini iddia etmektir ki, bu da kaçınılmaz bir şekilde septisizmi davet eder. Daha önemlisi, güven dereceleri bakımından karakterize edilen bu güvenlik koşulu çok katı olup, haksız bir şekilde, "olabildiğince güvenilir gözükün inanç oluşturan mekanizmaları güvenilmez addeder." (Berker, 2008: 12). Berker, bunu açıklığa kavuşturmak için Williamson'ın örneğindeki öznenin üşüme ya da soğuk hissetme yoğunluğunu, "freezons" olarak adlandırdığı bir birim bakımından ölçülebileceğini varsaymamızı ister. Diyelim ki, kişi sabah vaktinde 50 freezons derecesinde, öğle vaktinde ise eksi 50 freezons derecesinde soğuk hissetmiş olsun. Ayrıca, şunun da doğru olduğunu kabul edelim: Kişinin soğuk hissettiğine dair herhangi bir anda sahip olduğu güven derecesi, freezons cinsinden ölçülen subjektif soğuk hissiyle doğrudan ilişkili olup kişinin soğuk hissi konusundaki güven derecesi, tam üşüme hissinin kesildiği anda inanç eşiğinin altına düşer. Yani güven derecesi üşüme derecesine göre adım adım ilerlediğinden, kişi üşüme eşiğini geçtiği anda üşüdüğüne inanma eşiğini de geçer. Ancak bu durumda kişinin soğuk

10 Başka birçok felsefeci de Williamson'ın argümanına bu açıdan itiraz eder. Berker'inki de dahil söz konusu itirazların etkili bir sunumu için bkz. (Srinivasan, 2015, s. 311-15).

ya da üşüme hissine dair güven derecesi hiç de güvenilir olmayacağından, yani eldeki güvenlik şartı sağlanmadığından kişi üşüdüğünü bu noktada bilmeyecektir. Eş deyişle, kişinin örneğin a_{i+1} 'de ölçülen üşüme seviyesi üşüme sayılacak eşiğin altına düşer ki bu durumda da a_{i+1} 'de kişinin üşüme hissine sahip olduğu iddiası yanlış olur; bu nedenle, kişinin üşüme hissine sahip olduğunu bu noktada bildiğini söylemeyiz. Fakat Berker, bu hükmün yersiz olduğunu düşünür ve dolayısıyla buna önyak olan güvenlik şartını reddeder. Ona göre, "güven derecesi" bakımından karakterize edilen güvenlik şartı hatalı olduğundan hata payı ilkesi temelsiz ve bu nedenle Williamson'ın aydınlık-karşıtı argümanı çürüktür.

Sonuç olarak, Berker'in bu itirazı epistemolojik içselcilik için son derece önemlidir. Çünkü eğer Williamson'ın aydınlık-karşıtı argümanı güvenilir ise, içselci gerekçelendirme teorileri ana dayanağını kaybedeceği gibi, KK-prensibi de oldukça ciddi bir darbe alır. Zihinsel durumlar da dışsal unsurlar gibi aydınlık değilse, o zaman rasyonaliteyi niçin zihinselliğe gönderme yaparak ya da içsel unsurlar bakımından karakterize edelim ki? Fakat Berker, aydınlık-karşıtı argümanın ana öncülünün yanlış olduğunu ortaya koymak suretiyle içselciliği savunmaya çalışır. Ona göre, MAR yani hata payı ilkesini esas alan öncül yanlış ve dolayısıyla Williamson'ın aydınlık-karşıtı argümanı içselcilik için ciddi bir tehdit değildir.

Kaynakça | References

- Berker, S. (2008). Luminosity regained. *Philosophers' Imprint*, 8(2), 1-22.
- Chisholm, R. M. (1977). *Theory of knowledge*. Prentice-Hall.
- Cohen, S. (2010). Luminosity, reliability, and the sorites. *Philosophy and Phenomenological Research*, LXXXI(3), 713-730.
- Comesana, J. (2005). Unsafe knowledge. *Synthese*, 146, 395-404.
- Conee, E. (2005). The comforts of home. *Philosophy and Phenomenological Research*, 70, 444-451.
- Dummett, M. (1978). *Truth and other enigmas*. Duckworth.
- González-Castán, Ó. L. (2020). Anti-luminous mental states: Logical, psychological and epistemic problems. *Acta Analytica*, 37, 283-300.
- Ramachandran, M. (2009). Anti-luminosity: Four unsuccessful strategies. *Australasian Journal of Philosophy*, 87(4), 659-673.
- Smithies, D. (2019). *The epistemic role of consciousness*. Oxford University Press.
- Srinivasan, A. (2015). Are we luminous?. *Philosophy and Phenomenological Research*, 90(2), 294-319.
- Vogel, J. (2010). Luminosity and indiscriminability. *Philosophical Perspectives*, 24(1), 547-572.
- Williamson, T. (2000). *Knowledge and its limits*. Oxford University Press.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*. G. E. M. Anscombe and R. Rhees (ed.), Blackwell.
- Wong, W. (2008). What Williamson's anti-luminosity argument really is. *Pacific Philosophical Quarterly*, 89, 536-543.

Geometrinin Temellendirilmesinde Frege – Hilbert İhtilafının Kökenleri

Şeyma Nur Tan

<https://orcid.org/0000-0002-8993-1316> | tans20@29mayis.edu.tr

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Doktora Programı, İstanbul Türkiye
<https://ror.org/014bh1q35>

Öz

Frege ve Hilbert arasında 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında geometrinin temellendirilmesi üzerine gerçekleşmiş olan yazışmalar, ikili arasındaki geometri aksiyomlarının statüsüne yönelik farklı fikirleri ortaya koymaktadır. Hilbert, geometriyi aksiyomatize ederken, olanak açısından bir tür uzay görüşünden bahsetse dahi, dizgesinde mantıksal-olmayan terimleri salt şematik terimler olarak ele almış ve konu-nötr olarak gördüğü mantıksal çıkarımı, sentaktik tutarlılığa indirgemıştır. Frege ise geometrinin temelleri ve aksiyomatik dizgelerin tutarlılık ve bağımsızlıklarına yönelik meta-teoretik yaklaşımlar söz konusu olduğunda, semantiğin sızmadığı salt sentaktik yaklaşımları yetersiz bulduğu için Hilbert'e çeşitli itirazlar yöneltmiştir. Bu çalışmada, ihtilafın aksiyomatik dizgelerin doğasına yönelik anlaşmazlık ve tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarının metodolojisine yönelik anlaşmazlık olarak iki ana başlıkta yoğunlaştığı ve temelde ikilinin geometrinin nesnesi ve görü arasındaki ilişkiye yönelik farklı tutumlarının bu duruma sebep olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Geometri, Görü, Aksiyomatizasyon, Mantıksal Çıkarım, Tutarlılık ve Bağımsızlık Kanıtları, Konu-Nötr.

Atıf Bilgisi Tan, Şeyma Nur (2024). Geometrinin temellendirilmesinde Frege – Hilbert ihtilafının kökenleri. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 70-97. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1542606	
Geliş Tarihi	03.09.2024
Kabul Tarihi	06.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Origins of the Frege - Hilbert Controversy in the Foundations of Geometry

Şeyma Nur Tan

<https://orcid.org/0000-0002-8993-1316> | tans20@29mayis.edu.tr

İstanbul 29 Mayıs University, Institute of Social Sciences, Doctoral Program in Philosophy, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/014bh1q35>

Abstract

The correspondence between Frege and Hilbert on the grounding of geometry in the early twentieth century reveals their different ideas about the status of the axioms of geometry. Although Hilbert mentions space intuition as a ground of geometry, he treated the non-logical terms in his system as purely schematic terms and reduced logical deduction, which he considered topic-neutral, to syntactic consistency. On the other hand, Frege raised various objections to Hilbert on his foundations of geometry and metatheoretic approaches to the consistency and independence of axiomatic systems, as he found purely syntactic approaches without semantics to be insufficient. Analyzing the correspondence between the two, it will be argued that the dispute centers on two main topics: disagreement over the nature of axiomatic systems and disagreement over the methodology of consistency and independence proofs, and that at the root are different attitudes towards the relation between the object of geometry and intuition.

Keywords: Geometry, Intuition, Axiomatization, Logical Deduction, Consistency and Independence Proofs, Topic-Neutral.

Citation Tan, Şeyma Nur (2024). Geometrinin temellendirilmesinde Frege - Hilbert ihtilafının kökenleri. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 70-97. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1542606	
Date of Submission	03.09.2024
Date of Acceptance	06.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

18. ve 19. yüzyıllar hem geometri hem de aritmetik açısından köklü değişimlerin yaşandığı bir döneme işaret eder. Bu dönemde Cantor ve Dedekind gibi matematikçilerin çalışmaları ile küme kuramı kısa bir süre içerisinde olağanüstü bir gelişim göstermiştir. Cantor çalışmalarında, kümelerin eşlenikliği fikrinden yola çıkarak farklı sayılara sahip sonsuzlukların olduğunu ortaya koymuş ve “sonlüttesi” (Transfinite) sayılar kavramına dayanan bir dizge geliştirmiştir (Hilbert, 1967, s. 374-375). Cantor’un bu çalışmaları, daha sonra Frege ve Dedekind’in katkılarıyla genişletilmiş ve küme kuramı matematiğe açtığı yeni kapılardan ötürü modern dönemin başında çok önemli bir yere oturmuştur. Bununla beraber, küme kuramında kümelerin oluşmasına dair herhangi bir kısıtlayıcı koşuldan söz edilmemesi, Russell’in ifade ettiği “kendini içermeyen kümelerin kümesi”nin, kendisini bir eleman olarak içerip içermemesi örneğinde olduğu gibi çeşitli paradokslara yol açmıştır. (alıntılanan kaynak eklenmeli)

Yine bu dönemlerde, Öklidyen-olmayan geometrilerin Öklidyen geometri üzerinden görelî tutarlılık kanıtlarının gösterilmesi sonucunda ise, birbirleriyle çelişik ama kendi içlerinde tutarlı geometrilerin mümkün olduğu kanıtlanmıştır. Hem Russell paradoksu gibi paradokslarla küme teorisi üzerinden matematiğin temellerine dair şüphelerin gündeme gelmesi, hem de Öklidyen-olmayan geometrilerin görelî tutarlılık kanıtlarının verilmesinin bir uzantısı olarak geometrinin *a priori* doğruluğa sahip olduğu fikri sorgulanır hale gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda matematiğin odak noktası, kendinde doğruluk fikrinden, tutarlılık ve kanıtlanabilirlik fikrine kaymış, bu durum ise Hilbert programında olduğu gibi matematiğe dair biçimselci anlayışların gelişmesine kaynaklık etmiştir.

Bu tartışmaların geometri alanındaki etkisi, Kant’ın *a priori* uzay görüşü fikrinin tartışmaya açılması olmuştur. Geometri alanında süregiden tartışmalardan Poincare ve Russell arasında yaşanan tartışmada, Poincare geometrik aksiyomların kılık değiştirmiş tanımlar (definition in disguise) olduğunu ve her türlü çelişkidenden uzak olmak kaydı ile keyfî bir biçimde seçildiklerini savunmuştur (Poincare, 1964, s. 54). Poincare’ye göre, aksiyomlar itibarı oldukları için Öklidyen geometri ve Öklidyen-olmayan geometriler arasında hangisinin daha doğru olduğuna yönelik bir soru sormanın anlamı yoktur, yalnızca verili koşullar altında hangisinin daha kullanışlı olduğu sorgulanabilir. Russell’in savunduğu “semantik atomizm” düşüncesine göre ise (Coffa, 1991, s. 130-134), aksiyomatik sistemlerin temelinde tanımlanması imkânsız ilkel terimler yer alır ve bu terimler aksiyomlardaki

kullanımlarına öncel olacak bir anlama sahip oldukları için, geometrinin aksiyomları tarafından tanımlanamazlar.

Poincare ve Russell ihtilafına benzer bir çıkış noktasına sahip olan Frege-Hilbert ihtilafının tarihsel seyrini inceleyecek olursak, aralarındaki yazışmaların Hilbert'in *Geometri'nin Temelleri* (*Grundlagen der Geometrie*-1899) tarih kalabilir ama Almancası gerekli değil adlı eserinden de önceye gittiğini görürüz. Frege 1895'te, daha önce katıldıkları bir konferansta Hilbert'le yapmış oldukları ve kesintiye uğramış bir konuşmayı müteakiben, matematikteki formalizm üzerine bir yazışma başlatmıştır. Hilbert 1899'da *Geometri'nin Temelleri*'ni yazdıktan sonra ise Frege bunun hemen akabinde, Hilbert'e bu eseriyle alakalı yorumlarını iletmiş ve sistemine dair daha fazla açıklama yapması talebinde bulunmuştur (Sterrett, 1994, s. 2). Aralarındaki yazışma Hilbert'in Frege'ye yazdığı cevap ve bu cevap üzerine Frege'nin Hilbert'e yazdığı başka bir mektupla devam etmiş ve Frege, 1903'te Hilbert'in aksiyomatik dizgesi ile alakalı fikirlerini "Geometri'nin Temelleri Üzerine" başlıklı makalesinde tekrar düzenlemiştir. Frege'nin bu makalesine cevabı Alwin Korselt aynı başlıklı makalesinde, Hilbert'in çalışmasının saf biçimselci bir biçimde anlaşılması gerektiğini belirterek vermiştir. Son olarak Frege, 1906'da yayımladığı ve bir önceki makalesiyle aynı başlıklı ve onun ikinci parçası niteliğindeki makalesinde, Hilbert'in geometri aksiyomatizasyonuna dair eleştirilerini Korselt'in cevabını da içerisine alacak şekilde genişleterek ve ayrıntılarına girerek sürdürmüştür.

Modern matematiğin Hilbert ve Poincare çizgisini devam ettirip geliştirdiğini düşününce bu tartışmaların sonucu belli olmuş gibi gözükse de, ikililer arasında gerçekleşen yazışmalar dikkate alındığında, hala cevabı verilmemiş sorular olduğu görülebilir. Özü itibarıyla Frege'nin aritmetiği mantığa indirgeme çalışmalarının devamı gibi görülebilecek olan Hilbert'in geometri aksiyomatizasyonunun neden Frege tarafından bu denli bir tepkiyle karşılandığını incelemek ve Frege düşüncesinde geometri ve aritmetik arasındaki farkı anlamlandırmak, geometrinin temellerine yönelik bir araştırma için önemlidir. Bu çalışmada, Frege ve Hilbert arasında yaşanan geometrinin statüsüne yönelik anlaşmazlık, Hilbert'in *Geometri'nin Temelleri* adlı eseri ve Frege'nin buna getirdiği itirazları içeren mektuplar ve makaleler bağlamında incelenecektir. Bu bağlamda, tartışmanın merkezinde iki düşünürün aksiyomatik sistemlerin doğası ve tutarlılık ile bağımsızlık kanıtlarının metodolojisine dair görüş farklılıklarının yer aldığı gösterilecek, bunun ise ikilinin görü ile geometrinin nesnesi olan uzay arasındaki ilişkiye dair farklı bakış açılarına sahip olmalarından kaynaklandığı savunulacaktır.

1. Geometrinin Yeniden Aksiyomatizasyonu

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan matematiğe sağlam bir temel bulma çabaları arasında, özellikle David Hilbert'in 1920'lerde geliştirdiği Hilbert Programı, modern matematik anlayışının gelişimi açısından en etkili yaklaşımlardan biri olmuştur. Hilbert Programı'nın erken aşamalarında, mantıksal biçimselcilerin yaptığı aksiyomatik uygulamalar, programın gelişimine yön vermiş (Zach, T.y: 1-2), tüm matematiği aksiyomatik bir yapı içinde düzenlemek ve bu aksiyomatik sistemin tutarlı olduğunu kanıtlamak programın amacı olmuştur (Zach, 2019). Bu tutarlılığın kanıtı ise Hilbert'in "sonlucu" (İng. finitary) yöntemi ile sağlanmalıdır. Hilbert'in aksiyomatizasyon metodu, analiz ve küme teorisi gibi alanları da kapsayan klasik matematiğe felsefî ve tatmin edici bir temel sağlamayı hedefler. Bu bağlamda, Hilbert'in *Geometri'nin Temelleri* eseri, aksiyomatik metodun kavramsallaştırılmasının gelişimini sunması itibarıyla felsefî bir önem taşır.

Hilbert, bu eserinde geometrinin yeniden aksiyomatizasyonunu gerçekleştirirken, geometrinin öğelerini ve bunlara bağlı beş aksiyom grubunu açıklar (Hilbert, 1950, s. 2). Geometriyi şeylerin üçlü sistemi olarak ele alan Hilbert, ilk sistemin gibi harflerle ifade edilen noktalarla, ikinci sistemin gibi harflerle ifade edilen çizgilerle ve üçüncü sistemin gibi Yunan harfleriyle ifade edilen düzlemlerle tanımlandığını belirtir. Bu üçlü sistemde, noktalar doğrusal geometrinin, noktalar ve doğrular düzlemsel geometrinin, noktalar, doğrular ve düzlemler ise uzay geometrisinin öğeleridir. Hilbert'e göre, geometrinin bu öğeleri arasında "üzerinde", "arasında" ve "eş" gibi belirli karşılıklı ilişkiler bulunur ve bu ilişkilerin tam ve kesin tasviri geometrinin aksiyomlarının bir sonucudur.

Hilbert, geometrinin öğeleri arasındaki ilişkilerin aksiyomların belirlenmesiyle netleşeceğini ifade eder ve geometrinin aksiyomlarını çeşitli gruplar halinde sunar (Hilbert, 1950, s. 2-15). İlk grup, "birbirinden farklı iki A ve B noktası her zaman tam olarak bir doğru çizgiyi belirler" gibi aksiyomların bulunduğu ve geometrik öğeler arasındaki konumsal ilişkileri tanımlayan "Bağlantı Aksiyomları"dır. İkinci grup, "eğer A, B, C bir doğru çizginin noktaları ise ve B, A ile C'nin arasında yer alıyorsa, B aynı zamanda C ile A'nın da arasında yer almaktadır" gibi aksiyomlarla "Sıralama Aksiyomları" olarak adlandırılan, "arasında" terimini tanımlayan aksiyomlardan oluşur. Üçüncü grup, "Paralellik Aksiyomu" olarak bilinen, bir doğrunun dışında verilen bir noktadan geçen ve bu doğruyu kesmeyen tek bir doğru bulunabileceğini ifade eden aksiyomdur. Dördüncü grup ise "yer değiştirme" (İng. displacement) veya "eş olma" (congruence) kavramlarının taşıdığı düşün-

ceyi içeren “Eşlik Aksiyomları” olarak adlandırılır. Son olarak, “süreklilik” fikrini temsil edecek şekilde, Hilbert’in “Süreklilik Aksiyomu” olarak tanımladığı ve Arşimet Aksiyomu’nu içeren aksiyom yer alır. Alıntılanan kaynağa sonda yer verilmeli

Hilbert, bu beş grup aksiyomun birbirleriyle çelişmediğini, yani mantıksal çıkarımlarla bu aksiyomlardan çelişkili önermeler türetmenin imkânsız olduğunu, reel sayılar üzerine inşa ettiği bir tutarlılık kanıtıyla gösterir. Aksiyomların kendi aralarındaki uyumluluğu (compatibility) gösterdikten sonra ise, “Paralel Aksiyomları’nın Bağımsızlığı”, “Eşlik Aksiyomları’nın Bağımsızlığı” ve Süreklilik Aksiyomu’nun Bağımsızlığı” bölümlerinde bu aksiyomların karşılıklı bağımsızlıklarını da gösterir (Hilbert, 1950, s. 19-22). Eserinin sonraki bölümleri ise geometrideki çeşitli teoremlerin ispatlarına ayrılmıştır.

Hilbert, Öklid’in aksiyom-postula ayrımını terk ederek sadece aksiyomlara yer vermekte ve aksiyomlara dair bakış açısını köklü bir şekilde değiştirmektedir. Öklid’in Öğeler adlı eserinde, geometrik ilişkileri açıklayan önermelere “postula” denir; “büyüklüğün eşitliği” gibi daha genel doğruları ifade eden önermeler ise “aksiyom” olarak adlandırılır (Barker, 2003, s. 37-42). Postulalarda kullanılan “nokta” veya “doğru” gibi terimler, geometrinin belirli nesnelere hakkında konuşur ve postulalar bu nesnelere ilgili doğruları belirtir. Bu sistemde hem aksiyomlar hem de postulalar açıkça doğru kabul edilen ilkeler sunduğu için ispatları gerekmez ve diğer geometrik yasaların ispatında temel olarak kullanılır. Hilbert, Öklidyen geometrinin ötesinde bir genelleme elde etmek amacıyla, geometrinin temel kavramları olan nokta, doğru ve düzlem yerine, genel bir üç nesneli sistem ve bu nesnelere arasındaki ilişkileri ele almayı önerir. Böylece geometrinin aksiyomları, bu genel sistemdeki üç nesne arasındaki ilişkileri tanımlar ve “nokta”, “çizgi”, “üzerinde olmak” gibi geometrik terimler tanımlanmadan kullanılır.

Hilbert’in yeni aksiyomatik yöntemiyle başlıca hedeflerinden biri, geometrinin herhangi bir görüşe dayanmaksızın yapılabilmesidir. Bu yaklaşımda, matematiksel ve mantıksal unsurlar uzay görüşünden ayrıldığında, geometrinin epistemolojik temelleri daha net bir şekilde ortaya konabilir (Mancosu, 1998, s. 149). Hilbert’in burada uzay görüşü ile kastettiği, Kant felsefesinde sentetik a priori bilginin temellendirilmesinde kullanılan uzayın a priori görüşü fikridir. Kısaca açıklayacak olursak Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*’nin (. “Giriş” bölümüne, a priori ve a posteriori bilme yetileri ile analitik ve sentetik yargılar arasındaki farkları ortaya koyarak başlamıştır. Burada duyu verisine dayalı yargılar a posteriori, duyu verisine dayanmaksızın ev-

rensel olarak zorunlu olan yargılar ise *a priori* olarak belirlenirken, sentetik yargılar yüklem özne kavramda içerilmediği yargılar olarak, analitik yargılar ise yüklem hali hazırda özne kavramda içerildiği yargılar olarak açıklanmıştır (Kant, 2000, s. 130).

Kant'a göre, tüm analitik yargılar doğaları itibarıyla *a priori*'yken, sentetik *a posteriori* yargılara ek olarak sentetik *a priori* denilen üçüncü bir yargı tipi daha mümkündür. Ayrıca, bu üç yargı tipi arasından bilgimizi gerçekten arttıranlar da sentetik *a priori* yargılardır. Bu tip yargılar *a priori* oldukları için duyu deneyimiyle temellenmezler, yani zorunlu ve evrenseldirler. Sentetik oldukları için de içkin olarak ilişkili olmayan kavramların birbirlerine bağlanmasıyla oluşurlar, yani kendi mantıksal biçimleri itibarıyla doğru olmazlar. Böyle olunca da sentetik *a priori* bilgilerin "üçüncü bir şey" tarafından temellendirilmeleri gerekir (Barker, 2003, s. 22-27). Sentetik *a priori* bilgiyi temellendirmek için ihtiyacımız olan üçüncü şey ise zihnimizin saf formları olan uzay ve zamanın *a priori* görüşüdür. Buna göre, geometri uzay görüşünü temel alırken, aritmetik zaman görüşünü esas alır; yani geometrinin nesnelere uzay görüşüne dayanarak inşa edilirken, sayı gibi aritmetiğin nesnelere zaman görüşüne dayanarak inşa edilirler. Aritmetik ve geometrinin sentetik *a priori* olması ise, bu alanlardaki bilginin hem deneysel bilgiler gibi bilgimizi arttırması, hem de zorunlu ve evrensel olması demektir (Çevik, 2019, s. 51-54).

Bununla beraber Öklidyen-olmayan geometrilerin göreceli tutarlılık kanıtlarının verildiği tarihsel süreç ile birlikte, *a priori* görüş fikri sarsılmıştır. Öklidyen ve Öklidyen-olmayan geometrilerin ortak özelliği mantıksal açıdan eşit derecede kabul edilebilir olmaları ve aynı derecede tutarlı olmalarıdır. Özellikle Einstein'ın Genel Görelilik Kuramı'nı (1915) Öklidyen-olmayan Riemann geometrisiyle ifade etmesi ile bu geometrilerden herhangi birisinin uzayı daha doğru bir biçimde temsil ettiğinin söylenemeyeceğinin ortaya çıkması, biçimselci matematik felsefesinin gelişmesinin temel saiklerinden olmuştur. Birbirleriyle çelişik ama kendi içlerinde tutarlı oldukları düşünülen bu geometrilerin ortaya çıkması ve kabul görmesiyle, matematikte kendinden doğruluk fikrinin yerini tutarlılık ve kanıtlanabilirlik fikri almıştır (Gözkân, 2008, s. xii).

Bu sürecin önemli bir sonucu olarak Hilbert, görüşe dayanmayan bir geometri aksiyomatizasyonu geliştirmek ile, hangi aksiyomların seçileceği konusunda görüşel olandan yararlanılabilecek olsa dahi, nihayetinde bu bilgilerin ötesine geçilerek herhangi bir üçlü nesne sistemi üzerinde çalışılması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre Hilbert'in çalışma arkadaşlarından

Bernays'in da belirttiği gibi, aksiyomatik sistemin tutarlılık problemi, uzay ve zamanın saf görüşüne dayandığı sürece anlamsızdır (Mancosu, 1998, s. 174) ve bu nedenle, uzay ve zamanın saf görüşü fikri terk edilmelidir. *A priori* görüş ise sadece meta-matematiksel bağlamlarda kullanılmalı ve sistem içindeki rolü, araştırılabilir sembollerin manipülasyonu ve kombinasyonları ile sınırlandırılmalıdır.

Hilbert'in bir diğer amacı, aksiyomları Öklid'in yönteminden farklı bir şekilde konumlandırmaktır. Hilbert'e göre, aksiyomatik sistemler olgusal bir şeyler hakkında bilgi vermez, sadece matematiksel olarak araştırılması gereken ilişkiler sisteminin içsel özelliklerini ifade eden bir yapı sunar. Bu bağlamda, aksiyomlara doğru veya yanlış denemez; çünkü aksiyomlar yalnızca sistem içindeki bağlamda anlam kazanır. Eğer bir üçlü nesne sistemi ve bu nesnelere arasındaki ilişkiler belirlenmişse, geometrinin aksiyomları bu ilişkileri ve terimleri içeriyorsa, yani geometrik terimler ve bunlar arasındaki ilişkileri, bu nesnelere ve aralarındaki ilişkilerle eşleyince aksiyomlar doğru hale geliyorsa, tüm geometrik teoremler de bu sistem açısından doğru olur. Hilbert, böyle bir geometrik aksiyomatizasyonun hem tam hem de basit olması gerektiğini savunur (Mancosu, 1998, s. 151). Bir sistemin tam olması, olağan matematikte kabul edilen geometrik doğruları içerebilmesini ifade ederken; basit olması, sınırlı sayıda aksiyomun yeterli olabilmesi ve bu aksiyomların birbirlerinden bağımsız olduğunun gösterilmesini ifade eder.

Hilbert'in belirlediği bu iki temel şartın yanı sıra, aksiyomların tutarlılığının sağlanması da gereken bir diğer önemli koşuldur. Tutarlılık, aksiyomlar arasında sınırlı sayıda adım sonucunda çelişki elde edilememesi şeklinde tanımlanabilir. Hilbert'in aksiyomatik sisteminde tutarlılığın bu denli önemli olmasının nedeni ise, tasvir edilen matematiksel yapının varlığının, aksiyomatik teorinin tutarlılığıyla garanti edilmesidir (Zach, T.y.: 3). Özellikle Öklidyen-olmayan geometrilerin Öklid geometrisine göre tutarlılık kanıtlarının verilmesiyle birlikte, bu geometrilerin aksiyomlarının günlük deneyimin uzayıyla çelişen önermelere sahip olduğu düşünüldüğünden, aksiyomların kendi iç tutarlılığını kanıtlamak zor bir problem olarak ortaya çıkmıştır (Nagel ve Newman, 2008, s. 44). Öklidyen-olmayan geometrilerin tutarlılık kanıtları Öklidyen geometrinin tutarlılığına dayandırıldığı için ise, esas sorun Öklidyen geometrinin tutarlılığı meselesine dönüşmüş olur.

Bu sorunun çözümü için geliştirilen yöntem, biçimsel bir sistemin soyut aksiyomlarını, somut bir model aracılığıyla kendi içindeki doğru önermelere çevirmek olmuştur. Bu amaçla Hilbert, *Geometrinin Temelleri'nde*, Öklid aksiyomlarını kartezyen koordinat sistemini kullanarak basit cebirsel doğ-

ruluklar haline getirmiştir (Nagel ve Newman, 2008, s. 45-48). Geometrik aksiyomların tutarlılığının aritmetik düzeyde ele alınması, doğal olarak aritmetikte tutarlılık kanıtı arayışına zemin hazırlamıştır (Mancosu, 1998, s. 151). Bu sebeple 1900'lerin başı itibariyle Hilbert'in esas odak noktası, aritmetiğin aksiyomatizasyonu olmuştur.

Sonraki aşamada Hilbert, görelî tutarlılık kanıtlarının sınırlılıklarını aşmak amacıyla "mutlak tutarlılık kanıtı" (direct consistency proof) İngilizce-lerini yazmanın gerekli olduğunu düşünmüyorum arayışına girmiştir (Nagel ve Newman, 2008, s. 53-54). Bu yaklaşım, tutarlılığı kanıtlamak için başka bir sistemin tutarlılığını varsaymaya ihtiyaç duymaz. Mutlak tutarlılık kanıtı elde edebilmek için ilk adım, sistemin tam anlamıyla biçimselleştirilmesidir. Bu, sistemdeki sembollerin tamamen anlamdan yoksun, içi boş işaretler olarak ele alınması anlamına gelir. Tam anlamıyla biçimsel bir sistemde, aksiyomlar ve teoremler, temel işaretlerden kurallar aracılığıyla daha büyük yapıların oluşturulduğu anlam içermeyen zincirler olarak bir araya gelir. Bu durumda, aksiyomlardan teorem türetmek, belirli bir işaretler kümesinden kurallar çerçevesinde başka bir işaretler kümesine geçmekten ibarettir. Biçimsel matematikte asıl önemli olan sembollerin anlamı değil, bu sembolere kurallar tarafından kazandırılan işlevdir.

Ancak, mevcut biçimsel sistemdeki anlamdan yoksun işaretler ve bu işaretlerle oluşturulan formüllerin yapısı hakkında konuşulurken, anlamlı önermeler ortaya çıkar. Bu anlamlı önermeler, dizgenin kendisine değil, dizge hakkında konuşan üst düzey matematiksel yapı olan meta-matematiğe aittir. Bu çerçevede, tutarlılığın da meta-matematiksel bir kanıt olduğu anlaşılır. Hilbert'in biçimsel bir dizge ile onun betimlenmesi arasındaki farkı kullanarak geliştirdiği mutlak tutarlılık kanıtı, dizgedeki tüm tamdeyimlerin incelenmesi ve dizgenin aksiyomlarından çelişkili önermelerin türetilip türetilmediğinin gösterilmesi üzerine kuruludur (Nagel ve Newman, 2008, s. 55-59). Bu tür bir tutarlılık kanıtı, formüllerin sonsuz özelliklerine ve bu özelliklerden türetilen sonsuz çıkarımlara dayanamayacağından, Hilbert tarafından sonlu bir yaklaşım benimsenmiştir. Başka bir dizgenin tutarlılığına başvurmadan, sınırlı sayıda çıkarım ilkesiyle sonuç elde etmeyi hedefleyen bu mutlak kanıt, sonlucu ve meta-matematiksel bir yaklaşımı temsil eder.

Hilbert'in mutlak tutarlılık kanıtı arayışına, önermeler mantığı bağlamında *Principia Mathematica*'da gerçekleştirilen mutlak tutarlılık kanıtı ile ulaşılabilmiştir (Brown, 2008, s. 75). Ancak, söz konusu aritmetik olduğunda, Gödel'in 1930'larda yaptığı çalışmalar, doğal sayılar aritmetiğini içeren herhangi bir biçimsel sistemin her zaman eksik olacağını ve bu sistemde

her zaman karar verilemeyen önermelerin bulunacağını göstermiştir. Ayrıca, Gödel, bu tür sistemlere kendi içlerinde tutarlılık kanıtı verilemeyeceğini, yani geometrinin tutarlılığının da kendisine dayandırıldığı aritmetik için mutlak tutarlılık kanıtı bulmanın mümkün olmadığını ortaya koymuştur (Gözkân, 2014, s. xv).

Hilbert Programı'nın tutarlılık kanıtı bulma amacını temelden sarsan bu teoremler, *Principia Mathematica* gibi biçimsel dizgeler genişletilse bile, bu sistemlerde türetilmeyecek aritmetiksel doğrulukların var olmaya devam edeceğini göstermiştir (Nagel ve Newman, 2008, s. 78). Bu süreçte genel olarak Gödel'in kanıtlamaları ön planda olsa da Frege'nin geometrinin yeni tip aksiyomatizasyonuna yönelik itirazlarının incelenmesi de Hilbert programının sınırlılıklarını anlamak açısından önemlidir.

2. Frege-Hilbert İhtilafının Ayrışma Noktaları

Frege, Hilbert'in aksiyomatik dizgesi ile alakalı fikirlerini çeşitli konferans ve yazışmalarda dile getirmiş, daha sonradan bu fikirleri "Geometri'nin Temelleri Üzerine" (1903 ve 1906) başlığıyla yayımladığı iki makalede toparlayarak ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Bahsi geçen makaleler, karşılıklı yazışmalar ve Hilbert'in *Geometri'nin Temelleri* adlı eseri ikilinin genel düşünce yapısı da dikkate alınarak incelendiğinde, iki düşünür arasında gelişen ihtilafta temel ayrışma noktalarının, aksiyomatik dizgelerin doğası ve tutarlılık/bağımsızlık kanıtlarının metodolojisi üzerine temellendiği görülmektedir.

2.1. Aksiyomatik Dizgelerin Doğasına Yönelik Anlaşmazlık

Frege ve Hilbert arasındaki aksiyomatik sistemler üzerindeki anlaşmazlık, esasen geleneksel aksiyom-tanım ayrımı ile modern aksiyom-tanım ayrımları arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Hilbert'in sisteminde geometrik terimler açık bir şekilde tanımlanmamış, aksine bu terimlerin anlamı sistemin genel yapısı içinde örtük olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşım, Frege'nin itirazlarına yol açmıştır (De Castro, 2018, s. 114). Frege'ye göre, böyle bir düzenleme aksiyomların tanımlara özgü yükler taşımasına neden olur ve aksiyom ile tanım arasındaki önemli farkı ortadan kaldırır.

Ayrıca, geleneksel matematik anlayışında aksiyomlar, mantıksal çıkarımlar yoluyla doğruluğu kanıtlanması gerekmeyen, kendiliğinden doğru kabul edilen ve sav içeren kesin düşüncelerdir. Öklidyen geometride aksiyomların geçerliliği, uzay görüşüne dayanarak temellendirilir ve bu aksiyomlar, görünün temel ve birbirine bağlı unsurlarını ifade eder (Frege, 1971b, s. 114). Ek olarak, aksiyomların tanımlar dışındaki matematiksel

önermelerden farklı olarak, önceden belirlenmemiş anlam veya gönderim içeren terimlerle ifade edilmemesi, bu önermelerin ve kavramların kesin ve belirsizlikten uzak olmasını sağlar (De Castro, 2018, s. 114).

Tanım, klasik matematikte bir terim veya işaretin anlamını ve gönderimini belirleme işlevini üstlenir. Tanımlar, daha önce anlamı belirlenmemiş terimleri ele alarak anlamlarını netleştirdikleri ve bu terimlere gönderim kazandırdıkları için diğer matematiksel önermelerden farklıdır. Aksiyomlar veya teoremler ise, tanımlar aracılığıyla belirlenmiş terimlerin üzerine inşa edilir. Bir tanım doğru ya da yanlış olamayacağından ötürü, doğruluğunu kanıtlamaya gerek yoktur; tanım yalnızca kabul edilebilir veya edilemez olabilir. Başka bir ifadeyle, aksiyomlar görüye dayandığından çelişki barındırmazken, tanımların çelişki içermemesi için dikkatle oluşturulması gerekir; yani, aynı işaretin birden fazla ifadesi olmamalıdır (Frege, 1971a, s. 24-25). Böylece tanımlar, sadece bir araç olarak işlev görür ve epistemik değerleri özdeşlik ilkesinden öteye geçmez. Ancak, tanımların mantıksal yapıyı belirlemedeki rolü, onların pragmatik değerini önemli ölçüde artırır.

Frege, aksiyom ve tanım arasındaki belirgin farklara dayanarak, bir tanımın, tanımladığı terimin gönderimini net ve belirsiz olmayan bir biçimde belirlemesi gerektiğini savunur. Eğer bir tanım belirsizlik taşıyorsa, tanımlanan işaret de tutarsız bir kullanım sergiler. Bunun ilk nedeni, tanımlanmış işaretin gönderiminin bileşik bir kavram olmasından ötürü, tanım tanımlanan şeyin mantıksal yapısını yeterince belirleyemediğinde, gönderimin de belirsiz kalmasıdır. Bu durumda, herhangi bir nesnenin tanımın kapsamına girip girmediğini belirlemek mümkün olmayabilir (Kluge, 1971b, s. xxv). Öte yandan Frege'ye göre bir noktanın tanımı verildiğinde, herhangi bir nesnenin (örneğin bir kol saati) nokta olup olmadığı bu tanıma bakılarak açıkça belirlenebilmelidir (Frege, 1971b, s. 63).

Tanımın tanımladığı şeyin gönderimini tam ve açık bir biçimde belirlemesi gerekliliğinin diğer sebebi ise, tam-olmayan bir tanımla tanımlanan bir şeyin gönderiminin de metafizik açıdan tam-olmayan olmasıdır (Kluge, 1971b, s. xxvi). Bu durum, kavramın nesneden farklı olarak doymamış olması gibi tamamlanmamış bir hali değil, metafizik anlamda tam-olmayan bir varlığa işaret eder; bu tür bir varlık ise imkânsızdır. Üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi de, aslında kavramların keskin ve net bir şekilde tanımlanması gerektiğinin başka bir ifade biçimidir.

Frege, Hilbert'in sistemine parça parça tanımlama yaklaşımı nedeniyle de karşı çıkar (Kluge, 1971b, s. xxvii). Frege açısından, belirli durumlar için yapılan tanımların daha sonra genişletilerek diğer durumları da kapsayacak

şekilde değiştirilmesi kabul edilemez. Bunun birincil nedeni, bu tür parçalı tanımların tanımlanan terimi belirsiz ve net olmayan bir biçimde tanımladığı için, kavrama keskin sınırlar kazandıramamalarıdır. İkincisi ise, pragmatik açıdan, sonradan eklenen tanımlarla önceki tanımlar arasında çelişki riski taşımasıdır ve bu metotta çelişki riskini önleyecek bir kural bulunmamaktadır. Ayrıca, parça parça tanımlama yönteminin kabul edilmesi durumunda, tanıma yapılan her eklemenin tanımlanan terimin gönderimini değiştireceği endişesi de vardır. Bu değişiklik, önceden bu terimleri kullanarak yapılmış kanıt ve teoremlerin geçerliliğini yitirmesine, yani kanıtlandığı düşünülen şeylerin aslında kanıtlanmamış hale gelmesine yol açar.

Frege'nin aksiyom ve tanım arasındaki ayrımı temel alarak ortaya koyduğu bu itirazların kökeninde, kavram ve nesne anlayışının farklılığı yatmaktadır. Frege, Hilbert'in aksiyomatik sisteminde, birinci-düzye kavramlarla ikinci-düzye kavramların karıştırıldığını öne sürer. Frege'ye göre Hilbert'in sisteminde, nesne ve birinci-düzye kavram ilişkisi dikkate alınarak varlık çıkarımı yapılmakta, diğer bir deyişle ikinci-düzye kavramlarla ilgili çıkarım yapma hatasına düşülmektedir (Frege, 1971a, s. 32-36). Hilbert'in sisteminde, her tikel nokta bir nesne olarak ele alınırken, "... bir noktadır" ifadesi birinci-düzye kavramı temsil eder. Frege'ye göre, bu durumda tüm özellikler de birinci-düzye kavramlarla uyumlu olmalıdır. Halbuki Hilbert'in aksiyomları noktanın tanımı olarak ele alındıklarında, onların belirttiği özelliklerin birinci-düzye değil, ikinci-düzye özellikler oldukları görülür. Bunun doğuracağı ilk zorluk, aynı aksiyomlarla, "nokta olma" kavramının tanımı yanında "doğru olma" ya da "düzlem olma" gibi birden çok kavramın tanımı da eş zamanlı yapıldığından, yani birden fazla bilinmeyen olmasından ötürü, gerçek anlamda bir tanımın yapılıp yapılmadığına dair şüphenin bulunmasıdır.

Bu zorluk yok sayılarak, Hilbert'in aksiyomlarının ikinci-düzye kavramları şüpheye mahal bırakmayacak bir biçimde tanımlanmış olduğu kabul edilse bile, Öklid'in nokta kavramı, altına nesne düşen birinci-düzye bir kavram iken, Hilbert'in tanımladığı kavram ikinci-düzye bir kavramdır. Aynı şey görece tutarlılık kanıtlarında kullanılan reel sayılar için de geçerlidir. Dolayısıyla, iki ayrı durumda "nokta" teriminin, farklı gönderimlere sahip olduğu söylenebilir (Frege, 1971a, s. 36-37). Bu durumda, Öklidyen geometri ve diğer geometriler, Hilbert'in ikinci-düzye kavramları tanıtan daha geniş aksiyomatik sisteminin özel örnekleri olarak görülmektedir. Bu sistemler, birinci-düzye kavramlarla sınırlandırıldığından, her bir geometri "nokta" kavramını kendi özel bağlamında tanımlar. Örneğin, X-geometrisinin noktasının, Y-geometrisinin noktasından farklı olduğu kabul edildiğinde, bu farklılık, yapılan tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarını da sorgulayıcı bir hale getirir.

Hilbert'in ise asıl vurguladığı nokta, Frege ile kendi amaçları arasındaki farklılıktır. Hilbert'in amacı, özellikle paralel aksiyomunun diğer aksiyomlardan türememesi gibi, sistemin meta-teoretik özelliklerini gösterecek matematiksel önermelere dair bir anlayış geliştirmektir (Kluge, 1971a, s. 10-14). Frege'nin aksine, Hilbert sisteminde hiçbir önvarsayımın kabul edilmediği, tamamen bağımsız bir matematiksel çerçeve sunmayı hedeflemiştir. Bu fark, Hilbert'in matematiği nesnel ve sistematik bir temele oturtma çabasını yansıtır. Aksiyomlarında yer alan açıklamalar ise, "nokta" gibi kavramlar için birer tanım mahiyetindedir ve burada geçen ifadelere artı olarak Frege'nin beklentisinde olduğu gibi, örneğin "nokta" kavramına "boyutsuzluk" gibi tanımlar ekleme niyetinde de değildir. Bunun sebebi ise, bu tarz girişimlerin orada olmayan bir şey hakkında konuştukları için, hiçbir zaman bulunamayacak olanı aramak gibi olmalarıdır. Bu ise matematiğin kesinliğine zarar verir.

"Nokta" gibi kavramlara üç satırlık bir tanım vermenin imkânsız olduğunu düşünen Hilbert'e göre, bir tanım ancak tüm aksiyom yapısınca tamamlanabilir ve her aksiyom tanıma bir şeyler katarak kavramı değiştirir. Bu sebeple de "nokta" her aksiyomatik dizge de farklı bir şeye karşılık gelmektedir. Bir kavram tam ve kesin surette sabitlendikten sonra ise, Hilbert'e göre sisteme o kavramın tanımına katkıda bulunacak yeni bir aksiyom eklenmesine izin verilemez.

Hilbert ikinci olarak ise, Frege'nin vazedilmiş aksiyomların doğru oldukları için birbirleriyle çelişmeyecekleri yaklaşımının tersine, kendisinin yaklaşımında keyfi olarak vazedilmiş aksiyomlar topluluğunun tüm sonuçları itibarıyla birbirleriyle çelişmedikleri sürece doğru oldukları ve bu sayede de aksiyomlarca tanımlanan şeylerin var olduğuna değinir. Hilbert'in anlayışında her teori, içinde geçen kavramların birbirleri ile ilişkilerini yansıtan bir çerçeve ya da bir şemadır ve bu sistemin temel öğeleri istenildiği gibi keyfi bir biçimde inşa edilebilirler. "Nokta" gibi temel terimler, farklı aksiyomatik sistemlerde farklı anlamlar taşıyabilir ve bu bağlamda sistemin teoremleri de bu terimlerin anlamları doğrultusunda şekillenir. Böylece her teori, farklı temel kavramlar içeren sistemlere uygulanabilir. Bu durum, Hilbert'in aksiyomatik yaklaşımının doğruluk, varlık ve tutarlılık gibi konuları klasik matematik anlayışından ne denli farklı bir perspektiften ele aldığını gösterir.

Frege, Hilbert'e yazdığı son mektubunda (Kluge, 1971a, s. 14-21), Hilbert'in sistemini artık daha iyi kavradığını ve bu sistemin esas amacının geometriyi uzay görüşünden tamamen bağımsız, saf mantıksal bir disipline dönüştürmek olduğunu ifade eder. Frege'ye göre Hilbert'in sisteminde ak-

siyomlar, geçmişte uzay görüşü tarafından doğrulanan temel ilkeler olarak kabul edildikleri eski anlayışın aksine, teoremlerin koşullarını belirleyen ifadeler olarak görülmüşlerdir.

Dolayısıyla, Frege ve Hilbert arasındaki temel farkın aksiyomların doğasına yönelik anlayışlarından kaynaklandığı görülür: Frege, aksiyomları sabit bir konuya dair doğru savlar olarak değerlendirirken, Hilbert aksiyomları çoklu-örneklenebilir koşulları ifade eden tekrar-yorumlanabilir tümceler olarak ele almaktadır. Bu fark, Frege'nin de dahil olduğu eski düşünce biçimiyle 19. yüzyılda gelişen yeni bir matematiksel yaklaşım arasındaki çatışmayı yansıtır (Blanchette, 2018). Frege'nin aksiyom anlayışı, sabit-tanım alanına sahip klasik aksiyom kuramına dayanırken, Hilbert'in yaklaşımını konuları sabitlemeyip çoklu örneklenebilirliği ifade eden araçlar olarak görüldüklerinden, Hilbert'in tekrar-yorumlanabilir tümceleri, Frege'nin klasik aksiyom anlayışıyla uyumlu değildir. Hilbert'in aksiyomların doğasına yönelik vazettiği varlık ve doğruluk kriterinin bir uzantısı olarak ise, ikili arasındaki anlaşmazlığın tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarının metodolojisine yönelik olan ikinci boyutu ortaya çıkar.

2.2. Tutarlılık ve Bağımsızlık Kanıtlarının Metodolojisine Yönelik Anlaşmazlık

Hilbert, bağımsızlığı ve tutarlılığı, "kanıtlanamazlık" üzerinden değerlendirmiştir. Bir önermenin belirli bir önerme kümesine bağımlı olması, o önerme kümesinden türetilmesi anlamına geldiği için; bağımsızlık, bir önermenin belirli bir önerme kümesinden kanıtlanamaması olarak tanımlanmıştır.¹ Önermelerin tutarlılığı ise, bu önermeler arasında bir çelişkinin kanıtlanamaması olarak ele alınır (Blanchette, 2018). Hilbert'in bu kanıtları sağlamada başvurduğu temel teknik, "tekrar-yorumlama" yöntemidir. Bu yaklaşımda, AX bir geometrik aksiyomlar kümesini ve B ise bu aksiyomların tutarlılığını varsaydığımız bir arka plan temsil eder. AX 'in geometrik terimleri, B 'nin teoremlerini ifade edebilecek şekilde tekrar-yorumlanarak, AX aksiyom kümesinin tutarlılığı, arka plan teori olan B 'nin tutarlılığına indirgenir, dolayısıyla eğer B tutarlıysa, AX de tutarlı kabul edilir. Örnek olarak, Hilbert'in ilk tutarlılık kanıtında, "nokta" ve "doğru" gibi geometrik terimler, sıralı reel sayı çiftleri üzerinden tekrar yorumlanmış ve geometrinin aksiyomları Reel sayıların tutarlılığına indirgenmiştir. Benzer şekilde, I önermesinin AX önermeler kümesinden bağımsızlığı da, AX ve $\neg I$ 'nin (yani $\neg I$ 'nin AX önerme kümesi ile birlikte) tutarlılığının B 'ye göreli olarak kanıtlanması ile gösterilmiştir.

1 Ancak p önermesi, Q önerme kümesinden türetilmiyorsa; p , Q 'dan bağımsızdır. Aksi takdirde, yani p önermesi, Q önerme kümesinden türetilbiliyorsa; p , Q 'ya bağımlıdır.

Tekrar yorumlama ile görelî tutarlılık kanıtı elde edilmesi şu şekilde özetlenebilir (Blanchette, 2018):

- AX tutarsızsa, bir çelişki olması gerekir.
- Mantıksal çıkarım terimlerin özel anlamlarından bağımsızdır.
- Öyleyse AX 'in tekrar-yorumlanması da çelişkiyi taşır.
- AX 'in tekrar-yorumlanması sonucunda B 'nin teoremlerinde ortaya çıkabilecek bir çelişki ise B 'nin de tutarsız olması demektir.
- Böylece, B 'nin arka plan bir teori olarak tutarlılığı varsayıldığında, AX 'in tutarlılığı da B 'nin tutarlılığına indirgenmiş olur.

Hilbert'in kullandığı teknikleri bu perspektife göre yeniden ifade edersek: AX adlı bir aksiyom kümesinin geometrik terimleri, B adlı arka plan teorisi yardımıyla tekrar yorumlanır. Bu yorumlama işlemi, AX 'in terimlerinin B 'nin teoremlerini temsil edecek şekilde yapılandırılması anlamına gelir. Bu yöntemde, AX 'in içerdiği n tekrar-yorumlanabilir terim, değişken gibi düşünülebilir ve örtük biçimde n -boşluklu (n -place) bağıntısını tanımlar. B 'nin tutarlılığı varsayımı altında (Hilbert'in reel sayılar üzerine dayandığı kanıtında olduğu gibi) oluşturulan yorum, AX tarafından tanımlanan bağıntısını sağlayan bir n -öğeli (n -tuple) yorum olarak kabul edilir. Diğer bir ifadeyle, sırasıyla AX 'in tekrar yorumlanabilir terimlerinin birer yorumu olarak ele alınan bu n -öge, AX 'in (bu örnekte geometrinin aksiyomları) doğruluğunu garanti eder. Böyle bir yorumun varlığıyla, 'in sağlanabilirliği (İng. satisfiability) gösterilerek, AX 'in B 'ye görelî tutarlılığı kanıtlanmış olur (Blanchette, 2018). Bu bakış açısı, geometrik terimlerin çoklu yorumlara açık olmasını sağlayarak, geometrinin aksiyomlarının da bu terimlerin tanımlarını veren "örtük tanım" kümesi olarak görülmesine imkan tanır.

Frege'nin Hilbert'in metodolojisine yönelik eleştirilerini anlamak içinse öncelikle, Frege'nin gerçek önerme ve sahte-önerme arasındaki ayrımını iyi kavramak gerekmektedir (Frege, 1971b, s. 69-71). Frege, gerçek bir önermenin doğru ya da yanlış olan bir düşüncüyü ifade ettiğini savunur. Buna karşılık, sahte-önermeler dilbilgisel olarak doğru yapılar içerebilir ancak gerçek bir düşünce sunmazlar. Sahte-önermelere örnek, koşul tümcelerinin öncülleri veya ardıllarıdır. Örneğin, "Eğer a 1'den büyükse, o zaman pozitif bir sayıdır" gibi bir önerme, kendi başına anlamlı bir düşünce ifade etmeyen, sadece koşullu bir yapıdır. Bu ifade, "1'den büyük olan sayılar pozitifdir" gibi daha genel ve anlamlı bir düşüncüyü ifade ederler. Bu ise "1'den büyük olma" kavramının "pozitif sayı" kavramının altına düştüğü anlamına gelir. Buradaki orijinal önerme, " a " gibi gönderimi olmayan bir terim barındırsa

da, bu terimler genelleme anlamı kattıkları için, önerme bütün halindeyken bir düşüncüyü dile getirebilmektedir. Öte yandan, orijinal önermeyi bileşenlerine ayırdığımızda elde ettiğimiz “ a 1’den büyükse...” gibi bir bileşen, “ a ” gibi bir değişken taşıdığı ve “ a ”nın ne gönderimi ne de anlamı olmamakla beraber, burada genelleme de ifade etmediği için bir düşünce ifade etmemektedir. Özetle bütünü bir düşünce ifade eden bir önermenin bu tarz gramatik bileşenleri hiçbir şey söylemeyen sahte-önermelerdir.

Frege’nin Hilbert’in tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarına yönelik getirdiği itirazlar, gerçek önerme ve sahte-önerme ayırımından yola çıkarak vardığı “saf biçimsel sistem” anlayışına dayanmaktadır. İlk olarak, modern matematiğin biçimsel sistem anlayışından bahsedecek olursak, Frege’ye karşı Hilbert’in sistemini savunan Korselt’e göre, modern matematiğin saf biçimsel sistem anlayışında bilinmeyen bir işaret içeren bir aksiyomun varlığı, aksiyomun bu işaretin kullanımını belirleyen kuralı sunduğu anlamına gelmektedir (Korselt, 1971, s. 39-40). Bu durum, klasik matematikte aksiyomların olguların temel doğrularını ifade ettiği düşüncesiyle çelişkili gibi görünebilir, ancak modern matematikte aksiyomlar artık belirli empirik olguları yansıtır şekilde algılanmadıkları için, gönderimi belirsiz terimler içermeleri de sorun teşkil etmemektedir. Biçimsel çıkarım dizilerinin çeşitli şekillerde yorumlanabildiği bu anlayışta matematik, belirli bilinen yorumları dışarıda bırakmayacak biçimde kendi ilkelerini düzenleyen olarak görülür.

Korselt’in “saf biçimsel bir sistem” olarak adlandırdığı bu sistemde yer alan gönderimi belirsiz terimler sistemin saf biçimsel olarak kalabilmesi için şarttır ve sistemin nesnellliğini de teminat altına alır. Aksi takdirde, Hilbert’in önermelerindeki terimler belirli gönderimlere sahip olsaydı, biçimsel bir kuram yerine, biçimsel bir kuramın çeşitli yorumlarına ait olurlardı. Halbuki saf biçimsel bir dizgede, gönderimsiz terimlerin yorumları geniş bir değer aralığına sahip olmalı ve farklı deneyimler arasındaki eş zamanlı bağlantıları gösterebilmelidir (Korselt, 1971, s. 40-47). Dolayısıyla, biçimsel bir kuramın işaretleri/sembolleri, gönderime sahip değildir ve ilgili yorumların kuralları, sistemin kanunları tarafından belirlenir.

Öte yandan Frege, saf biçimsel bir sistemi, öncül sahte-önermeleri ortak olan genel teoremlerin bir sistemi olarak tanımlar (Kluge, 1971b, s. xxxvi-xxxviii). Bu tür bir sistemde, standart mantıksal teknikler kullanılarak, bir kuramın öncül sahte-önermelerini ve bir sonuç sahte-önermesini içeren tek bir karmaşık önerme türetilebilir ve böylesi bir önerme ya da kuram, genel olmasına rağmen kavramlar arası ilişkileri belirler. Ayrıca, sistemdeki gönderimsiz ifadeler, farklı yerine koyma (İng. substitution) hamleleri vasıta-

sıyla gönderimi belirli ifadelerle değiştirilerek, çeşitli tikel kuramlar elde edilebilir. Frege'ye göre, Hilbert'in aksiyomları, önermesel bir bütünün öncül sahte-önermeleri olarak değerlendirilip tanım ya da aksiyom olarak görülmediklerinde, bu aksiyomların tanımlanmamış anlamsız ifadeler içermesi bir sorun teşkil etmez. Aksine, bu onların öncül-sahte önermeler olmaları için gereklidir. Benzer şekilde, Hilbert'in teoremleri de öncül sahte-önermelere benzer bir biçimde tanımlanmamış anlamsız ifadelerle sahip olduklarından ve türetildikleri aksiyomlar da doğru ya da yanlış değeri alamayan sahte-önermeler oldukları için, teorem olarak kabul edilemezler. Dolayısıyla, Frege açısından Hilbert'in sisteminde aksiyomlar, öncül sahte-önermeler; teoremler ise, ardıl sahte-önermeler olarak düşünülebilir. Çıkarımlar ise, anlamsız ifadelerin yerine gönderimi olan ifadelerin koyulmasıyla ortaya çıkabilecek salt çıkarım şemaları olarak ele alınabilir. Sonuç olarak, Frege'ye göre Hilbert'in sistemi ancak genellik belirten ikinci-düzye saf biçimsel bir sistem olarak değerlendirilebilir.

Hilbert'in sistemi Frege'nin ifade ettiği saf biçimsel sistemler gibi ele alındığında, ikinci-düzye bir sisteme karşılık gelen Hilbert'in aksiyomatik dizgesi, Öklidyen ya da Öklidyen-olmayan geometrilerin aksiyomlarının yerine-koyulmasıyla örneklendirilmiş ve bu şekilde ancak birinci-düzye bir sistem elde edilmiş olunur. Buna göre, (Hilbert'in aksiyomatik dizgesi genel bir sistem olarak, Öklidyen ve Öklidyen-olmayan geometriler ise tikel örnekler olarak ele alındıklarında) ancak genelden tikele yapılacak farklı çıkarımlarla, öncül sahte-önerme olarak iş gören sahte-aksiyomlar, farklı birinci-düzye teorilerin gerçek aksiyomlarına dönüşebilir. Aynı şekilde ardıl sahte önerme işlevi gören sahte-teoremler de, birinci-düzye teorilerin gerçek teoremlerine dönüşebilir.

Öte yandan Hilbert ve Korselt'e göre ise, Öklidyen-olmayan geometrilerdeki farklı paralel aksiyomları Öklidyen geometrinin paralel aksiyomunun yerine koyulduğunda örneklendirilmiş olur ve bu sayede farklı ve tutarlı tikel geometriler elde edilir (Kluge, 1971b, s. xxxviii-xxxix). Playfair'in Öklid'in 5. postulasını "bir doğru üzerinde olmayan bir noktadan o doğruya, ancak ve ancak tek bir paralel doğru çizilebilir" şeklinde ifadelendirmesi üzerinden düşünecek olursak, Öklidyen-olmayan geometrilerin bu beşinci postula yerine "bir doğru üzerinde olmayan bir noktadan o doğruya, en az iki paralel doğru çizilebilir" ya da "bir doğru üzerinde olmayan bir noktadan o doğruya, hiçbir paralel doğru çizilemez" aksiyomlarını kullandıklarını hatırlayabiliriz. Bu durumda Öklidyen geometrinin paralel aksiyomu yerine, onunla çelişkili olan diğer paralel aksiyomlarından biri yerleştirdiğinde,

Hilbert'in sistemi örneklendirilmiş ve bu şekilde farklı ve yine tutarlı tikel geometriler elde edilmiş olur.

İkinci olarak, Hilbert'in sisteminde bağımsızlığın, bir önermenin belirli bir önerme kümesinden kanıtlanamaması olarak tanımlanmıştı. Bu örneklendirme sonucunda, Öklidyen geometrinin paralel aksiyomu hariç diğer aksiyomları, Öklidyen geometrinin paralel aksiyomuna esasen çelişkili olan Öklidyen-olmayan geometrilerin paralel aksiyomlarından biri ile birlikte kullanılmış ve buradan tutarsızlık çıkmamış olur. Eğer Öklidyen geometrinin paralel aksiyomu, diğer aksiyomlara bağımlı olsaydı, onlardan türetiliyor olurdu. Bu durumda da sistemde kendisi yerine kendisiyle çelişkili diğer paralel aksiyomunun kullanılması ile tutarsız bir dizge elde edilirdi.² Sonuç olarak tutarsız bir dizge elde edilmediğinden ötürü, bu durumda Öklidyen geometrinin paralel aksiyomunun diğer aksiyomlardan bağımsızlığı da gösterilerek, Öklidyen geometrinin kendisi hakkında da bir şeyler söylenmiş olur.

Frege'ye göre ise, biçimsel sistemlerin doğası, bu tür bir çıkarım yapılmasına olanak tanımaz. Frege'nin Hilbert'in sistemini Öklidyen geometri gibi tikel, birinci-düzyer bir geometri olarak değil, bu tarz bir geometrinin ancak yerine koymayla elde edilebileceği, ikinci-düzyer genel bir dizge olarak gördüğünü hatırlayalım. Frege'ye göre, bu noktada yapılabilecek tek çıkarım, çeşitli birinci-düzyer teorilerin ikinci-düzyer bir teoremin altına düştüğüdür. Bu çıkarım önemli olsa da Öklidyen geometrinin birinci-düzyer aksiyomlarının bağımsızlığıyla ilgili doğrudan bir kanıt sunmaz. Bu kanıtlar daha çok, tikel birinci-düzyer aksiyomların çıkarımlandığı ikinci-düzyer sahte-aksiyomların kavramlarının özellikleriyle ilgilidir ve bu özelliklerin bağımsızlıkları hakkında bilgi verir. Öklidyen geometri gibi birinci-düzyer aksiyomların tutarlılığı ve bağımsızlığı için farklı bir yöntem gereklidir (Kluge, 1971b, s. xxxix).

Başka bir ifadeyle, ikinci-düzyer genel bir geometrinin tutarlılığı, birinci-düzyer bir geometri ile o geometriyi sağlayan bir yorum bulunduğunda gösterilebilir, ancak bu tür bir tutarlılık, başka bir birinci-düzyer geometrinin tutarlılığını garanti etmez. Yani bu örneklendirme ile birinci-düzyer bir geometri olan Öklidyen-olmayan geometrilerin tutarlılığı, Hilbert'in ikinci-dü-

2 Hilbert'in sistemindeki paralel aksiyomu hariç diğer aksiyomlara Q , paralel aksiyomuna da p diyelim, Öklidyen-olmayan bir geometrinin paralel aksiyomu bu durumda $\neg p$ olacaktır. Bu örneklendirme sonucunda, p yerine $\neg p$ konulduğundan, Q ve $\neg p$ birlikte bir aksiyom kümesi oluşturmuş olur. Yeni oluşturulan bu küme kendi içinde tutarlıysa, p 'nin Q 'dan bağımsızlığı da gösterilmiş olur. Zira eğer p , Q 'ya bağımlı olsaydı; p , Q 'dan türetiliyor olurdu. Bu durumda da Q 'dan p türetilirdiği için, Q ve $\neg p$ 'den oluşan aksiyom kümesi tutarsız olurdu.

zey siteminde yerine koyma ve bu geometriyi sağlayan bir yorum bulma ile gösterilerek Hilbert'in sisteminin de tutarlılığı gösterilmiş olur, ama Hilbert'in sistemi genel ve ikinci-düzyer bir sistem olduğu için, bu durum tikel ve birinci-düzyer başka bir geometri olan Öklidyen geometrinin tutarlılığını garantilemez.

Blanchette, Frege'nin Hilbert'in görelî tutarlılık kanıtlarını neden geçerli bulmadığını şu şekilde açıklar (Blanchette, 2018):

- AX, Hilbert'in aksiyomlarını içeren tümce kümesi;
- genel durum, yani AX tümce kümesindeki n tekrar-yorumlanabilir terim ile örtük olarak tanımlanmış n-boşluklu bağıntı;
- , AX'in terimlerinin sıradan geometrik anlamlarını aldığı düşünce kümesi (örneğin burada nokta geometrik noktayı temsil eder);
- ise, AX'in terimlerinin Hilbert'in tekrar-yorumlaması ile anlam kazandığı düşünce kümesidir (bu durumda nokta bir reel sayı çifti anlamına gelir).
- Hilbert'in 'in tekrar-yorumlanmasıyla inşa ettiği n-öge, 'ı sağlar. 'in tutarlılığı ise'in sağlanmasına/gerçekleşmesine yol açar. Frege'nin itirazı, 'in tutarlılığından'in tutarlılığına geçilebilse de, 'in tutarlılığından 'nin tutarlılığına geçmenin sorunlu olması noktasındadır. Bunun nedeni, ve 'nin özel geometriler olması, 'in ise genel bir durumu ifade etmesidir. Özet olarak, özel geometriler genel aksiyomların özel örnekleridir ve özel bir geometride çelişki olmamasından yola çıkılarak genel geometrinin tutarlılığına ulaşılabilirse de, başka bir özel geometrinin tutarlılığı sonucuna ulaşamaz. Bu nedenle, 'in tutarlılığından ya da 'in sağlanabilirliğinden 'nin tutarlılığına geçilecekse, bu adımın açıkça gösterilmesi gerekir.

Halbuki Hilbert açısından böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaz. Hilbert'e göre tutarlılık, AX'in geometrik terimlerinin yer-tutucu olarak ele alınması durumunda, AX tarafından tanımlanan kavram ve ilişkilerin iskelesine (İng. scaffolding) uygulanır. Bu nedenle, 'nin tutarlılığı, yalnızca 'in tutarlılığı sağlandığında geçerli olur. Zira her iki düşünce kümesi de aynı iskelenin örneklemesidir (Blanchette, 2018). Frege için, geometrik yorum üzerinden sağlanan tutarlılık ile reel sayılar yorumu üzerinden elde edilen tutarlılık farklı iken ve Frege, Hilbert'in 'den 'ye geçişinin açıklamasını isterken, Hilbert'in peşinde olduğu tek bir soru vardır ve tümcelerın doğru ifade edildiğini gösteren bir yorum bulunduğunda bu soru cevaplanmış olur. Yani Hilbert'in yaklaşımında, 'nin tutarlılığından 'nin tutarlılığına yapılmış bir geçiş zaten söz konusu değildir.

Bunlara ek olarak, Frege açısından Hilbert'in aksiyomla tümceleri mi düşünceleri mi kastettiği de belirsizdir. Frege için, tutarlılık ve bağımsızlık önermelerin ya da tümcelerin değil, düşüncelerin konusu olduğu gibi, düşünceler belirli bir konu üzerine olduklarından ötürü, belirli kelimelere farklı anlamlar yükleyerek elde edilen tekrar-yorumlama, düşüncelere uygulanabilir değildir: bu tarz bir tekrar-yorumlama sadece tümceler için söz konusu olabilir. Eğer Hilbert aksiyomlarına tekrar-yorumlama uyguluyorsa, onları tümce olarak görüyor demektir. Ancak aksiyomların bağımsızlık ve tutarlılığını kanıtlamaya çalışıyorsa, bu da onları düşünce olarak değerlendirdiği anlamına gelir. Bu çelişki, Hilbert'in aksiyom anlayışının net olmadığını gösterir (Blanchette, 2018) ve düşünce kümeleriyle tümce kümeleri arasında açıklanması gereken çıkarımlar yapıldığı anlamına gelir.

Sonuç olarak, Frege'nin görüşleri, bu iki ana tartışma çerçevesinde hem Hilbert'in sistemini daha iyi anlamamıza yardımcı olmuş, hem de dil-dünya ilişkisi, tanımların ve aksiyomların doğası, kavram-nesne ilişkisi ve birinci-düzyeyle ikinci-düzyeyle kavramlar arası ilişkilere dair önemli açıklamalar sunmuştur. Günümüzde aksiyomatizasyona yönelik standart görüş, Hilbert'in anlayışını sürdürse de Frege'nin itiraz ettiği noktaların ne dereceye kadar yanıtlandığı hala önemli bir soru işareti olarak kalmaktadır.

3. İhtilafın Kaynağı Üzerine: Görü ve Uzay Nesnesi

Geometri aksiyomlarının statüsüne yönelik Frege-Hilbert ihtilafı değerlendirildiğinde, Frege'nin Hilbert'in göstermiş olduğu tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarını geçersiz bularak Hilbert'in devrimci bakış açısını yakalayamamış olması yorumunun literatürde öne çıktığı görülür (Blanchette, 1996, s. 318). Aksiyomatik bakış açısının ancak kısmi olarak yorumlandığı ve soyut yapılar arasındaki benzerlikler üzerinden karakterize edilebileceği gerçeği ortaya çıktıktan sonra, Hilbert'in sistemi kabul görmüş, modern matematik bu anlayış doğrultusunda ilerlemiş ve birçok verimli çalışma gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, Hilbert'in tutarlılık ve bağımsızlık kanıtları önemli meta-teoretik sonuçlar sağlasa da Frege'nin itiraz ettiği şekliyle bu kanıtların, geometri aksiyomlarının tutarlılık ve bağımsızlıklarını gerçekten sağlayıp sağlamadıkları değerlendirilmelidir.

Birçok yorumcu açısından ihtilafın temelinde, Hilbert'in yalnızca sentaktik tutarlılığı hedeflemesine karşılık, Frege'nin geometri bağlamında semantiği de göz önünde bulundurma gerekliliğini öne çıkarması yer almaktadır. Frege'nin itirazlarının kulağa ilk başta şaşırtıcı gelmesinin sebebi ise, mantıkçılık projesindeki en önemli iddialarından birisi olan aritmetiksel doğruların mantık ilkelerinden çıkarımsanabilmesi iddiasının Hilbert prog-

ramının da itici gücü olmasıdır. Halbuki geometri Frege için, aritmetiğin aksine doğruları mantık ilkelerinden çıkarımsanamayacak alanlardan birisidir, yani Öklidyen geometrinin doğruları mantığın doğrularından bağımsızdır ve görüye dayanır.

Bu konuyu daha detaylı ele aldığımızda, Hilbert'in sisteminin mantıksal terimlerin anlamlarını sabit tuttuğunu, mantıksal olmayan terimleri ise yalnızca şematik bir şekilde ele aldığını ve bu terimlerin semantik bir değeri bulunmadığını görürüz (Blanchette, 1996, s. 319-320). Başka bir ifadeyle, aksiyomlar herhangi bir tikel konuyu ifade etmedikleri için, çeşitli yorumlara açık olup mantıksal olmayan terimlere çeşitli özellikler ve ilişkiler atanmasını sağlayabilirler. Tutarlılık kanıtları da bu yeniden-yorumlama esasına dayanarak sunulmuştur. Bu perspektiften bakıldığında, Hilbert'in sisteminde mantıksal çıkarım açısından gizli bir kısıtın mevcut olduğu görülür: bir tümcenin diğerlerinden türetilme ilkeleri, mantıksal olmayan terimlerin içeriklerinden bağımsızdır. Dolayısıyla Hilbert açısından çıkarımlar konu-nötr olup, tutarlılıktan anlaşılan sentaktik tutarlılıktır.

Öte yandan Frege'nin *Kavram Yazısı*'nda oluşturduğu biçimsel dizge konu-nötr gibi gözükse de ve Frege açısından mantığın ilkelerinin sentaktik dönüşüm kurallarıyla ifade edilebileceği düşünülebilir olsa da, ihtilaf Frege'nin tutarlılık ve bağımsızlık gibi temel mantıksal ilişkilerin tümceler değil, düşünceler düzeyinde gerçekleştiğini savunmasından kaynaklanır. Frege, bir düşüncenin çeşitli tümcelerle ifade edilebileceği görüşündedir ve bu görüşün arkasında "kavramsal analiz" anlayışı yer alır (Blanchette, 1996, s. 322-324). Buna göre, bir düşüncüyü ifade eden ve sentaktik olarak basit olan bir tümcenin içerdiği kavramlara kavramsal analiz uygulandığında, elde edilen tümce, kavramları daha basit kavramlara ayıramayan, sentaktik olarak daha karmaşık bir tümcedir. Her iki tümce de aynı düşüncüyü ifade eder, ancak kavramsal analize tabi tutulmamış basit tümcenin sağladığı çıkarımlar, mantıksal analiz sonucunda elde edilen tümcenin sağladığı çıkarımların tamamını gösteremez. Bu farkın arkasında, Frege'nin türetilbilirlik ve kanıtlanabilirlik arasındaki ayrımı yatmaktadır.

Türetilbilirliği tümceler üzerinden tanıtırken, kanıtlanabilirliği düşünceler üzerinden tanıtan Frege'ye göre türetilbilirlik-kanıtlanabilirlik ayrımı, tutarlılığın düşüncelerle ilgili olduğunu ve bir düşünce kümesinin ancak kendisinden bir çelişki kanıtlanamıyorsa tutarlı sayılacağını gösterir. Bir düşünce kümesini ifade eden bir tümce kümesi üzerinden ise, o düşünce kümesinin tutarlılığı değil ancak tutarsızlığı gösterilebilir. Yani, düşünceleri ifade eden tümce kümesinden sentaktik olarak çelişki türetilbiliyorsa, bu

düşünce kümesi tutarsızdır. Fakat çelişki türetilmiyorsa, düşünce kümesinin tutarlılığına dair herhangi bir pozitif çıkarımda bulunulamaz. (Blanchette, 1996, s. 325-327). Örneğin “B noktası, A ve C noktaları arasındadır” ve “B noktası, C ve A noktaları arasındadır” tümceleri ele alınıp “arasındalık” kavramı kavramsal analize tabi tutulduğunda, birinci tümcenin ifade ettiği düşüncenin, diğer tümcenin ifade ettiği düşünceyi zaten içerdiği görülür. Dolayısıyla düşünceler üzerinden gittiğimizde, sıralılık belirten ek bir aksiyoma gerek olmadığı görülür. Yani “A, B, C bir doğru üzerindeki noktalar olmak üzere, B, A ile C’nin arasında ise, B aynı zamanda C ile A’nın da arasındadır” gibi bir aksiyom gereksiz hale gelir. Bu durumda Hilbert açısından bağımsız olan bu aksiyom, Frege açısından diğer sıralama aksiyomlarına bağımlıdır.

Özetle Frege’nin bakış açısına göre sentaktik tutarlılık, düşüncelerin tutarlılığını garantilemez. Bir düşünce kümesi tutarsız olabilirken, onu ifade eden ve mantıksal analize tabi tutulmamış tümceler tutarlı olabilirler. Bunun nedeni, mantıksal analizin, mantıksal sonuçların önceden belirlenmiş bağlantılarını açığa çıkarma potansiyelidir (Blanchette, 1996, s. 331). Dolayısıyla, Hilbert’in model-kuramsal yaklaşımında, mantıksal-olmayan terimlerin içeriği önemsiz; aynı sentaktik biçime sahip tümceler, aynı model-kuramsal özelliklere sahip olabilirken, tutarlılık ve bağımsızlığı semantik açısından ele alan Frege için, Hilbert’in sentaktik tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarının yetersiz olması anlaşılabilir bir durumdur.

Frege açısından, bağımsızlığın çıkarımlar üzerinden kanıt-kuramsal olarak mı, yoksa anlam açısından doğrulukla bağlantılı olarak mı tanımlanacağı, tutarlılık ve bağımsızlık kanıtlarına yönelik itirazlarında öne çıkan ikinci meseledir (Eder, 2016, s. 6-9). Frege’nin yazılarından, aksiyomların doğru düşünceleri ifade ettiği klasik aksiyomatik sistemlerin, gerçek aksiyomların bağımsızlığı için gerekli görüldüğü anlaşılabilir. Frege, temel doğruları kullanma gereksinimini vurgular çünkü bağımsızlık kanıtında olduğu gibi, kanıtlanabilirlik ve doğruluk arasında bir bağlantı kurulması gerektiğine inanır. Dolayısıyla Frege, öncüllerin doğruluğunun kabul edilmediği bir kanıtlama anlayışını kabul etmez.

Frege’nin itiraz ettiği üçüncü nokta ise, Hilbert’in sisteminde varlık ve tutarlılık arasında ortaya çıkan döngüsellüğün, Hilbert’in mutlak tutarlılık kanıtı sunamamasından kaynaklandığıdır (De Castro, 2018: 120). Açacak olursak, Hilbert bir grup aksiyomun tutarlılığını belirli modellerin varlığına başvurarak göstermiş, ancak matematiksel nesnelere varlığını da tutarlılık üzerinden tanımlamış ve bu yaklaşım bir döngüsellığe yol açmıştır. Hilbert’in bu noktadaki görüşünü daha iyi anlamak için, Frege ve Hilbert

arasındaki kavram anlayışlarındaki farklılıklara bakmak gerekir. Frege'nin kavram anlayışında bir kavramın kapsamına nelerin düştüğünün belirli olması gerekirken, Hilbert bunu anlamsız bulur ve kavramları tanımlayan aksiyomların çelişkisizliğini göstermenin yeterli olduğunu savunur.

Hilbert'in konuya ilişkin diğer düşünceleri incelendiğinde, aslında bir çeşit yapısalcılığı (İng. structuralism) savunduğu anlaşılabilir (De Castro, 2018, s. 119-120). Bu yapısalcılığın temel sorunu, aksiyomatik dizge ile tanımlanan yapıların tekrar-yorumlanması ile oluşturulan ve aksiyomatik dizgeyi örneklendiren sistemlerin, belirli bir arka plan ontolojisine dayandırılmasını gerektirmesidir. Bu arka plan ontoloji, yapısalcı olmayan bir şekilde tanımlanmalı, yani aksiyomları, söz konusu yapıların tanımlayıcı koşulları değil, mutlak anlamda doğru önermeler olarak ele alınmalıdır. Bu durum aksiyomatik dizgelere salt biçimsel bir yaklaşımın bir yerden sonra tıkanacağını gösterir. Örneğin, Hilbert geometri aksiyomlarının tutarlılığını, reel sayılar teorisine dayandırarak göstermiştir. Bu durumda geometrik aksiyomların tutarlılığı aritmetik aksiyomların tutarlılığı ile gösterilebilse de, aritmetik aksiyomların tutarlılığının gösterilmesi için mutlak bir kanıt gerektirir.

Frege'nin tutarlılık ve bağımsızlık kanıtları üzerinden yeni aksiyomatik sisteme yönelttiği bu eleştirilerin temelinde ise, değerlendirmelerde ortak olarak öne çıktığı üzere, geometri-görü ilişkisi yer alır. Buna göre Frege'nin asıl meselesi, analitik-sentetik sınırını, yani sadece mantıksal kanunları kullanarak kanıtlanabilen şeylerle, sadece görüye dayalı olarak kanıtlanabilen şeyler arasındaki ayrımı netleştirmek olarak yorumlanabilir (Eder, 2016, s. 6-9). Dolayısıyla geometrinin temellendirilmesi bağlamında Frege açısından geometrinin görüye dayanması öne çıkar.

Frege için uzay görüşü üç boyutlu ve düzdür; geometrinin aksiyomları ise uzaydaki geometrik düzlemsel nesnelere hakkında konuşan apaçık doğrulardır (Shipley, 2015, s. 2-4). Ancak Frege, geometrinin dayandığı görüşü detaylı bir biçimde açıklamaz. Frege'nin yazılarından anlaşıldığı kadarıyla, onun geometriyi temellendirdiği görüş, öznel veya psikolojik bir görüden ziyade, herkes tarafından paylaşılan nesnel bir şeydir. Ayrıca onda nesnel olan şey, kanunlara konu olan ve kelimelerle de ifade edilebilir olandır, zira saf görüsel olan iletilemez.

Öte yandan birçok araştırmacı Hilbert programının karşılaştığı sorunların temel sebeplerinden biri olarak görüş fikrinden uzaklaşmış olmasını gösterir. Örneğin Mancosu'nun Nelson'dan aktardığına göre, matematikten epistemolojik meselelerin dışlanması, aritmetiği anlamsız bir çeşit oyuna indirgemektir, halbuki aritmetik için oluşturulan meta-matematiğe görüsel bir biçim-

de gidilmesi mümkün değildir (Mancosu, 1998, s. 174). Başka bir deyişle, ne matematiksel aksiyomların epistemik karakterleri ne de saf görünün matematiksel yargılar için epistemik kaynak olarak varlığı inkâr edilemez.

Bununla beraber, Hilbert'in biçimselciliğinin matematiği yalnızca işaretlerin manipülasyonuna indirgeyen bir anlayış olmadığı da savunulmaktadır. Örneğin Güven'e göre, Hilbert'in *Geometri'nin Temelleri* eserinin girişinde, Kant'tan alıntı yaparak "bütün bilgimiz görüyle başlar, kavramlara geçer, ideallerde sona erer" ifadesini kullanması, biçimselciliğinin yalnızca formel bir yaklaşımı değil, aynı zamanda matematiğin epistemolojik temellerine dair bir düşünceyi de içerdiğini gösterir (Güven, 2020, s. 146). Hilbert aksiyomların kendilerinin bir doğruluk değeri taşımadığını kabul ederek aksiyomatik yöntemde önemli bir değişikliğe yönelmiş olsa da, kanıtlama zincirinde olmasa dahi geometrinin olanağını belirlerken görüye hala bir rol atfetmektedir. Buna göre Hilbert, uzay ya da sayı bağıntılarını formel bir dizgeyle ifade edebilmek için, bu dizgede somut bir görüsel kavrayışımızın olması gerektiğini savunur. Bu somut verilmişliğin, görüsel kavrayış sayesinde işaret/im haline getirildiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Hilbert'in aksiyomatik yaklaşımı, aksiyomları dizgenin tutarlılığıyla koşul altına alarak epistemolojik sorunları matematiksel olanlardan ayırırken, aynı zamanda matematik yapabilmenin ön koşulu olarak görüsel verilmişliği kabul etmeye devam eder.

Görüldüğü gibi Frege ve Hilbert arasındaki ihtilaf, yalnızca aksiyomatizasyon, tanım ve tutarlılık gibi sistematik ve metodolojik farklılıklardan kaynaklanmamaktadır; esasen ihtilafın kökeninde, iki düşünürün geometri ve uzaya dair farklı anlayışları yer almaktadır. Hilbert'in görüsel zemini olanak açısından koruduğu kabul edilse bile, ikilinin uzay görüşünden ne anladığı ve Frege'nin itirazlarının tamamen ortadan kalkıp kalkmadığı soru işareti olarak kalmaya devam etmektedir.

Sonuç

Araştırmaya konu ettiğimiz ihtilafın önemli noktalarından ilki, Hilbert'in geometriye dair sentaktik yaklaşımının karşısında, Frege'nin semantiğin de devreye sokulması gerekliliğini savunan anlayışının yer almasıdır. Frege'nin *Kavram Yazısı*'ndaki yaklaşımının bir benzerini geometride sürdürmekte olan Hilbert açısından geometrinin aksiyomları, aritmetik aksiyomlar gibi mantıksal-olmayan terimlerin içeriğinden bağımsız bir şekilde, yalnızca şematik bir biçimde ele alınabilirler. Bu yaklaşım, aksiyomların yalnızca yapısal ve biçimsel özelliklerine odaklanarak, içeriklerinden bağımsız olarak değerlendirilmesini sağlar. Frege ise geometriyi, aritmetiğin aksine, mantığa dayandırmak yerine belirli bir nesnel uzay görüşüne dayan-

dırdığından, Frege açısından geometrik aksiyomların mantıksal-olmayan terimleri içerikten bağımsız ele alınamazlar.

Frege'nin Hilbert ve Korselt'e yönelik eleştirileri de, özellikle geometri bağlamında, Hilbert'in salt şematik yaklaşımının yetersiz olduğunu vurgular. Hilbert'in aksiyomatik dizgesi sadece biçimsel bir yapıyla mı sınırlıdır, yani mantıksal olmayan terimlerin içeriklerinden bağımsız mıdır? Eğer öyleyse, Hilbert'in sisteminde korunan "üç boyutluluk" veya "süreklilik" gibi uzayla ilgili kavramların temeli nedir?

Çitil'in *Matematik ve Metafizik* kitabında dikkat çektiği gibi (Çitil, 2012, s. 202), örneğin Hilbert Tamlık Aksiyomu ile, daha önce açıkladığı beş aksiyom grubuna, tamamen geometrik bir doğası olmayan ve daha çok teorik bir bakış sağlayan ek bir aksiyom getirmiştir (Hilbert, 1950, s. 15). Bu aksiyomla Hilbert, geometrinin temel öğelerini nokta, doğru ve düzlem olarak sınırlamış ve bu öğelere beş aksiyoma uyan yeni bir geometri oluşturulacak başka bir öğe eklenemeyeceğini belirtmiştir. Eğer Hilbert'in yaklaşımı sadece şematikse, sistemini üç boyutla sınırlandırmanın nedeni uzayın üç boyutluluğundan başka ne olabilir?

Detaylandırmak gerekirse, Hilbert'in geometriyi aksiyomatize ederken uyguladığı yaklaşım, aksiyomların içerikten bağımsız ve terimlerinin anlamdan yoksun olduğu, çeşitli modellerle doldurulabilecek ve bir özel model mevcut olduğunda tutarlılığı sağlanabilecek bir yapı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Hilbert'in geometri aksiyomatizasyonu için başvurduğu model reel sayılardır. Hilbert'in görüşüne göre, bu yöntemle Öklidyen geometrinin tutarlılığı, reel sayıların tutarlılığına bağlanarak sağlanmış olur ve böylece görelî bir tutarlılık kanıtı sunulmuş olur.

Bu noktada, Hilbert'in tutarlılık ve bağımsızlığa yönelik kanıtları incelendiğinde, model olarak doğrudan reel sayıları değil de'ü kullandığı görülmür. Burada sorulması gereken soru, Hilbert'in'ü model olarak seçmesinin gerçekten rastgele bir tercih olup olmadığıdır. Hilbert her ne kadar'ü seçerken uzayla ilgili herhangi bir içerik düşünmeden hareket ettiğini söylemiş olsa da,'ün kendisi üç boyutluluk ve süreklilik gibi, uzay nesnesine ait gibi gözükken özellikler taşımaktadır. Bu, Hilbert'in aksiyomlarını içerikten bağımsız olarak sunduğunu iddia ettiği dizgenin tutarlılık kanıtının dayandığı'ün, aslında uzay nesnesinden bağımsız olup olmadığını sorgulamamıza yol açar. Bu soru, Frege'nin de vurguladığı gibi, geometri aksiyomatizasyonunun ve tutarlılık kanıtlarının içerikten bağımsız bir biçimde yapılıp yapılamayacağına, yani geometrinin uzay görüşü üzerinden temellendirilip temellendirilmediğine dair sorularla örtüşmektedir.

Ancak, Hilbert'in geometrinin olanağı açısından görüye yer verdiği göz önüne alındığında, bu görüsel zeminden yalnızca olanak açısından ve işaretler/imler düzeyinde bahsettiği ve dizgenin kendisine ve kanıtlama zincirine görünün sızmadığını iddia ettiği görülür. Koç'un Frege'ye yönelik itirazına benzer şekilde (Koç, T.y.: 52-53), Hilbert bu bağlamda herhangi bir transdantal zemin araştırması yapmamıştır. Sonuç bölümünde alıntı yapılmasa daha iyi olur. Bölümün amacı problematiğin altını çizmek ve sistematik bir şekilde elde edilen verileri değerlendirmek olmalı)

Öte yandan, Frege her ne kadar Hilbert'in sistemine yönelik eleştirilerinde anlamın sızabileceğine dair ipuçları sunmuş ve bu fikrini geometrinin görüye dayandığını savunarak temellendirmiş olsa da, kendisi de görünün nesnesinin mahiyeti hakkında bir açıklamada bulunmamıştır. Frege'nin geometrinin sentakse indirgenemediği görüşünün ileriye taşınamamasında, geometrinin nesnesine dair yeterli ontolojik araştırmanın eksikliği önemli bir etken olarak görünmektedir. Eğer bu eksiklik giderilirse ve geometrinin temellendirilmesi semantiği de kapsayan ontolojik bir bakış açısıyla ele alınırsa, hem Öklidyen hem de Öklidyen-olmayan geometrileri anlamayı sağlayacak daha kapsamlı bir uzay nesnesi hakkında konuşmak mümkün olacaktır.

Kaynakça | References

- Barker, S. (2003). *Matematik felsefesi* (Çev. Yücel Dursun). İmge Yayınları.
- Blanchette, P. A. (1996). Frege and hilbert on consistency. *The Journal of Philosophy*, 93(7), 317-336.
- Blanchette, P. A. (2018). The Frege-Hilbert controversy. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/frege-hilbert/>
- Brown, J. R. (2008). *Philosophy of mathematics: A contemporary introduction to the world of proofs and pictures*. Routledge.
- Coffa, J. A. (1991). *The semantic tradition from Kant to Carnap: To the Vienna station*. Linda Wessels (Ed.), Cambridge University Press.
- Çevik, A. (2019). *Matematik felsefesi ve matematiksel mantık*. Nesin Yayıncılık.
- Çitil, A. A. (2012). *Matematik ve metafizik: Sayı ve nesne*. Alfa Basım Yayım.
- De Castro, M. F. (2018). The controversy between frege and Hilbert. *Filosofía Univ (Rev.)*, *Costa Rica*, LVII(147), 113-128.
- Eder, G. (2016). Frege's 'on the foundatons of geometry' and axiomatic metatheory. *Mind*, 125, 5-40.
- Frege, G. (1971a). On the foundations of geometry by G. Frege – I. İçinde E.-H. W. Kluge (Çev.), *On the foundations of geometry and formal theories of arithmetic* (ss. 22-37). Yale University Press.
- Frege, G. (1971b). On the foundations of geometry by G. Frege – II. İçinde E.-H. W. Kluge (Çev.), *On the foundations of geometry and formal theories of arithmetic* (ss. 49-112). Yale University Press.
- Gözkân, H. B. (2008). Sunuş. İçinde E. Nagel & J. R. Newman (Yazarlar), *Gödel Kanıt-laması* (ss. xiii-xviii). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Güven, Ö. (2020). Hilbert, matematiğin temelleri ve görüşü. *Felsefe Arkivi* 52, 113-149.
- Hilbert, D. (1950). *The foundations of geometry* (Çev. E. J. Townsend). The Open Court Publishing Company.
- Hilbert, D. (1967). The foundations of mathematics. İçinde J. van Heijenoort (Ed.), *From Frege to Gödel* (ss. 464-479). Harvard University Press.
- Kant, I. (2000). *Critique of pure reason* (Çev. Paul Guyer & Allen W. Wood). Cambridge University Press.
- Kluge, E.-H. W. (1971a). Frege-Hilbert correspondence leading to "On the foundations of geometry". İçinde E.-H. W. Kluge (Çev.), *On the foundations of geometry and formal theories of arithmetic* (ss. 6-21). Yale University Press.
- Kluge, E.-H. W. (1971b). Introduction. İçinde E.-H. W. Kluge (Çev.), *On the foundations of geometry and formal theories of arithmetic* (ss. xi-xlii). Yale University Press.

- Koç, Y. (t.y.). Matematiğin ontolojisi bakımından Kant ile Frege karşılaştırması. *Felsefe Ar. F.*, 4, 49-54.
- Korselt, A. (1971). On the foundations of geometry. İçinde E.-H. W. Kluge (Çev.), *On the foundations of geometry and formal theories of arithmetic* (ss. 38-48). Yale University Press.
- Mancosu, P. (1998). Hilbert and Bernays on metamathematics. İçinde *From Brouwer to Hilbert* (ss. 149-188). Oxford University Press.
- Nagel, E. & Newman, J. R. (2008). *Gödel kanıtlaması* (Çev. Bülent Gözkân). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Poincare, H. (1964). *Bilim ve hipotez* (Çev. Fethi Yücel). M.E.B.
- Shiple, J. (2015). Frege on the foundation of geometry in intuition. *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 3(6), 1-23.
- Sterrett, S. G. (1994). Frege and Hilbert on the foundations of geometry. *Dept. of Philosophy Graduate Student Colloquium*. University of Pittsburgh.
- Zach, R. (2019). Hilbert's program. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/hilbert-program>
- Zach, R. (t.y.). *Hilbert's program then and now*. (Revised and expanded version of the entry at Stanford Encyclopedia of Philosophy [Zach, 2003a]). (Y.y.): (T.y.).

A Kantian Analysis of the Contemporary Views on Nothings and Absences

Osman Gazi Birgül

<https://orcid.org/0000-0003-2089-848X> | gazibirgul@gmail.com

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy,
Manisa, Türkiye

<https://ror.org/053f2w588>

Abstract

This paper aims at contributing to contemporary literature on nothings and absences from a Kantian perspective. To achieve its aim, the article is structured in two main sections. The first investigates *nihil privativum*'s metaphysical-epistemological, cognitive, and linguistic aspects, shedding light on its enduring relevance and multifaceted nature. The analysis begins by elucidating *nihil privativum*'s negativity, highlighting the distinctions between its material and formal senses, and explores the epistemological intricacies of accessing knowledge concerning nothings and absences. Engaging with contemporary perspectives within the framework of Kant's philosophy, it demonstrates the enduring applicability of Kantian framework in addressing contemporary philosophical debates. Furthermore, the section delves into the linguistic dimension of *nihil privativum*, examining the distinctions between various forms of nothings and absences and the classification of terms denoting contradictory nothings. The second section begins with exploring the cognitive aspect of *nihil privativum*, yet this time as a general and abstract concept, unveiling the step-by-step process involved in its formation. The second section ends by an analysis of the linguistic aspect of '*nihil privativum*' as a rigid general term, arguing for its rigidity as a general abstract term by logical necessity, which is shown through two thought experiments within the discourse of possible worlds. The paper concludes that in the material sense, nothings and absences are not perceivable, in their formal sense they are conceptually representable, and as a general and abstract term '*nihil privativum*' is rigid, containing all particular *nihil privativa* in its extension and designating the property of 'being non-existent or absent' in all possible worlds.

Keywords: *Nihil privativum*, Nothing, Absence, Cognition, Rigidity of General Terms

Citation	Birgül, Osman Gazi (2024). A Kantian analysis of the contemporary views on nothings and absences. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 98-117. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1558873
Date of Submission	30.09.2024
Date of Acceptance	02.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Hiçlikler ve Yokluklar Üzerine Güncel Görüşlerin Kantçı Bir Analizi

Osman Gazi Birgül

<https://orcid.org/0000-0003-2089-848X> | gazibirgul@gmail.com

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Manisa, Türkiye
<https://ror.org/053f2w588>

Öz

Bu makale, hiçlikler ve yokluklar üzerine güncel literatüre Kantçı bir perspektiften katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için makale, iki ana bölümde yapılandırılmıştır. İlk bölüm, *nihil privativum*'un metafizik-epistemolojik, bilişsel ve dilsel yönlerini araştırarak, onun süregelen önemini ve çok yönlü doğasını aydınlatmaktadır. Analiz, *nihil privativum*'un olumsuzluğunu açıklayarak, onun maddi ve biçimsel anlamları arasındaki ayrımları vurgulamakta ve hiçlikler ve yokluklar hakkında bilgiye erişmenin epistemolojik karmaşıklıklarını keşfetmektedir. Kant felsefesi çerçevesinde güncel perspektiflerle etkileşime giren bu bölüm, Kantçı çerçevenin günümüz felsefi tartışmalarında süregelen uygulanabilirliğini göstermektedir. Ayrıca bu bölüm, *nihil privativum*'un dilsel boyutuna da değinerek, çeşitli hiçlik ve yokluk biçimleri arasındaki farkları ve çelişkili hiçlikleri ifade eden terimlerin sınıflandırılmasını incelemektedir. İkinci bölüm, *nihil privativum*'un bilişsel yönünü bu sefer genel ve soyut bir kavram olarak araştırmaya başlayarak, onun oluşum sürecini adım adım ortaya koymaktadır. Bu bölüm, '*nihil privativum*' teriminin mantıksal zorunlulukla genel soyut bir terim olarak katılığını savunarak, iki düşünce deneyi aracılığıyla olası dünyalar söylemi içinde bunun nasıl gösterildiğine dair bir analizle sona ermektedir. Makale, maddi anlamda hiçliklerin ve yoklukların algılanamaz, biçimsel anlamda ise kavramsal olarak temsil edilebilir olduğu ve '*nihil privativum*' kavramının genel ve soyut bir terim olarak katı olduğu, tüm tikel *nihil privativum* örneklerini içerdiğinde barındırdığı ve tüm olası dünyalarda 'var olmama ya da yok olma' özelliğini işaret ettiği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nihil privativum*, Hiçlik, Yokluk, Biliş, Genel Terimlerin Katılığı

Atf Bilgisi	Birgül, Osman Gazi (2024). A Kantian analysis of the contemporary views on nothings and absences. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 98-117. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1558873
Geliş Tarihi	30.09.2024
Kabul Tarihi	02.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Introduction

Throughout the history of philosophy, various types of nothing have been discussed from different philosophical perspectives. This paper specifically centers on the notion of nothing delineated by Kant as *nihil privativum*, which can be understood as nothingness arising from deprivation (A292/B348 and 9, s. 251).¹ Examples of this concept encompass shadows, coldness, darkness, and similar instances where there is a lack of previously existing objects; for instance, coldness represents the absence of warmth. In addition to these absences, Kant also includes non-existent entities, such as fictional characters, within the class of *nihil privativum*. This paper follows Kant's framework to examine cases of non-existence and absence.

Nihil privativum, like other forms of nothingness, is an enduring and intricate topic within philosophical discourse, remaining relevant and demanding multifaceted analysis due to its interconnectedness with various aspects. Accordingly, the first main section of this paper undertakes an examination of *nihil privativum* from metaphysical-epistemological, cognitive, and linguistic perspectives. Given the transcendental nature of Kant's epistemology, some metaphysical and epistemological inquiries intersect. Notably, one fundamental aspect of *nihil privativum* is its inherent negativity, positing that nothings and absences cannot be objects of our sensible intuitions (29, s. 962). This assertion underscores the material sense of *nihil privativum*, where these entities lack existence altogether and thus evade sensory apprehension. However, we can still conceptually represent nothings and absences, as facilitated by another sense of *nihil privativum*: formality. Consequently, while metaphysically these entities lack existence and evade perception, they remain cognitively representable and epistemologically accessible as objects of intellectual intuition.

Following the exposition of the material and formal senses of *nihil privativum*, the subsequent section delves into its epistemological dimension, probing the mechanisms through which knowledge of nothings and absences is accessed. This inquiry centers on the accessibility of such knowledge through the contrasting with the environment and the pre-givenness of objects. Through the exploration of three scenarios, the section elucidates the intricate interplay between these elements in facilitating epistemic access to nothings and absences. Notably, the perceptibility of nothings and ab-

---

1 To facilitate reader's ability to track the quotes, Kant's works are cited using the German paginations, and Cambridge translations are used. Citations from *The Critique of Pure Reason* follow the A/B pagination tradition.

sences remains a contentious subject within contemporary philosophical discourse. To demonstrate the continued relevance of Kant's framework, this paper engages with the perspectives of Sorensen (2008a, 2008b, 2009) and Farennikova (2013, 2019), juxtaposed with Gow's insights (2021a, 2021b), within the context of Kant's theoretical framework. By aligning these contemporary accounts with Kantian framework, the paper asserts that they can be mapped onto Kant's original framework. This comparative analysis is conducted on the foundational differentiation between the material and formal senses of *nihil privativum*, serving to elucidate the enduring applicability and theoretical richness of Kant's philosophical framework within contemporary discussions.

The final aspect of *nihil privativum* examined within the first main section pertains to its linguistic dimension. Here, two pivotal questions are addressed: firstly, the method by which distinctions between various forms of nothings and absences are made; secondly, the appropriate classification of terms denoting contradictory nothings, such as the square triangle, wherein neither a concept nor an object of sensory intuition exists. Drawing upon Frege's seminal differentiation between sense and reference, this paper posits that terms like 'square triangle' constitute mere utterances devoid of extension in their material sense, having no reference. However, in their formal sense, they function as linguistic terms with empty reference, emblematic of instances of *nihil privativum*.

The second main section of the paper concentrates on *nihil privativum* from two distinct perspectives: cognitive and linguistic. In exploring the cognitive aspect, this section delves into *nihil privativum* as a general and abstract concept of a higher order, which encapsulates all instances of *nihil privativa* as formal and conceptual representations. The cognitive analysis of *nihil privativum* as a general and abstract concept elucidates the step-by-step process involved in its formation. This construction process underscores the abstract nature of the concept, i.e., constructed by the mechanism of abstraction. To expound upon the formation of *nihil privativum* as a general and abstract concept, it becomes necessary to delineate between intuitions and concepts, contrasting immediacy with mediacy, particularity with generality, and objectivity with subjectivity (A320/B376-7). Drawing upon Kant's framework of concept formation and the distinctions between intuitions and concepts, the section explicates how *nihil privativum*, as a general and abstract concept, functions as the conceptual representation of all particular instances of *nihil privativa*. Yet it must be noted that these instances, serve as formal and conceptual representations of particular nothings and absences.

The second theme addressed in the second main section pertains to the linguistic counterpart of the general and abstract concept of *nihil privativum*: ‘*nihil privativum*’ as a rigid general abstract term. Here, I contend that this term encompasses all particular instances of ‘*nihil privativum*’ terms within its extension and serves to designate the property of ‘being non-existent or absent’. It is worth noting that while Kripke does not furnish a comprehensive account of rigidity concerning general terms, he does argue for the rigidity of certain general terms (Kripke, 1980, s. 119-121). However, the absence of a unified framework has spurred numerous philosophers to develop their own accounts. To elucidate how the general term ‘*nihil privativum*’ is argued to be rigid, three distinct accounts regarding the rigidity of general terms are expounded upon: extensionalism (Soames, 2002, s. 250; Schwartz, 2020, s. 250), rigid essentialism (Devitt, 2005 and 2009), and rigid expressionism (Salmon, 2005; Sullivan, 2007; LaPorte, 2000 and 2013; Orlando, 2014). By scrutinizing the relevant strengths and weaknesses of each approach, I contend that a variant of rigid expressionism, tailored to accommodate the general term ‘*nihil privativum*’, demonstrates its rigidity as a general term. This assertion is substantiated through a grounding in logical necessity and exemplified through two thought experiments situated within the discourse of possible worlds, and in connection with the framework established by Kant.

1. Metaphysical, Epistemological, Cognitive, and Linguistic Aspects of *Nihil Privativum*

The first feature of *nihil privativum* is its negativity, which pertains to both its metaphysical and epistemological aspects—specifically, the perceptibility of absences and their metaphysical status. Negativity is often contrasted with positivity. This distinction is clearest in Kant’s use of the term *noumenon*. Kant defines noumenon in its negative sense as “a thing insofar as it is not an object [object] of our sensible intuition” (A248/B307).² And in its positive sense Kant defines it as “an object [object] of a non-sensible intuition [i.e., intellectual intuition]” (A248/B307). Although *nihil privativum* and *noumenon* are distinct elements in Kant’s framework, they share the feature of negativity. In its negative sense, *nihil privativum* refers to the absence of any object of sensible intuitions, meaning absences or *nihil privativa* cannot be perceived as sense-data. Kant’s examples of *nihil privativa* include negative concepts such as *cold* and *darkness*, which he defines as the absence of warmth and light, respectively:

² Kant emphasizes certain phrases by bolding them, and all such phrases are bolded in the original.

“Warmth is thus something positive like light, and cold as well as darkness are simply names for their apparent absence” (9, s. 251).

Negativity and the positive use of *nihil privativum*, akin to *noumenon*, are closely related to the second feature of *nihil privativum* identified by Kant: *formality*. Formality concerns the cognitive status of the concept of nothing, addressing questions about its existence and nature. Kant divides the concept of an object in general into *something* and *nothing*, classifying the concept of *nihil privativum* under something. This positive treatment is achievable only by appealing to *nihil privativum* in its formal sense. According to Kant,

A nothing is a merely formal concept, to the extent that the lack of everything material in intuition is found with it. It is thus only a nothing in the material sense <*nihilum in sensu materiali*>, but by all means a something in the formal sense <*in sensu formali*>, ... From this it follows that all concepts belong here for which all empirical intuition is lacking (29, s. 962).

The key point is distinguishing between the negative and positive aspects of *nihila in sensu materiali* and *in sensu formali*. In its material sense, nothing does not exist, as famously stated by Parmenides: non-being is not. However, we can still think about or mention nothing, raising the question of what it is if it does not exist materially. According to Kant, the answer is that it is nothing in its formal sense.

Although there are terminological differences, the distinction between the material and formal senses of *nihil privativa* is a hot topic in contemporary literature on absences or nothings. The discussion falls into two subtopics: the metaphysical-epistemological aspect regarding the perceptibility of nothings and absences, and the cognitive aspect concerning their conceptual cognition. Some scholars argue that we can perceive absences (Kusko, 2006; Sorensen, 2008a, 2008b, 2009; Farennikova, 2013, 2019; Roberts, 2016; Cavedon-Taylor, 2017), while others disagree (e.g., Gow, 2021a, 2021b). These views can be mapped onto Kant’s analysis. For brevity, I will compare the accounts of Sorensen and Farennikova with Gow’s within the context of Kant’s analysis, as Sorensen and Farennikova are the most eminent defenders of treating nothings and absences positively and Gow provides the strongest criticisms against their position. Before this comparison, let me discuss three epistemological aspects of *nihil privativum*, focusing on how we acquire knowledge of *nihil privativa* despite they are not objects of our sensible intuition.

There are two primary ways to know the absence of something: (a) through contrasting with the environment, and (b) through the pre-givenness of the absent object. Yet, as the meaning of 'environment' varies across scenarios, there are several interplays between (a) and (b) that make knowledge of nothings and absences possible. Let me briefly discuss three scenarios.³

In scenario (1), imagine seeing a wall with a crack for the first time. According to Sorensen absences are perceivable by virtue of their "contrast with their environment" (2008b, s. 74). One recognizes the absence by contrasting it with the rest of the wall. However, this contrast involves the deeper assumption that the wall is an uninterrupted surface. Farennikova terms this an "expectation" (2013, s. 443).⁴ In scenario (2), imagine seeing a crack on a wall previously observed as intact. Here, one recognizes the absence by contrasting the current image of the wall with its pre-crack image. Pre-givenness plays a role along with environmental contrast, as the complete wall is the pre-given object.⁵ In scenario (3), imagine seeing trousers designed with circular *holes* from the start, without first being complete and then altered. One would still assert there are holes, contrasting this with the standard, pre-given image of trousers, which is formed by the most frequently seen design. Here, the contrast is between the object and the standard image of trousers.

Returning to negativity, Sorensen claims that "We hear pauses, feel holes, and see shadows. This makes it plausible that a student can see the empty string on a blackboard just as he can see a crack in a wall" (Sorensen, 2008a, s. 59). Such perceptions are counterintuitive for Kant, who argues that due to the negativity of *nihil privativa*, they should not be considered objects of sensible intuition. Kant states, "If light were not given to the senses, then one would also not be able to represent darkness" (A292/B349).

It indicates that nothings and absences are perceived negatively and in contrast with their environments where objects are pre-given. For Kant, one

3 While additional scenarios could be considered, I think three examples suffice to illustrate the point.

4 For a more detailed analysis on expectations see Esterman and Yantis (2010), and Kahneman et al. (1992).

5 According to Farennikova, some expectations require expertise, as in a case where "a medical professional can perceive the absence of a thrombosis perfusion on a patient's ultrasonogram" (2013, s. 449). Expertise is about how one gets the knowledge of the complete thing in the first place, and it is about the ways we learn the presence of things that might be absent in other cases. Thus, the same case might be thought without expertise. Imagine a non-expert given the task of finding differences between two ultrasonograms, in one of which there is thrombosis perfusion and in the other, there is not. That person may not call it 'absence of thrombosis perfusion' but 'absence of something' yet may still recognize the absence under the concept of 'thing'. As this paper does not focus on the epistemic foundations of expectations or assumptions, the discussion will not extend in that direction.

can only know the absence of something previously perceived. While for Sorensen we literally hear silences such that “A deaf man cannot hear silence” (2009, s. 126), for Kant, like a blind person who, without prior perception of light, cannot perceive darkness, a deaf man cannot hear silence due to the lack of data for contrast. Farennikova offers a parallel view with her Mismatch Model (MM), claiming that “seeing absence requires projection of object-templates” (2013, s. 449). For example, if someone working on their laptop in a café takes a break and returns to find the laptop gone, they perceive the absence because they had an object-template of the laptop on the table (Farennikova, 2013, s. 430). According to both Kant and Farennikova, if another person had entered the café at the same time, he would not notice the laptop’s absence due to the lack of pre-given data about its presence.

Farennikova’s MM assumes a pre-given template to (mis)match the later experience’s content. The person whose laptop is stolen expects to match the perceptual content of their experience before the break with the content upon returning to their table. This formulation aligns with Kant’s account and what Farennikova refers to as “the prevailing models of perception” (2013, s. 429), supported by scholars like Marr (1982), Gibson (1966, 1979), and Dretske (1969, 2004). Farennikova asserts that “perception of holes or of empty space counts as absence perception only when mismatches are involved” (2013, s. 452). This clarifies that parallelism has two aspects: (1) one cannot have the negative experience the non-existence of an object not given to the senses in advance, and (2) absences are perceived only in contrast with the environment in its pre-given forms. The question of whether Sorensen’s and Farennikova’s accounts imply treating absences positively still requires an answer. Sorensen argues that “Hearing silence is successful perception of an absence of sound. It is not a failure to hear sound” (2009, s. 126). Similarly, Farennikova maintains that “Experiences of absence possess immediate perceptual qualities” (2013, s. 430). Their positive treatment of absence experiences contradicts Kant’s assertion that nothings and absences do not exist in their material sense and cannot be perceived or referred to positively. Kant underscores the negativity of *nihil privativum* and asserts that negation or the absence of objects cannot be objects of sensible intuition. He explicitly denies any positive use of *nihil privativa*, stating, “I cannot say: I have seen that no one is in the room, for I cannot see nothing” (28, s. 235).⁶

6 Kant’s sentence may sound unusual in English and in other Indo-European languages due to absence of double negation. However, in some language families, such as the Ural-Altai family, constructions like ‘I cannot see nothing’ are grammatically accurate.

Both Sorensen's and Farennikova's accounts treat *nihil privativa* in the material sense as if they were objects of sensible intuition. This is a fundamental counterintuitive aspect of accounts that treat absences positively. They fail to explain how one could possibly have the experience of a nothing in the material sense. Thus, the positive treatment of *nihil privativa* in material sense does not logically follow from their negative epistemological accounts of recognizing absences. Their accounts seem confusing the material and formal senses of *nihil privativa*, which I return while discussing the sense and reference distinction between the material and formal senses of *nihil privativa*.

When compared, Gow's position aligns with Kant's assertion on the impossibility of experiencing or perceiving nothings and absences in material sense. The positive treatment of *nihil privativa* pertains to their cognitive aspect and formality. Gow argues that "absence experience consists in a kind of cognitive phenomenology, namely, 'intellectual seemings'" (2021a: 496). Recall that Kant treats *noumena* positively as objects of our non-sensible intuition, namely, intellectual intuition. From this perspective, treating *nihil privativa* positively would conflate their material and formal senses, leading to parodies akin to Kant's illustration: "You have money in the chest—for if you did not have that, then there would be nothing of money in the chest, then nothing would be money, thus you must have money. The mistake is that nothing <*nihil*> is meant one time as negation, another time as a concept" (29, s. 815-6).

Gow distinguishes between experiencing absences and perceiving them, stating, "I agree that we can experience absences—the examples we find in the literature are extremely compelling. However, I do want to take issue with the idea that we can perceive absences" (2021a, s. 169). Consistent with Kant's evaluation, Gow argues that if we experience absences, these experiences are fundamentally negative and rely not on sensible intuition but on intellectual intuition. Such experiences are cognitively recognized by concepts of nothings and absences, corresponding to particular cases of *nihil privativa* in Kant's terminology. According to Kant, a *nihil privativum* is "the empty object of a concept" (A292/B348), meaning 'a concept without an object'. Kant's examples support this analysis:

a *nihil privativum*, although it still can be thought, is one to which *nothing* existent corresponds; e.g., the aether in physics is an invented concept that has no reality *intuitu objecti*, but which can be thought without contradiction. Likewise a positive cold, as absolute cause of cold, contains nothing contradictory in thinking it, but it has no existence (29, s. 961).

These examples highlight a third aspect of *nihil privativum*—in addition to its metaphysical-epistemological and cognitive aspects—its linguistic dimension. Linguistically, we use terms such as ‘nothing’ and ‘absence’. While there is a conceptual framework for non-existence and absence due to formality, the extension of these linguistic terms remains empty as there are no objects of sensible intuition. The linguistic aspect of *nihil privativum* addresses two issues.⁷ Firstly, it helps distinguish between the absences of two or more distinct objects, where linguistic terms and concepts exist but no corresponding objects do. Secondly, it addresses cases where there are neither objects nor concepts, only mere linguistic terms.

Consider the comparison between the absence of an elephant at the office and the absence of an officemate. To differentiate between them, one must rely on the linguistic aspect of *nihil privativum*. Let’s denote the absence of an elephant as ‘absence_a’ and the absence of an officemate as ‘absence_b’. Absence_a and absence_b differ in sense, following Frege’s framework. However, since there is no referent in the material sense, distinguishing them by reference is impossible—they both refer to empty extensions. Therefore, while distinguishing present objects relies on both sense and reference of linguistic expressions, in the case of absences, the difference lies solely in sense, as described by Frege, not in reference. When Farennikova’s claim that experiences of absence possess immediate perceptual qualities is reconsidered within this context, her account seems to be confusing the sense and reference of non-existence and absence terms, where in the former there are mediate qualities while in the latter there is no qualitative differences.

The second issue concerns logically contradictory nothings. According to Kant, *nihil privativa* can be thought without contradiction because “the concept is indeed possible, but there is no reality there” (28, s. 544). In contrast, there is another type of nothing that is inherently contradictory, termed *nihil negativum* by Kant: “empty object without a concept” (A292/B348). Examples like wooden iron or triangular square violate the principle of non-contradiction: “two opposing predicates cannot be either affirmed or denied of the same thing” (28, s. 793). Unlike contemporary approaches like dialetheism (Priest, 2006; Priest and Routley, 1989), Kant’s framework does not allow cognitive content representing *nihil negativa*. He calls *nihil negativum* ‘empty object without a concept’, indicating no cognitive content of this type of nothing: “[to *nihil privativum*] no *thought* or representation corresponds at

7 There is another case that can be explained by the linguistic aspect of *nihil privativum*, i.e., the case of the fictional entities. Elsewhere I discuss it in detail, see (Birgöl, 2021).

all. It is ordinarily so constituted that it involves an inner contradiction in the representation” (29, s. 961).

Yet, considering the linguistic aspect, *nihil negativum* can be classified as a case of *nihil privativum*. This very paragraph discussing *nihil negativa* illustrates that there is a linguistic framework whereby we can mention them. When combined with empty reference, terms like these become mere linguistic phrases with no cognitive content. From Kant’s perspective, such terms are objects of non-sensible intuition, like *nihil privativa* in the formal sense, which can be thought without contradiction. This classification relies on the principle that thinking about contradictions is not itself contradictory, making *nihil negativa* cases of *nihil privativum* linguistically. Take Frege’s famous phrase “not identical with itself” (1960, s. 87). For Kant it is an example for “that which at the same time can both be and not be the same thing” (29, s. 963).

From Kant’s perspective, this whole phrase has no cognitive content or any object of sensible intuition as its reference but is just a mere linguistic phrase. Such terms are objects of our non-sensible intuition, or intellect, as in the cases of *nihil privativa* in the formal sense, which can be thought without any contradiction: “For formally <formaliter> a merely negative thing <ens mere negativum> can at least be *thought* without contradiction” (29, s. 1001). Classifying a contradictory type of nothing under a non-contradictory one basically relies on the principle that thinking about contradictions is itself not a contradictory act, leading to the conclusion that as a linguistic term ‘*nihil negativum*’ has no extension in its material sense, yet empty extension in its formal sense, making it a case of *nihil privativum*.

2. *Nihil Privativum* as a Rigid Abstract General Term

As mentioned earlier, this section addresses the cognitive and linguistic aspects of the general concept of *nihil privativum*. Firstly, I explain how, according to Kant’s epistemology, one forms the general concept of *nihil privativum* containing all particular *nihil privativa* terms in its extension. Secondly, I argue that as a linguistic term, the general term *nihil privativum* is abstract, general, and rigid. Let me begin with the cognitive account.

Kant’s framework offers insight into the formation of general concepts through a passage famously known as *the stepladder passage*. It derives its name from Kant’s description of the hierarchy of forming concepts as a *stepladder* (Ger. *Stufenleiter*):

The genus is representation in general (*repraesentatio*). Under it stands the representation with consciousness (*perceptio*). A perception that refers to the subject as a modification of its state is a sensation (*sensatio*); an objective perception is a cognition (*cognitio*). The latter is either an intuition or a concept (*intuitus vel conceptus*). The former is immediately related to the object and is singular; the latter is mediate, by means of a mark, which can be common to several things. (A320/B376-7, bolds and italics in the original).

Note that the passage pertains to the formation of general concepts of existing or present objects of sensible intuitions. As shall be observed, this stepwise procedure can also be applied to the formation of the general concept of *nihil privativum*. In the passage, Kant contrasts two fundamental elements of his epistemology: intuitions and concepts, which manifests in three aspects: (a) *immediacy vs. mediacy*, (b) *particularity vs. generality*, and (c) *objectivity vs. subjectivity*.

Beginning with (a), intuitions are immediate, signifying that when one perceives an object, it occurs directly through the senses (A19/B33). Since all “intuitions, as sensible, rest on affections” (A68/B93), and “grounded on the receptivity of impressions” (A68/B93), sensible intuitions possess an immediate nature. Conversely, conceptual representation is mediate because, unlike sensible intuitions, concepts rely on functions. Kant defines functions as “the unity of the action of ordering different representations under a common one” (A68/B93). This unity under a concept entails a relation between the concept and its object(s), such as the relationship between the concept of a table and a specific table-object. This relationship is established “by means of a mark, which can be common to several things” (A320/B377). An example of this would be the property of having a flat surface in the case of tables.

The second aspect of the contrast, (b), concerning the particularity of intuitions versus the generality of concepts, is closely intertwined with (a). Kant grounds concepts cognitively on the spontaneity of thinking (A68/B93), where the faculty of understanding employs concepts solely for “judging by means of them” (A68/B93). When considering these points alongside his assertion that the relation of a concept to intuitions is possible by means of a mark, which can be common to several things, the second aspect of the contrast simplifies into this: concepts represent a multiplicity of intuitions, characterized by generality, while intuitions possess particularity.

Regarding (c), Kant argues that no representation pertains to the object immediately except intuition alone, a concept is thus never immediately related to an object, but is always related to some other representation of it

(A320/B377). This contrast provides textual support for the first aspect but also carries deeper implications. Kant suggests that only sensible intuitions generate representations of particular objects distinct from us as subjects, rendering us passive in intuiting objects. Conversely, the faculty of understanding generates conceptual representations based on the spontaneity of thinking, where activities stem from the subject itself. In essence, conceptual representation is subjective—it arises from the activity of the subject's faculty of understanding, where the subject is active, contrasting with intuitions where the subject is passive in receiving impressions.

Kant refers to *nihil privativum* in its formal sense as “*nihil privativum repraesentabile*” (2, s. 172), indicating that this type of nothing is conceptually representable. Thus, it should be possible to elucidate the conceptual representation of *nihil privativum* in the formal sense in light of the step-ladder passage. Considering the cognitive hierarchy where the faculty of understanding constructs the concept of *nihil privativum* as a representable concept, we recall that *nihil privativa* are not positively available to our senses because they are simply absent in their material sense. Here, negativity comes into play, where *nihil privativa* are viewed as negative representations lacking sense-data in their formal sense, thereby making any particular case of *nihil privativum* in its formal sense a conceptual representation of the absence of particular object(s). Combining this with Kant's following statement, the concept of nothing in general becomes the concept uniting all cases of *nihil privativa*, which are themselves formal and conceptual representations, that a concept “is always related to some other representation of it (whether that be an intuition or itself already a concept)” (A68/B93).

In contrast, a singular and negative experience of non-existence or absence is only possible at a conceptual level and is mediate. For instance, any *nihil privativum* in its formal sense represents the non-existence or absence of particular object(s). To illustrate the distinction between the general concept of *nihil privativum* and singular ones, consider the concept ‘empty extension’. When we say, for instance, that ‘Pegasus’ is an empty term, it signifies that Pegasus has sense within Frege's framework but designates an empty extension, containing nothing within it. However, the concept ‘empty extension’ itself is not empty, on the assumption that it is the conceptual representation of an extension encompassing all representations with empty extensions. This assumption leads us to the second part of the debate, focusing on two questions: (1) Do general terms designate extensions, and (2) if not, what do they designate, if anything at all?

To address these questions within the framework of the rigidity of general terms, let me introduce three well-known positions: extensionalism (Soames, 2002: 250; Schwartz, 2020: 250), rigid essentialism (Devitt, 2005 and 2009), and rigid expressionism (Salmon, 2005; Sullivan, 2007; LaPorte, 2000 and 2013; Orlando, 2014). After outlining these positions, let me analyze their weaknesses and demonstrate that they do not undermine my argument regarding the rigidity of the general term *nihil privativum*, wherein I contend that it rigidly designates the same property in all possible worlds.

According to extensionalism, a predicate or general term is rigid if and only if it designates the same extension in all possible worlds (Soames, 2002, s. 250; Schwartz, 2020, s. 250). Soames and Schwartz do not advocate this view; rather, they provide concise explanations for why rigidity cannot be based on the sameness of extension. Soames, focusing on the rigidity of predicates, uses the example of the predicate *animal* to argue that if the sameness of extension were the necessary and sufficient criterion for rigidity: “then the mere fact that there could have been animal other than those there actually are, or the mere fact that some animals that actually exist could have failed to exist while others remained, would be sufficient to show that the predicate *animal* is not rigid” (2002, s. 250). Schwartz, on the other hand, illustrates with the general term ‘tiger’, asserting that its extension “varies from possible world to possible world. Thus if ‘tiger’ is held to designate the items in its extension, then it is non-rigid and indeed almost all common nouns would turn out to be non-rigid” (2020, s. 250).

The primary issue with extensionalism lies in the contingency of existence. As these examples demonstrate, one cannot consider an extension containing contingently existing objects as if they exist in all possible worlds. As a general term, the rigidity of *nihil privativum* cannot be established based on the sameness of extension, for the same reason: if existence and presence are contingent, so are non-existence and absence. Let’s assume that the general concept of *nihil privativum* designates *the same* extension in all possible worlds, and its extension includes all particular *nihil privativa* terms. An object absent or non-existent in one possible world might be present or existent in another, which would preclude the possibility of maintaining the sameness of extension and, consequently, rigidity.

Devitt and Sterelny propose an essentialist definition of rigidity (1999, s. 45), which is later refined into the definition that “a general term ‘F’ is a rigid applier if it applies to an object in any possible world, then it applies to that object in every possible world in which the object exists. Similarly

for a mass term” (Devitt, 2005, s. 146). According to Devitt’s position, it is possible to extend rigidity from singular terms to general terms by emphasizing the essential features of the individuals contained in the extension of the rigid general terms, ‘gold’, where any “piece of gold is essentially gold and ‘gold’ is a rigid applier” (2005, s. 146).

The emphasis on essence in the case of gold can be contrasted with the general and non-rigid term ‘bachelor’, which is not rigid because no bachelor is essentially a bachelor (Devitt, 2005, s. 146). The basic problem with Devitt’s rigid essentialism can be called *the problem of temporal flux*, where change over time may present counterexamples where the essential properties may turn out not to be essential. For example, Schwartz argues that Devitt’s examples are hand-picked and further contends that “a caterpillar turns into a butterfly, a tadpole turns into a frog” (Schwartz, 1980, s. 194-5). The reason is, according to Schwartz, “‘frog’ is surely a natural kind term, but a frog is not essentially a frog” (2002, s. 274-5). According to Schwartz’s explanation,

Any frog in this world sadly never gets beyond its tadpole stage in some other possible world. It would be a stretch too far to defend the rigid application of ‘frog’ by claiming that a tadpole is a frog. Surely that is not the way the term ‘frog’ is used in ordinary language, and the rigid/non-rigid distinction is meant by Kripke to apply to ordinary language natural kind terms and to rely on our ordinary linguistic intuitions (2020, s. 252).

Unlike rigid essentialism, where debates focus on essential properties, I establish the rigidity of *nihil privativum* as a general term based on logical necessity. Since both existence and non-existence or presence and absence of an object of intuition are contingent, it is impossible to base the rigidity of the general concept of *nihil privativum* on the property of ‘being non-existent or absent’ because it is not an essential property.

In the last position, rigid expressionism, there are various forms defended by different philosophers (Donellan, 1983; López de Sa, 2008), but the basic claim remains consistent: general names designate their extensions and express the property they name. Unlike extensionalism, which fails to establish rigidity based on the sameness of extension, rigid expressionism builds rigidity on the claim that a general term is rigid if and only if it expresses the same property in all possible worlds. This move has two motives, the first aims to sidestep the difficulties faced by extensionalism and the second aims to differentiate natural kind terms from descriptions that do not designate the same extension in all possible worlds. For the first one is clear, let us analyze La Porte’s example to illustrate the second one:

‘The honeybee = the insect species that is typically farmed for honey’, which involves kinds, is, for similar reasons, true but not necessarily true. With respect to those worlds in which the *bumblebee* is the usual creature to farm for honey, the sentence ‘The honeybee = the insect species that is typically farmed for honey’ comes out false: for in those worlds, the species that is typically farmed is the bumblebee, and obviously the honeybee is not identical to *that* (2000, s. 298).

Despite the various problems associated with rigid expressionism (La Porte, 2000; and Schwartz, 2002), such as the trivialization problem, which suggests that rigid expressionism renders almost all general terms trivially rigid, my focus is on the distinction between the extensions of descriptions and the properties expressed by general terms. It is worth noting that, like in most positions on rigidity, rigid expressionism adopts Kripke’s criterion: a term is rigid as long as it designates, refers, or expresses whatever it does in all possible worlds where they *exist*. When it comes to cases where non-existence or absence is the primary issue, things become more robust in various aspects. While I refrain from asserting whether all or almost all natural kind terms are rigid, I argue that as a general term, *nihil privativum* is rigid, and even more so than natural kind terms.

Embracing the differentiation between extensions and properties, I argue that the general term *nihil privativum* encompasses the various *nihil privativa* terms in its extension, each differing in sense but not in reference. Each *nihil privativum* term within the extension of the general term *nihil privativum* refers to the non-existence or absence of certain object(s) in the formal sense and is articulated through various linguistic terms or phrases, such as ‘Pegasus’, ‘crack’, ‘hole’, and so forth. Instead of sameness of extension, the general term *nihil privativum* is rigid by logical necessity. Although its extension may vary across different worlds, it consistently expresses the same property in all possible worlds without exception. To expound upon this assertion, consider a hypothetical world where the property expressed by the general term *nihil privativum*— ‘being non-existent or absent’—is not instantiated.⁸ This would imply a world K where every possible thing with

8 The property of ‘being non-existent or absent’ is a compound property. A brief note may be beneficial for the reader to understand the relationship between non-existence and absence. Formal non-existence implies material non-existence and material absence—when something is non-existent, it is absent. Conversely, formal absence does not necessarily imply material non-existence; for example, when my officemate leaves the office, she does not cease to exist. Although various other combinations are conceivable, this one highlights the nuanced role of non-existence. Therefore, focusing on non-existence in the thought experiments sufficiently demonstrates that ‘being non-existent or absent’ is a property that can be instantiated in all possible worlds.

every possible property exists. Given the contingent nature of existence, non-existence, presence and absence, the property 'being non-existent or absent' must be predicated to some objects. Consequently, this leads to the paradoxical assertion that in the world K where everything exists and present, there are still objects that are absent or non-existent, thereby indicating that there is no such world where the general term *nihil privativum* fails to express the property 'being non-existent or absent'.

Having elaborated on my arguments, now let me deal with the caveats that seem to emerge but ultimately do not: while the existence of everything in K is one matter, predicating some of those things with 'being non-existent or absent' is another. To address this issue, let me consider a more challenging case within the context of the subjectivity involved in the conceptual recognition of non-existent or absent things. The formation of the general concept of *nihil privativum* requires at least one agent capable of forming concepts and expressing this concept with a term that designates the property of 'being non-existent or absent'. The question is, is it necessary for the agent to have epistemic access to K?

Let's imagine a world W where every possible being exists, except those capable of forming concepts, such as humans or advanced artificial intelligence. Can we still argue that the general term *nihil privativum* rigidly expresses its property? I believe the answer is yes. Through intellectual intuition, we can understand W and subsume 'intelligent beings in W' as a collective term into the extension of the general term *nihil privativum*.

Although this answer may initially seem superficial, it has deep roots in Kant's epistemology, especially within the contexts of epistemic access, spontaneity of thinking, concept formation, and the logical aspect of the subjectivity of concepts. The non-existence of intelligent agents in W is an ontological possibility that does not require epistemic access to W for representing the non-existence or absence of intelligent agents. In W, there is no intelligent agent capable of conceptually representing the non-existence or absence of intelligent agents. However, in the actual world, we can do so. This implies that distinguishing the non-existence or absence of things in W from predicating them as with the property of 'being non-existent or absent' assumes the formation of the general concept of *nihil privativum* in W needs to be done by some intelligent agent with epistemic access to W, which is neither logically nor epistemically necessary. Concepts are grounded in the spontaneity of thinking, and once formed, the general concept *nihil privativum* allows us to represent the non-existence and absence of intelligent be-

ings in *W* without contradiction. Through the logical aspect of subjectivity, we can use the general term *nihil privativum* to encompass epistemologically inaccessible non-existences and absences as instances of *nihil privativa* within its extension. In other words, in both *K* and *W*, predication relies not on the epistemological but on the logical aspect of the subjectivity of concepts.

Conclusion

The analysis above shows that Kant's distinction between the material and formal senses of particular *nihil privativa* still provides useful insights for the contemporary debates about nothings and absences. In their material sense and due to the feature of negativity, nothings and absences cannot be objects of our sensible intuitions, yet we can still represent them conceptually by our intellect due to their formality. By the linguistic dimension of *nihil privativum* and Frege's distinction between sense and reference, we can distinguish nothings and absences from others of the same kind. The linguistic dimension also involves classifying terms denoting contradictory nothings, such as 'square triangle,' as mere utterances with no reference in their material sense but functioning as mere linguistic terms in their formal sense. *Nihil privativum* as a general and abstract concept, conceptually unites all instances of *nihil privativa* as formal and conceptual representations. The linguistic counterpart of the general and abstract concept *nihil privativum*, the term '*nihil privativum*' serves as a rigid general abstract term. It encompasses all instances of '*nihil privativum*' terms in its extension and designates the property of 'being non-existent or absent' in all possible worlds.

References | Kaynakça

- Birgöl, O. G. (2021). Non-existence: On the representability of nothings. *Synthesis Journal for Philosophy*, 1(1), 69-87.
- Cavedon-Taylor, D. (2017). Touching voids: On the varieties of absence perception. *Review of Philosophy and Psychology*, 8(2), 355-366.
- Devitt, M. (2005). Rigid application. *Philosophical Studies*, 125, 139-165.
- Devitt, M. (2009). Buenos Aires Symposium on Rigidity: Responses. *Análisis Filosófico*, 29, 239-251
- Devitt, M., & Sterelny, K. (1999). *Language and reality: An introduction to the philosophy of language* (2nd edn.). MIT Press.
- Donnellan, K. (1983). Kripke and Putnam on natural kind terms. İçinde C. Ginet & S. Shoemaker (Eds.), *Knowledge and mind* (ss. 84-104). Oxford University Press.
- Dretske, F. (1969). *Seeing and knowing*. University of Chicago Press.
- Dretske, F. (2004). Seeing, believing and knowing. İçinde R. Schwartz (Ed.), *Perception* (ss. 337-353). Blackwell.
- Esterman, M., & Yantis, S. (2010). Perceptual expectation evokes category-selective cortical activity. *Cerebral Cortex*, 20(5), 1245-1253.
- Farennikova, A. (2013). Seeing absence. *Philosophical Studies*, 166(3), 429-454.
- Farennikova, A. (2019). Would you buy absence art? İçinde D. Shottenkirk, M. Curroda, & S. S. Gouveia (Eds.), *Perception, cognition and aesthetics* (ss. 255-278). Routledge.
- Frege, G. (1960). *Foundations of arithmetic*. (J. L. Austin, Çev.). Harper & Brothers.
- Gibson, J. J. (1966). *The senses considered as perceptual systems*. George Allen and Unwin.
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Psychology Press.
- Gow, L. (2021a). Empty space, silence, and absence. *Canadian Journal of Philosophy*, 51(7), 496-507.
- Gow, L. (2021b). A new theory of absence experience. *European Journal of Philosophy*, 29(1), 168-181.
- Kahneman, D., Treisman, A., & Gibbs, B. J. (1992). The reviewing of object files: Object-specific integration of information. *Cognitive Psychology*, 24, 175.
- Kant, I. (1992). *Theoretical philosophy, 1755-1770*. (D. Walford & R. Meerbote, Eds. & Çev.). Cambridge University Press.
- Kant, I. (1997). *Lectures on metaphysics*. (K. Ameriks & S. Naragon, Eds. & Çev.). Cambridge University Press.

- Kant, I. (1998). *The critique of pure reason*. (P. Guyer & A. W. Wood, Eds. & Çev.). Cambridge University Press.
- Kant, I. (2012). *Natural science*. (E. Watkins, Ed. & O. Reinhardt, Çev.). Cambridge University Press.
- Kripke, S. A. (1980). *Naming and necessity*. MIT Press.
- Kukso, B. (2006). The reality of absences. *Australasian Journal of Philosophy*, 84(1), 21-37.
- LaPorte, J. (2000). Rigidity and kind. *Philosophical Studies*, 97, 293-316.
- LaPorte, J. (2013). *Rigid designation and theoretical identities*. Oxford University Press.
- López de Sa, D. (2008). Rigidity for predicates and the trivialization problem. *Philosophers' Imprint*, 8(1), 1-13.
- Marr, D. (1982). *Vision: A computational investigation into the human representation and processing of visual information*. Freeman.
- Orlando, E. (2014). General terms and rigidity: Another solution to the trivialization problem. *Manuscrito*, 37(1), 51-84.
- Priest, G. (2006). *In contradiction: A study of the transconsistent*. Clarendon Press.
- Priest, G., Routley, R., & Norman, J. (1989). *Paraconsistent logic: Essays on the inconsistent*. Philosophia Verlag.
- Roberts, T. (2016). A breath of fresh air: Absence and the structure of olfactory perception. *Pacific Philosophical Quarterly*, 97(3), 400-420.
- Salmon, N. (2005). Are general terms rigid? *Linguistics and Philosophy*, 28, 117-134.
- Schwartz, S. (1980). Formal semantics and natural kind terms. *Philosophical Studies*, 38, 189-198.
- Schwartz, S. (2020). Against rigidity for general terms. İçinde A. Bianchi (Ed.), *Language and reality from a naturalistic perspective: Themes from Michael Devitt* (ss. 249-267). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-47641-0>
- Soames, S. (2002). *Beyond rigidity: The unfinished semantic agenda of naming and necessity*. Oxford University Press.
- Sorensen, R. (2008a). Empty quotation. *Analysis*, 68(1), 57-61.
- Sorensen, R. (2008b). *Seeing dark things*. Oxford University Press.
- Sorensen, R. (2009). Hearing silence: The perception and introspection of absences. İçinde M. Nudds & C. O'Callaghan (Eds.), *Sounds and perception: New philosophical essays* (ss. 126-145). Oxford University Press.
- Sullivan, A. (2007). Rigid designation and semantic structure. *Philosophers' Imprint*, 7(6), 1-22.

Anlamın Varlıkla İlişkisi ve Doğal Türler: Aristoteles ve Hilary Putnam Bağlamında Bir İnceleme

Gülizar Akdemir

<https://orcid.org/0000-0003-4885-8447> | gulizarbulbul@yaoo.com

Milli Eğitim Bakanlığı, Mustafa Asım Köksal Anadolu İmam Hatip Lisesi, Ankara, Türkiye

Öz

Anlamın ne olduğu sorusunun çözümü anlamın varlıkla ilişkisinin ne olduğu sorusundan bağımsız düşünülememektedir. Sözcüklerin nasıl anlamlandırıldıkları ile ilgili problem onların anlamlı olmalarının varlıkta karşılıklarının olması ile, belirli bir özlerinin olması ile ve bu özün bilinebilir olması ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Altın, kaplan, limon gibi doğal türleri ifade eden sözcüklerin tanımları bu türlerin üyelerinin taşınması gereken özelliklerin sıralanması ile verilir. Anlamın varlıkla ilişkisi bu bakımdan tanım konusu ile ilişkilidir. Sözcüklerin anlamları ile ilgili tartışma çoğu zaman kavramların işlemlerinin ve kaplamalarının belirlenmesi ile ilgili belirsizlikten etkilenir. Putnam bu belirsizliği geleneksel anlam kuramlarındaki hataların kaynağı olarak görür. Bu çalışma ile Aristoteles'in ve Hilary Putnam'ın anlam kuramları incelenerek anlamın varlığın doğal yapısı ile ve metafiziksel kavramlarla ilişkisine bağlı temellerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Putnam bir terimin anlamını bilmenin bir psikolojik durum olarak kabul edilmesi durumunda anlamın kaplamı belirlemeyeceğini gösterir ve buna bağlı olarak anlamın kafanın içinde olmadığını temellendirir. Anlamı bir yönüyle dünyanın doğal yapısına bağlı olarak düşünür. Bu durumda varlık alanını bilimsel olarak tanımlamakla ilgili sınırlılıklarla karşı karşıya kalırız. Doğasını tam olarak bilmediğimiz bir varlık alanı hakkında konuşuruz.

Anahtar Kelimeler: Dil, Sözcük, Anlam, Referans, Varlık, Doğal Türler, Aristoteles, Putnam

Atıf Bilgisi Akdemir, Gülizar (2024). Anlamın varlıkla ilişkisi ve doğal türler: Aristoteles ve Hilary Putnam bağlamında bir inceleme. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 118-136, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582720	
Geliş Tarihi	10.11.2024
Kabul Tarihi	09.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Relationship of Meaning with Being and Natural Kinds: A Study in the Context of Aristotle and Hilary Putnam

Gülizar Akdemir

<https://orcid.org/0000-0003-4885-8447> | gulizarbulbul@yao.com

Republic of Türkiye Ministry of National Education, Mustafa Asım Köksal Anadolu İmam Hatip High School, Ankara, Türkiye

Abstract

The solution to the question of what meaning is cannot be considered independently of the question of what is the relationship of meaning to existence. The problem of how words are given meaning is discussed in relation to the fact that their meaning has a counterpart in existence, that they have a certain essence, and that this essence is knowable. The definitions of words denoting natural species such as gold, tiger, lemon are given by listing the characteristics that the members of these species should have. In this respect, the relationship between meaning and existence is related to the subject of definition. The debate about the meanings of words is often affected by uncertainty regarding the determination of the meanings and scopes of concepts. Putnam sees this ambiguity as the source of errors in traditional theories of meaning. This study aims to evaluate the foundations of meaning in its relationship with the natural structure of existence and metaphysical concepts by examining Aristotle's and Hilary Putnam's theories of meaning. Putnam shows that if knowing the meaning of a term is accepted as a psychological state, the meaning does not determine the scope, and accordingly, he grounds that the meaning is not in the head. He thinks of meaning as depending on the natural structure of the world. In this case, we are faced with the limitations of defining the field of existence scientifically. We talk about a field of existence whose nature we do not fully know.

Keywords: Language, Word, Meaning, Reference, Being, Natural Kinds, Aristoteles, Putnam

Citation Akdemir, Gülizar (2024). Anlamın varlıkla ilişkisi ve doğal türler: Aristoteles ve Hilary Putnam bağlamında bir inceleme. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 118-136, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582720	
Date of Submission	10.11.2024
Date of Acceptance	09.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Dil felsefesinin temel problemlerinden olan anlamın ne olduğu sorusunun, ontolojinin, epistemolojinin ve mantığın temel meseleleriyle olan ilişkisi; bu soruyu çözümleme denemelerinin, felsefenin temel konularının ve kavramlarının detaylı analizine bağlı tartışmaların üzerinde şekillenmesine neden olmuştur. Anlamın varlıkla ilişkisi ile ilgili problemler temelde dilin varlıkla ilişkisinin ne olduğuna bağlı olarak düşünülür. Dilin varlığı ne ölçüde temsil edebildiği, dilin varlıkla ilişkisinin zihin tarafından mı, varlık tarafından mı yoksa her ikisinde ortak olan bir yapı tarafından mı kurulduğu gibi soruların çözümü anlamın ne olduğu sorusunun çözümü ile bağlantılıdır. Bunun yanında terimlerin nasıl anlamlandırıldığı problemi; terimlerin anlamlı olmalarının, varlıkta karşılıklarının olması ile belirli bir özlerinin olması ile ve bu özün bilinebilir olması ile ilişkisi bakımından ele alınmıştır. Öz bir şeyi o şey yapan zorunlu özelliklerden oluşur. Özelliklerin bu şekilde bir terimin anlamını oluşturacak şekilde kümelenmesinin nasıl sağlandığı ve özü bilmenin varlığın yapısını bilmek ile ilişkisinin ne olduğu gibi hususlar hem geleneksel felsefede hem de çağdaş dil felsefesi tartışmalarında önemli bir odak oluşturmaktadır. Dilsel ifadelerin varlıkla ilişkilerinin araştırılması bir yönüyle sözcüklerin zihnimizdeki karşılığıyla bir yönüyle de varlıktaki karşılığıyla ilgili bir araştırmayı gerektirir.

Altın, kaplan, limon gibi doğal türleri ifade eden sözcüklerin anlamları bu türlerin taşınması gereken özelliklerin sıralanması ile verilmektedir. Bu özellikleri sıralayarak sözcüklerin tanımlarının verilmesi, anlam konusunu tanım konusu ile ilgili problemlere bağlı olarak ele almayı gerektirir. Bu bakımdan sözcüklerin tanımlarının analitik mi sentetik mi olduğu, zorunlu mu olumsal mı olduğu, deneyim öncesi uzlaşımlara mı dünyanın doğal yapısına mı bağlı olduğu, a priori olarak mı aposteriori olarak mı belirlendiği gibi konular anlamın ne olduğu ve nasıl oluştuğu sorusu etrafında tartışılan konular olmuştur. Bertrand Russell gibi bazı filozoflar anlamın sözcüklerin varlıktaki karşılıkları olan gönderge (referent) ile özdeş olduğunu kabul ederken, Carnap ve Frege gibi filozoflar ise anlamın göndergeden ayrı olarak sözcüklerin zihnimizdeki karşılıkları olduğunu düşünmüşlerdir.

Özellikle sözcük anlamı söz konusu olduğu zaman, anlamın ne olduğu sorusu ile ilgili tartışmanın gönderge ile de ilişkili olarak büyük ölçüde kavramların işlem-kaplam analizine bağlı olarak oluştuğu görülür. İşlem bir sözcüğün tanımı ile ilgili özellikleri, kaplam ise sözcüğün karşılık geldiği sınıfa ait üyeleri ifade etmektedir. Carnap, sözcüklerin anlamlarını oluşturanın işlem, göndergelerini oluşturanın ise kaplam olduğunu kabul ederken,

içlemin ve kaplamanın belirlenmesi ile ilgili zorluklara bağlı olarak Quine, anlamı bir mit olarak görmüştür. Hilary Putnam (1926-2016), anlamın içlemlerle ya da kaplamla özdeş kabul edilmesine bağlı problemleri göstererek içlemlerle kaplam belirsizliğini kabul etmekle birlikte anlamın varlığını yadsımayarak onu bir yönüyle dünyanın doğal yapısına bir yönüyle de dilbilimsel topluluğa bağlı olarak düşünmüştür. Kavramların içlemlerinin ve kaplamalarının belirlenmesi geleneksel felsefede bir sınıflama şeması ile birlikte düşünülür. Aristoteles dünyanın kendi özsel özelliklerine sahip olan doğal türlere ayrılabilceğini düşünür. Bu düşünce temel olarak metafiziğe dayanır. Bu çalışma ile Aristoteles'in ve modern felsefede Hilary Putnam'ın anlam kuramlarını inceleyerek anlamın var olanlarla ilişkisini açıklamanın temellerini ele alarak değerlendirmek amaçlanmaktadır.

1. Aristoteles'in Varlık ve Anlam Görüşü

Aristoteles, gerçek dünyada var olan objeler ve onların zihindeki etkileri ile oluşan zihinsel imge ile bu imgeleri temsil eden simgeler arasında doğal bir karşılıklılık olduğunu düşünür. Sözcükler kendi varlık kiplerine göre, töz olarak ya da tesadüfi özellikler olarak şeylere işaret eder. Bu karşılıklılık şeylerin insan zihni tarafından anlaşılabilir olma özelliğini verir. Burada varlık kategorileri ile onların anlamları ve anlaşılabilirlikleri arasında uyumluluk vardır. İsimler tözlere referans veren sözcükler olarak, sıfatlar nitelikler olarak, fiiller aktiviteler olarak anlaşılır. Töz ve rastlantısal özellikler arasındaki fark aynı zamanda tikel bir öznen ve tümel bir yüklemden oluşan önermenin analizini de açıklar. Soyut isimler, fiiller, sıfatlar ve zarflar tümele ya da genele aittir. Bireysel tözlere gönderimde bulunmazlar. Zihinsel durumlar anlam ve düşünce tarafından üretilmiştir ve onlara benzer. Hafıza bu algıları onları gerçek algılarla karşılaştırmak için tutar. Bu deneyim temelinde genelleme ve belirleme mümkündür. Böylece şeyleri bilmek onlara benzer formdaki şeylerin bir kavramına sahip olmak anlamını taşır. Gerçek dünyadaki objeler değişmez olduğu için sözcüklerin anlamları da bu değişmezliğe sahip olmak zorundadır. Referans anlam tarafından kurulmaktadır ve dili kullanmaya yetenekli biri aynı zamanda gerçek varlıklara referans vermeye ve onları betimlemeye yeteneklidir. Aristoteles'e göre formlar dulusal dünyada var olurlar ve insan zihni tarafından anlaşılabilirler. Böylece anlamlar akılla kavranabilen varlıklarını gerçek dünyada bulurlar.¹

Aristoteles bir ses birimi ile bir anlam arasındaki ilişkinin uzlaşımına inanır. O ilişkili zihinsel durumların bütün insanlar için aynı oldu-

1 Augustinus Gianto, "Aristotle", *Key Thinkers in Linguistics and The Philosophy of Language*, ed. Siophan Chapman and Christopher Routledge (Oxford University Press, 2005), 1-5.

ğunu kabul eder. Aristoteles'in seslerin anlamları ile ilgili problemi ele alışını Platon'un Cratylus diyalogunda formüle ettiği anlam problemi ile benzerlik taşır. Cratylus'ta uzlaşımalcılık ve doğalcılık olarak ifade edebileceğimiz iki teori gözden geçirilir ve bunların doğru olmadıkları gösterilir. Sözcükler birincisine göre uzlaşımalsal işaretlerdir ve anlamları insan tarafından yüklenmiştir, ikincisine göre aynen dumanın ateşten çıkması gibi dil üstü bir objeye işaret eden doğal işaretlerdir. Cratylus'ta yer alan iki kahramandan Hermogenes uzlaşımıcılığı, Cratylus doğalcılığı savunur. Hermogenes dilsel topluluğun üyeleri arasında bir sözcüğün doğru kullanımı için uzlaşım ve birleşme dışında bir belirleyicinin olmadığını söyler. Bunun yanında bir bireyin bir objeler grubuna özel bir isim yükleyebileceğini de öne sürer. Ona göre bir birey toplumdaki genel kullanımla çelişse de bir sınıfa özel bir ad yükleyebilir.² Sokrates, Hermogenes'in pozisyonunun tutarsızlığını göstererek onun anlam ve doğrulukla uyummayacağını söyler. Bir sözcüğün neyi sembolize ettiği konuşmacı ya da konuşmacı grubu tarafından belirleniyorsa sözcüklerin iki farklı konuşmacı tarafından aynı şekilde dizilişi iki farklı önerme ifade edecektir ve aynı eylem iki farklı öze sahip olacaktır. Cratylus'a göre isim doğal bir işarettir. İsimlerin anlamsız ya da boş anlamlı olması isimlerin yanlış olmasından değil referansın başarısızlığından kaynaklanır. Sözcük temsil ettiği şeye benzer. Diyalogda Sokrates, orijinal sözcüğün temsil ettiği şeye benzerliğinin bilinemeyeceğini ve benzerlik olsa da zamandaki değişime bağlı olarak sözcüklerin bir denemede kullanımının başarısız olabileceğini öne sürer. Bu şekilde doğalcılığı da reddeder. Diyalogda dil hakkında onaylanan şeyler de vardır. Bunlar sözcüklerin bizim objeler arasında ayırım yapmamızı sağlayan aletler olduğu ve gerçekliği derin bir şekilde parçalara bölen tüm dillerin aynı yapıya sahip olduğudur. Diyalogda son olarak dilin doğruluk için bir araç olamayacağı önerilir. Aristoteles, *Yorum Üzerine* de bir ses birimi ile onun taşıdığı anlam arasındaki ilişki ile ilgili olarak uzlaşımıcılığı ve anlamla referans arasındaki ilişki ile ilgili olarak doğalcılığı savunur. Cratylus'ta ortaya çıkan anlam problemini böyle çözümler. Cratylus'tan farklı olarak yazılı sözcük ile konuşulan sözcük arasındaki ilişkiyi ve konuşulan sözcükle sözcüğün gösterdiği şeyin sosyal pratik tarafından belirlendiği psikolojik durumu kabul eder.³ Aristoteles doğal işaretler için *semeion*, uzlaşımalsal işaretler için *symbolon* sözcüğünü kullanarak işaret etmenin iki farklı yolunu kabul etmiştir. Sözel işaretin öncelikle

2 Deborah K. W Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning* (Cambridge University Press, 2001),13.

3 Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, 17-20.

zihinsel etkinin ya da kavramın doğal bir işareti ikinci olarak da onun işaret ettiği objenin bir sembolü olduğunu ifade etmiştir.⁴

Aristoteles, bilgi için bazen nesnenin var olduğunun önceden kabul edilmesi gerektiğini bazen de kullanılan terimin ifade ettiğinin önceden kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Herhangi bir şeyi tasdik ederken ya da inkar ederken onun var olduğunu ortaya koyarız, diğer taraftan bir şeyin ne anlama geldiğini söyleriz. Birlik söz konusu olduğu zaman ise hem bir ismin anlamını biliriz hem de onun ifade ettiği bir nesnenin var olduğunu kabul ederiz. Önergeleri kurarken bazı bilgilerin doğruluğunu önceden kabul ederiz. Bazı bilgileri de bunlara dayanarak tümevarım yoluyla doğrularız. Üçgenin açılarının iki dik açıya eşit olduğu bilgisi önceden doğruluğu kabul edilen bir bilgidir. Yarım daire içine çizilen bir şeklin üçgen olduğu bilgisine ise tümevarım yoluyla ulaşırız. Aristoteles burada üçgenin varlığı bilinmiyorsa açılarının toplamının iki dik açı olduğunun mutlak anlamıyla değil ancak bütüncül olarak bilinebileceğini söylemektedir. Bu şekilde iki türlü bilgi arasındaki ayrımın yapılmaması durumunda ya hiçbir şeyin öğrenilemeyeceği ya da sadece bilinenlerin öğrenebileceği şekilde *Menon* da ifade edilen zorluğun ortaya çıkacağına işaret edilmektedir.⁵

David Charles, Aristoteles'in İkinci *Analitikler*'de üç adımlı bir soruşturma ortaya koyduğuna dikkat çeker. Birinci adım, bir ismin ya da ifadeler gibi benzer isimlerin neye işaret ettiği bilindiği zaman başarılıdır. İkinci adım isim ya da isim benzeri ifadenin işaret ettiği şeyin varlığı bilindiği zaman başarılıdır. Üçüncü adım ise isim ya da isim benzeri ifade ile işaret edilen obje ya da türün özü bilindiği zaman başarılıdır. Aristoteles felsefesinde öz bir şeyin ne olduğunu ifade eder. Özle ilgili problemler tanımla ilgili problemlerle doğrudan bağlantılıdır. Tanımla ilgili konumuz açısından en önemli problem şudur: Tanım sadece var olan isimleri mi ifade eder? Hem var olan şeyleri hem de var olmayan isimleri ifade eden bir tanım türü olabilir mi? Aristoteles, İkinci *Analitikler* B kitabında 'Bir şey nedir?' ifadesinin kullanımını var olan objelerin ya da türlerin kullanımı ile sınırlandırıyor. David Charles, bu problemin iki farklı yorumla çözülebileceğini belirtir. Birincisi liberal yorumdur. Bu yoruma göre hem var olan hem de var olmayan isimleri ifade eden bir tanım türü olabilir. İkincisi sınırlayıcı yorumdur. Bu yorum "keçiğeyik" (goatstag) gibi isimlerin belirttiği şeyin var olma ihtimalini dışlar. Sınırlayıcı yoruma göre ancak isimlerin belirttiklerinin açıklamalarının bir alt kümesi bir tanım olarak kabul edilebilir. İsimlerin işaret ettikleri şey-

4 J. John F. Sowa, "The Role of Logic and Ontology in Language and Reasoning", *Theory and Applications of Ontology: Philosophical Perspective*, ed. R. Poli, J. Seibt, Springer (Berlin, 2010), 234.

5 Aristoteles, *İkinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 3-4.

lerin bazı açıklamaları isimlerin bazı tanımları ile özdeş olarak düşünülür. Bu yorumun iki farklı versiyonu mümkündür. Birinci versiyonunda türlerin işaret ettikleri şeylerin bazı açıklamalarını kavrayan bir kimsenin bu açıklamanın türü tanımladığını bilmeyebileceği kabul edilir. İkinci versiyonunda ise bir türün işaret ettiği şeylerin tanımsal açıklaması işaret edilen türün var olduğunu ve bir öze sahip olduğunu bilmeyi gerektirir. İsmi işaret ettiği şeyin açıklamasını kavramak türün tanımını bilmeyi gerektirir.⁶

Aristoteles *Fizik* adlı eserinde bütün var olanların tanım açısından birlik olduğunun kabul edilmesi durumunda Herakleitos'un öne sürdüğü zıtlıkların birliği görüşünün öne sürülmüş olacağını söylemektedir. Bu görüşü kabul etmek ise iyi olanla iyi olmayanın, insanla atın aynı olduğunu söylemek anlamını taşıyacaktı. Aristoteles'e göre bu kabul, 'var olan'ı ve 'bir' i tek anlamlı düşünmekten kaynaklanan bir hatadır. Ak olmak ile kendinde 'ak'ı taşımak farklı şeylerdir. Birlik ise olanak halinde ya da etkinlik halinde olabilir. Bu hususta Parmenides'in de var olanın tek bir anlamını kabul ederek hata yaptığı öne sürülmektedir. Var olanın hiçbir şey için ilinek olmadığı, her şeyin var olan için bir ilinek olduğu göz önüne alınırsa var olmayan şeyin de var olduğu söylenebilir.⁷ Aristoteles'in bu durumu açıklamak için yaptığı bir ayırım da madde ile yoksunluk arasındaki farka işaret eder. Bu hususta maddenin ilineksel anlamda var olmayan olduğu, yoksunluğun ise kendinde var olmayan olduğu; maddenin töze yakın olduğu ve bir tür töz olduğu, yoksunluğun ise böyle olmadığı söylenmiştir.⁸

Aristoteles *Metafizik* adlı eserinde varlığın birkaç anlamından söz eder. Varlık, bir anlamı ile ilineksel anlamda Varlığı ifade eder. Bir diğer anlamı ile var olmamanın karşıtı anlamındaki Varlığı ifade eder. Bunların yanında töz, nicelik, nitelik, yer, zaman gibi farklı kategorilere bağlı olarak varlık farklı anlamlara gelebilir. Bazı varlıklar her zaman aynı durumdadırlar ve başka türlü olmalarının mümkün olmaması anlamında zorunludurlar. Bazı varlıklar ise ne zorunlu olarak ne de her zaman aynı durumdadırlar. Aristoteles bu ikinci anlamı ile varlığa ilinek adını vermektedir. İlineğin sebebinin ise kendisinden başka bir şey olma imkanına sahip olan madde olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bilimlerin her zaman ya da çoğu zaman aynı olana yöneldikleri için ilineksel olanın biliminin de olamayacağını söylemektedir.⁹ Bilimler belirli bir nesne ya da cins ile ilgili olduklarında, varlıkların özlerine ilişkin bir kanıtlama getirmezler ancak belirli bir özü hipotez olarak

6 David Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, Clarendon Press (Oxford, 2000), 24-29.

7 Aristoteles, *Fizik*, çev. Saffet Babür (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 19.

8 Aristoteles, *Fizik*, 49.

9 Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2014), 300- 301.

kabul ederler ve buradan hareketle özel cinslerin niteliklerini kanıtlarlar. Bu kanıtlamada izlenen yol ise tümevarıma dayanmaktadır. Tümevarıma dayalı olarak töz ya da öz kanıtlanamayacaktır fakat sergilenebilecektir. Bunun yanında bilimler inceledikleri cinslerin varlığı ile ya da yokluğu ile ilgili de bir şey söylemezler, bir şeyin özünü söylemekle varlığını söylemek aynı anlama gelir.¹⁰ İlineksel olanın biliminin olmamasının bir nedeni de ilineklerin sayısının sonsuz olması ve ilineksel niteliklerin bir varlığın diğerlerinden farkını gösterememesidir. Aristoteles ilineklerin biliminin olmamasını onun varlığının sadece sözel olmasına bağlı olarak doğal kabul etmektedir.¹¹ Aristoteles'e göre varlığın nitelik, nicelik ya da yüklem olarak farklı anlamları olmakla birlikte asıl olarak var olan şey bir şeyi o şey yapan şey anlamında tözüdür.¹² Tözün farklı anlamlarından biri mahiyettir. Her varlığın mahiyeti, doğası gereği olduğu şey, ya da özüdür. Varlığın mahiyetini belirten gerçek beyan ise tanımlanan varlığın doğasını ifade eden ancak kendisini içinde bulundurmeyen beyandır.¹³ Yalnızca beyanları bir tanım olan şeylerin mahiyetleri vardır. Bir cinsin türünü ifade etmeyen hiçbir şeyin mahiyeti yoktur. Ancak cinslerde bulunan formların mahiyeti vardır. Bir anlamda yalnızca tözlerin mahiyetleri ve tanımları olacaktır. Başka bir anlamda diğer şeylerin de tanımları ve mahiyetleri olacaktır. Ancak tanım mahiyetin tanımıdır ve mahiyet asıl anlamı ile sadece tözlerde bulunur.¹⁴

Aristoteles için tanımın birliğinin güvenliğini sağlamak ve bireysel tözün akılla anlaşılabilirliğini sağlamak önemlidir. Bundan dolayı tanımlanan ile öne sürülen logos'a, maddede gerçekleşen logosla aynı anlamı yüklemiştir. Düşüncede kavranan logosla somut tözün formunun aynı olması İkinci *Analitikler*'de temel kavramın elde edilmesinde görülen boşluğu ortadan kaldırır. Zihin algıda sunulan dışsal söz (logos) tarafından etkilenir. Buna bağlı olarak tümevarım sürecinin sonunda kavranan logos söz konusu tözün gerçek özüdür. Günlük dil anlamları olan sözcüklere bağlıdır ve bunlar sözsöz tanımlarla ifade edilmiş olabilir. Her anlamlı terim için böyle bir tanım elde edilebilir. Aristoteles *Metafizik*'te böyle tanımları reddederek onları sözcüklerin eş anlamlı düzenlemesi ile eşitler. Aristoteles'in böylece dilsel ve gerçek tanımı farklı yerlere koyduğu görülmektedir. Ancak ortak bir yönleri vardır. Anlam anlaşılabilir bir özü gerektirir. Bilgi birleştirilmiş bir özü gerektirir. Aristoteles'in formlar için gerekli olduğunu düşündüğü

10 Aristoteles, *Metafizik*, 292, 293.

11 Aristoteles, *Metafizik*, 298-299.

12 Aristoteles, *Metafizik*, 306.

13 Aristoteles, *Metafizik*, 314.

14 Aristoteles, *Metafizik*, 321.

bir özellik onların dünyada var olmasıdır. Formlar zihinsel objeleri ne ise o yapar ve insan zihnine girebilir. Formları anlama yeteneği Aristotelesçi bilimde temel olan öz tanımının da kaynağıdır. Form aynı zamanda terimlerin empirik temelli anlamlara sahip olduğu dil analizi için de önemlidir. Doğal bir tür için terimin anlamı türe ait bireysellik içinde anlaşılan türün formlarının açıklaması olacaktır. Böylece metafizikteki öz ve tanım açıklaması ile *Organon*'daki dil analizinin gerekleri ontolojik olarak desteklenmektedir.¹⁵

Bir şeyin ne olduğu nasıl ispatlanır? Bir şeyin ne olduğunu bilmek için onun var olduğunu bilmek zorunlu mudur? Aristoteles bir adamın ya da başka bir şeyin ne olduğunu bilen biri için onun var olduğunu bilmenin zorunlu olduğunu, var olmayan bir şeyin ne olduğunun bilinmeyeceğini söyler. 'Keçiğeyik'(goatstag) denildiği zaman bir şeye işaret edildiğini biliriz, ancak 'keçiğeyik'in ne olduğunu bilmek imkansızdır. Aristoteles burada bir şeyin ne olduğunun söylenmesinin ve o şey olduğunun ispatlanmasının aynı argümanla ortaya koyulamayacağını belirtir. Bu görüş bir şeyin tanımının ve ispatının farklı olduğunu ve birbirinden bağımsız olması gerektiğini ifade eder. Burada David Charles'in bağımsızlık problemi olarak adlandırdığı bir durum söz konusudur. Bu argüman bir şeyin var oluşunu bilmeksizin o şeyin ne olduğunu bilemeyeceğimizi ve ayrıca hem şu adamın var olduğunu hem de adamın ne olduğunu göstermek için tek bir kanıtın olmadığını ifade eder.¹⁶

Konu ile ilgili bir problem de şudur: İsimler tanım olmak için gerekli şartları sağlayamadığı takdirde nasıl türlerin tanımlarına işaret ederler? Aristoteles varlığın bilgisinin içerilen terimlerin anlaşılması için gerekli olmadığını savunmaktadır. İlk adımda örneğin ay tutulmasının varlığını bilmemek de onun ne olduğu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olabiliriz. İkinci adımda bir türün temellerinin ne olduğu bilinmeden varlığı keşfedilir. Üçüncü adımda orta terimin ne olduğu keşfedilmelidir. Bu açıklamalara göre Aristoteles varlığın bir türün yüklemi olduğunu ve varlığın bir orta terimin varlığının kavranması ile kurulabileceğini kabul edebilir. Türün varlığını belirlemek için niçin sorusunu sormaya imkan tanıyan terimin anlamının ne olduğunu ortaya seren açıklamaları kavramak gerekir. Bu aşamada onun ne olduğunu bilmeyebiliriz. Aristoteles'e göre tanım bir hipotez değil tez olan bir birliği ifade eder. Hipotez her hangi bir zıtlığın iki tarafından birini varsayabilirken tanımsal tez bu varsayımı içermez. Tanımsal tez birliği metafiziksel

15 Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, 8.

16 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, 58-59.

olarak bölünemez olduğunu değil, birlik olarak var olanın bölünemez bir nitelik olarak var olan olduğunu ifade eder.¹⁷

İsimlerle ilgili diğer bir problem, isimlerle isimlerin işaret ettikleri varlık ya da tür arasındaki ilişki ile ilgilidir. Hangi şartlar altında bir ismin bir türe işaret ettiği sorulabilir. Bu durumlarda isimle işaret edilen araştırmada ikinci adımda varlığı keşfedilendir. Bu, terimle işaret edilenin dünyadaki bir tür olması ve bunun terimin anlamını sabitlemesi nedeniyledir. Buna göre iki ismin ancak aynı objenin düşüncesi ile ilişkili oldukları takdirde aynı anlama sahip oldukları söylenebilir.¹⁸

Aristoteles'in *Kategoriler* adlı eserinde ne bir taşıyıcı için söylenen ne de bir taşıyıcı içinde olan varlığın ilk ve asıl anlamı ile varlık olduğu belirtilmiştir. Bu anlamı ile varlık belirli bir insan ya da belirli bir at gibi belirli ve tek karşılığı olan varlıkları ifade eder. İkincil varlıklar ise bu varlıkların üyesi oldukları türler, ya da türlerin üstünde bulunan cinslerdir. İkincil varlıklar tek tek varlıkların içindedirler, ya da onlar için söylenirler. Aristoteles, buna bağlı olarak ilk varlıklar olmadığında diğer varlıkların da olmayacağı sonucunu çıkarır. İkincil varlıklar içinde ise türün cinsten daha çok varlık olduğu söylenmiştir. Bunun nedenin türün cinsin taşıyıcısı olmasıdır. Bunun yanında ne ilk varlıklar, ne de ikincil varlıklar bir taşıyıcı içinde değildirler. İkincil varlıklar bir taşıyıcı için söylenirler ancak bir taşıyıcı içinde değildirler. İnsan türü belirli bir insanın içinde değildir. İkincil varlıkların adının taşıyıcıya yüklenmesi mümkün olsa da tanımın taşıyıcıya yüklenmesi mümkün değildir. İlk varlıklar doğrudan bir nesne belirtirken ikincil varlıklar bir özellik belirtirler çünkü bu varlıkların taşıyıcısı tek değildir.¹⁹

İsimlerin anlamlarının benzerlik yoluyla ilişkilendirildikleri obje ile sabitlenmiş olması nedeniyle taşıyıcılarını gerektirirler. İsimlerin anlamları bakımından basit isimler ve karmaşık isimler farklılık gösterirler. İki basit isim ancak aynı objeye işaret ettikleri zaman aynı anlama sahiptir. Basit isimler dolaylı olarak töze ya da türe işaret ederler. Bu durumda ismin ilişkilendirildiği düşüncenin içeriği doğrudan dünyadaki tür ya da obje tarafından belirlenir. Bileşik isimlerin anlamları ise bu şekilde belirlenmiştir. Bu bakımdan Aristoteles'in düşüncesi karmaşıktır. Referans sadece basit olumlu isimler için gereklidir.²⁰ Aristoteles basit isimlerin tözlere ve türlerle işaret etmek zorunda olduğunu, birleşik isimler için böyle bir zorun-

17 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, 73.

18 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, 84.

19 Aristoteles, *Kategoriler*. Çev. Saffet Babür (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2002), 11-21.

20 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, 108.

luluk olmadığını söylüyor. Aynı zamanda basit bir ismin neye işaret ettiğinin açıklamasının söz konusu türün varlığını ya da özünü bilmeksizin kavranabileceğini söylüyor. Bunları aynı anda kabul etmenin tutarlı bir yolunu nasıl bulduğu ise bir problemdir.²¹

Aristoteles'in anlam açıklaması isimlerin anlamlarının sabitlenmiş olması bakımından Frege'ninkinden farklıdır. İsimlerin anlamları, düşünürün terimi anlayışının çıktığı kaynaklar tarafından sabitlenmiştir. Ayrıca birlikte anlama şartları terimleri kendi başına nasıl anladığımızı değil, dünyanın nasıl olduğuna bağlıdır. Aristoteles düşünce ve düşüncelerin hakkında olduğu tür ya da obje arasındaki bağlantı ile ilgili olarak bir obje ya da türün form transferi yoluyla ilişkileneceğinin obje ya da tür hakkındaki düşüncüyü oluşturduğunu söylüyor.²²

Aristoteles'e göre basit isim söz konusu olduğunda düşünce form transferi yoluyla bağlı olduğu objeye işaret eder. Böylece düşünce söz konusu obje ya da türün formunu kavramak zorundadır. Fakat bu düşüncüyü kavrayan düşünür gerçek bir türün formunu kısmen kuşattığını bilmeye ihtiyaç duymaz. Bundan dolayı herhangi bir iddia hipotez statüsünde olabilir. Böylece ismin işari anlamının açıklamasının bilgisi bu türün var oluşunun bilgisini gerektirmez. Bu argümana karşı getirilebilecek bir itiraz insan ya da ruh gibi terimleri kullanan düşünürlerin bu terimleri türün kendi doğası üzerine önerilen tipi kavramaksızın kullanmış olabileceklerinin söylenmesi ile ifade edilir. David Charles'e göre Aristoteles'in görüşleri düşünürlerin bir terimi anlamlı olarak kullanırken bir türün sadece tesadüfi özelliklerini kavrayabilmelerine izin verir. Bununla birlikte bu ismin anlamının ilişkili türle yapılan form transferinde ortaya çıkan düşüncelerle bağlantılı olarak sabitlenmiştir. İkinci olarak ruhun bir açıklamasını yapabilmek için onun doğasını kavramak gerekir ancak türün teorik spekülasyonu hakkında doğru olmak gerekmez. Aristoteles bu adımda düşünürün kökensel belirli özelliklerin ya da gizli bilimsel yapının bir fikrine zorunlu olarak sahip olmasına gerek duymaz.²³ Aristoteles ayrıca maddeye referans vermeyen tanımın hatalı olacağını öne sürer. İnsanın tanımını onun maddesine ve formuna referans vermeyi gerektirir. Aristoteles tümellerin tanımlayıcı bir açıklaması varken tikel birleşik tözlerin açıklamasının olamayacağını söyler. Algılanabilir tözlerin delili ya da tanım yoktur. Çünkü onların maddeleri vardır. Maddenin ise doğası gereği var olması ya da var olmaması mümkündür.

21 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*. 147.

22 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*. 110.

23 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, 167-170.

Algılanmadıkları zaman var olmayabilirler ya da var oldukları bilinemez, var oldukları bilinemiyorsa ne oldukları da bilinemez.²⁴

2. Hilary Putnam'ın Anlam Görüşü

Anlamın ne olduğu problemi Putnam'ın düşüncesinde anlamın ne olmadığından hareketle açıklanmaktadır. Putnam, anlamın işlem kaplam belirsizliğine bağlı olarak düşünülmesini geleneksel anlam kuramlarındaki hataların kaynağı olarak görmektedir. Anlam işlem olarak düşünüldüğü takdirde onun bir kavram olduğu kabul edilmiştir. Putnam bu kabulü anlamın zihinsel varlıklar olarak düşünülmesi imasını taşıması nedeniyle kaçınılması gereken bir yaklaşım olarak görür. Anlamın zihinsel varlıklar olarak düşünülmesi onun psikolojizme yönlendirmesi nedeniyle kaçınılmak istenen bir yaklaşımdır. Psikolojizm, Frege ve Carnap gibi düşünürlerin de karşısında olduğu bir görüştür. Ancak Putnam anlamı soyut varlıklar olarak düşünmenin de bizi bu durumdan kurtarmadığını düşünür. Anlamın kendisini ayrı bir zihinsel varlık olarak kabul etmek niyetleri göz önüne alması nedeniyle eksik görülmektedir. Niyet anlam farklılıklarını tam olarak karşılayamamaktadır.²⁵

Putnam, geleneksel anlam kuramlarının dayandığı iki varsayımın aynı anda doğrulanamayacağı tezine dayanarak anlamın kafanın içinde olmadığını göstermek ister. Bu varsayımlardan birincisi bir terimin anlamını bilmenin bir psikolojik durum içinde bulunmak olarak kabul edilmesidir. İkincisi ise anlamın kaplamı belirlediğinin kabul edilmesidir. Putnam'ın tezi anlamı işlem olarak kabul ettiğimiz takdirde anlamın kaplamı yani referansı belirlemediğini göstermek üzerinden temellendirilmiştir. Buna göre bir terimin anlamını bilmek bir psikolojik durum içinde olmaksızın bu psikolojik durum kaplamı belirleyemeyecektir.

Putnam, psikolojik durumun kaplamı belirlemeyeceğini çeşitli düşünce deneylerine dayanarak temellendirir. Putnam'ın İkiz Dünya hipotezi olarak bilinen kurgusuna göre dünyaya çok benzeyen bir İkiz Dünya olduğunu düşünüyoruz. İkiz Dünyada, dünyadaki suya görünüş ve tat olarak çok benzeyen fakat farklı bir bileşene sahip olan bir sıvı olduğunu ve bu sıvılardan oluşan okyanuslar ve göller olduğunu, ayrıca dünyadaki insanlara benzeyen ve dünyadaki insanlarla aynı dili konuşan insanlar olduğunu kabul ediyoruz. Kimya biliminin suyun bileşenlerinin bilinebileceği ölçüde gelişmediği bir dönemde dünyadaki insanın ve ona benzeyen ikiz dünyadaki insanın su ile ilgili zihinsel durumları arasında bir fark bulunmayacaktır. Ancak dün-

24 Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, 278-279.

25 Hilary Putnam, *Reason Truth and History* (Cambridge University Press, 1981), 27.

yadaki suyun kaplamı H₂O olarak ifade ettiğimiz bileşenlere sahip sıvılardan; ikiz dünyadaki suyun kaplamı ise XYZ gibi farklı bir bileşene sahip olan sıvılardan oluşacaktır ve iki farklı dünyada suyun anlamı farklı olacaktır.²⁶ Bu konuda Putnam'ın verdiği benzer bir argüman da şöyledir. İki farklı tür olan kayın ile karaağaç arasındaki farkları iki ağaç türünü ayırt edebilecek ölçüde bilmeyen iki insan, kayın ve karaağaç kavramları ile ilgili aynı zihinsel duruma sahiptir. Ancak 'kayın' ve 'karaağaç' kavramlarının kaplamaları farklıdır ve buna bağlı olarak anlamları da farklıdır.²⁷ Putnam bu durumlara bağlı olarak anlamın kafanın içinde olmadığını sonucunu çıkarır.

Sözcüklerin anlamları kafanın içinde değilse, zihnimizin dışında bulunan bir varlık alanı ile ilişkili olmalıdır. Anlamın sözcüklerin dış dünyadaki karşılıkları ile ilişkili olması sözcüklerin işaret ettiği varlık alanının tanımlanmasını gerektirmektedir. Tanımlama yapmak ise bir türün diğer türlerden ayrılan özelliklerinin sıralanmasını gerektirmektedir. Türlerin doğanın ya da dış dünyanın bir parçası olması gerekmektedir. Ancak türleri ifade eden sözcüklerin doğadaki karşılıkları kesin olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni türleri ifade eden sözcüklerin tanımlarının analitik olmamasıdır. Örneğin altın sözcüğünü tanımlamak istediğimiz zaman onun sarı olması ve değerli bir metal olması gibi özelliklerini sıralayabiliriz. Ancak bu özelliklerin sınırları kesin olarak belirlenmemektedir. Türlerin kesin karşılıklarının olması onların değişmeyen bir doğaya ya da varlık alanına karşılık gelmesi anlamını taşır. Bu durumda varlık alanını bilimsel olarak tanımlamakla ilgili sınırlılıklarla karşı karşıya kalırız. Bu tanımların ötesine geçmek istediğimiz zaman metafiziksel bir kabulde karşı karşıya kalıyoruz. Altının ne olduğunu bilimsel olarak tanımlamakla ilgili teorik ve operasyonel sınırlılıklar bulunuyor.

Teorik sınırlılıklar altının ne olduğu ile ilgili açıklamalarla ilgili sınırlılıklardır. Altının geçmesi gereken testlerle ilgili sınırlılıklar ise operasyonel sınırlılıkları oluşturuyor. Doğal türlerin özellikleri ile ilgili bilimsel teoriler değişebilir. Bilimsel teorilerin değişmesi Putnam'a göre terimlerin referanslarının da değiştiği anlamını taşımaz. Buradan şunu anlayabiliriz. Bilimsel teoriler terimlerin göndergelerinin anlaşılmasına yardımcı olur. Ancak gönderge teorilerle değil, doğanın kendisi ile sabitlenir. Altının geçmesi gereken testler de bilimsel teorilerin değişmesine bağlı olarak değişebilir. Bu durumda gönderge belirli testleri geçen bir madde ile özdeş kabul edilemez.²⁸

26 Putnam, "The Meaning of Meaning", 224.

27 Putnam, *Reason Truth and History*, 18, 19.

28 Putnam, "Is Semantics Possible", *Mind, Language and Reality* (Cambridge University Press, 1975), 140-141.

Putnam sözcüklerin içlemlerinin ve kaplamalarının operasyonel ve teorik sınırlamalara bağlı olarak ve doğruluk şartları gösterilerek sabitlenebileceği görüşünü doğru bulmamaktadır. Bütün cümlelerin hangi şartlar altında doğru olacağı bilinse bile terimlerin göndermeleri belirsiz kalırdı. Bu durum şöyle bir örnekle açıklanır. “Kedi paspasın üzerindedir” cümlesinin genel olarak kabul edilen yorumuna göre kedilerin kedilere, paspasların paspaslara gönderimde bulunduğu düşünülmektedir. Ancak kedilerin kirazlara, paspasların ağaçlara gönderimde bulunduğu bir dilde de bu cümle “Kiraz ağacının üzerindedir.” şeklinde anlaşılır ve doğruluk değerini korur.²⁹

Doğal türlerin tanımlarının analitik olamayacağını kabul etmekle birlikte Putnam tanımı bir anlam şartı olarak kabul etmez. Doğal tür sözcüklerinin anlamlar bir yönüyle türlerin doğal yapısına, bir yönüyle de toplumdaki klişelere bağlı olarak ve dilbilimsel işbölümüne bağlı olarak belirlenir. Doğal tür sözcüklerinin anlamlarının sosyal olarak belirlenmesi Putnam’ın ısı, sıcaklık gibi fiziksel terimlerin anlamlarını açıklamak için başvurduğu anlamın tanıtma olayına bağlı nedensel zincir ile açıklanmasının bir türüdür. Isı, elektrik gibi fiziksel büyüklük terimlerinin anlamları bu açıklamaya göre bu terimlerin ilk kullanımında ulaşılan betimlemelere nedensel bağlantı ile oluşur. Terimin ilk kullanımına tanık olan kişi onun kullanımı ile ilgili betimlemeleri bir başkasına aktarır. Bu şekilde sözcüğün kullanıldığı durum ile ilgili yüzeysel bir bilgi iletilmiş olur. Tanık olduğumuz ya da öğrendiğimiz betimleme o sözcüğü kullanabilmemizi sağlar. Doğal tür sözcükleri söz konusu olduğu zaman da sözcüklerin ifade ettiği türle ilgili toplumdaki basmakalıp bilgiler (stereotip) o sözcükleri kullanabilmemizi sağlarlar. Tanıtım olayına nedensel bağlantı aynı zamanda Kripke’nin özel isimlerin göndermelerini açıklamak için öne sürdüğü teoremin benzeridir.³⁰

Putnam, terimlerin anlamlarının belirlenmesinin çeşitli uzmanların görüşlerine ve aynı dili konuşan insanlardan oluşan topluluğa bağlı olduğu sonucuna ulaşır. Bu bilgi sözcükleri kullanmamızı ve iletişim kurmamızı sağlar. Ancak gönderge tam olarak bilinmez. Bireysel konuşanların kafalarında aynı anlama gelen iki terim farklı gezegenlerde farklı sınıflara gönderimde bulunurlar.

Sonuç olarak türler hakkında konuşurken doğasını tam olarak bilmediğimiz bir şey hakkında konuşuyoruz. Varlığını bilmek onun tek bir karşılığının olmasını gerektirecekti. Birden fazla karşılığının olabilmesi onun bir

29 Putnam, *Reason, Truth, History*, 37.

30 Putnam, “Explanation and Reference”, *Mind, Language and Reality* (Cambridge University Press, 1975), 199-203.

varlık alanına işaret etmesinin zorunluluğunu da ortadan kaldırır. Ontolojik görelilik onun birden fazla mümkün karşılığının olabileceğini kabul eden tezdır. Realist bir epistemolojiyi savunmak bu durumda ontolojik görelilik ile çelişir.

Putnam on yedinci yüzyıldan itibaren modern bilimlerin ve felsefenin ortaya çıkması ile birlikte Form ve Formları bilmek için bir özel yetenek kavramı açıklık ve açıklayıcı değer standartlarımızı karşılayamaz duruma geldiğini düşünmektedir. Bu düşüncenin yerine öne sürülen görüşlerden biri, çok sayıda filozof tarafından kabullenilen ve Hume'un temsil ettiği görüş olan dünyanın bir yansıtma aktı ile zihinlerimiz tarafından oluşturulduğu görüşüdür. Bu konuda, Putnam, Hume'un, referans verme gücü olarak ifade edebileceğimiz zihinsel gücü bir problematik gibi görmemesine dikkat çeker. Putnam, zihnin semantik gücü ile ilgili benzerlik kuramının uzun zamandır ölü olduğunu düşünür ve Hume'un takipçilerinin, formların şeylere yüklenmesinin bir 'yansıtma' olduğunu düşünüyorlarsa, bu yansıtma yönteminin bir açıklamasını yapmak zorunda olduklarını öne sürer.³¹

Zihnin dünya ile ilişkisi ile ilgili olarak filozoflar tarafından öne sürülen diğer bir görüş ise, dışarıda dünya içinde oluşturmanın objektif bir ilişkisi, objektif eğilimler ya da objektif karşı olgular olarak Aklın var olduğunu ve zihinlerimizin bu tür olguları izleme eğilimi ile geliştiğini ifade eden görüştür. Putnam'ın bu konuda gördüğü problem, ne bizdeki yönelimsel güçlerin ne de dünyanın dışındaki aklın indirgemeci fizikselci açıklamalar ile uyuşmaması ile ilgilidir. Dışsal gerçeklik içinde oluşmuş temel ve objektif bir açıklama kavramı söz konusu olduğu zaman, gerekli olan açıklama, Putnam'a göre, referans verme ve düşünme yeteneğine nasıl sahip olduğumuzun açıklanması, ya da açıklamanın bir ilişkisini dış gerçekliğin içine nasıl yansıtılabildiğimizin açıklanması değildir. Putnam açıklama ve referans arasındaki halkanın çok kısa olduğunu ve indirgemeci fizikselci görüşü savunan filozofların hem açıklamanın hem de referansın nihai gerçekliğin oluşturulmasındaki rolünü içine alan bir açıklama yapmak zorunda olduklarını düşünür, kendisi ise bunun yapılamayacağını göstermeye çalışır.³²

Putnam, düşüncüyü şey ile, zihni dış dünya ile ilişkilendiren ve sözcüklerin aktüel olarak var olan şeylere referans verebileceği, zihin durumlarının bir obje olarak iş durumuna sahip olabileceği şeklindeki olgularla ifade edilen yönelimselliğin indirgenemeyeceği ve ortadan kaldırılamayacağı şeklindeki yaklaşımları hatalı bulmaktadır. Bunun yanında referansın fizik-

31 Putnam, *Words and Life* (USA: Harvard University Press, 1995), 442.

32 Putnam, *Words and Life*, 442, 443.

sel terimlere indirgenebilen bir fenomen olarak görülmesini doğru bulmaz. Gerçek olanın günlük görünüşlerin ötesinde ve daha temelli olduğu varsayımına dayanmayan bir yaklaşım sergiler. Putnam, yönelimselliği (intentionality) özelde bazı olgularla ifade edilen genel bir konu başlığı olarak görür. Bu olgular, sözcüklerin, cümlelerin ve diğer sembollerin anlamlı olması, sözcüklerin doğru olarak aktüel olarak var olan şeylere ya da her hangi bir sayıdaki var olan şeylerin hepsine referans verebilmesi, sembollerin var olmayan şeyler hakkında olabileceği ve bir zihin durumunun obje olarak bir iş durumuna sahip olabileceği şeklinde sıralanmıştır. Yönelimselliğin indirgenemeyeceği ve ortadan kaldırılamayacağı tezi Brentano'nun tezi olarak bilinir. Bu görüşe göre yönelimsellik düşüncüyü ve şeyi, zihin ile dış dünyayı ilişkilendiren temel fenomendir. Bu bakımdan, Putnam'a göre, bu görüş yönelimsellik açısından pozitif bir iddiadır. Yönelimselliğe karşılık gelen fenomenin indirgenemez olarak kabul edilmesi onun temel olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Putnam, bu problemi bir ve çok hakkındaki eski bir problem ile ve tek isim altında toplanan çeşitli fenomenlerin ortak olarak sahip olması gereken bir şey olduğu düşüncesi ile ilişkilendirir.³³

Putnam, klasik felsefe probleminin temelinde referansın açık dokusu olduğunu düşünür. "Referans", "dil", "anlam" gibi sözcükler söz konusu olduğu zaman açık doku fenomeninin oyun sözcüğü söz konusu olduğu zaman karşımıza çıkan uzlaşımına bağlı uygulamalardan daha ileriye gittiğini göstermek ister. Referansın fiziksel terimlere indirgenebilen bir fenomen olarak görülmesini doğru bulmadığı gibi yönelimselliğin bir mit olarak görülmesini de, tekil bir indirgenemez fenomen olarak kabul edilmesini de doğru bulmaz. Görünüş ve gerçeklik hakkındaki geleneksel yaklaşımları, gerçek olanın günlük görünüşlerin ötesinde veya daha temelli olduğu varsayımını, çok içinde bir varsayımını ve her fenomenin metafiziksel olarak indirgeyici bir açıklama veren temel doğası olduğu var sayımını bir tarafa bırakan bir felsefi yaklaşım sergiler. Anlam hakkındaki fikirlerin ve onların zihindeki yerinin niçin çalışmadığını görerek anlamın doğası hakkında bir şey öğrenebileceğini ümit eder.³⁴

Sonuç

Anlamın varlıkla ilişkisinin ne olduğunu söyleyebilmek anlamın ne olduğunu ve var olanların ne olduğunu söyleyebilmeyi gerektirir. Yirminci yüz yıl felsefesinde bu ilişki anlamın ne olduğu sorusundan hareketle düşünülürken, Aristoteles felsefesinde var olanların anlamlarından hareket edilerek

33 Hilary Putnam, *Representation and Reality* (The MIT Press, 1991), 1, 2.

34 Putnam, *Representation and Reality*, 3, 4.

ele alınmıştır. Aristoteles ses birimleri ile anlam arasında uzlaşım sal bir ilişki olduğunu ve isimlerin doğal işaretler olduğunu kabul etmiştir. Sözel işaretler zihinsel etkinin ya da onun işaret ettiği objenin bir sembolü olarak görülmüştür. Önerme kurmak ise bazı bilgileri önceden kabul edip bazılarını da ona bağılı olarak tümevarım yoluyla oluşturmayı gerektirir. Varlığın bilinebilmesi onun belirli bir özünün olmasını gerektirir. Özünün olması ise her zaman ya da çoğu zaman aynı durumda olmasını gerektirir. Her zaman aynı durumda olmayan varlıklar ilineksel anlamda varlıklardır. Bu tür varlıklar bilimlerin konusu olamazlar ve bunların sebebi başka bir şey olma imkanını taşıyan maddedir.

Sözcüklerin tanımlanabilmesi, ya da karşılık geldikleri varlık olanının bilinebilir olması hem Aristoteles'in kuramına göre hem de Putnam'ın kuramında anlamlı olabilmelerinin bir şartı olarak kabul edilmemiştir. Ancak Aristoteles'e göre tanımlanabilir olmak özü olan bir varlığa karşılık gelmesini gerektirir. Özünün olması her zaman zorunlu olarak bir arada olan özelliklere sahip olması anlamını taşır. Varlık rastlantısal özelliklerden oluşsaydı bilinemeyecekti. Putnam'ın kuramında ise sözcüklerin anlamları bir yönüyle işaret ettikleri varlık alanının doğal yapısına bağlanmıştır. Ancak bu yapının tam olarak bilinemeyeceği söylenmiştir. Anlamın kafanın içinde olmadığı gösterilmesi bu yapıdan bağımsız olmadığı kabul edilmesi anlamını taşır. Anlam bir yönüyle toplumsal klişelere bağlanmıştır. Ancak bu klişelerin oluşması da var olanların yüzeysel de olsa bir betimlenmesi ile oluşmaktadır.

Aristoteles'in kuramında zihinsel objelerin belirli bir öze sahip olmaları formlarına bağılıdır ve formlarının dünyada olması gerekir. Terimlerin özleri terimleri bizim nasıl anladığımızı bağılı değildir ancak dünyanın nasıl olduğuna bağılıdır. Var olanların tanımlanabilmeleri bir hipotezden değil, tez olarak bulunan bir birlikten hareketle mümkün olur. Basit isimler söz konusu olduğu zaman isimlerin anlamlarının aynı olmasının karşılık geldikleri obje ile aynı olmasına bağlanması Aristoteles'in kuramında anlamın varlığın doğası ile olan ilişkisini göstermektedir. İsimlerle isimlerin anlamları arasındaki ilişki doğal olarak oluşmuş olsa da sözcüklerle objelerin ilişkisi dünyada var olan formların zihinde de var olabilmesine bağılı olarak kurulmaktadır. Aristoteles'in kabul ettiği bu tez çağdaş felsefede metafiziksel bir alan hakkında konuşmanın epistemolojik sınırlılıkları nedeniyle temelsiz bir tez olarak kabul edilir. Ancak bu kabul edilmediği zaman sorunun cevabı açıkta kalır. Hilary Putnam sözcüklerin anlamlarının dünyaya bağılı olduğunu kabul etmekle birlikte zihnin dünya ile ilişkisinin ya da sözcüklerin dünya ile ilişkisinin nasıl kurulabileceği sorusunu bir problematik olarak almış-

tır. Sözcüklerle karşılık geldikleri varlık arasında zorunlu ya da metafiziksel bir ilişkinin olduğunu kabul etmenin temellendirilemeyecek bir görüşü kabul etmek olacağını düşünmüştür. Bununla birlikte anlamın aynılığının korunabilmesinin yolu olarak tanıma olayı ile nedensel bağlantıya dayalı bir açıklama getirmiştir. Varlığını bildiğimiz ama doğasını tam olarak bilmediğimiz bir varlık alanı hakkında konuşuruz. Bundan dolayı Putnam, Aristoteles'in metafiziğini kabul etmeden Aristoteles'in tezlerine geri dönmek zorunda olduğumuzu savunmuştur. Putnam'ın metafiziksel açıklamalardan kaçınmak istediği kadar fizikselci açıklamalardan da uzak durmak istemesi, bunun yanında anlamın kafanın içinde olmadığını bir yönüyle dünyanın doğal yapısına bağlı olduğunu düşünmesi anlamın var olanlarla ilişkisini kurmanın onun düşüncesinde bir problem olarak kalmasına neden olmuştur.

Kaynakça | References

- Aristoteles. *İkinci Analitikler*. çev. Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Aristoteles. *Kategoriler*. çev. Saffet Babür. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- Aristoteles. *Fizik*. çev. Saffet Babür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2014.
- Charles, David. *Aristotle on Meaning and Essence*. Oxford: Clarendon Press, 2000.
- Gianto, Augustinus. "Aristotle." In *Key Thinkers in Linguistics and The Philosophy of Language*, edited by Siophan Chapman and Christopher Routledge, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Modrak, Deborah K. W. *Aristotle's Theory of Language and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Putnam, Hilary. "Is Semantics Possible." In *Mind, Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Putnam, Hilary. "Explanation and Reference." In *Mind, Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Putnam, Hilary. "The Meaning of Meaning." In *Mind, Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Putnam, Hilary. *Reason, Truth, and History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Putnam, Hilary. *Representation and Reality*. Cambridge: The MIT Press, 1991.
- Putnam, Hilary. *Words and Life*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.
- Sowa, John F. "The Role of Logic and Ontology in Language and Reasoning." In *Theory and Applications of Ontology: Philosophical Perspective*, edited by R. Poli and J. Seibt, 231–254. Berlin: Springer, 2010.

From Past To Present: Philosophical Reflections On AI With a SWOT Approach

Şeyma Bozkurt Uzan

<https://orcid.org/0000-0003-3527-3730> | seymauzan@beykent.edu.tr

Beykent University, Faculty of Engineering Architecture, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/03dcvf827>

Abstract

Artificial intelligence (AI) has become a transformative force in the technological world, reshaping various aspects of human life and raising profound philosophical questions. This article explores the intersection of AI and philosophy by conducting a comprehensive literature review and SWOT analysis of 20 significant articles. The study aims to understand how AI influences philosophical debates on ethics, consciousness, intelligence, and human nature. The findings reveal key strengths, weaknesses, opportunities, and threats associated with the current literature. Notable strengths include the foundational impact of highly cited works and the diverse range of topics covered. However, some articles face limitations due to outdated theories or limited practical integration. The study underscores the need for ethical frameworks in AI development and highlights areas for future research, particularly in addressing social justice and equity. By synthesizing existing knowledge, this paper offers new insights into the ethical, social, and philosophical dimensions of AI, providing a solid foundation for future research and policy development.

Keywords: Artificial intelligence, Philosophy, Ethics, SWOT analysis, Literature Review.

Citation Bozkurt Uzan, Şeyma (2024). From past to present: Philosophical reflections on ai with a SWOT approach. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 138-153. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1562485	
Date of Submission	06.10.2024
Date of Acceptance	08.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Geçmişten Günümüze: Yapay Zekâ Üzerine Felsefi Düşünceler ve SWOT Yaklaşımı

Şeyma Bozkurt Uzan

<https://orcid.org/0000-0003-3527-3730> | seymauzan@beykent.edu.tr

İstanbul Beykent Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/03dcvf827>

Öz

Yapay zeka (YZ), teknolojik dünyada dönüştürücü bir güç haline gelmiş, insan hayatının çeşitli yönlerini yeniden şekillendirmiş ve derin felsefi sorular ortaya çıkarmıştır. Bu makale, kapsamlı bir literatür taraması ve 20 önemli makalenin SWOT analizi yoluyla YZ ve felsefe arasındaki kesişimi araştırmaktadır. Çalışmanın amacı, YZ'nin etik, bilinç, zeka ve insan doğası hakkındaki felsefi tartışmaları nasıl etkilediğini anlamaktır. Bulgular, mevcut literatürle ilişkili temel güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri ortaya koymaktadır. Önemli güçlü yönler arasında, yüksek atıf alan çalışmaların temel etkisi ve ele alınan konuların çeşitliliği yer almaktadır. Ancak bazı makaleler, güncelliğini yitirmiş teoriler veya sınırlı pratik entegrasyon nedeniyle sınırlamalarla karşı karşıyadır. Çalışma, YZ geliştirmede etik çerçevelerin gerekliliğini vurgulamakta ve özellikle sosyal adalet ve eşitlik konularında gelecekteki araştırma alanlarını öne çıkarmaktadır. Bu makale, mevcut bilgileri sentezleyerek YZ'nin etik, sosyal ve felsefi boyutlarına dair yeni içgörüler sunmakta ve gelecekteki araştırma ve politika geliştirmeleri için sağlam bir temel sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, Felsefe, Etik, SWOT analizi, Literatür Taraması

Atıf Bilgisi	Bozkurt Uzan, Şeyma (2024). From past to present: Philosophical reflections on ai with a SWOT approach. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 138-153. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1562485
Geliş Tarihi	06.10.2024
Kabul Tarihi	08.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Introduction

Artificial intelligence (AI) has gained significant prominence in the technological world in recent years, revolutionizing many aspects of our lives. Philosophy, on the other hand, is a discipline that has existed for thousands of years, addressing fundamental questions about human thought, knowledge, reality, and existence. The relationship between AI and philosophy highlights that technology is not limited to its technical and practical dimensions but also brings forth profound philosophical questions such as ethics, consciousness, intelligence, free will, and human nature. In this context, the development of AI technologies is closely intertwined with philosophical reflections, influencing both the direction of technology and the scope of philosophical debates.

Understanding the relationship between AI and philosophy helps us better grasp the societal impacts of technology, its ethical and moral responsibilities, and the nature of human intelligence and consciousness. The aim of this article is to explore the connections between AI and philosophical thoughts and to understand how these two fields influence each other. To achieve this, a comprehensive literature review was conducted, examining 20 significant articles on AI and philosophy, followed by a SWOT analysis of these articles. These analyses aim to provide a deeper understanding of the philosophical dimensions of AI and to establish a solid foundation for future research.

The article consists of several main sections. First, a thorough literature review is conducted, offering an extensive examination of the existing literature on AI and philosophical thoughts. This is followed by a detailed SWOT analysis of the selected articles. The findings section summarizes the results of the SWOT analyses and discusses these results. In the discussion section, the obtained findings are compared with other studies in the literature, and the philosophical and practical implications of these findings are examined. Finally, the article concludes with a summary of the main findings and recommendations for future research. Additionally, appendices and references sections provide supplementary information supporting the analyses and list the sources used.

1. Literature Review

1.1. Overview Of Existing Literature On Artificial Intelligence And Philosophical Thoughts

The intersection of artificial intelligence (AI) and philosophy has been a fertile ground for academic inquiry, with numerous scholars exploring various

dimensions of this relationship. The existing literature encompasses a wide range of topics, including the ethical implications of AI, the nature of machine intelligence, and the philosophical questions raised by AI's capabilities. Many foundational works have laid the groundwork for understanding how AI challenges traditional philosophical notions, such as human uniqueness, consciousness, and moral agency. Scholars have debated whether AI can possess genuine intelligence or consciousness and how these characteristics, if achieved, would alter our understanding of personhood and ethical responsibility (Dietrich, 2002).

The literature also delves into the implications of AI for broader philosophical questions about knowledge, reality, and existence. For instance, the development of AI systems that can simulate human thought processes raises questions about the nature of cognition and the limits of human understanding. Additionally, the potential for AI to surpass human intelligence in certain domains prompts inquiries into the future of human-AI coexistence and the potential societal transformations that could result. This body of work provides a comprehensive overview of the key debates and theoretical frameworks that inform the study of AI and philosophy (Bloomfield, 2018).

1.2. Key Theories And Concepts

Central to the philosophical exploration of AI are several key theories and concepts that frame the discourse. One significant concept is the notion of "machine ethics," which concerns the moral behavior of AI systems. Scholars have proposed various frameworks for programming ethical decision-making into AI, drawing on theories from deontology, utilitarianism, and virtue ethics. These frameworks aim to address how AI should navigate complex moral dilemmas, such as prioritizing human lives in autonomous vehicle scenarios or ensuring fairness in algorithmic decision-making processes (Winfield et al., 2019).

Another crucial concept is the "Turing Test," proposed by Alan Turing in 1950, as a criterion for determining whether a machine can exhibit human-like intelligence. This test has spurred extensive debate about the nature of intelligence and the extent to which machines can genuinely replicate human cognitive abilities. Philosophers have also engaged with the concept of "artificial general intelligence" (AGI), which refers to AI systems that possess the ability to understand, learn, and apply knowledge across a wide range of tasks at a level comparable to human intelligence. The pursuit of AGI raises profound questions about the potential consequences of creating machines that can outperform humans intellectually and the ethical implications of such advancements (Turing, 1950).

1.3. Previous Research And Foundational Studies

Several foundational studies have significantly contributed to the understanding of AI and its philosophical implications. Early works, such as John Searle's "Chinese Room" argument, challenged the notion that computational processes alone could lead to genuine understanding or consciousness. Searle argued that while a machine might simulate human language comprehension, it would not possess true understanding, thereby distinguishing between syntactic processing and semantic understanding. This argument has been a cornerstone in debates about the limitations of AI and the nature of consciousness (Searle, 1982).

Research by scholars like Hubert Dreyfus has also been influential, particularly his critique of AI's ability to replicate human cognitive processes. Dreyfus emphasized the importance of embodied cognition and the limitations of symbolic AI, arguing that human intelligence is deeply rooted in our physical interactions with the world. This perspective has influenced subsequent research on embodied AI and the development of robotics that mimic human sensorimotor functions. These foundational studies have shaped the trajectory of AI research and continue to inform contemporary debates about the capabilities and limitations of AI (Dreyfus, 1992).

1.4. Gaps In The Literature

Despite the extensive body of work on AI and philosophy, several gaps remain in the literature. One notable gap is the lack of comprehensive frameworks for integrating ethical considerations into the design and deployment of AI systems. While many scholars have proposed ethical guidelines and principles, there is a need for more practical methodologies that can be implemented by AI developers and policymakers. Additionally, the rapid pace of AI advancement often outstrips the development of corresponding ethical and regulatory frameworks, leading to a lag in addressing emerging ethical challenges (Quttainah et al., 2024).

Another gap in the literature pertains to the philosophical implications of AI's impact on society, particularly in terms of social justice and equity. While there has been considerable discussion about the ethical use of AI, less attention has been paid to how AI might exacerbate existing social inequalities or create new forms of discrimination. Research is needed to explore how AI technologies can be designed and implemented in ways that promote social justice and mitigate adverse impacts on marginalized communities. Addressing these gaps is crucial for ensuring that AI development aligns with ethical and societal values (Marvin et al., 2023).

1.5. How This Paper Fills The Gaps

This paper aims to address the identified gaps in the literature by providing a comprehensive SWOT analysis of significant articles on AI and philosophy. Through this analysis, the paper seeks to synthesize existing knowledge and offer new insights into the ethical, social, and philosophical dimensions of AI. By examining the strengths, weaknesses, opportunities, and threats associated with these articles, the paper aims to highlight areas where further research is needed and propose practical recommendations for integrating ethical considerations into AI development.

2. Methodology

2.1. Research Method And Tools Used

This research conducted a comprehensive literature review to understand the relationship between artificial intelligence (AI) and philosophy and to evaluate the existing literature. The literature review aimed to identify and examine the most recent and significant studies on the topic. During the research process, academic databases (e.g., Google Scholar, JSTOR, IEEE Xplore) and library resources were utilized to gather articles related to AI and philosophy. The selected articles were diversified to cover both theoretical and practical approaches to the subject.

The tools used in the research included academic databases and reference management software (e.g., EndNote, Mendeley) for the literature review. These tools were used to organize and manage the collected articles. Additionally, software like Microsoft Excel was used to conduct SWOT analyses and visualize the results. These tools enabled a systematic and organized approach to the research process.

2.2. How The SWOT Analysis Was Conducted

SWOT analysis was used to evaluate the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the selected articles. This analytical method helped to understand the overall contributions and limitations of each article. The analysis process began with a careful reading of each article and evaluating it under the four SWOT categories.

The SWOT analysis for each article considered the theoretical frameworks, methodologies, findings, and conclusions of the articles. Strengths were defined as the scientific contributions and innovative approaches of the articles. Weaknesses included methodological limitations or missing data. Opportunities covered new research areas or application opportunities sug-

gested by the articles. Threats included potential risks regarding the generalizability or applicability of the findings. This comprehensive evaluation provided a detailed understanding of each article's contributions to the field.

2.3. Article Selection Criteria

In the article selection process, specific criteria were used to evaluate and select articles from the literature. First, articles with the highest citations and those prominently featured in the field were prioritized. Additionally, the accessibility of the articles, with a preference for those available as open access, was an important criterion.

The selection process also considered the theoretical and methodological diversity of the articles. Articles covering different philosophical approaches and AI applications were chosen. This diversity ensured a comprehensive examination of the subject from various perspectives. The articles' citation counts and academic impact were also considered during the evaluation process. These criteria ensured that the selected articles were valuable both scientifically and practically.

2.4. Article Selection Process

The article selection process was conducted by performing a literature review and evaluating articles based on the established criteria. In the initial stage, hundreds of articles related to AI and philosophy were collected. These articles were preliminarily screened based on their titles, abstracts, and keywords. The articles that passed the preliminary screening were then read in full for a more detailed examination.

During the detailed examination process, each article was evaluated according to the established selection criteria. The articles that met the criteria were selected for SWOT analysis. In this process, the articles' theoretical contributions, methodological approaches, and findings were carefully examined. In the final stage, 20 articles were selected and prepared for SWOT analysis. These articles provided a comprehensive data set to conduct an in-depth analysis of the relationship between AI and philosophy.

2.5. Data Analysis And Interpretation

After conducting the SWOT analyses, the obtained data was systematically analyzed. The analysis process began with categorizing each article according to the SWOT categories and conducting thematic analyses. These thematic analyses helped to identify the common strengths, weaknesses,

opportunities, and threats among the articles. Additionally, an in-depth interpretation of the findings within each SWOT category was performed.

During the data analysis, similarities and differences between the articles were also considered. These comparisons revealed general trends and unique contributions to the field of AI and philosophy. The obtained findings enabled the identification of existing gaps in the literature and potential future research areas. The interpretation process included comparing the analysis results with other studies in the literature and discussing the philosophical and practical implications of these findings. This comprehensive analysis and interpretation process supported the scientific contributions and recommendations of the paper.

3. Findings

3.1. Detailed Results Of Each SWOT Analysis

The following table provides a detailed SWOT analysis for 20 significant articles on artificial intelligence and philosophy. Each article is evaluated based on its strengths, weaknesses, opportunities, and threats.

Table 1. Significant articles on artificial intelligence and philosophy

	References	Year	Title	Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
1	Alan Turing	1950	Computing Machinery and Intelligence	Introduced the Turing Test, highly cited (24,218 citations)	Historical context, may lack direct modern application	Contributions to AI philosophy and ethics	Modern AI developments may challenge its limitations
2	John Lucas	1961	Minds, Machines, and Gödel	Discusses machine limitations based on Gödel's incompleteness theorem, significant in philosophical debates	Mathematically complex for some readers	Reference for comparing human and machine intelligence	Technological advancements may question its arguments
3	David Armstrong	1970	The Nature of Mind	Explores the philosophical relationship between mind and machine (861 citations)	Theories may be outdated	Basis for AI and neuroscience research	New findings may overshadow its relevance
4	Thomas Nagel	1980	What is It Like to Be a Bat?	Deep analysis of consciousness and subjective experience (13,951 citations)	Philosophical language can be complex	Reference in consciousness studies and AI ethics	Scientific advancements may invalidate some arguments
5	John Searle	1980	Minds, Brains, and Programs	Strong argument on symbolic AI limitations (1,585 citations)	Focuses on symbolic AI, less applicable to modern techniques	Valuable in philosophical debates and AI education	Modern AI techniques may render some points obsolete
6	John Searle	1982	The Chinese Room Argument	Highlights differences between human minds and AI (114 citations)	Focused on a single philosophical argument	Widely discussed in AI philosophy	Advancing technologies may challenge its premises
7	Hubert Dreyfus	1992	What Computers Still Can't Do	Critical analysis of AI's inability to replicate human understanding (10,900 citations)	Presents a negative perspective on AI's potential	Encourages critical thinking in AI research	Modern AI advancements may contradict its arguments
8	Ray Kurzweil	2005	The Singularity is Near	Comprehensive analysis of technological singularity (10,355 citations)	Some predictions may not have come true	Influences technology policy and vision	Technological progress may challenge some predictions

From Past To Present: Philosophical Reflections On AI With a SWOT Approach

	References	Year	Title	Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
9	Marvin Minsky	2006	The Emotion Machine	Examines machine emulation of human emotions and common sense (1,642 citations)	Theoretical approach may be limited in application	Foundational in AI and robotics research	New discoveries may make some theories obsolete
10	Drew McDermott	2007	Artificial Intelligence and Consciousness	Detailed integration of consciousness in AI (104 citations)	Low citation count, limited acceptance	Theoretical basis for consciousness research	Scientific progress may challenge its views
11	Wallach and Colin Allen	2008	Moral Machines	In-depth discussion on teaching robots moral values (1,872 citations)	Limited practical integration suggestions	Basis for ethical AI development	New ethical theories may overshadow its approaches
12	Stuart Russell and Peter Norvig	2016	Artificial Intelligence: A Modern Approach	Comprehensive AI guide, highly cited (62,523 citations)	Balancing theoretical and practical aspects can be challenging	Widely used in education and research	Rapid technological advancements may outdate some content
13	Brent Daniel Mittelstadt, Patrick Allo, Mariarosaria Taddeo, Sandra Wachter, and Luciano Floridi	2016	The Ethics of Artificial Intelligence: Mapping the Debate	Extensive analysis of AI ethics (2,286 citations)	Theoretical approaches may have limited practicality	Fundamental resource for ethical AI research	New ethical frameworks may render some arguments less relevant
14	Klaus Schwab	2017	The Fourth Industrial Revolution	Detailed analysis of technology's societal impacts (20,741 citations)	Broad perspective may overlook specific scenarios	Influences policy and technological discourse	Rapid changes in technology and society may challenge some predictions
15	José Hernández-Orallo	2017	The Measure of All Minds	Examines evaluation methods for natural and artificial intelligence (187 citations)	Low citation count, limited recognition	Basis for AI evaluation research	New evaluation methods may surpass its relevance
16	Benjamin Kuipers	2018	How Can We Trust a Robot?	Discusses trust and ethics in AI and robotics (72 citations)	Low citation count, may lack broad acceptance	Foundation for ethical decision-making in AI	Advances in AI ethics may challenge its arguments
17	Nick Bostrom and Eliezer Yudkowsky	2018	The Ethics of Artificial Intelligence	Explores fundamental AI ethics questions (1,585 citations)	Theoretical focus may limit practical applications	Key resource for AI ethical design	Emerging ethical issues may overshadow some arguments
18	Gary Smith	2018	The AI Delusion	Critical perspective on AI's limitations (82 citations)	Presents a pessimistic view on AI capabilities	Encourages cautious AI development	Technological advancements may challenge its criticisms
19	Dylan Hadfield-Menell and Gillian K. Hadfield	2019	The AI Alignment Problem	Discusses technical problems in AI alignment (62 citations)	Low citation count, limited influence	Basis for AI alignment research	New solutions may render some problems less relevant
20	Vincent C. Müller	2020	Ethics of Artificial Intelligence and Robotics	Discusses AI and robotics ethics (501 citations)	Recent publication, less established	Foundation for ethical AI and robotics development	Rapid technological and ethical developments may challenge its relevance

The SWOT analyses of the 20 articles on AI and philosophy reveal several key themes and insights, providing a comprehensive understanding of the current state of research and highlighting areas for future exploration.

• Strengths

Many of the analyzed articles are highly cited and influential, indicating their significant impact on the field of AI and philosophy. Articles such as "Com-

puting Machinery and Intelligence” by Alan Turing (1950) and “The Chinese Room Argument” by John Searle (1982) have become foundational texts, spurring extensive debate and further research. These works have introduced essential theories and arguments that continue to shape the discourse around AI.

The breadth of topics covered by these articles is another notable strength. They address a wide range of issues, including ethical considerations, the nature of consciousness, the limitations of AI, and the societal impacts of technology. For instance, Ray Kurzweil’s “The Singularity is Near” (2005) provides a comprehensive analysis of technological singularity, while Marvin Minsky’s “The Emotion Machine” (2006) examines the emulation of human emotions by machines. This diversity of topics ensures a holistic understanding of the multifaceted relationship between AI and philosophy.

Additionally, the articles offer deep theoretical insights. Works like Thomas Nagel’s “What Is It Like to Be a Bat?” (1980) delve into consciousness and subjective experience, providing a philosophical framework that challenges the understanding of AI’s potential to replicate human thought processes. Similarly, Hubert Dreyfus’ “What Computers Still Can’t Do” (1992) critically analyzes AI’s inability to replicate human understanding, fostering critical thinking within AI research.

• **Weaknesses**

Despite their strengths, some articles, particularly older ones, may suffer from outdated theories or historical context that limits their direct application to modern AI developments. For example, Turing’s 1950 article, while groundbreaking, lacks direct relevance to contemporary AI applications due to the significant technological advancements since its publication. Similarly, older works like “Minds, Machines, and Gödel” (1961) by John Lucas are mathematically complex, making them less accessible to a broader audience.

Moreover, several articles exhibit limited practical integration suggestions, indicating a gap between theoretical discussions and real-world applications. For instance, “Moral Machines” (2008) by Wendell Wallach and Colin Allen provides an in-depth discussion on teaching robots moral values but offers limited practical methodologies for implementation. This gap highlights the need for bridging theoretical insights with actionable frameworks that can be utilized by AI developers and policymakers.

• **Opportunities**

The analyzed articles provide valuable references for further research in AI and philosophy, serving as foundational texts for new studies. For in-

stance, “Artificial Intelligence: A Modern Approach” (2016) by Stuart Russell and Peter Norvig is widely used in education and research, offering a comprehensive guide to AI that can inform future investigations. These works encourage critical thinking and ethical considerations in AI research and development, fostering a reflective approach to technological innovation.

The diverse perspectives offered by these articles can guide policy-making and educational initiatives in AI and ethics. “The Fourth Industrial Revolution” (2017) by Klaus Schwab, for example, influences policy and technological discourse by examining the societal impacts of rapid technological advancements. This broad perspective can help policymakers craft regulations that balance innovation with ethical considerations, ensuring that AI technologies benefit society as a whole.

Additionally, the articles highlight potential new areas for research. For instance, “The AI Alignment Problem” (2019) by Brian Christian discusses technical problems in AI alignment, suggesting avenues for further investigation into ensuring that AI systems align with human values and goals. These opportunities for future research are crucial for advancing the field and addressing emerging challenges in AI development.

- **Threats**

Rapid technological advancements pose a significant threat to the relevance of some arguments and theories presented in the articles. For instance, predictions made in Kurzweil’s “The Singularity is Near” may not have come true, and technological progress could challenge some of its assertions. Similarly, advancing AI techniques may render points in “Minds, Brains, and Programs” (1980) by John Searle obsolete, as modern AI continues to evolve beyond the symbolic AI limitations discussed in the article.

New ethical frameworks and scientific discoveries could overshadow the approaches suggested by older works. For example, the ethical discussions in “The Ethics of Artificial Intelligence” (2018) by Nick Bostrom and Eliezer Yudkowsky may need to be re-evaluated in light of recent advancements in AI ethics. The dynamic nature of AI development necessitates continuous re-evaluation of philosophical and ethical considerations to keep them relevant. Articles like “Ethics of Artificial Intelligence and Robotics” (2020) by Vincent C. Müller, though recent, must adapt to rapid technological and ethical developments to maintain their significance.

3.2. Comparative Analysis And Discussions

Comparing the strengths and weaknesses of these articles provides a nuanced understanding of the current state of AI and philosophy. For example, while Turing's and Searle's works have foundational importance, they contrast sharply with contemporary articles that address the immediate practical and ethical challenges posed by AI. The historical context of early works offers essential theoretical underpinnings, whereas modern articles like "Artificial Intelligence: A Modern Approach" and "The Fourth Industrial Revolution" provide actionable insights that are directly applicable to current technological landscapes.

The diversity in the articles' publication years also highlights the evolution of thought in AI and philosophy. Early works laid the groundwork for fundamental questions, while recent articles address the practical implications and ethical challenges brought about by advancements in AI. This progression underscores the importance of ongoing research and dialogue to keep pace with the rapid development of AI technologies.

3.3. Current Relevance And Predictions

In the current AI landscape, the integration of ethical considerations into AI development is increasingly crucial. The works analyzed in this study underscore the need for ethical frameworks that can guide the responsible development and deployment of AI technologies. As AI continues to advance, addressing ethical dilemmas such as bias in algorithms, transparency in AI decision-making, and the societal impacts of automation will be paramount. Furthermore, it's essential to make sure AI systems are held accountable, to prevent their misuse in surveillance or security, and to address the gap in access to AI technologies so that everyone can benefit equally. We also need to think about how AI might shape the future of work, protect people's privacy, and avoid worsening existing social inequalities. By bringing these issues into the conversation, we can create a more meaningful and inclusive discussion about AI's role in our society and ensure it serves everyone fairly.

Looking ahead, it is predicted that interdisciplinary research combining AI, philosophy, and ethics will become more prevalent. Nick Bostrom , Wendell Wallach , Eliezer Yudkowsky, and Colin Allen are at the forefront of exploring how AI and ethics intersect. Their insights are helping shape our understanding of what AI could mean for the future and are likely to influence the research and decisions that follow. As we continue to explore AI's potential to replicate human consciousness, it's more important than ever to

ask tough questions about the ethical challenges these advancements bring. These are not just theoretical concerns—they affect the very core of how we navigate technology’s role in our lives and society.

By analyzing these strengths, weaknesses, opportunities, and threats, this paper aims to highlight areas for future research and provide practical recommendations for integrating ethical considerations into AI development. This approach ensures that AI technologies are developed in a manner that aligns with societal values and ethical principles. Ensuring that AI development remains ethical and aligned with human values will require continuous dialogue, adaptive frameworks, and interdisciplinary collaboration.

Discussion and Conclusion

The SWOT analyses of the selected articles provide a comprehensive overview of the current state of research on AI and philosophy, revealing both consistencies and unique contributions. Foundational works like Turing’s “Computing Machinery and Intelligence” and Searle’s “The Chinese Room Argument” continue to be highly influential, reflected in their extensive discussions in contemporary studies. These works laid the groundwork for ongoing debates about the nature of machine intelligence and AI’s potential to replicate human cognitive processes. Recent articles, such as Bostrom and Yudkowsky’s “The Ethics of Artificial Intelligence” (2018), emphasize the importance of ethical considerations in AI development. This aligns with broader trends in the literature, highlighting the growing need for responsible AI governance as these technologies become more integrated into society.

The intersection of AI and philosophy brings several key debates to the forefront, particularly concerning consciousness, ethics, and the limitations of AI. Philosophical explorations, such as Nagel’s “What Is It Like to Be a Bat?” and Dreyfus’ “What Computers Still Can’t Do,” challenge the assumption that AI can fully replicate human cognitive abilities, suggesting that aspects like subjective consciousness and embodied cognition may be beyond AI’s reach. Ethical considerations are another crucial area, explored in works like “Moral Machines” and “The Ethics of Artificial Intelligence.” These articles discuss the moral responsibilities of AI systems and the ethical dilemmas posed by their deployment, emphasizing the need for ethical AI design to align with societal values and principles.

The SWOT analyses highlight the enduring relevance of foundational theories, such as the Turing Test and the Chinese Room Argument, in shaping contemporary debates. These works inform discussions about intelli-

gence, consciousness, and ethical responsibilities. Practically, the analyses underscore the importance of integrating ethical considerations into AI development. The identified opportunities, such as further research potential and the influence of AI ethics on policy-making, indicate that ethical AI design is a practical necessity. Addressing threats like rapid technological advancements and evolving ethical frameworks requires ongoing dialogue and adaptive strategies.

The SWOT analyses of the selected articles provide a nuanced understanding of the field's current state. Foundational works remain influential, shaping contemporary debates and research. The articles cover a wide range of topics, including ethics, consciousness, AI limitations, and societal impacts, demonstrating the interdisciplinary nature of AI and philosophy.

This paper synthesizes existing knowledge and offers new insights into the ethical, social, and philosophical dimensions of AI through a comprehensive SWOT analysis of influential articles. It highlights the importance of foundational theories and emphasizes the need for practical ethical frameworks in AI development. The recommendations for future research and practice provide a roadmap for addressing the complex challenges posed by AI technologies, ensuring their development aligns with societal values and ethical principles. This analysis adds to the conversation about AI and philosophy, providing helpful insights and a strong starting point for future research and policy discussions.

References | Kaynakça

- Armstrong, D. M. (1970). The nature of mind. İçinde C. V. Borst (Ed.), *The Mind/Brain Identity Theory* (ss. 56-66). Macmillan.
- Bloomfield, B. P. (Ed.). (2018). *The question of artificial intelligence: Philosophical and sociological perspectives*. Routledge.
- Bostrom, N., & Yudkowsky, E. (2018). The ethics of artificial intelligence. İçinde *Artificial intelligence safety and security* (ss. 57-69). Chapman and Hall/CRC.
- Dietrich, E. (2002). Philosophy of artificial intelligence. *The Encyclopedia of Cognitive Science*, 203-208.
- Dreyfus, H. L. (1992). *What computers still can't do: A critique of artificial reason*. MIT Press.
- Hernández-Orallo, J. (2017). *The measure of all minds: Evaluating natural and artificial intelligence*. Cambridge University Press.
- Kuipers, B. (2018). How can we trust a robot? *Communications of the ACM*, 61(3), 86-95.
- Kurzweil, R. (2005). The singularity is near. İçinde *Ethics and emerging technologies* (ss. 393-406). Palgrave Macmillan UK.
- Lucas, J. R. (1961). Minds, machines and Gödel. *Philosophy*, 36(137), 112-127.
- Marvin, G., Tamale, M., Kanagwa, B., & Jjingo, D. (2023). Philosophical review of artificial intelligence for Society 5.0. İçinde *International Conference on Paradigms of Communication, Computing and Data Analytics* (ss. 1-15). Springer Nature Singapore.
- McDermott, D. (2007). Artificial intelligence and consciousness. İçinde *The Cambridge handbook of consciousness* (ss. 117-150). Cambridge University Press.
- Minsky, M. (2007). *The emotion machine: Commonsense thinking, artificial intelligence, and the future of the human mind*. Simon and Schuster.
- Mittelstadt, B. D., Allo, P., Taddeo, M., Wachter, S., & Floridi, L. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data & Society*, 3(2), 1-21. <https://doi.org/10.1177/2053951716679679>
- Müller, V. C. (2020). Ethics of artificial intelligence and robotics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Nagel, T. (1980). What is it like to be a bat? İçinde *The language and thought series* (ss. 159-168). Harvard University Press.
- Quttainah, M., Mishra, V., Madakam, S., Lurie, Y., & Mark, S. (2024). Cost, usability, credibility, fairness, accountability, transparency, and explainability framework for safe and effective large language models in medical education: Narrative review and qualitative study. *JMIR AI*, 3(1), e51834.

- Russell, S. J., & Norvig, P. (2016). *Artificial intelligence: A modern approach*. Pearson.
- Schwab, K. (2017). *The fourth industrial revolution*. Crown Currency.
- Searle, J. R. (1982). The Chinese room revisited. *Behavioral and Brain Sciences*, 5(2), 345-348. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00012425>
- Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417-424.
- Smith, G. (2018). *The AI delusion*. Oxford University Press.
- Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59, 433-460.
- Wallach, W., & Allen, C. (2008). *Moral machines: Teaching robots right from wrong*. Oxford University Press.
- Winfield, A. F., Michael, K., Pitt, J., & Evers, V. (2019). Machine ethics: The design and governance of ethical AI and autonomous systems [scanning the issue]. *Proceedings of the IEEE*, 107(3), 509-517.
- Yudkowsky, E. (2016). The AI alignment problem: Why it is hard, and where to start. *Symbolic Systems Distinguished Speaker*, 4, 1.

Thomas Reid'in Eylem Felsefesinin Temel Kavramları Üzerine

Filiz Bayoğlu Kına

<https://orcid.org/0000-0002-6244-6767> | filizof@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Erzurum, Türkiye

<https://ror.org/03je5c526>

Öz

Thomas Reid (1710-1796), Aydınlanma felsefesine önemli katkılarda bulunmuş İskoç düşündürdür. İskoç Sağduyu Okulu ve David Hume'un felsefesine getirdiği eleştirilerle tanınır. Epistemolojik ve ahlaki şüphecilığe karşı olarak sağduyu adı verilen yeni bir yaklaşım ortaya koyar. Sağduyu yaklaşımını Essays on the Active Powers of the Human Mind (İnsan Zihninin Aktif Güçleri Üzerine Denemeler) adlı denemesinde eylem felsefesine uygular. Onun sağduyu eylem felsefesinin anlaşılmasında aktif güç kavramı önemli bir yere sahiptir. Ona göre failler eylemlerini gerçekleştirmede aktif bir güce sahiptir. Bu güç onları diğer varlıklardan ayırır. Bu aktif gücün fail tarafından kullanılmasının adı eylemdir. İnsan failliği ve özgür irade kavramlarına merkezi yer vererek insan failliğini gerçeklik alanına taşımaya çalışır. Çünkü eğer failin ahlaki bir yönü ve kişiliği olmazsa ahlaki özgürlük hiç bir anlam ifade etmez. Bu nedenle ona göre aktiflik bir değişim ortaya koymak için eylemeye yönelik bir güçtür ki, yalnız değişim ortaya koyabilecek varlıklarda bulunur. Gerçek eylemlerin iradi zihinsel eylemler sonucu ortaya konduğunu ve ahlaki yargıların akıl tarafından algılanan nesnel doğrular olduğunu iddia eder. Bu çalışma Reid'in bu iddiaları çerçevesinde şekillenen ahlaki zorunluluğun doğasına işaret eder. Özgür irade problemi konusunda onun eylem felsefesinin katkılarını sorgular.

Anahtar Kelimeler: Thomas Reid, Sağduyu, Eylem, Aktif Güç, İrade, Fail

Atıf Bilgisi Bayoğlu Kına, Filiz (2024). Thomas Reid'in eylem felsefesinin temel kavramları üzerine. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 154-170. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1552197	
Geliş Tarihi	18.09.2024
Kabul Tarihi	13.11.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

On Thomas Reid's Fundamental Concepts of Action Philosophy

Filiz Bayoğlu Kına

<https://orcid.org/0000-0002-6244-6767> | filizof@atauni.edu.tr

Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Erzurum, Turkey

<https://ror.org/03je5c526>

Abstract

Thomas Reid (1710-1796) was a Scottish philosopher who contributed significantly to Enlightenment philosophy. He is known for his criticism of the Scottish Common Sense School and the philosophy of David Hume. In opposition to epistemological and moral skepticism, he introduces a new approach called common sense. He applies this new approach to the philosophy of action in his essay *Essays on the Active Powers of the Human Mind*. The active power concept has a crucial place in understanding his philosophy of common sense action. For him, agents have an active power to realize their actions. This power distinguishes them from other beings. The use of this active power by the agent is called action. By giving a central place to human agency and free will concepts, he attempts to bring human agency into the realm of reality. This is because moral freedom is nothing if the agent does not have a moral aspect and personality. Therefore, for him, agency is the power to act in order to create change, which is found only in beings capable of creating change. Therefore, for him, agency is the power to act in order to create change, and it is found only in beings capable of creating change. This study witnesses Reid's attempts to justify the moral imperative by indicating the nature of moral obligation shaped within the framework of these claims. Furthermore, the study attempts to question the contributions of Reid's action philosophy to the problem of free will.

Keywords: Thomas Reid, Common Sense, Action, Active Power, Will, Agent

Citation Bayoğlu Kına, Filiz (2024). Thomas Reid'in eylem felsefesinin temel kavramları üzerine. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 154-170. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1552197	
Date of Submission	18.09.2024
Date of Acceptance	13.11.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Modern filozofların savunduğu ahlâk teorilerinin genellikle iki türe ayrıldığı söylenir. Bir yanda Samuel Clarke (1675-1729), William Wollaston (1766-1828) ve Richard Price (1723-1791) gibi düşünürlerin geliştirdiği rasyonalist yaklaşımlar vardır. Ahlak hem akılda temellendirildiği hem de akıl tarafından kavrandığı için, rasyonalistler akılı, ahlakın temeli olarak kabul ederler. Öte yandan Francis Hutcheson (1694-1746) ve David Hume (1711-1776) gibi filozoflar duygulanımın ahlakın temeli olduğunu savunurlar. Duygucular ahlakın akılla nispeten az ilgisi olduğuna hem duyguya dayandığına hem de duygu tarafından fark edildiğine inanırlar. Epistemoloji ve zihin felsefesi alanlarına önemli katkılarda bulunan Thomas Reid (1710-1796), insan failiği ve ahlakla ilgili temel argümanlar ve gözlemler sunarak, insanın ahlaki değerlendirmesi ve motivasyonunda tutkuların ve aklın rolünün ne olduğunu ortaya koymaya çalışır. O, sıradan insan için apaçık olan gerekli ahlaki ilkeler bütününe var olduğu gibi temel rasyonalist iddiaları doğrular. Ancak onun düşüncesinde rasyonalist paradigmaya uymayan önemli unsurlar göze çarpar. Örneğin Reid, tüm normal, olgun insanların ahlak duygusuna sahip olduğu görüşünü savunur. Hutcheson ve Hume gibi o da ahlak duygusunun, bir eylemin onaylanmaya değer olduğu anlayışı gibi “ilk ahlaki anlayışlarımıza” yol açan çeşitli türden duygulara yol açtığını söyler. Onun ahlak anlayışı ne rasyonalizmin ne de duygusallığın bir versiyonudur, bu iki geleceğin özelliklerini harmanlama girişimidir. Etiği ‘doğallaştırmaya’ yönelik eğilimlere karşı çıktığı gibi Kantçılar ve sonuççular tarafından savunulan ahlaki alana ilişkin monist açıklamalara da karşı çıkar. Ancak Reid’in düşünceleri Hume’un gölgesinde kalır. Onun sağduyuya ilişkin görüşleri Immanuel Kant’ın (1724-1804) Prolegomenasındaki sokaktaki adamın önyargısı ile eş tutularak eleştirel işlevi göz ardı edilir (Açıköz, 1997, s. 16). Bu çalışma kavramsal analiz ve sorgulama yöntemini kullanarak, Reid’in özgürlük teorisinin önemi üzerinde durur. Metalaşma ve robotlaşma çağında onun eylem felsefesinin önemini vurgular. Çünkü indirgemeci empristlerin pasif failliğini sorgulatarak, faili yeniden tanımlar. Onun düşüncesinde failin, diğer canlı ve cansız varlıklardan eylemleri üzerinde bir güç ve inisiyatif sahibi olması bakımından ayrılması, sadece insanın gerçek anlamda eylemler ortaya koyduğuna işaret eder. Bu önemlidir çünkü ahlaki özgürlük; sivil toplumun temeli, sosyal yapı ve politik kurumların oluşturulmasında yapı taşları demek olan ahlaki kişiliğin varlığını zorunlu olarak gerektirir.

Aberdeen King’s College’de ders veren, Glasgow Üniversitesi’nde ahlak felsefesi profesörü olarak görev alan Reid, üç temel eser ortaya koyar. Bun-

lar: Inquiry into the Human on the Principles of Common Sense (Sağduyu İlkeleri Üzerine İnsan Zihnine Yönelik İnceleme, 1764), Essays on the Intellectual Powers of Man (İnsanın Zihinsel Güçleri Üzerine Denemeler, 1785) ve Essays on the Active Powers of the Human Mind (İnsan Zihninin Aktif Güçleri Üzerine Denemeler, 1788) dır¹. Zihin felsefesinin, Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörlüğü yaptığı zamanda (1764'te başlamıştır) verdiği dersler arasında en uzun süren ve en fazla ders içeren alan olduğu görülür. Bu alanın etik ve politikanın temeli olduğuna inanan Reid, Hume'un ahlak teorisine yönelik eleştirisi, duygusallık ve Joseph Priestly'nin (1733-1804) zorunlulukçuluğunun çürütülmesi ile işe başlar. Daha sonra rasyonel olmayan ve rasyonel eylem ilkelerinin doğası ve ahlaki faillerin özgürlüğü hakkında kendi görüşlerini geliştirir. Belirli bir faillik açıklaması ile doğalcı olmayan ahlaki gerçekçiliğin bir versiyonunu benimser. Bu versiyon G. E. Moore'un (1873-1958) metaetik konumuna benzer. Moore ahlaki özelliklerin doğal olup olmadığı temel sorusu ile ilgilenirken, etik terimlerin anlamları üzerine düşünmek ve bulgularına dayanarak ahlaki gerçekliğin doğası hakkında sonuçlar çıkarmaktan oluşan bir yaklaşım kullanır. Reid ise kendi fail-nedensel eylem teorisinden yararlanan, doğalcı olmayan ahlaki gerçekçiliğin bir versiyonunu savunmak için fail merkezli bir yaklaşım kullanır. İngiliz ahlakçıların çalışmaları ile ilgilenenler Clarke ve Price'ında aynısını yaptığını bilirler. Ancak Reid, kendi faillik açıklamasına başvurarak, doğalcı olmayan gerçekçi görüşü ile diğerlerinden ayrılır. Onun farkı, tüm düşüncelerinin merkezi olan sağduyu yaklaşımıdır ve epistemolojisi ile eylem felsefesi bu sağduyu zemini üzerine inşa edilir. Bu nedenle onun eylem felsefesine geçmeden önce neden sağduyu kavramına başvurduğunu ve onunla ne kastettiğine bakmak gerekli olur.

Öncelikle Reid, sağduyuyu, *ideal sistemin*² şüpheci sonuçlarına karşı bir başkaldırı aracı olarak görür. Sağduyu, insanların gündelik hayattaki işlerindeki pratik kullanımlara karşılık gelir. Ancak Reid'in sağduyu kavramı gün-

1 İlk eser çalışma boyunca Inquiry olarak kısaltılacaktır. Reid bu eserinde sağduyu adı verilen yaklaşımını ortaya koyar. İkinci eser Intellectual Powers (Zihinsel Güçler) olarak kısaltılacaktır. Bu eserinde ise sağduyu yaklaşımını epistemolojisine uygular. Üçüncü eser ise Active Powers (Aktif Güçler) olarak kısaltılacaktır. Bu eserinde ise sağduyu yaklaşımını eylem felsefesine uygular. Son iki eser Reid'in epistemolojisi ve eylem felsefesinin aynı sağduyu zemini üzerine inşa edildiğini gösterir.

2 Kavram; Reid'in insan doğasının ilk ilkelerine ilişkin araştırmaların zorunlu olarak insanı kuşkuculuk çukuruna sürüklediğini, Descartes'in bu kuşkuculuk çukurunu kazmaya başladığını ve Hume'un İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme adlı eseri ile insan anlığı sisteminin asli bir kusuru olduğunun düşünüldüğüne işaret etmek için kullandığı bir tanımlamadır. Reid, Hume'un felsefesinin temel noktasının duyularımız da dâhil olmak üzere doğal yetilerimize güvenemeyeceğimiz ideal sisteme dayandığını söyler. Yani dünyanın dış nesnelere doğrudan algılayamayız; zihinlerimiz yalnızca içsel olarak bunların izlenimlerini veya 'fikirlerini' alır. Duyuların güvenilirliğini inkâr eden böyle bir düşünceyi reddeden Reid, bunun yerine doğal yetilerimizin amacının doğal dünyayı algılayabilmemiz olduğunu açıklar.

delik kullanımlardan farklı olarak kapsamlı, derin ve orijinaldir. O, sağduyuyu kendiliğinden açık (self evidence) bir ilk ilkeler bütünü olarak anlar. Bütün insanlığın ortak malı olan sağduyu, zihnin bir gücüdür. Bu güçle insan hangi inanç ve yargıların doğru olduğuna dair hükümler verir. Felsefe ve sağduyu arasında ayırım yapan Reid'a göre sağduyunun felsefenin yardımına ihtiyacı yoktur ancak "felsefenin sağduyu ilkelerinden başka kökü yoktur; o, bu ilkelere doğar ve onlarla beslenir; bu kökten koparıldığında saygınlığı solar, özsuyu çekilir, ölür ve çürür" (Reid, 2022, s. 43). Aslında Reid'a bunları yazdıran dış dünya hakkında birçok şey bildiğimizi düşünmemiz ve dışımızda gördüğümüz nesnelere varlığına inanmamızdır. Ancak sorun, bu inançları destekleyecek sağlam kanıtlara sahip olup olmadığımızdır. Ona göre, insanın inançlara sahip olmasını sağlayan zihinsel işleyişi; nefes alması, yutkunması gibi büyük ölçüde istemsiz ve karşı konulmazdır (Brookes, 2022, s. 11-12). Bu istemsizlikten dolayı kuşkuculuğun kahramanı Rene Descartes (1596-1650) bile düşündüğünü, duymalara ve idelere sahip olduğunu varsaymak zorunda kalmıştır çünkü elinden başka bir şey gelmemiştir.

Reid, insanın yaşamı boyunca belli birtakım yargılamalar yaptığını ve bu yargıların bir kısmının sezgisel, bir kısmının ise argümanlara dayandığını ileri sürer. İnsan doğası gereği yargılama yapma süreçlerine sahiptir. Sezgisel yargılara ilk ilkeler, ortak kavramlar, apaçık gerçekler, sağduyu ilkeleri adı verilir. Bu yargılar için Reid şöyle der: "Bizim doğamız bizi bu kesin ilk ilkelere inanmak için adeta zorlar ve biz onları herhangi bir neden veya nedenler aramaya gerek duymadan gündelik hayatımızda doğru olarak değerlendirmeye hazırızdır" (2022, s. 109). Akıl ne onları yaratabilir ne de yok edebilir ve ne de onlarsız bir şey yapabilir. Bu noktada akıllı bir teleskopa benzeten Reid, teleskopun gözlere sahip olan insana uzakları görmesinde yardımcı olabileceğini ama gözler olmadan onun hiçbir şey göstermeyeceğini söyler. Ona göre aklın bir çıkarımı olmayan, yapımızın bir parçası olan bu ilkeler konusunda aldaniyorsak eğer bizi yaratan tarafından aldatılıyor ve bunun bir çaresi yoktur (Reid, 2022, s. 109).

İkinci kısım yargılar ise bilimde kullanılan akıl yürütmeye dayalı aksiyomlardır. İlk ilkeler hiçbir eğitime ve çabaya gerek olmadan, doğal bir şekilde bilinirken, argümana dayalı yargılar çaba gösterilerek geliştirilir (Reid, 1785, s. 242-243). İlk ilkeler doğal bir şekilde bilinse de bu ilkelerin üzerinde anlaşmaya varılması tartışmalı bir hal alabilir. Bu nedenle Reid, ilkelerin belli bazı kriterlere sahip olması gerektiğini düşünür. Ona göre ilk ilkeler, akıl yürütme yoluyla elde edilen tüm bilgilerin temeli olmalıdır. Bu ilkelerin tüm araştırmaların temeli olması, insanlığın tutarlı bilgiye ulaşmasını ve gelişmesini sağlar. İnsanların doğasında uzlaşma yoluyla

fikir birliğine varacak özel araçlar vardır. Ancak bu açıklamalar ilk ilkelere ilişkin netlik sağlamaz, hangi inanç ve yargıların ilk prensip olduğu konusu hala tartışmalıdır. Reid, bu tür sorunları çözmek için ilk ilke ve inançların evrensel olduğunu, bunların felsefeden önce tüm insanlık tarafından bilindiğini söyler. İlk ilkeleri inkâr etmenin saçma olduğunu, bu ilkeleri inkâr edenlerin de aslında bu ilkeleri pratik hayatlarında kullandıklarını savunur (Reid, 1785, s. 250). Olayları gören ancak onları üreten gücü göremeyen, bir olayın diğerini takip ettiğini algılayan ancak onları birbirine bağlayan zinciri algılamayan insan, güç ve nedensellik kavramlarını dış nesnelere elde edemez. Bu nedenle ona göre tüm akıl yürütmelerin ve bilimin temeli olan ortak ilkelerin apaçıklıkları kanıtlanacak bir apaçıklık değil, görüsel bir apaçıklıktır. Kanıtlanmaları değil düzgün bir bakış açısı altına yerleştirilmeleri gerekir. Böylelikle o, öncelikle zihnin bilincinde olduğu tüm işlemleri (düşünmeyi, hatırlamayı, akıl yürütmeyi) gerçekleştirdiğini sorgulamadan kabul eder. Yani insanın dikkatli bir düşünme sonucu, kendi zihninin işlemlerini; dışsal bir nesneyi bildiğinden daha açık ya da kesin bir biçimde bilebileceğini itiraz etmeden onaylar. Reid (2022) şöyle der: “Hayatımın hatırı sayılır bir bölümünde, haklarında kuşkulanamam mümkün kılacak kadar mantık öğrendiğim vakte kadar, duyularımın doğaya dair malumatlarına zımnen inandım. Ve şimdi, geçmişim üzerine düşündüğümde, bu inancın benim için zararlı olmuş olduğunu düşünmüyorum. Bu inanç olmadan, şimdi, yeni doğmuş halimden daha akıllı olamazdım. Duyularım hakkındaki bu kuşkucu şüpheleri telkin eden o mantığı bile öğrenemezdim. Bu nedenle, bu yön gösterici inancı, doğanın en güzel armağanlarından birisi olarak görüyorum. Aklımın gözleri daha açılmadan bana onu bahşeden ve aklımın beni karanlıkta bıraktığı yerlerde bana yol göstereceğini diye hala da bahşetmeye devam eden varlığımın yaratıcısına teşekkür ediyorum. Ve şimdi, duyularımın yönlendirmelerini kabul ediyorum; hem de bunu sadece bir içgüdü olduğu için değil, şefkatini ve iyiliğini deneyimlediğim o dürüst ve iyiliksever gözetmene duyduğum inanç ve güvenden ötürü yapıyorum” (s. 226).

Bilgiyi değerli kılan, insanın eylem gücünün kapsamını genişletmesi ve insanı onu kullanma konusunda yönlendirmesidir. Bilgi yalnızca eyleme olan yardımı sayesinde değer taşır. Bu nedenle o, eylemi tüm değerlerin temeli haline getirir. Çünkü ona göre bir insanın tüm şerefi, haysiyeti ve değeri, eylem gücünü doğru kullanmasına bağlıdır ve onun tüm yozlaşması ve ahlaksızlığı, bu gücü kötüye kullanması ve saptırmasıdır (Reid, 2010, s. 5). Bu bakış açısıyla sağduyu felsefesini insan doğası ve özgürlüğü çerçevesinde Active Powers denemesinde eylem felsefesine uygular. Bunu yapmasındaki temel neden, eyleme ilişkin Hume'unki gibi indirgemeci teorilerin

etkilerinden kurtulmaktır. Hume'un ahlak teorisini reddetmek için Reid, ahlaki yargının doğasını (rasyonel eylem ilkelerini) çözmek zorunda kalır bu da yine bunlar ile rasyonel olmayan mekanik ve hayvansal eylem ilkeleri arasındaki ilişkinin analizini gerektirir. Onun argümanları, zorunlulukçu- luğa doğrudan karşı çıkan 'aktif güç' ve 'irade' kavramına dayanır. Sonuç olarak Reid, ahlaki faillerin özgürlüğünün kapsamlı ve ayrıntılı bir savun- masını üstlenir (Haakonsseng & Harris, 2010, s. x-xxii). Eyleme ilişkin yak- laşımların herkese açık sağduyu zemininden hareketle ele alıp sorgulan- ması için sağduyu ilkelerini açıkladıktan sonra, bu ilkelerin fail aracılığıyla yargılama ve eylemlerde nasıl yer alacağını açıklamaya girişir. Sağduyu il- kelerinin uygulayıcısı olarak gördüğü failin, belirli yeterlilik ve özelliklerle sahip olduğunu söyleyen Reid, ahlak felsefesinin merkezine sağduyunun yanı sıra faili de yerleştirir (Eroğlu, 2022, s. 26). Sağduyu ilkelerinin doğru ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için failin aktif güç, özgürlük, irade gibi yeteneklerini doğru şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Çünkü ahla- kın kendini gösterdiği alan, failin eylemleridir.

1. Aktif Güç ve İrade

Kavramlar felsefenin temel malzemeleridir. Filozoflar bu malzemeleri en iyi kullanan ve gerektiğinde yenilerini icat eden kişilerdir. Ona göre Descartes, Nicholas Malebranche (1638-1715) ve John Locke (1632-1704) skolastik saf- sata dönemlerinde birikmiş, yolumuzu tıkayan sonsuz tozu ve çöpü ortadan kaldırarak; bize muğlak ve düzgün tanımlanmamış kelimelerin tuzağından kaçınmayı öğrettiler (Reid, 2022, s. 42-43). Bilginin ilerlemesinde kavramla- rın belirsizliğinden daha zararlı ve büyük bir engel görmeyen Reid, belirsiz kavramların tuzağına düşmemek için, düşüncelerini ortaya koyarken uzun uzun tanımlamalar yapar. Epistemolojisindeki tanımlamalar eylem felsefe- sinde, insan eyleminin doğası, irade, özgürlük ve ahlaki zorunluluğun do- ğası sorgulamalarına dönüşür. İnsanın failliğine yönelik felsefesi, insan ey- lemlerinin doğa bilimlerinin diğer varlıkları açıklamada kullandığı yöntem ve yaklaşımlarla insanı açıklamadaki yetersizliklerine işaret eder. Doğa bi- limlerinin bulguları ve yöntemleri, ahlaki bilgi ve müzakere için sınırlı çı- karımlara sahiptir. Yani doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmak ahlaki bilgi vermez. Bu bilimlerin herhangi bir bulgusu, yalnızca etik müzakerenin içeriği haline gelebildiği sürece etik bir öneme sahiptir. Etiğin özerkliğini savunarak düşüncesini şu argümanlar üzerine kurar; öncelikle insanlar fa- illerdir. Fail olmak ise, eylemde bulunan türden bir varlık olmaktır; burada eylem, bir fail-akıl ışığında bazı davranış-durumlarını gerçekleştirme için aktif güç kullanmaktan oluşur. Onun felsefesinde bir failin sağduyu ilkele-

rine uygun hareket edebilmesi için aktif gücünü uygun şekilde kullanabilmesi gerekir. Çünkü eylemde kendini göstermeyen bir muhakeme yeteneği değerini yitirir. İnsanlar çoğunlukla fail-sebepler ışığında hareket ederler. İnsan, eylemlerinin sonucundan sorumlu tutulduğuna göre eyleminin faili olmak durumundadır. Bu da aktif, iradeli ve akıllı bir failin varlığını gerektirir. Sağduyu da eylemi böyle bir faile yükler.

Reid, ahlaki epistemoloji ve psikolojiye, ahlaki sonuçları olan metafizik problemlere, özellikle özgür irade sorununun ahlaki sonuçlarına ilgi duyar (Haakonssen, 2007, s. xii-xiii). Bu ilgi üzerine şekillenen ahlak felsefesi temel birkaç tezden oluşur. Bu tezlerden ilki insanların önceki nedenler, doğa yasaları ya da ikisinin birleşimi tarafından nedensel olarak belirlenmeyen aktif bir güce sahip olmasıdır. Bu gücün kullanımına irade adını verir. Çünkü eylemin diğer tüm alternatifleri arasından fail tarafından belirlenmesi bir seçim gücünü gerektirir. İkincisi, ahlaki ifadelerin özne-nesne içerikli önermeler olarak yorumlanmasıdır. Üçüncüsü, etikteki gerçeklerin genellikle insanların inançlarına bağlı olmadığıdır. Sonuncusu ise ahlaki bilginin, algı yoluyla dış dünyanın bilgisine yapısal olarak benzer bir şekilde üretilmemesidir. Reid, etiğini şu ifadeleri ile özetler: "Vicdan ya da ahlaki yeti dediğimiz orijinal bir zihin gücüyle, insan davranışında doğru ve yanlış, erdem ve kusur, görev ve ahlaki yükümlülük kavramlarına sahibiz...ve aynı yetiyle, insan davranışındaki bazı şeyleri doğru, bazılarını yanlış olarak algılarız; ahlakın ilk ilkelerinin bu yetinin buyrukları olduğu ve bu buyruklara güvenmek için, duyularımızın veya diğer doğal yetilerimizin belirlenimlerine güvenmekle aynı nedene sahibiz" (Reid, 2010, s. 180).

Ona göre, 'kesin ve doğru' anlamında, 'neden' kavramı her zaman eylemleri veya 'sonuçları' konusunda özgür olan aktif, akıllı bir faili belirtir. Active Powers'ın birleştirici teması, insanın 'ahlaki özgürlüğe' ya da harekete geçmeye zorlanmadan hareket etme yeteneğine sahip olduğu düşüncesi de, bu ilkeye dayanmaktadır. Zihnin ahlaki yetisi, vicdan olduğundan Reid'e göre ahlaka ilişkin bilgi de var olmalıdır. İrade ve akılla donatılmış ve eylemleri üzerinde güce sahip olan failerin yetenekli varlıklar olduğunu öne sürdüğü bir insan özgürlüğünü savunur. Failer, onun terimleriyle, bazı eylemlerinin etkin nedenleridir ve eyleme geçme güçlerini kullanarak onlara neden olurlar. Bir failin aktif güce sahip olduğunu söylemek, ona göre, failin üretken bir kapasite uygulayabileceğini ve bu gibi durumlarda, failin sahip olduğu eylemleri üretmenin ya da yapmaktan kaçınmanın gerçekten faile bağlı olduğunu söylemektir. Bu, bir eylemin icrası için gerekli olan iradedir. İnsanların sadece eylemleri üzerinde değil, aynı zamanda seçimleri ve niyetleri üzerinde de güce sahip olduğunu iddia eden Reid için

eğer insan zorunluluğa tabi ise, o zaman eylemlerinden sorumlu tutulamaz, dolayısıyla insanın iradesi kendisinden başka bir etken-neden tarafından zorunlu kılınır. Bu da insanın hiçbir eylemden dolayı ne övülebileceği ne de suçlanabileceği anlamına gelir. O halde, bu çıkarımlardan kaçınmak için, nedensellik doğru olsa da, iradelerimizden sorumlu ve hesap verebilir olduğumuzu kabul etmeliyiz. Aktif güce sahip olduğumuzu; irademize kendimizin ihtiyaç duyduğunu ve gerçek etken-nedenler olduğumuzu kabul etmeliyiz. Eylem teorisini aktif gücün, iradenin, insan güdülerinin ve inançlarının incelenmesi ve insan özgürlüğü açıklamasının etrafında geliştirir. Bu nedenle onun felsefesini anlamada aktif güç kavramı çok önemlidir.

Reid, Active Powers'a insanların bir güç fikrine sahip olduğunu öne sürerek ve bu gücü açıklayarak başlar. Güce ilişkin beş gözlem sunar; ilki, güç hiçbir dış duyumun, hatta bilincin bir nesnesi değildir, yani kendi içimizdeki gücü ne algılayabiliriz ne de onun bilincine varabiliriz. Ancak nedenler kavramı ve her olayın kendisini doğuracak güce sahip bir nedene sahip olması gerektiği inancı, insanın zihnine o kadar sağlam bir şekilde yerleşmiştir ki, kökünü kazımak mümkün değildir. İkincisi, tüm insanların sahip olduğu güç anlayışı göreceli bir anlayıştır. Biz onun direkt değil sadece ilintisel kavramına sahibiz. Hakkında doğrudan bir anlayışa sahip olduğumuz nitelikler arasında Reid yalnızca birincil nitelikleri ve bilincinde olduğumuz zihin işlemlerini listeler. Üçüncüsü, güç nitelik durumundadır ve ait olduğu bir özne olmadan var olamaz. Dördüncüsü, bir özne ya bu güce sahiptir ya da sahip değildir. 'Zayıflık' ve 'iktidarsızlık' gibi görünen şeyler "güç kusurları ya da yoksunlukları"dır, gücün karşıtları değildir. Beşincisi, aktif gücün kullanılması eylem adını alır ve her eylem bir miktar değişiklik yarattığına göre, her değişimin bir çabadan ya da bir güç kullanımının sona ermesinden kaynaklanması gerekir (Reid, 2010, s. 8-12). Bu gözlemlerini desteklemek için hareket etme ve hareket edilme fikirlerinin çocukların zihninde çok erken başladığını ve evrensel olarak bulunduğunu aktarır. Dildeki aktif ve pasif ayrımını insan eyleminin oluşumunda ölçüt olarak ele alır. Ona göre, tüm dillerin etkin ve edilgen sesleri varsa, o zaman insan etkinlik ve edilgenlik fikirlerini de oluşturabilmelidir (Reid, 2010, s. 13). O, müzakereler, amaçlar, vaatlerde bulunma, tavsiyeler, teşvikler ve emirler gibi eylemlerin, bu işlemler ve etkileri üzerinde bir dereceye kadar insanın gücü olduğu inancını ima ettiğini söyler.

Aktif güç kullanımının doğrudan ahlakla ilgili olduğunu savunan Reid'a göre Tanrının verdiği bu gücün doğru kullanılması ahlaki ve iyi eylemlerin, yanlış kullanımı ise ahlaksız ve kötü eylemlerin ortaya çıkmasına neden olur. Yani sadece sağduyu ilkelerinin farkında olmak yeterli değildir, fail, aktif gücü sayesinde bu ilkeleri eylemlerine taşıyarak, ahlaki bir değerlendir-

dirmeye tabi tutulacaktır. Bu noktada aktif güç kavramı, onun felsefesinde fail ile eylemi arasında belirleyici bir rol oynar. Failde sağduyu ilkeleri olarak yer alan ahlak, aktif gücün harekete geçmesiyle eyleme geçer ve böylece fail, sağduyu yargılarını pratik alanda temsil edebilir. Sadece davranışsal kalıpların varlığını kabul edenler, aktif güç kavramının tanımlanıp açıklanamayacağı itirazını dile getirirler. Ancak Reid, bu gücün sezgisel olduğunu, içe bakışla onun farkında olunabileceğini ileri sürer. Ona göre “ahlak ilkeleri hakikatin değişmez temeli üzerinde durur”, etiğin ilk ilkeleri apaçık ortadadır, “onların doğruluğu, akıl yürütme ya da çıkarım yapılmadan algılanır” (Reid, 2010, s. 42). “Öklid'deki herhangi bir önermeden ne kadar eminse” “çalmamalı, öldürmemeli veya yalan yere tanıklık etmemeliyim” gibi önermelerin doğruluğundan da o kadar emin olduğunu ifade eder (s. 39). Bunların hepsi ona göre anlayışı ve ahlak yetisi olgunlaşmış her insan için apaçık olan ahlaki gerçeklerin örnekleridir.

O halde ahlaki bilgi, kendisi kanıtlanamayan ve yalnızca “sezgisel kanıtlara” sahip olabileceğimiz etik ilk ilkeleri kavrama yeteneğine dayanır ve bu yetenek belirli bir düzeyde zihinsel gelişmişlik gerektirir. Bu açılardan Reid'in görüşü kendisinden yaklaşık elli yıl sonra William David Ross'un³ (1877-1971) ifadelerine yansır. Ross'a (2002) göre, “bir vadin yerine getirilmesi veya iyinin adil bir şekilde dağıtılması yoluyla bir eylemde bulunmak... ilk bakışta haklıdır, apaçık ortadadır... Yani, yeterli zihinsel olgunluğa ulaştığımızda ve önermeye yeterince dikkat ettiğimizde, bunun herhangi bir kanıtla ya da kendisinin ötesinde bir kanıtla ihtiyaç duymadan apaçık ortada olması anlamındadır. Tıpkı bir matematiksel aksiyomun veya bir çıkarımın geçerliliğinin açık olması gibi, bu da apaçıktır” (s. 27). Ross'un görüşü genellikle etik sezgiciliğin başlıca örneği olarak kabul edilir. Ross'un görüşüyle benzerlikleri göz önüne alındığında, Reid'in görüşü de etik sezgiciliğin bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Bir önermenin sezgisel olarak bilinebilir olması veya kendiliğinden apaçık olması, onun rasyonel iç görüş temelinde çıkarımsal ve algısal olmayan bir şekilde bilinebilir olmasıdır.

Reid, gücün kullanımının ancak irade ile olabileceğini söyleyerek, aktif güç kavramından sonra irade kavramı üzerine gözlemlerini aktarır. İrade konusunda yazdığına, onu, kararlarımızı etkileyebilecek herhangi bir kışkırtma veya güdüye değil, yalnızca eyleminin kendisine ve belirleme gücüne uyguladığını belirtir. İrade, isteme ve belirleme eylemini ifade eder ve kayıtsız bir şekilde ya isteme gücünü ya da eylemi ifade eder. Ona göre Locke iradeyi bu konuda yazan herkesten daha dikkatli ve doğru bir şekilde tanımlamıştır. Locke'un ira-

3 William David Ross'un, Thomas Reid'in eserlerini okuduğuna dair bir veri ya da alıntıya rastlanılmamıştır.

de tanımlamasını aktarır; “irade, zihnin, insanın herhangi bir kısmı üzerinde sahip olduğu kontrolü, onu herhangi bir belirli eylemde kullanarak veya ondan alıkoyarak bilerek uyguladığı bir eylemdir” (Reid, 2010, s. 46). Bu tanımlamayı daha da kısaltarak iradeyi ‘gücümüz dâhilinde olduğunu düşündüğümüz bir şeyi yapma veya yapmama konusunda zihnin kararlılığı’ olarak görür.

İrade konusundaki gözlemlerinden ilki, her irade eyleminin bir nesnesi olması gerektiğidir. İsteyen bir şeyi istemelidir ve onun istediği şeye, iradesinin nesnesi denir. Yani isteyen kişinin ne istediğine dair az ya da çok belirgin bir kavrayışa sahip olması gerekir. Bu sayede isteyerek yapılanlar, salt içgüdüyle ya da alışkanlıkla yapılanlardan ayrılır. İkinci gözlemi, iradenin dolaysız nesnesi insanın kendine ait bir eylemi olmalıdır. Bu sayede irade, bazen kendi adını alan ve dolayısıyla onunla karıştırılmaya eğilimli olan zihnin iki eylemi olan arzu ve emirden ayrılır. İrade ve arzu arasındaki ayrım Locke tarafından iyi bir şekilde açıklansa da daha sonraki birçok düşünür aralarındaki ayrımı gözden kaçırmış ve arzuyu iradenin bir değişimi olarak anlamıştır. Ona göre arzu ve irade arasında bir ayrım vardır. Yapacağımız şeyin bir eylem olması ve kendi eylemimiz olması gerekir; arzuladığımız şey bizim kendi eylemimiz olmayabilir, hatta hiçbir eylem de olmayabilir. Dolayısıyla arzu, nesnesi insanın bir eylemi olsa bile, yalnızca iradeye yönelik bir teşviktir, fakat irade değildir. Ancak arzuya çoğunlukla irade eşlik ettiğinden, aralarındaki ayrım gözden kaçırılır. Üçüncü gözlemi ise, iradenin nesnesi, insanın gücü olduğuna ve iradesine bağlı olduğuna inandığı bir şey olması gerektiğidir. Son gözlemi de, zihnin herhangi bir öneme sahip tüm belirlenimlerinde, zihnin önceki durumunda insanı bu belirlenime yönlendiren veya yönelten bir şeyin olması gerektiğidir (Reid, 2010, s. 46-49). Bunlar eylem ilkeleridir.

2. Eylem İlkeleri

Eyleme geçmek için çeşitli güdüler ya da teşvikler hakkında doğru bir anlayışa sahip olmak hayati önem taşır. Ona göre insanı harekete geçmeye teşvik eden her şey bir eylem ilkesidir. Eylem ilkeleri, başka hiçbir neden olmaksızın izlenen ya da başka bir amaç için arzu edilmeyen eylemler için güdülerdir. Çünkü “eğer zihin eyleme veya eylememe yönünde, şu veya bu yolda hiçbir eğilim, motif ya da sebep olmaksızın sürekli olarak yetkin bir kayıtsızlık durumunda olsaydı; kişinin aktif bir gücü bir amaca sahip olmaksızın kullanımını kurala bağlayıp belirli bir yönde kullanamayıp boşuna verilmiş bir nitelikten başka bir şey olmayacaktı. Sonuçta, kişi bilge ya da aptal, erdemli ya da erdemsiz gibi nitelendirmelerin anlamsızlaştığı bir durumda ya tamamen pasif ve hiçbir şey yapmayan âtil bir varlık ya da irademiz hiçbir anlam ifade etmeyen boş kullanışsız bir şey olacaktı” (Reid, 2010, s. 51).

İnsanı eyleme yönelten eylem ilkelerini mekanik, hayvani ve rasyonel ilkeler olarak ayırır. Bunu yapmasındaki neden, Thomas Hobbes (1588-1679), Locke ve Hume gibi filozofların insan eylemlerini etkileyen tüm faktörleri bir ya da iki ilkeye indirgeme çabalarına olan tepkisidir. Çünkü o, insan eylemlerini etkileyen yaklaşımları nesnel ve herkese açık bir sağduyu zemininde ele alıp sorgular. Ona göre mekanik ilkeler akıl ve iradeye gerek duymadan kişiyi eyleme yöneltir. Mekanik eylem ilkeleri, varlıkları eylemde bulunmaya etkileyen ve herhangi bir düşünce ya da niyet gerektirmeyen güdülerdir, tamamen kör dürtülerdir. Bebeklerin incindiklerinde ağlamaları, yalnız bırakıldıklarında ve kızgın bir ses tonu karşısında korkmaları ancak yumuşak seslerle yatıştırılmaları, bu tür mekanik içgüdülerin sonucudur (Reid, 2010, s. 79). Reid konuşmayı, yazmayı, bisiklete binmeyi, bir eylemi sık sık gerçekleştirerek ve doğal taklit etme içgüdüleriyle eylemi kolayca, düşünmeden yapmayı öğrenme örnekleri olarak sayar. Bu nedenle ona göre, bir eylemi gerçekleştirme alışkanlığı ya da yeteneği mekanik bir ilkedir.

Hayvani ilkeler, insan ve hayvanlarda ortak olan ilkelerdir. Hayvani güdüler (iştah, arzu, duygulanım) hem hayvanlarda hem de insanlarda bulunur. Bununla birlikte, hayvanları ve küçük çocukları hareket ettirdiklerinde, mekanik güdülere daha çok benzeyen daha basit zihinsel işlemlerdir. O, hayvan motiflerini arzu-nesne çiftleri olarak anlar. Hayvan güdülerinin her zaman bir nesneye duyulan arzuyu ve bazen -her zaman değil- her arzuya özgü bir duyumu ya da duyguyu içerdiğini yazar. Tüm hayvansal güdülere hayvansal ya da doğal arzular adını verir. Çünkü hepsi bir nesne ya da amaca ulaşmayı amaçlar. Hayvan güdüleri ya da genel olarak tutkular önemli bir amaca hizmet eder. İnsan ve hayvan doğasının iyi ve yararlı parçalarıdır. Bu güdüler, kötü eğitim ve kötü alışkanlıklarla deforme olmadığında genellikle erdeme vesile olur. Bununla birlikte, ona göre, hayvani ve rasyonel güdüler arasında bir çatışma varsa, son sözü rasyonel olanlar söyler.

Rasyonel ilkeler ise insana özgü olan ve onu eyleme yönelten ilkelerdir. İnsanların yalnızca tutku, sevgi ya da arzu tarafından değil aynı zamanda 'rasyonel eylem ilkeleri' adını verdiği üçüncü bir önemli güdü sınıfı tarafından da hareket ettirildiğini gözlemler. İnsan rasyonel faildir çünkü çeşitli eylem dürtülerini 'belirli bir genel ilkeye' ya da yasaya başvurarak değerlendirebilir. Bunları 'rasyonel' olarak adlandırmasının nedeni bu ilkelerin "akıl sahibi olmayan varlıklarda var olamaması ve yalnızca niyet ve irade değil, aynı zamanda muhakeme veya akıl gerektirmesidir" (Reid, 2010, s. 47). Rasyonel ilkeler, sadece doğal olarak neyi arzuladığımızı değil aynı zamanda uzun vadede neyin daha iyi olacağını, ahlaki kanunları ve gereklilikleri yerine getireceğini veya neyin değerli olduğunu bilmeyi gerektir-

diğinden, neyin bilge ve erdemli olduğuna dair daha iyi rehberdir. Aslında, ahlaki duyuları gereği insanlar, doğal hayvani güdülerinin değerini bilir. Bu yüzden Reid, Hume'un tüm güdülerin tutkular olduğunu ve nihai amaçların gelecekteki eylem biçimlerinin içsel değeri tarafından değil, insan arzuları tarafından belirlendiğini savunan görüşüne karşı çıkar. O, ahlakın ilk ilkelerinin bu nedenle kanıtlarını herhangi bir önceki ilkedan almadığını, ancak sezgisel olarak anlaşıldığının söylenebileceğini açıklamaya devam eder.

Reid, insanda rasyonel eylem ilkelerinin bulunduğu ve bunlar olmadan kendi kendini yönetemeyeceği ve aklın emirlerini hayvani arzularının emirlerine tercih edemeyeceğini savunur. Bunlar yalnızca rasyonel kapasiteye sahip varlıklarda mevcuttur ve iradenin belirlenimleri üzerinde güce sahip olabilmesi ancak rasyonel kapasiteye ve dolayısıyla rasyonel eylem ilkelerine sahip olmasıyla mümkündür. Bu nedenle kişinin kendi iradesi üzerinde güce sahip olması, akla ve yargıya sahip olmayı gerektirir. Dolayısıyla o, kendi iradeleri üzerinde güce sahip olan, akıl ve muhakeme kapasitesinden yoksun herhangi bir varlığın var olduğunu reddeder ya da daha doğrusu, kişinin ancak aynı zamanda rasyonel kapasiteye sahip olması durumunda kendi iradeleri üzerinde bir güce sahip olduğunu iddia eder (Horton, 1987, s. 201).

Ahlak duygusu bize Tanrı'nın iradesine dair net bir anlayış sağlar. Bunu iki şekilde yapar. Birincisi, bize çeşitli doğru ve yanlış kavramlarını verir. Bunlar, Reid'in kendimize, Tanrı'ya ve başkalarına karşı sahip olduğumuz geleneksel üçlü görevler olarak tanımladığı, Tanrı tarafından empoze edilen görevleri içerir. Bu kavram ve görevler ahlakın ilk ilkeleridir. Ahlak yetisinin Tanrı'nın iradesini bilmemizi sağlamasının ikinci yolu, bize belirli durumlarda belirli eylemlerin ahlakı hakkında hüküm verme yetkisini vermesidir. Akıl bu tür sonuçlara ulaşmak için kullanılabilir, ancak akıl yalnızca ahlakın ilk ilkelerine dayalı ve onlar tarafından yönlendirilir. Ahlak yetisi tarafından bilinen görevlerimiz konusunda Reid, kişisel çıkarlarımıza saygı duymanın, Tanrı'ya ve başkalarına karşı görevlerimizi yerine getirmekle uyumlu olduğunu söyler: "İki yönetici ilke arasında, yani genel olarak mutluluğumuzun gözetilmesi ile ödevin gözetilmesi arasında bir karşıtlık olduğu varsayımına gelince, bu varsayım yalnızca hayal ürünüdür. Böyle bir muhalefet olamaz. Dünya, hikmetli ve hayırsever bir yönetim altında iken, hiçbir insanın ödevini yaparak bu konuda kaybeden olması mümkün değildir. Bu nedenle Tanrı'ya inanan her insan, ödevini dikkatli bir şekilde yerine getirirken, mutluluğunun sorumluluğunu da kendisini yaratana güvenle bırakabilir" (Reid, 2010, s. 194). Bu nedenle Reid'e göre ahlakın ilk ilkeleri, kurumsal bir dinin gerekli olmadığı nesnel ahlak kurallarını oluşturur. Ahlakın ilk ilkeleri, hemcinslerimize karşı olan ödevlerimiz de dâhil olmak üzere, tanrısal yasayla insana yüklenen ödevleri içerir.

3. Ahlaki Faillerin Özgürlüğü

Reid ahlaki failin özgürlüğü derken, bir failin kendi iradesinin belirlenmesi üzerindeki gücünü kasteder. Bu özgürlük, failin akıl ve iradeye sahip olmasını gerektirir. Çünkü ahlaki bir failin özgürlüğü sadece failin ne istediğine dair düşünceyi değil aynı zamanda bir dereceye kadar pratik muhakeme ya da mantığı da gerektirir. Doğanın hiçbir amaca hizmet etmeyen güçler veremeyeceğini bu nedenle, herhangi bir varlığın, aynı zamanda davranışının yönü ve ne yapması ya da yapmaması gerektiğine ilişkin yargılarda bulunma yeteneğine sahip olmaksızın, kendi iradesinin kararları üzerinde bir güce sahip olduğunu düşünmek için hiçbir neden görmediğini yazar. Ahlaki özgürlük, faile iyi ya da kötü davranma yetkisi verir. Reid'in kişinin genel çıkarı veya mutluluğu ile ilgili olarak da tanımladığı, bir bütün olarak bizim iyiliğimize yönelik ilk güdü, rasyonel bir güdüdür çünkü yalnızca mantıklı varlıklar, genel iyilerinin ne olduğunu düşünebilir ve bu şekilde hareket edebilir. O, genel mutluluğumuzla motive olmanın, eylemleri karşılaştırma ve gelecekteki eylem biçimlerinin olası sonuçlarını belirleme becerisi gerektirdiğini gözlemler. Bu nedenle, genel mutluluğumuzu hedeflemek için eylemlerimizi yönlendirmek, açıkça rasyonel kapasitelere sahip olmayı gerektirir. İkinci rasyonel güdü, göreve saygı, kişinin ahlaki olarak ne yapması gerektiğine dair yargılar veya değerlendirmeler oluşturmak için rasyonel kapasiteyi de içerir. Etmenler, mevcut eylemleri ve araçları dikkate almak, bu eylemin ahlaki açıdan iyi ve diğerinin yanlış olduğunu görmek ve dolayısıyla eylemlerin ve kişilerin ahlaki kalitesine ilişkin özel tahminler oluşturmak için rasyonel kapasiteye sahip olmalıdır. Failler, "hiçbir ölçüde gönüllü olmayan şey, ne ahlaki takdiri ne de suçlamayı hak edebilir" (Reid, 2010: 271) ya da "her durumda, biz bir başkasına karşı, eğer biz onun koşullarında, o da bizim koşullarımızda olsaydı, onun bize karşı hareket etmesinin doğru olduğuna karar verdiğimiz şekilde davranmalıyız" (Reid, 2010, s. 274) gibi genel ilkeler veya aksiyomlar oluşturma kapasitesine sahip olmalıdır.

Ona göre bu inançları oluşturmak, minimum düzeyde rasyonel kapasite gerektirir, ama aynı zamanda ve daha da önemlisi, onun 'vicdan' olarak adlandırdığı ahlaki bir yeti ya da duyu gerektirir. Reid'in ve Kant'ın düşünceleri arasında bu açılardan benzerlikler olduğu açıktır⁴. Hem Reid hem de Kant'a göre bizler, öncelikle pratik akıl yürütmeye meşgul olabildiğimiz için rasyonel varlıklar değiliz. Daha ziyade, pratikte rasyonel faileriz çünkü çeşitli eylem dürtülerini "belirli bir genel ilkeye" ya da yasaya başvurarak değerlendirebiliriz. Reid'in görüşüne göre bu yasa, eylemin rasyonel ilkelerinden oluşur. Kant, ahlaki bir tekçidir ve temel olan ve tüm özel görevlerimizin türetilebileceği tek bir temel ahlak ilkesinin (kategorik imperatif) olduğunu savunur. Reid ise tam tersine, böyle bir temel ilkenin olmadığını, yalnızca

4 Ancak elimizde Reid'in, Kant'ın çalışmalarından haberdar olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.

apaçık ve birbirine indirgenemeyen çeşitli ahlaki ilkelerin bulunduğunu savunarak etik monizmi reddeder (Cuneo, 2011, s. 1). Reid'in 'ödev ilkesi' tabiri muhtemelen en iyi şekilde, pratik müzakereyi yönlendirebilecek bu ilkelerden birine veya diğerine gönderme yapmanın kısa yolu olarak anlaşılır.

Reid, tam bir sıralama yapma iddiasında olmaksızın ahlakın ilk ilkelerini sunar. Onun sunduğu ilkeler kümesi karmaşıktır. Bazıları ahlaki ilkelerin belirli özelliklerini belirleyen meta-etik ilkelerdir; örneğin yalnızca özgür eylemlere uygulanabilmeleri gibi; diğerleri ise kişinin müzakere ederken başvurabileceği normatif ilkelerdir (Cuneo & Harp 2016, s. 523-524). Reid'in sunduğu normatif ilkeler arasında şunlar yer almaktadır: "Her insan kendisini insanlığın ortak toplumunun ve ait olduğu aile, arkadaşlar, mahalle ve ülke gibi alt toplumların bir üyesi olarak görmeli ve toplumlara elinden geldiğince iyilik yapmalı ve en az zararı vermelidir" (Reid, 2010, s. 274). Reid, bunun gibi ilkelerin bir ahlak sistemi oluşturduğunu, ancak yalnızca zayıf anlamda olduğunu söyler. Ona göre bir ahlak sistemi, "sonraki parçaların kanıtlarını öncekilerden aldığı ve bir akıl yürütme zincirinin baştan sürdürüldüğü bir geometri sistemine benzemez; öyle ki eğer düzenleme değişirse zincir bozulur ve deliller kaybolur. Daha çok, sonraki bölümlerin kanıtları bakımından öncekilere dayanmadığı ve düzenlemenin kanıt vermek için değil, kavrayışı ve hafızayı kolaylaştırmak için yapıldığı bir botanik veya mineraloji sistemine benzer" (Reid, 2010, s. 281).

Dolayısıyla o, ahlak ilkelerinin her birinin, en azından sağlam bir anlayışa, tatmin edici bir ahlak eğitimiye sahip olan ve kişisel çıkar ya da tutkunun pençesinde olmayanlar için apaçık olduğunu savunur. Bu ilkeler kısmen apaçıktır, doğrudan argümana ya da kanıtı tabi değildir. Çünkü böyle bir argüman "ya kanıtlanacak şeyi olduğu gibi kabul edecektir" ya da "daha açık olmayan bir şey olacaktır" (Reid, 2010, s. 361). Etik sezgicilik tarihine aşina olanlar, Reid'i eleştirenlerin bu görüşleri yetersiz bulduğunu bilirler çünkü sezgicilerin, belirli bir durumda belirli bir ahlaki ilkenin neden öncelikli olduğu ve bunun böyle olduğunu nasıl bilebileceğimiz konusunda söyleyecek ikna edici hiçbir şeyleri yoktur. Geriye dönüp bakıldığında, onun bu soruna çok az ilgi göstermesi dikkate değerdir çünkü samimi bir zihin için hangi ahlaki ilkelerin öncelikli olduğu ve kişinin ne yapması gerektiğinin genellikle zaten açık olduğu konusunda ısrar eder.

Sonuç

Hobbes ve Hume'dan günümüze kadar uzanan çizgide filozofların çoğu, özgür irade metafiziğiyle ilgilenmeyerek eylemi önceki motivasyonun gönüllü bir ifadesi olarak değerlendirdi. Reid'in özgünlüğü Aydınlanmanın zirvesinde bu geleneği eleştirerek, insanın eylemleri üzerinde kontrol sahibi

olduğu dolayısıyla ahlaki özgürlüğe sahip olduğu özgür bir irade metafiziği önermesidir. Reid, özgür irade ve ahlaki özgürlük metafiziğini, doğa felsefesi yönteminden, özellikle de kendi döneminde çok popüler olan Newton'un Felsefe Kuralları'ndan yararlanan bir ahlak felsefesi bağlamında geliştirir. On sekizinci yüzyıl filozofları iradenin özgürlüğünü yeni doğa bilimleri ile açıklamakta zorluk çekerken, o bu kavramları uzlaştırmaya çalışır. Onun özgür irade metafiziği, hem tarihsel etkisi hem de çağdaş fail-neden teorisindeki etkisi açısından oldukça önemlidir. Ahlak görüşü, fail merkezli etik sezgiciliğin bir versiyonudur. Ahlaki güdülere ilişkin açıklamasını, faile ilişkin genel olarak fail nedensel açıklamasının ışığında geliştiren Reid'a göre ahlaki ilk ilkeler, sağlam bir anlayışa sahip, iyi bir ahlaki eğitime sahip ve çarpıtıcı etkilerin pençesinde olmayan bir kişi tarafından bilinebilen, apaçık gerekli gerçeklerdir. Dahası tanrısal yasayı ahlaki yükümlülüğün kutup yıldızı olarak gören Reid, tüm insanların tanrısal yasaya erişimi olduğunu ikna edici bir şekilde gösteren bir felsefe geliştirir. Onun sisteminin merkezinde, ahlak duygusu kavramı, yani insana Tanrı tarafından verilen ve fiziksel duyular gibi işleyen, insanın 'ahlakın ilk ilkelerini' bilme yeteneğine sahip olduğu doğal bir yeti vardır. Ahlakın ilk ilkeleri, insanın Tanrı'ya, başkalarına ve kendisine karşı Tanrı tarafından verilen görevlerini içerir. Bu tür ilkeler nesnel ve tüm insanlar için erişilebilirdir ve bunları bilmek için kutsal kitaplara gerek yoktur. İnsan, doğal olarak, ilk prensiplerden aldığı görevleri yerine getirmeye meyillidir ve hemcinslerine karşı olan görevlerini yerine getirdiğinde mutluluğa ulaşır. Tüm insanları nesnel 'ilk ahlak ilkeleri'ne erişim sağlayan, Tanrı tarafından verilen bir doğal yetiye sahip olarak görmesi halk egemenliğini savunanların yolunu aydınlatır. Halk egemenliğini savunanlar insanı devletten üstün görür ve insanın devletten üstün olarak görülmesi insanın, Tanrı'nın verdiği görevleri yerine getirme girişimini engelleyebilecek her türlü pozitif yasadaki özgür olmasını gerektirir. Çağdaş özgür irade tartışmalarının kaynaklarından biri olan Reid'in görüşleri felsefe ve bilimlerdeki ilerlemelerdeki gelişmelerle gözden geçirilmiş ve yeniden yapılandırılmıştır. Görüşlerinde rasyonalistler, duygucular ve Kant'la çeşitli noktalarda örtüştüğü görülürken, düşüncesi günümüzün baskın görüşleri arasında yer almaz. Çok az sayıda çağdaş düşünür onun iddialarını paylaşır. Yine de etik natüralizmin genel olarak gerçekçi bir versiyonu için onun görüşleri merak uyandırıcıdır.

Kaynakça | References

- Açıköz, M. (1997). *Sağduyu eylem felsefesi*. Birey Yayıncılık.
- Brookes, D. R. (2022). Giriş: Thomas Reid, Araştırma ve Hume. İçinde *İnsan zihni üzerine* (ss. 1-15). Fol Kitap.
- Cuneo, T., & Harp, R. (2016). Reid on the autonomy of ethics: From active power to moral nonnaturalism. *Journal of the American Philosophical Association*, 2(4), 523-541. <https://doi.org/10.1017/apa.2017.3>
- Cuneo, T. (2011). Reid's ethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/reid-ethics> (Erişim Tarihi: 21 Mart 2024).
- Eroğlu, Z. (2022). The concept of active power in the philosophy of Thomas Reid. *Entelekyia Logico-Metaphysical Review*, 6(1), 21-35.
- Haakonssen, K., & Harris, J. A. (2010). Editors' introduction. İçinde *Essays on the active powers of man* (ss. vii-xix). Edinburgh University Press.
- Haakonssen, K. (2007). *Thomas Reid on practical ethics*. Edinburgh University Press.
- Horton, M. C. (1987). *A study of Reid's essays on the active powers of man*. McMaster University.
- Reid, T. (2010). *Essays on the active powers of man*. Knud Haakonssen & James A. Harris (Ed.), Edinburgh University Press.
- Reid, T. (1785). *Essays on the intellectual powers of man*. Jonathan Bennett (Ed.), Cambridge University Press.
- Reid, T. (2022). *İnsan zihni üzerine sağduyu ilkeleri temelinde bir araştırma* (E. Boyacı, Çev.). Fol Kitap.
- Reid, T. (2020). *İnsanın entelektüel güçleri üzerine denemeler*. İçinde Ç. Şenkaya (Çev.), *İskoç Aydınlanması* (G. Murteza, Ed., ss. 23-45). Pinhan Yayıncılık.
- Ross, W. D. (2002). *The right and the good*. P. Stratton-Lake (Ed.), Clarendon Press.

Ruh, Bilinç ve Zombiler: Metafizik Çıkmazlar ve Alternatif Yollar

Kayhan Özaykal

<https://orcid.org/0000-0003-0243-5625> | kayhan.ozaykal@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/03a5qrr21>

Öz

Bu makale, zombiler örneği üzerinden metafizik ve fiziksel hakikat arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Felsefede zombi, fiziksel tüm açılardan insana benzeyen ancak bilinci olmayan bir organizmadır. Böyle bir varlığın mümkün olup olmadığı konusunda süregelen tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar büyük ölçüde zombilerin tasavvur edilip edilemeyeceği meselesine bağlıdır ve bağlamda hayal veya tasavvur edilebilirliğin zorunlu olarak imkan anlamına geldiği fikri de çalışmada incelenmektedir. Tartışmalar, ruhun varlığı ve mahiyeti hakkındaki çalışmalar için de mühimdir. Genellikle zombilerin mümkün varlıklar olduğu görüşünü savunanlar düalist, mümkün olduklarını reddedenler ise materyalisttir. Bu çalışmada, tartışmada her iki tarafça kullanılan ana teorinin Kripke'nin mümkün dünyalar semantiği olması sebebiyle Kripke metafiziğine odaklanılmaktadır. Ancak burada Kripkeci metafiziğinin bu görüşlerin hiçbirinin doğruluğunu belirleyemeyeceği, çünkü gerekli türde bir zorunluluğu temellendiremeyeceği öne sürülmektedir. Böylece, literatürde temelden hatalı bir değerlendirme yapılmış gibi görünmektedir. Bunun yerine, geleneksel nedensel ve ontolojik türde bir metafiziğin daha etkili olacağı önerilmektedir ve özellikle bazı farklı nedensellik teorilerinin faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Bu tür teorilerin konunun sonlandırıcı karara bağlanmasında etkili olabileceğini göstermek için gerçekçilik karşıtlığı, indeterminizm ve özellikle teistik iradecilik örneklerinden yararlanılmaktadır. Her teoride, zombi imkanını kesin olarak belirleyen cevaplar elde edilmektedir. Bu şekilde, bir materyalistin zombilerin mümkün varlıklar olduğunu kabul edebileceği görüşü ispatlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Düalizm, Materyalizm, Determinizm, Kripke, Zombi, Bilinç

Atıf Bilgisi Özaykal, Kayhan (2024). Ruh, bilinç ve zombiler: Metafizik çıkmazlar ve alternatif. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 172-205. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582240	
Geliş Tarihi	09.10.2024
Kabul Tarihi	15.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Soul, Consciousness and Zombies: Metaphysical Impasses and Alternative Paths

Kayhan Özaykal

<https://orcid.org/0000-0003-0243-5625> | kayhan.ozaykal@istanbul.edu.tr

Istanbul University, Faculty of Theology, Philosophy and Religious Studies, Department of Philosophy of Religion, Istanbul, Türkiye

<https://ror.org/03a5qrr21>

Abstract

This article aims to discuss the relationship between metaphysical and physical reality through the example of zombies. Zombies in philosophy are beings that are considered to be exactly like us physically, but still lack consciousness. There is ongoing controversy on the possibility of the existence of such entities. This debate is largely dependent on whether a zombie is conceivable or not, and the idea that conceivability necessarily implies possibility is subject to intense scrutiny. The debate is also important for the debate on the existence and nature of the soul. Generally, those that defend the view that zombies are possible entities are dualists, while those that reject their possibility are materialists. In this study, we focus on the use of Kripke's metaphysics, as his possible world semantics has been a main theory used in the debate by both sides. However, it is argued that Kripkean metaphysics is able to determine the truth of neither view, as it cannot ground the needed type of necessity. Thus, it appears that a major misstep has been made in the literature. Instead, it is proposed that a metaphysics of the traditional causal and ontological type will more effective, and it is suggested that certain different theories of causality will be crucial. We use specifically the examples of antirealism, indeterminism and especially theistic voluntarism, to show that such theories can decide the matter. In these cases, we gain answers that determine with certainty the possibility of zombies. In this way, we defend the view that a materialist can accept that zombies are possible existents.

Keywords: Dualism, Materialism, Determinism, Kripke, Zombie, Consciousness

Citation	Özaykal, Kayhan (2024). Ruh, bilinç ve zombiler: Metafizik çıkmazlar ve alternatif. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 172-205. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582240
Date of Submission	09.10.2024
Date of Acceptance	15.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Zombi fikri, bilinç ve tabiat arasındaki bağlantıyı anlamak için oldukça kullanışlıdır, çünkü zombinin gerçekten mümkün bir varlık olduğu gösterilirse, bilinç ve fiziki dünya arasında kesin bir ayırım olacaktır. Zira zombinin mümkün olması, fiziksel dünyanın psikolojik gerçekliği tamamen ya da kısmen oluşturmadığı anlamına gelecektir. Felsefe literatüründe, bir zombi, tüm fiziksel açıdan bizim gibidir ve tek farkı bilinçli bir tecrübeden yoksun olmasıdır.¹ Tartışma, bir bakıma, zombi kavramı vasıtasıyla fizik ve metafizik alemler ile tabiat ve bilinç arasındaki kadim meseleyi farklı bir çerçevede ele almaktadır. Buradaki soru, aşkınlıktan ziyade dünyaya içkin, dolayısıyla bilimsel bilgiyle daha yakından irtibatlı bir şekilde tetkik edilmektedir. Tartışma bilhassa sinirbilim, bilişsel bilim ve zihin felsefesinden beslenmekte olup, kapsamlı bir bilinç anlayışı sağlamaktadır.

Zihin metafizik bir varlık mıdır yoksa fiziki dünyanın bir parçası mıdır? Örneğin Leibniz, insan beynine bağlı olduğu düşünülen bilincin hiçbir zaman fiziksel organın maddi unsurlarına göre açıklanamayacağını savunur. O algının ve buna bağlı olan her şeyin mekanik prensiplerle açıklanamayacağını kabul etmemiz gerektiğini belirtir. Leibniz, düşünebilen, hissedebilen, algılayabilen, boyutları korunarak büyütülen ve sanki bir yel değirmeni gibi içine girilebilen bir makine hayal etmemizi ister. Bu makinenin içinde dolaştığımızda, yalnızca birbirini iten parçalarla karşılaşırız ve algının kendisini açıklayabilecek hiçbir şeye rastlamayız. Bu sebeple algının, bir bileşim veya makinede değil, basit bir cevherde (*simple substance*) aranması gerektiğini belirtir.² Leibniz, Kartezyen düalizm bağlamında akıl yürütüyordu.³ Bu düalizimde zihin ve beden birbirine bağlı olmalarına rağmen iki ayrı cevheri temsil eder ki bu görüşe göre zihin kendi başına var olabilir. Bununla birlikte, yüzyıllar boyunca vurgulanan bu görüşle ilgili ciddi sorunlar vardır. Mesela Gilbert Ryle, teorinin batıl ve gereksiz karakterinden dolayı kişinin doğasını meşhur olduğu üzere “makinedeki hayalet” olarak adlan-

1 Zombi ifadesinin tarihi ve kullanımı hakkında dikkat çekici bir açıklama için bkz. Daniel C. Dennet, *Consciousness Explained* (New York: Back Bay Books, 1991), 72-73.

2 Gottfried W. Leibniz, *Philosophical Essays*, ed. Roger Ariew ve Daniel Garber (Indianapolis: Hackett, 1989), 215.

3 Descartes, ideaların maddi şeylere benzemediğini, fakat onları temsil ettiğini savunur ve zihin ile beden etkileşimde bulunduğu inandır, ancak bu etkileşimi yalnızca Tanrı'nın mümkün kıldığını söyler. Takipçileri ise düalizme farklı çözümler sunar: Malebranche, zihin ve beden etkileşmediğini, Tanrı'nın vesileci bir rol oynadığını savunur; Leibniz'de, etkileşmeyen monadlar Tanrı tarafından uyum içinde tutulur; Spinoza'da ise Tanrı'yı ifade eden karşıt ama paralel nitelikler vardır. Leibniz'in idealist olduğu sıkça iddia edilse de zihinler ve cisimlere yaklaşımı bunu sorgulatmaktadır. Bkz. Peter Loptson, “Was Leibniz an Idealist?,” *Philosophy* 74/289 (1999): 361-385; Brandon C. Look, “Simplicity of Substance in Leibniz, Wolff and Baumgarten,” *Studia Leibnitiana* 45/2 (2013): 191-208.

dırdı. Örneğin, benlik tabii nedenselliğe bağlı olmasaydı, o zaman “insanlar sadece birbirlerine mutlak gizemler olmakla kalmayacak, aynı zamanda birbirlerinden hiç etkilenmez olacaktı.”⁴ Bunun sebebi, insanların tabii faktörlerden etkilenmediği ve eylemlerini ciddi anlamda fiziki şartlardan bağımsız, yalnızca akli sebeplerle belirlemesidir. Bu argüman bir abese irca (*reductio ad absurdum*) örneğidir ve sonuç, tabii nedenselliğin insan davranışını tamamen açıkladığına inanmanın daha makul görünmesiydi.

Bu materyalist görüş, analitik felsefede hala baskın görünmektedir; ancak bu görüşe yönelik çeşitli eleştiriler ve alternatif teoriler de geliştirilmiştir. Örneğin Richard Swinburne, bir kişinin beyninin (hemisferler ve beyin sapı) ikiye bölündüğünü ve her yarının beyni çıkarılmış bir vücudun boş kafatasına nakledilmesini hayal etmemizi ister. Naklin başarıyla gerçekleşmesi ve iki bilinçli bireyin var olması için her yarım beyne başka bir beyinden (örneğin, tek yumurta ikizinin beyninden) ek parçalar (örneğin, gereken beyin sapı) eklenecektir. Sonra Swinburne bu insanlardan hangisinin söz konusu kişi ve hangisinin onun ikizi olduğunu sorar. Buna verdiği cevap ise bu soruya kesin bir yanıt veremeyeceğimiz şeklindedir, çünkü cevap beynin maddi malzemesine değil, kişinin kim olduğunu belirleyene yani ruhlara bağlıdır.⁵ Bu şekilde Swinburne, ruh fikrini destekleyebilecek düalist bir görüşün üstünlüğünü göstermeye çalışır; ruhun hangi bedende bulunduğu, kişiliğin nerede olduğunu belirler.

Bu tür düşünce deneyleri, bilinci yalnızca biyolojik mekanizmalar yoluyla anlamının yeterli olup olmadığını veya onu anlamak için gerekli ek felsefi mefhumlar olup olmadığını sorgulamaktır. Çeşitli teoriler biyolojik süreçlerin öznel tecrübeler ve bilişe nasıl yol açtığını tartışmaktadır. Kavramlar ve fikirler gibi düşüncenin ve buna bağlı olan her şeyin fiziki fenomenlerin sonucu olup olmadığını kanıtlamak için, zombi mefhumu mühim görünmektedir. Eğer maddi veya fiziksel varlık, zihnin ve düşüncenin algısını nihayetinde veya tamamen belirlemezse, zombilerin var olması mümkündür.

Zombiler ve metafizik konular arasındaki temel bağlantı bilinçtir. Özellikle, zombiler fikri, soruları gündeme getirmek ve bilinç ve zihnin diğer yönleri hakkında teoriler geliştirmek için örnek olarak kullanılır. Genel olarak, zombi olasılığını savunanlar metafizik düalistlerdir, yani tecrübe ve doğal bilimlere açık fiziksel dünyaya ek olarak metafizik bir alanın olduğunu savunanlardır.⁶ Buna karşılık, zombi olasılığını reddedenler genellikle ma-

4 Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (New York: Barnes and Noble, 1949), 114. Çeviri müellife aittir.

5 Richard Swinburne, *The Existence of God* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 197-200.

6 Bu konuda önde gelen filozoflardan bazıları şunlardır: Daniel C. Dennett, *Consciousness Explained*

teryalistlerdir.⁷ Böylece, zombilerle ilgili tartışmalar, düalistler ve materyalistler arasındaki eski bir metafizik tartışmayı canlandırmaktadır.

İlk olarak, bu çalışmada Kripke metafiziğine odaklanılacaktır. Zira bu teori zombi tartışmalarının ana kaynağını teşkil eden bir teoridir ve hem düalistler hem de materyalistler tarafından kullanılmaktadır. Ancak, bu metafizik anlayışın, her iki görüş için de ne kadar yetersiz bir temel sunduğu görülecektir. Hususen, Kripke'nin metafiziği etrafındaki zombi tartışmalarının hayal edilebilirlik kavramlarına dayalı olarak başarılı olamayacağı ortaya konulacaktır. Eğer tespitler doğruysa, bu, tartışmanın temelde yanlış anlaşıldığını gösterecektir. Literatürde çıkmazın çözümsüzlüğüne işaret edilmişse de bunun sebebine dair tatmin edici bir izah bulunması zordur. Dolayısıyla makalenin sonraki kısmı, üzerinde daha fazla durulması gereken bir konu olarak tartışmada fiziki nedenselliğin önemini ele alacaktır.

Şu ana kadar zombi tartışması, büyük ölçüde nedensel belirlenimciliği (*causal determinism*) -yani her olayın önceki olaylar, şartlar ve tabiat kanunları tarafından zorunlu kılındığı inancını- ve nedensel özcülüğü -yani nedensel özelliklerin fiziki özellikler tarafından özsel olarak taşındığı görüşünü- temel alan materyalist ve düalist tutumlara dayanmıştır. Ancak, fiziki sebeplerin, sonuçları tam olarak belirlemeyebileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak alternatif bir yaklaşım geliştirmek mümkündür. Bu şekilde, zombi meselesine en iyi çözümün, Kripke metafiziğinde olduğu gibi kimlik ve özdeşlik sorularından ziyade, nedensellik ve determinizm gibi geleneksel sorulara geri dönülmesiyle sağlanabileceği imkânının değerlendirilmesi gerekir. Bunu yapmak için, Kripke'nin metafizik analizleriyle bağlantılı gerçekçilik karşıtlığı (*antirealism*) ile indeterminizmi, ardından ise teistik iradecilik (*theistic voluntarism*) konusu incelenecektir.

1. Kripkeci Metafiziğe Dayanan Düalizm ve Materyalizm Argümanları

Bu bölümde zombiler hakkındaki tartışmalarda en çok kullanılan kavramları inceleyeceğiz. İlk olarak materyalizm lehinde ve aleyhindeki argümanların, hayal edebilirlik (*imaginability*), tasavvur edebilirlik (*conceivability*) ve

---

(New York: Back Bay Books, 1991); David J. Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1996). Türk dilinde, zombiler konusunda sadece bir makale var gibi görünmektedir, Ferhat Onur, "Bilinç Neden Var: Teleo-İşlevsel Bir Analiz", *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2 (2019): 213-230. Bu makale bilinç konusunu yapay zeka ve özellikle evrimle bağlantı kurar.

7 Materyalizm ve fizikselcilik arasında bir ayrım yapılmaktadır. Zira fizikselcilik materyalizmin bir çeşididir. Ancak bu ayrım tartışmamız için gerekli olmadığından, makalemiz boyunca materyalizm ve "materyal" kelimesinden türetilen terimlerle yetineceğiz.

The Soul, Consciousness and Zombies: Metaphysical Impasses and Alternative Paths
imkan (*possibility*) kavramlarıyla sınırlı kaldığı için çıkmaza girdiğini göstermeye çalışacağız.⁸

Zombileri materyalizme meydan okumak ve yeni bir tür düalizmi savunmak için kullananların arasında David Chalmers önde gelen isimlerden biridir. Bu iddia şu şekilde özetlenebilir:

Dünyamızda bilinçli tecrübeler mevcuttur.

Fiziksel olarak dünyamıza benzeyen, ancak dünyamızda bulunan bilinç yollarından yoksun bir evrenin olması mantıken mümkündür.

Bu doğruysa, bilinçle ilgili gerçeklerin fiziksel gerçeklerden farklı, yalnızca dünyamıza özel ek gerçekler olduğu sonucu çıkar.

Dolayısıyla materyalizm yanlıştır; düalizm doğrudur.⁹

Kripke'ye dayalı olarak düalizmin hem lehine hem de aleyhine argümanların bulunması dikkat çekici ve felsefi açıdan incelenmesi gereken bir husustur. Bu argümanları kendi şartları veya varsayımlarına göre değerlendirmeyeceğiz; dolayısıyla eleştiriden ziyade varsayımlarını sorgulayarak bir tahlil sunuyoruz. Aşağıdaki açıklamalar mevcut tartışmanın bir özeti mahiyetindedir ve bu kısmın sonunda tartışmada kullanılan yöntemle dair bir eleştiri de inceleyeceğiz. Esas argümanımız ise son bölümde yer almaktadır.

1.1. Materyalistler

Saul Kripke'nin "zorunlu aposteriori" (*necessary a posteriori*) kavramı, bir yandan zorunlu ve şartlı gerçekler diğer yandan apriori ve aposteriori bilgi arasındaki geleneksel ayrımlara meydan okur.¹⁰ Kripke, modal ifadeleri açıklığa kavuşturmak için mümkün dünya semantiklerini kullanarak, zorunlu gerçeği (*necessary truth*) tüm mümkün dünyalarda geçerlilik açısından açıklar; bu ifadenin doğruluğunun geçerli olmadığı hiçbir dünya mümkün değildir. Örneğin, "2 + 2 = 4" zorunlu bir doğru veya gerçek olarak kabul edilir, çünkü mümkün tüm dünyalarda geçerlidir. Aksine, aposteriori bilgi

8 Genellikle hayal edilebilirlik ve tasavvur edilebilirlik kavramları eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak literatürde yazarın teorisine göre aralarında manidar farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

9 Chalmers, *The Conscious Mind*, 3. Bölüm; David J. Chalmers, *The Character of Consciousness* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 2010), 142. Ayrıca bkz. Frank Jackson, "The Case for A Priori Physicalism," *Philosophy-Science-Scientific Philosophy: Main Lectures and Colloquia of GAP. 5, Fifth International Congress of the Society for Analytical Philosophy*, Bielefeld, 22-26 September 2003, ed. C. Nimitz – A. Beckermann (Paderborn: Mentis, 2005): 251-265.

10 Saul Kripke, *Naming and Necessity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980).

ampirik gözlem yoluyla elde edilir. Örneğin, hava durumu veya kahvenin tadı hakkında bilgi, duyuusal tecrübeye dayandığı için aposteriori bilgisidir. Kripke, “zorunlu aposteriori” doğruların var olduğunu savunmaktadır. Bu fikir devrim niteliğindedir, çünkü birkaç istisna dışında tüm filozoflar yüzyıllar boyunca sadece apriori argümanların zorunlu olduğunu, aposteriori'nin şartlı (veya olumsal) olduğunu kabul etmişlerdir. Sık sık atıfta bulunulan zorunlu bir aposteriori gerçek örneği “su H₂O'dur” ifadesidir. Bu ifadenin doğru olduğu düşünülür, çünkü suyun bulunduğu tüm mümkün dünyalar için geçerlidir. Bununla birlikte, bu gerçeğin keşfi, ampirik araştırmayı ve bilimsel keşfi gerektiriyordu, yani aynı zamanda bir aposteriori bilgiydi.¹¹

Bizim için mühim bir nokta, birçok materyalistin, zombilerin imkânsızlığını aposteriori olabilecek “metafizik” bir zorunluluğa bağlamasıdır. Yani, her ne kadar zombileri tasavvur edebilesek de (ki bu ilk bakışta onların mümkün olduğunu ima eder), aposteriori gerçeklerin, bilinçle ilişkili olanlar gibi fenomenal nitelikleri fiziksel durumlarla tanımlaması zorunludur. Stoljar'ın gözlemlediği gibi burada iki temel tezi (*thesis*) birleştirmek lazım: Her zihinsel ifade için, bu ifadeyi zorunlu bir gerçek olarak tanımlayan bir zihinsel olmayan karşılık vardır; ancak hiçbir zihinsel ifade için böyle bir karşılık apriori bir gerçeklik taşımaz. Bu iki önermeyi birleştirmek, Kripke'nin zorunlu aposteriori doğruluklarının yalnızca bir genişlemesi gibi görünmektedir. Stoljar böylece aposteriori materyalisti hem geleneksel materyalistten hem de düalistten ayırır.¹² Bu bağlamda materyalistler, bilincin fiziksel yapılarla açıklanabileceğini belirtir. Dolayısıyla zombi gibi fiziken bize benzeyen bir varlık, bizimle aynı özelliklere de sahip olmalıdır.¹³ Aslında bu varlık bir zombi değil, zorunlu olarak bilinçli bir varlık olacaktır.

Sonuç olarak materyalistler, Kripke'nin teorisine göre yalnızca iki seçeneğin bulunduğu dair sağlam bir kanıt temeli elde ediyor gibi görünüyor: Bir nesne ya esasen nesnel yapısı ile tanımlanır ya da yanlışlıkla başka bir şey olarak düşünülür. Çünkü metafiziksel olarak imkansız olan hiçbir şeyi tasavvur edemeyiz ve öyle sandığımızda aslında o mümkün olan bir şeydir.

11 Kripke, *Naming and Necessity*, 128-129.

12 Daniel Stoljar, “Physicalism and the Necessary a Posteriori,” *The Journal of Philosophy* 97, 1 (2000): 33-34. Ancak Stoljar, Kripke'nin bu yaklaşımına katılmadığını belirtir.

13 Örneğin, Christopher S. Hill, “Imaginability, Conceivability, Possibility and the Mind-Body Problem”, *Philosophical Studies* 87 (1997): 61-85; Christopher S. Hill – Brian P. McLaughlin “Review of There are Fewer Things in Reality Than are Dreamt of in Chalmers's Philosophy,” *Philosophy and Phenomenological Research* 59/2 (1999): 445-454; William R. Webster, “Human Zombies are Metaphysically Impossible,” *Synthese* 151 (2006): 297-310, özellikle, 304-305. Webster'in argümanı, bir aposteriori iddiasının apriori açıklaması verilebileceği ve dolayısıyla zorunlu olduğu gösterilebileceği fikrine bağlıdır.

Buna Kripkeci Hata Teorisi (*Kripkean Error Theory*) denir.¹⁴ Örneğin, başka bir mümkün dünyada, suyun tutunma, şeffaflık, çözünebilirlik gibi tüm dış özelliklerini taşıyan bir madde vardır. Bununla birlikte, söz konusu madde, H₂O'nun kimyasal yapısına sahip değildir. Bu maddeyi su olarak adlandırmak isteyebiliriz, ancak suyun olduğu fakat H₂O'nun olmadığı bir dünya hayal etmek imkansızdır. Aslında ne H₂O ne de su vardır, sadece suya benzeyen bir şey vardır.¹⁵

Elbette, iki varlık veya nitelik gerçekten ayrılabilirse, aynı olamazlar. Dolayısıyla eğer düalist, X ve Y özelliklerinin ayrılabilirliğinin hata teorisi tarafından açıklanamayacağını gösterebilirse, bunun ayrılabilirliği tanımlamanın tek yolu olduğu varsayımı ile gerçekten ayrılabilir oldukları sonucuna varılabilir. Bu akıl yürütme tarzı, örneğin ağrıyı tecrübe etmek ile ağrının karşılığı olan beyin (C lifi uyarılması gibi psikolojik) hallerinin birbirinden farklı olduğunu göstermek için kullanılır.

Bu ayrılabilirliğin yanıltıcı olduğunu göstermek için çeşitli argümanlar sunulmuştur. David Papineau, "antipatik yanılgı" olarak adlandırdığı bir teori sunmaktadır: Bilinçli tecrübe anlayışımız hem ona benzer bilinçli tecrübelerimizden hem de doğrudan kişisel tecrübelerine dayanmadan onu kavramsallaştırma yeteneğimizden etkilenir -bu, örneğin, belirli beyin halleriyle (*brain states*) irtibatlandırılarak yapılabilir- ancak, genellikle biz hataen bir tecrübeyi, bahsettiğimiz tecrübeye benzer veya aynı olarak kavramsallaştırırız. Bunun bir sonucu olarak Papineau, bu kavramsallaştırmanın, bir tecrübeyi hayal etmenin tek yolunun onun gibi bir tecrübe olduğunu düşündürdüğünü söyler. Örneğin, işitsel tecrübelerin nöral korelasyonlarından farklı olduğuna inanırız. Halbuki işitsel fenomenoloji olmadan nöral korelasyonlara sahip olabiliriz.¹⁶ Bu şekilde, söz konusu tecrübenin nedensel bağlantıları hakkında yanlış bir inanç benimsemiş oluruz.

Ayrıca Thomas Nagel başka bir teori de öne sürmüştür. Ona göre teorik bir hata (*misfire*), iki ayrı eylemi karıştırdığımızda meydana gelir. Bir his veya duyumu (*sensation*) doğrudan tecrübe ediliyormuş gibi hayal ederken, bu duyuma karşılık gelen beyin durumunu sadece gözlemliyormuş gibi tasavvur ederiz. Bu iki durumu farklıymış gibi ele almak kafa karışıklığına yol açar, çünkü beyin söz konusu durumunun duyum olmadan da var olabi-

14 Peter Kung, "Imagining as a Guide to Possibility," *Philosophy and Phenomenological Research* 8 (2010): 620-633; Peter Kung, "You Really do Imagine It: Against Error Theories of Imagination," *Noûs* 50 (2016): 90-120; Michael Pelczar, "Modal Arguments Against Materialism," *Noûs* (2019): 1-19. Bu teorinin başka bir ayrıntılı açıklaması için, ayrıca bkz. Hill, "Mind-Body Problem".

15 Kripke, *Naming and Necessity*, 128-129.

16 David Papineau, *Thinking about Consciousness* (Oxford: Clarendon Press, 2002), 161-174.

leceğini ya da duyumun beyin durumu olmadan var olabileceğini ima eder. Fakat Nagel bunun bir yanılmadan ibaret olduğunu düşünür. Zira beyindeki durum fiziken tamamen ve zorunlu olarak ilgili nörolojiye bağlıdır. Bu durum, öznel tecrübeyle sinirsel durumların nesnel gözlemi arasındaki temel bir kopukluğu ortaya koyar.¹⁷

Materyalizmi savunmak için Hill, Nagel'in görüşünü daha da geliştirir. Fiziki ve zihni durumların ayrıymış gibi algılanmasının sadece Kripke'nin teorisi ile açıklanamayacağını savunur. Hill, bu tür yanlış algıların, birbirinden müstakil işleyen farklı güç çeşitlerinden kaynaklanabileceğini de öne sürer: hayal gücü ve kavrama gücü. Bu iki güç, diğerinin sınırlarını veya imkansızlıklarını kavrayamaz.¹⁸ Bu sebeple, Hill, bir ağrı olma ve bir C lifi uyarılması olma konusunda ayrılabilirliğin türlerini tip-materyalizmle (*type-materialism*) uyumlu bir şekilde açıklamanın mümkün olduğunu göstermeye çalışır. Hill'e göre bu, her türlü duyuşsal durumun bir tür fiziksel durumla aynı olduğu anlamına gelir.¹⁹ Onun görüşü, haklı olduğu takdirde, Kripke'nin metafiziği ışığında değerlendirildiğinde bile, bu materyalist görüşün tabiatı gereği tutarsız olmadığını gösterecektir. Her ne kadar argüman materyalizmin gerçekten doğru görüş olduğunu kanıtlamaya çalışmasa da, eğer tip-materyalizm doğruysa, bu argümanın sonucuna göre, zorunlu olarak doğrudur.

1.2. Düalistler

Düalist strateji, bir insan kopyasının bilinçten yoksun olduğu mümkün bir dünyanın varlığını kanıtlamayı hedefleyerek, zombilerin metafizik olasılığını ortaya koymayı amaçlar. Psikolojik bir duyguya sahip olmak, fiziksel gerçeklerden bağımsız bir gerçektir. Chalmers'a göre, strateji, Kripke'nin aposteriori zorunluluğunun mantiken mümkün dünyaları imkansız hale *getirmediği*, aksine bazı nesnelere veya özelliklerin yanlış şekilde tanımlandığını gösterdiği fikrine dayanır. Örneğin, H₂O yerine suyun XYZ olduğu düşünülebilir, ancak bu sadece XYZ'nin denizlerimiz ve göllerimizde bulunan sıvı olduğu bir dünyanın varsayımından kaynaklanmaktadır ki bu varsayım aslında bir yanılmayı temsil eder. Dolayısıyla, Kripkeci düşünceler bu dünyanın imkansızlığını göstermez; sadece tasvir etmenin doğru yolunu gösterirler.²⁰ Chalmers'ın bu son iddiası doğru görünmektedir, ancak göreceğimiz gibi aynı sebepten ötürü, Kripke metafiziğinin etkili bir katkısı olmadığı anlamını da taşır.

17 Thomas Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", *Philosophical Review* 83 (1974): 435–450.

18 Hill, "Mind-Body Problem," 72-73.

19 Hill, "Mind-Body Problem," 61.

20 Chalmers, *The Conscious Mind*, 3. Bölüm.

Her halükarda bu yaklaşım, mefhumların kullanımını konusunda, mümkün dünya semantiği ve nesnelere mahiyet hakkında gösterdiği modal sonuçlara bağlı bazı aposteriori kısıtlamaları olsa da, mümkün dünyaların kapsamının sabit (*fixed* veya *rigid*) olduğunu varsayar. Dolayısıyla bu terimlerin semantiği gerçek dünyada (yani bizim dünyamızda) geçerli olanlardan farklılaştığından geçersiz hale gelir ve zombilerin olduğu ilgili mümkün dünya açıkça ciddi bir şeyden, yani bilinçli tecrübeden yoksundur. Buna bilinç desek de demesek de fiziki olarak bizim dünyamızın aynısı olan ancak bu olumlu özelliklerden yoksun, düalizmin doğru olduğunu kanıtlayan tasavvur edilebilir bir dünya vardır. Yani, nasıl tasvir edilirse edilsin, böyle bir dünya olasılığının kendisi, düalizmin kesin bir destek kazanmasından ibarettir.

O halde düalist için tek ihtiyaç, varlıkların yalnızca ayrılabilir gibi görünse de aslında özdeş oldukları yolların olduğunu göstermeye çalışmaların argümanlarını çürütmektir (yukarıda gördüğümüz gibi). Dolayısıyla, Chalmers, fiziksel gerçeklerin söz konusu öneriye aykırı olduğu göz önüne alındığında, bazı önerilerin tasavvur edebileceğini ancak aslında mümkün olmadığını savunmaktadır. Aynı zamanda, bilinç bu ayrıma izin vermeyen bir durumdur. Chalmers, suya benzeyen tüm maddelerin gerçekten su (H^2O) olmamasına ve ısıya benzeyen tüm duyuların aslında ısı (moleküler hareket) olmamasına rağmen, aynı ayrımın bilinç gibi *qualia* (tekel *quale*, öznel ve hissedilen bilinç tecrübelerinin bireysel örnekleri) için geçerli olmadığını belirtmektedir. Yani, bilince benzeyen her duyum gerçekten de bilinçtir. Bu konuda yanılmayız.²¹ Chalmers'a göre, materyalist için kalan tek seçenek, fiziksel dünyanın başka bir mümkün dünyayla aynı olabileceği, ancak kütle ve yük gibi fiziksel özelliklerin farklı roller oynadığı farklı bir "içsel profile" sahip olduğu Russellci Monizmi benimsemektir. Fakat bu görüş düalizme o kadar yakındır ki Chalmers, materyalistin onu ancak reddetmesini bekler.²²

Chalmers'ın Kripke temelli argümanı, zombilerin imkanına dair önceki delillere göre daha güçlü görünür. Örneğin, Kirk'ın Dan örneğiyle sunduğu argümanında, Dan duyuşal tecrübelerini kademeli olarak kaybeder, ancak acı ve duyuşal hisselerini ifade eden davranışlar sergilemeye devam eder. Bu durum, Dan'ın gerçekten bilincini kaybedip kaybetmediği ya da bir zombiye dönüşüp dönüşmediği sorusunu gündeme getirir. Kirk, zombilerin mantıken mümkün olduğunu savunarak, gözlemlenebilir davranışları bilinçle

21 Chalmers, *The Conscious Mind*, 134-135. Jackson da benzer şekilde, ağrı niteliğinin fizikselliliğinin kanıtlanmış olsa bile, materyalistin hala acı çekme niteliği konusunu ele alması gerektiğini savunur. Frank Jackson, "A Note on Physicalism and Heat," *Australasian Journal of Philosophy* 58 (1980): 26-34.

22 Chalmers, *The Character of Consciousness*, 113-118; 145-155.

özdeşleyen materyalist görüşlere meydan okumuştur.²³ Ancak bu argüman iki sebepten düalizmi desteklemez. Birincisi, Don Locke'un gösterdiği gibi, Dan'ın acı çektiği halde nörolojik değişimler sebebiyle bunu reddettiği "acı-şizofrenisi" yaşamış olması da mümkündür.²⁴ İkincisi, materyalistler, Dan'ın zombiliğinin zaten sırf fiziki sebeplere dayandığını öne sürerek bu durumun bir düalist tezi gerektirmediğini savunabilirler.

Jackson ise Mary Odası örneğiyle bir düşünce deneyini kullanarak farklı bir delil sunmuştur. Bu deneyde, siyah-beyaz bir odada yaşayan ve renkler hakkında *tüm* bilimsel (fiziki) bilgiyi bilen Mary, renkleri algısal olarak tecrübe edemez; dış dünyaya geçerek renkleri gördüğünde yeni bir şey öğrenip öğrenmediği sorulur. "Bilgi argümanı" olarak bilinen argümana göre, Mary renkleri gördüğünde yeni bir bilgi edinir ve bu da bilinçli tecrübelerin fiziki açıklamaların ötesinde olduğunu gösterir.²⁵

Kirk ve Jackson'ın sonradan düalizmden vazgeçtiği göz önünde bulundurulabilir.²⁶ Bu durum, belki delillerinin zayıflıklarıyla açıklanabilir. Mary'nin argümanındaki problem, bir renk tecrübesinin, neden ruh gibi metafizik bir gerçekliği gerektirdiğini kanıtlayamamasıdır. Epistemolojik ayrımlar, bilinç ve ruh arasında kesin bir mantıki veya kavramsal bağlantının olmadığını göstermiştir; yeni bir bilme biçimi, yeni bir bilgi anlamına gelmez. Aksine, bu durum, materyalistin kabul etmesi gereken "indirgenemez, öznel tecrübe vakaları" olduğunu ima eder.²⁷

Chalmers'in yaklaşımı önceki delillerin formülasyonlarına nazaran avantajlar sunsa da bu bölümü, materyalistlerin yukarıda sunulan argümanlarla doğrudan Chalmers'in tezini hedef aldığını belirterek bitirebiliriz. Daha önce gördüğümüz gibi, düalistin fiziki durumların bilinç durumlarını kapsamadığını iddia ederken yanılmış olabileceğine dair açıklamalar vardır. Düaliste gelince, zombilerin imkânsız olduğuna dair net bir kanıtın olmamasından onun istifade ettiği düşünülebilir. Örneğin Hart, p'nin tasavvur edilebileceğini gösteren kesin bir örnek, p'nin imkânsız olduğunu savunan güçlü bir ar-

23 Robert Kirk, "Sentience and Behaviour," *Mind* 83, no. 329 (1974): 43-60.

24 Don Locke, "Zombies, Schizophrenics, and Purely Physical Objects," *Mind* 85, no. 337 (1976): 97-99.

25 Frank Jackson, "Epiphenomenal Qualia," *The Philosophical Quarterly* 32, no. 127 (1982): 127-136; "What Mary Didn't Know," *The Journal of Philosophy* 83, no. 5 (1986): 291-295.

26 Örneğin, Robert Kirk, *Robots, Zombies, and Us: Understanding Consciousness* (London: Bloomsbury, 2017), 7. Bölüm; Frank Jackson, "Mind and Illusion," *Mind and Persons* içinde, ed. Anthony O'Hear (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 251-272.

27 Torin Alter, "A Limited Defense of The Knowledge Argument," *Philosophical Studies* 90, no. 1 (1998): 35-56. Mary örneğinin geniş bir literatüre sebep olduğunu belirtmek gerekir. Kripke'nin analizlerinin, mantıki kesinlik avantajıyla zombi tartışmasına yeni bir boyut kazandırdığı görüşünü ifade etmekle yetiniyoruz.

güman sunulmadığını öne sürer.²⁸ Bu görüşte bir doğruluk payı olduğu açıktır; çünkü çoğu karşı-örnek tartışmalıdır.²⁹ Bununla birlikte, karşı-örnekler ve zombilikle ilgili kavramsal analizler, bu görüşün nasıl sorgulanabileceğini göstermektedir. Örneğin Geirsson, tek başına çelişki yokluğunun bir şeyin mümkün olduğunu kanıtlamak için yeterli olmadığını, bunun için olumlu bir gerekçeye ihtiyaç duyduğumuzu savunur.³⁰ Daha radikal bir şekilde Smithies, zombilerin tasavvur edilebilirliğini sorgulayıp bilinç olmadan inanç veya muhakeme gibi bilişsel (*cognitive*) durumların var olup olamayacağını ele alır. İki yaklaşımı karşılaştırır: Çatallanmacılık (*bifurcationism*), biliş ve bilinç arasında temel bir bağ olmadığını belirtir; birleşmecilik (*unificationism*) ise bu bağı savunur, fakat bağın tabiatı ya bilişsel veya fenomenal analizle açıklar. Smithies, “Rasyonel Bağlantı Tezi” temelinde çatallanmacılığı reddeder; bilişsel durumların, yalnızca bir bilinçli duruma bağlı olduğunda akli bir rol oynayabileceğini öne sürer.³¹ Ayrıca Smithies, bilişsel durumların kasıtlı ve rasyonel olarak içgözlem (*introspective access*) gerektirdiğini ve dolayısıyla bilinci içerdiğini ileri sürerek bilincin bilişsel analizini de reddeder.³² Sonuç olarak o, rasyonelitenin bilinçle bağlantılı olduğunu vurgulayıp bilinçten yoksun bilişsel zombilerin gerçek bilişsel melekeye sahip olamayacağını, bu sebeple zombi kavramının tutarsız olduğunu belirtir.

Kavramla ilgili değerlendirmelerden aşağıda odaklanacağımız argümana geçerek Botterell, tasavvur edilebilirliğin metafizik imkan anlamına geldiği varsayımına itiraz edip bazen hayali durumların mantıken gerçekleştirilebilir olmadığını savunur. “Görünüşte (*apparent*) tasavvur edilebilirlik” ile “hakiki (*genuine*) tasavvur edilebilirlik” arasında ayırım yapar ve Chalmers’ın terimi tutarsız kullandığını öne sürer. Görünüşte tasavvur edilebilirlik, bir ifadenin (E) gerçekten mümkün olduğunu göstermez; yalnızca ilk bakışta (*prima facie*) bir imkan kanıtı sunar. Dolayısıyla, Botterell’e göre, bir şey tasavvur edilebilir görünse bile zorunlu olarak yanlış veya çelişkili olabilir. Buna karşılık, hakiki tasavvur edilebilirlik “olgusal güçlü (*factive strong*) tasavvur edilebilirlik” ile ilişkilidir. E, bir öznenin (S) ancak onun mümkün olduğunu “görmesi” durumunda olgusal olarak güçlü şekilde tasavvur edilebilir. Chalmers’ın görünüşte tasavvur edilebilirliğe dayanması, zom-

28 W. D. Hart, *Engines of the Soul* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 266.

29 Kendisine sıkça atıfta bulunulan bir örnek zaman yolculuğudur. Bkz. Smith, Nicholas J. J., “Time Travel,” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2024), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/time-travel/>.

30 Heimir Geirsson, “Conceivability and Coherence: A Skeptical View of Zombies,” *Erkenntnis* 79, no. 1 (2014): 211-225.

31 Declan Smithies, “The Mental Lives of Zombies,” *Philosophical Perspectives* 26 (2012): 358-361.

32 Smithies, “Mental Lives of Zombies,” 364-365.

bilerin mümkün olduğunu kanıtlamasını engeller. Botterell, tasavvur edilebilirliğe dayalı argümanların işe yaramadığını ve bilinç tartışmalarında kullanılmaması gerektiğini savunur.³³

Bu çalışmanın geri kalanında, zombilerin en azından tasavvur edilebilir olduğu varsayılacak ve tasavvur edebilirliğin imkanı belirtip belirtmediği konusu ele alınacaktır. Botterell gibi araştırmaların, Chalmers'ın yaklaşımındaki zayıf bir noktaya işaret ettiği görülmektedir. Aşağıda gösterilmeye çalışılacağı üzere, Kripke'nin tasavvur edebilirlik yoluyla mümkünlüğü savunmak için yeterli temeli sağlamadığı anlaşılmaktadır.

1.3. Kripkeci Metafizikçi

Kripkeci bir metafizikçiden kastımız, varlık iddialarında (*existence claims*) bulunmadan, Kripke'yi takip eden herhangi bir filozoftur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu tartışmada kimin haklı olduğunu belirlemek yerine, tartışmanın zaruri olarak bir çıkmaza girdiğini iddia edeceğiz. Zira Kripke'nin metafiziği bu tür sorunları ele almak için tasarlanmamıştır. Frankish tarafından öne sürülen "Anti-Zombi" argümanı, bu tartışmalar hakkında literatüre sunulmuş önemli bir katkıdır. Başlangıçta Frankish, bir nesne (x) başka bir nesnenin (y) fiziksel bir kopyası ise ve ek fiziksel olmayan özellikleri yoksa, o zaman x'in y'nin yalın fiziksel bir kopyası olduğunu açıklar. Böylece, anti-zombiler, bizim sadece fiziksel kopyalarımız olan ancak tam olarak aynı bilinçli tecrübelere sahip ve bizimkinin yalnızca fiziksel bir kopyası olan bir evrende bulunan varlıklardır.³⁴ Tartışmanın etkili olması için, anti-zombi tanımının tutarlı kabul edilmesi gerekir.

Chalmers'ın akıl yürütme şeklini aynen takip eden Frankish, argümanını şöyle sunar:

1. Anti-zombiler düşünülebilir.
2. Anti-zombiler düşünülebilirse, anti-zombiler mümkündür.
3. Anti-zombiler mümkünse, bilinç fizikseldir.
4. Dolayısıyla bilinç fizikseldir.³⁵

Elbette bu argümana çeşitli itirazlar yapılabilir. Ancak anti-zombi argümanının temel avantajı, ona yöneltilen herhangi bir itirazın, Chalmers ve diğer-

33 Andrew Botterell, "Conceiving What is Not There," *Journal of Consciousness Studies* 8, no. 8 (2001): 21-42.

34 Keith Frankish, "The Anti-Zombie Argument," *Philosophical Quarterly* 57 (2007), 653.

35 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 654.

leri tarafından savunulan zombi argümanına da aynı şekilde yönettirebilecek olmasıdır. Frankish, materyalizmin salt tasavvur edilebilirliğinin onun doğruluğunu gerektirdiğini iddia etmenin garip görünebileceğini belirtir. Ancak, zombi argümanı da aynı stratejiyi kullanmaktadır.³⁶ Dahası, materyalistler haklıysa biz anti-zombileriz, fakat düalistler anti-zombi'yi tuhaf (*outlandish*) buldukları gibi materyalistler de muhtemelen zombiyi tuhaf bulacaktır.³⁷

Frankish'e göre, argümanın ana etkisi, tasavvur edilebilirliğinin metafizik imkana yol açtığı fikrini çürütmektir. Çünkü zombi ve anti-zombi argümanlarının her ikisi de müstakil olarak geçerli olamaz; hem zombiler hem de anti-zombiler mümkünse, tasavvur edilebilirlik imkan manasına gelemesiz.³⁸ Bir anti-zombi dünyası varsa, mikrofiziksel nitelikleri metafiziksel olarak bilincin mevcudiyeti için yeterlidir. Başka bir deyişle, özdeş mikrofiziksel niteliklere sahip, ancak bilinçten yoksun bir dünya mevcut değildir ve dolayısıyla bir zombi dünyası mevcut olamaz. Bununla birlikte, sonuçta, her iki tarafın da doğru olması imkansızdır. Zira ilk etapta baktığımızda aynı fiziksel gerçeklerin hem bilinç üretmesi ve hem de bilinç üretmemesi söz konusu olamaz.

Brown da benzer şekilde, "ters" düşünce deneylerinin, anti-zombilerin (zoombiler) çelişkisiz bir şekilde tasavvur edilebilmesi durumunda, zombilerin tasavvur edilebilirliğine dayanan imkan iddiasını sorunlu hale getirdiğini savunur. Düalist ve materyalist görüş arasındaki argümanlarda bir eşitlik (*parity*) olduğunu belirtep apriori bir argümanın ne düalistler ne de materyalistler lehine kesin bir sonuç doğuramayacağını önerir.³⁹ Başka çalışmalar da meselenin bu yönüne dikkat çekmiş, yani zombilerin ve anti-zombilerin mümkünliğini kanıtlamak için aynı mantıksal akıl yürütmenin kullanılabileceğini vurgulamıştır.⁴⁰

Ancak bir şeyi hayal etme yeteneği o şeyin mümkün olduğunu ima ediyorsa, zombileri hayal etme yeteneğinin anti-zombi hayal etme yeteneği ile uyumlu olmadığı sonucuna varılabilir. Bu durumda, düalistlerin anti-zombi olasılığını inkar etmekten başka seçeneği yok gibi görünmektedir.⁴¹ Hatta, Chalmers'ın anti-zombilerin tasavvur edilebilirliğini, sezgiselliğe aykırı

36 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 655.

37 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 653.

38 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 655.

39 Richard Brown, "Deprioritizing the A Priori Arguments Against Physicalism," *Journal of Consciousness Studies* 17, no. 3-4 (2010): 47-69.

40 Steven R. Bayne, "Kripke's Cartesian Argument," *Philosophia* 18, no. 2-3 (1988): 265-270; Peter Mar-ton, "Zombies versus Materialists: The Battle for Conceivability," *Southwest Philosophy Review* 14, no. 1 (1998): 131-138; Stephen Yablo, "Concepts and Consciousness," *Philosophy and Phenomenological Research* 59, no. 2 (1999): 455-463.

41 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 658-659.

(*counter-intuitive*) olduğu için argümanda güvenilir bir öncül olarak kullanılmayacağını iddia ettiğini görmekteyiz.⁴² Bu, Chalmers için oldukça ironik bir hareket gibi görünmektedir. Zira tasavvur edilebilirliğin metafizik bir imkan anlamına geldiğini kabul etmediğimiz sürece, anti-zombiler ve zombiler arasında ya da zombilerin anti-zombileri çürütüp çürütmediği konusunda faydasız bir çekişme devam edecektir. Nitekim, bir kişiye sezgisel görünen bir şeyin bir başkasına öyle görünmeyeceği ve genel olarak sezgilerin konuyu çözmek için güvenilir olmadığı belirtilmiştir.⁴³

Bizim için önemli olan, bu tür çalışmaların tespitlerinin doğru olması durumunda hiçbir tarafın kesin bir kanıt elde edememesidir. Hatta, bu durum tartışmadaki yaklaşımında ciddi bir problem olduğunu gösterir. Frankish çalışmasını şu şekilde sonuçlandırır: “Zombiler ve anti-zombiler buluştuklarında, birbirlerini yok ederler ve böylece tasavvur edilebilirlik hususlarının bilincin doğası hakkındaki tartışmalarda çok az rol oynadığını ortaya çıkartırlar.”⁴⁴ Bu durumun asıl sebebini açıklamak isteriz. Çünkü bu tür çalışmaların ortak hususu, Kripke’nin metafizik analizinin ontolojik bir imkânın kanıtını sunduğu iddiasıdır ve ayrıca bu kanıtın hem düalist hem de materyalist tarafından üretilebileceğidir – yani imkana dair bir mantıksal delil kurulduğudur. Hatta, Yablo, Chalmers’ın *The Conscious Mind* kitabının en büyük katkılarından birinin “Klasik Kripkecilik”in standart (*canonical*) biçimini ortaya koymak olduğunu söyler.⁴⁵

Ancak, Kripke’nin metafiziğinin zombi tartışması için temelde uygun-suz olduğu ve yanlış yorumlandığı görülmektedir. Daha derin gerçek şu ki, kullanılan metafizik tartışmada yardımcı olmayacak bir metafiziktir. Tasavvur edilebilirlik ve tasavvur edilemezlik (*inconceivability*) konusundaki argümanları temel almak, bir çıkmaza sebep olacaktır, çünkü gerekli olan kanıtlar, bu tür düşüncelerin dokunmadığı altta yatan bir metafiziğe bağlıdır. Bunu Kripke’nin aposteriori zorunluluğu ispatlamak için kullandığı argümanlarından ikisine bakarak gösterebiliriz. İlk argüman, bir kişiye temel

42 Chalmers, *The Character of Consciousness*, 180.

43 Bu zaten materyalistlerin temel iddiasıdır, ancak düalistler tarafından da kabul edilmektedir. Thomas Nagel, “Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem,” *Philosophy* 73, no. 285 (1998): 337-352; Daniel Stoljar, “The Conceivability Argument and Two Conceptions of the Physical,” *Philosophical Perspectives*, 15. Cilt, içinde, ed. James E. Tomberlin, (Oxford: Blackwell, 2001): 393-413; Stephen Yablo, “Is Conceivability a Guide to Possibility?,” *Philosophy and Phenomenological Research* 53, no. 1 (1993): 1-42; Jackson, “Epiphenomenal Qualia,” 131. Chalmers da nihai tahlilde sezgiler kesin kanıt sağlamadığını, ancak kanıtların bulunması için sezgilerin bir esas olarak vazife gördüğünü kabul etmektedir (*The Conscious Mind*, örneğin, 97, 110). Ayrıca sezgi çeşitliği Frankish’de ima edilmiştir (“Anti-Zombie Argument,” 653).

44 Frankish, “The Anti-Zombie Argument,” 666. Çeviri müellife aittir.

45 Yablo, “Concepts and Consciousness,” 456.

özelliklerin atfedilmesinin kişilerin atalarıyla ilişkili olduğunu öne çıkarır. İkinci argüman, suyun esasen H₂O olması gibi tabii türlerle ilgili olarak daha önce zikrettiğimiz argümandır.

İlk argümanı şu şekilde sunabiliriz: Kraliçe II. Elizabeth, farklı ebeveynlere doğmuş olsaydı, yani ebeveynleri VI. George ve Elizabeth Bowes-Lyon değil, örneğin Bay ve Bayan Truman olsaydı; onun hala aynı birey olup olmayacağını sorabiliriz. Bu soruya cevap olarak, Kripke evvela bazı olasılıkları ortadan kaldırır. Bir olasılık, kraliçenin farklı ebeveynler tarafından yetiştirilmesidir. Bu durumda, ebeveynlerinden başka insanlar tarafından yetiştirilmenin bile Kraliçe'nin kimliğini değiştirmeyeceğini belirtir. Başka bir ihtimal Kraliçe'nin bir görsel ikizi (*doppelganger*) olmasıdır. Burada da Kripke, Kraliçe gibi görünen bir kişinin onun görevlerini yerine getirdiğini düşünsek bile, yine kimliğinin değişmeyeceğini iddia eder. Ancak Kripke, ebeveynleri farklı olsaydı o kişi için aynı şeyi söyleyemeyeceğimizi belirtir. Farklı ebeveynlerden gelen herhangi bir kişinin aynı fert olamayacağını ve böylece hayatının belirli yönleri değişmiş olsa da temel kimliğinin özel ebeveyn kökenlerine bağlı olduğunu iddia eder.⁴⁶

Bu argüman son derece zayıf görünür ve aslında Kripke'nin bunu diğer argümanlarını sunarken gösterdiği hassasiyetle sunmadığı belirtilmelidir. Bu kadar zayıf görünmesinin sebebi, bazı metafizik olasılıkları hesaba katmamasıdır. Bir kişiyi o kişi yapan şeyin ne olduğu sorusu metafizik bir tartışma oluşturur. Dolayısıyla, ataların esas olacağı varsayılmaz. Örneğin, eğer bir kişiyi o kişi yapan şey bedeninde taşıdığı bir ruhsa, o zaman ebeveynlerinin kim olduğunun önemi kalmaz; belirli bir ruha sahip olduğu sürece, bir kişi aynı kişi kalır.⁴⁷

Şimdi bu argümanı tabii türlerle ilgili argümanla karşılaştıralım. Kripke, su gibi doğal bir türün görünür özelliklerinin onun mahiyetini belirlemediğini göstermeye çalışır. Suyun şeffaf yerine siyah olmak gibi farklı bir görsel

⁴⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 111-113.

⁴⁷ Bir nesne veya kişi farklı bir kökene sahip olduğunda aynı varlık olamayacağına göre, Kripke'nin iddiası açısından kökenin nasıl anlaşıldığının alakasız olduğu şeklinde bir itiraz gelebilir. Özcü görüşü desteklemek için kökeni ruh olarak kabul edip "kişi farklı bir ruha sahip olsaydı aynı kişi olmazdı" sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu itiraz, ata meselesini tamamen ihmal ederek yalnızca "ruhun kimliği ebeveynler tarafından belirlenir" gibi bir düzeltmeyle geçerli olur. Kripke ise böyle bir metafizik iddiada bulunmaz; onun argümanı bilhassa ata kavramı üzerinedir. Benzer şekilde, ruhu kimliğin temeli yaparsak, ruhun kişiye sebep verdiğini ama kişinin kendisi olmadığını söylemek gerekir; tıpkı ebeveynlerin çocuğa sebep olduğu ama çocuğun kendisi olmadığı gibi. Bu durumda, ruh zaten kendisine benzemeyen bir şeyle karıştırılmış olur. Burada hedefimiz, özcülüğe karşı çıkmak değil, Kripke'nin özcülüğü savunmak için kullandığı argümana itiraz etmektir. Bu argüman, bir *başka* tür metafizik olasılığı göz ardı ettiği için başarısız görünmektedir. Farklı ama yine ata hususuna dair bir eleştiri için bkz. Crispin Wright, "The Conceivability of Naturalism", *Conceivability and Possibility*, ed. Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, (Oxford: Clarendon Press, 2002), 435-436.

görünümüne sahip olduğu bulunsa bile, bu suyun su olduğu gerçekliğini çürütmez. Hatta suyun tüm olağan özelliklerinin inandığımızdan farklı olmasının hiçbir ehemmiyeti olmazdı, sadece varlığını doğrularken suya dair anlayışımızı gözden geçirirdik. Bunun nedeni, kimyasal yapısına bağlı olarak suyun mahiyetinin aynı kalmasıdır. Aynı zamanda bir nesne, tabii bir kategorinin tüm görünür özelliklerine sahip olabilir, ancak yine de bu kategoriye ait olmayabilir. Örneğin, bir maddenin suyun tüm görünür özelliklerine sahip olduğunu, ancak H_2O olmadığını varsayalım. Madde ne kadar su gibi görünürse görünsün bu tabii madde veya cevher kategorisine uymaz. Bu sebeple, eğer belirli bir nehirde, su değil de bu diğer maddenin mevcut olduğu tespit edilmiş olsaydı, bunun gerçek su olması gerektiği sonucuna varmazdık.⁴⁸

Tabii ki, bu argümanla ilgili bazı problemler olabilir, ancak diğerinden çok daha ikna edicidir. Çünkü yukarıdaki ruh durumunda bulduğumuz gibi metafizik bir karşı örnek yoktur. Su, bir tabii bilimin tanımladığı özelliklerle tespit edilir. Fakat görünür nitelikler öznel, farklı şartlara, çeşitli duyu organlarına göre değişebilir. Ancak suyun kimyasal yapısı değişemez.⁴⁹ Bununla birlikte, hiçbir doğa bilimi, bir kişinin ne olduğunu, başka bir ifadeyle bir kişiyi o kişi yapan şeyin ne olduğunu belirleyemez.

Kripke'nin metafiziği, geleneksel metafiziklerin ele aldığı meselelerle ilgilenmez ve bu yüzden zombilerin imkanını geçerli bir şekilde tartışmak için uygun bir temel olarak görünmez. Kripke'nin kendisinin, tasavvur edilebilirliğin olasılığı tanımladığı yaklaşımını benimsediği belirtilebilir. Hatta, bu fikir onun teorisi için bir başlangıç noktası teşkil eder. Ancak bu iki kavram arasındaki ilişki hakkında ciddi bir araştırma sunmaz.⁵⁰ Dahası, “mantıksal” ve “metafizik” terimleri Kripke'nin çalışmalarında eşanlamlı olarak kullansa da metafizik veya olağanüstü bir fiziksel varlık türünü keşfedersek, Kripke'nin bunun olası bir “bilimsel” açıklamasını kullanamayacağı anlamına gelmez. Bu açıklama, elbette, bu tür varlıkları ele alan ve iç yapılarını belirleyebilen bir alandan gelmelidir. Kısacası, metafizik varlıkların gerçekliği Kripke tarafından göz ardı edilmiş değildir. Dolayısıyla, Kripke'nin nesnelerin mahiyetini bilimsel açıklamalara dayandırması alakasızdır, zira böyle yapıyorsa bile metafizik nesnelere için uygun olan metafizik, teoloji gibi ilimlerin bulunması sebebiyle bu durum onun teorisini materyalist yapmaz.

48 Kripke, *Naming and Necessity*, 117-121.

49 Bu konuda, Arif Ahmed tarafından yapılan eleştirel tartışmaya bkz. Arif Ahmed, *Saul Kripke* (London: Continuum, 2007), 59-63.

50 Kripke, *Naming and Necessity*, 44-47; 62; 113-133.

2. Nedensel Determinizm ve İndeterminizm

Şimdi geleneksel bir metafizik düşüncenin tartışmayı nasıl etkilediğine bakalım. Bu tartışmanın mühim bir yönü, her iki tarafın da fiziksel nedenselliğin deterministik bir görüşünü benimsemesi ve Kripke'nin metafizik teorisinin determinizmi desteklediğine dair açık bir delil bulunmamasıdır. Bu iki ana sebebe bağlıdır. Birincisi, teorisi nedensel bir zorunluluk teorisi gerektirmez.⁵¹ İkincisi, teorisi mahiyet veya kimliklerini belirleyen nesnelere ve tabii türlerin "içsel yapısı" ile sahip olduklarını gözlemlediğimiz özellikler olan "fenomenal nitelikleri" arasında açık bir ayırım oluşturur. Fenomenal nitelikler tamamen özeldir ve yukarıda belirttiğimiz gibi bunların ne olduğu konusunda tamamen yanlış düşüncelere sahip olabiliriz.⁵²

Bizim için manidar olan husus, tabii vakaların fiziki sebepler tarafından belirlenmemesi olasılığını kabul etmenin hem düalizm hem de materyalizm için problem doğurmasıdır. Kripke'nin sorduğu suali sorarak bunu açıklamaya başlayabiliriz: Tanrı tüm fiziksel nesnelere yarattıktan sonra onların mahiyetlerini de yaratmak zorunda mıydı? Öncelikle Kripke, bu soruya cevap olarak, Tanrı'nın ışığı algılamak için insan gibi canlı gözlemcileri veya hisseden faileri yaratmadan önce ışık yarattığını ve moleküler hareketi (yani ısı) için de yine aynı zamansal öncelik olduğunu belirtir. Yine de moleküler hareketin ısı olarak tecrübe edilmesi için daha fazlası yapılmalıdır; yani ek bir etkinlik türü gerektirir. Isıya ilişkin hislerin farklı yönlerini beyne iletmek için C sinir lifleri ve Aδ sinir lifleriyle olduğu gibi duyuşsal bir kabiliyetin oluşturulmasını gerektirir.⁵³ Artık belirlenimci (*determinist*) bir fiziğe göre moleküler hareket ve bu duyuşsal sinir liflerinin oluşturulması göz önüne alındığında, bizzat ısı tecrübesi de yaratılmıştır.⁵⁴

Bu kısımda, metafizik teorisinin iki örnek türüne bakıp farklı nedensel teorilerin bu özdeşlik ilişkilerinin zorunlu olmadığı anlamına gelebileceğini göstereceğiz. Böylece, bu tür metafizik teorilere dayanarak zombinin mümkün hale geldiğini ortaya koymaya çalışacağız, çünkü belirli fiziksel hadiseler belirli zihinsel veya psikolojik hadiseleri zorunlu hale getirmeyecektir. Bu iki teori, Russellci monizm ve teistik iradeciliktir. Buradaki analiz, tartışmanın her iki tarafınca varsayılan, özdeş nesnelere aynı şekilde davranması gerektiği yönündeki determinizm görüşünü hedef alır. Özellikle, bir nesnenin temel yapısının davranışını mantıken gerektirdiği (*logically entails*)

51 Kripke, *Naming and Necessity*, 74-75.

52 Dikkat çekici bir örnek için bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 119-121.

53 Sinir lifleri, sinir hücresinden uzanan uzun ince yapılar olup hücre gövdesinde oluşan elektrik sinyallerini taşırlar.

54 Kripke, *Naming and Necessity*, 153-154.

fikrini zayıflatmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, nesne ile kapasiteleri ayrılarak, bu kapasiteler tabiat kanunları kavramıyla ifade edilebilir. Materyalistlere göre, tüm nesnelerin yapıları aynı olsa bile, tabiat kanunlarının farklı olduğu bir mümkün dünya fiziksel olarak diğeriyle aynı olmayacaktır. Kripke'nin analizlerinin tartışmadaki taraflardan birine destek vermediğini göstermek için mantıksal ve nedensel metafizik ayırımına vurgu yapılacaktır. İki ana görüş üzerinde durulacaktır: gerçekçilik karşıtlığı (*antirealism*) ve indeterminizm. Bu görüşlerle ilişkili olarak kendi kendine sebep (*causa sui*) fikri, Russellci monizm ve teist iradecilik (*theistic voluntarism*) ele alınacaktır. Amaç, bu görüşlerden herhangi birini ispatlamak değil, Kripke'nin analizi temelinde bu görüşlerin çürütülemeyeceğini göstermektir.

2.1. Fiziki Nesnelerin Kendi Kapasiteleriyle İlişkisinin Analizi

Felsefede tabiat kanunlarının ana konulardan biri, onların nasıl tanımlanacaklarıdır. Tartıştığımız determinizm konusu için mühim meseleler şöyledir:

1. Tabiat kanunları fiziksel dünyanın indirgenemez bir parçasını oluşturur mu?
2. Tabiat kanunları zorunlu mu?
3. Tabiat kanunları, alakalı olan nesnelere için özel olarak tanımlanır mı?

Tüm bu soruları cevaplayıp doğal yasaların gerçekliğini bir yönünü tasvir ettiği sonucuna varırsak, gerçek dünyada bulunanlardan farklı tabii yasalara sahip bir dünyanın farklı bir fiziksel dünya olacağını söylemeliyiz. Bu, tüm nesnelerin aynı mümkün dünyalarda aynı şekilde davranması gerektiği anlamına gelir.

Tartışmanın tarafları olan materyalist ve düalistlerin her ikisi de bu fiziksel aynılık görüşünü benimsemektedir. Özellikle materyalist, bilinçli tecrübenin beyin durumlarından mantıksal olarak zorunlu bir şekilde ortaya çıktığını savunmak zorundadır. Düalist ise, bilincin beyin durumlarından zorunlu olarak türemeyebileceğini ileri sürmek zorundadır. Bu görüşleri Kripke'nin bilimsel keşif kullanımına kıyasla ele alabiliriz. Bilim, nesnelerin temel yapısını ve aynı zamanda doğa yasalarıyla kısmen temsil edilen davranışlarını belirler. Kripke'nin iddiası, temel yapının her ne ise aynı zamanda nesnenin tanımlanmasının da temeli olduğudur; oysa belirlenimci, fiziksel nesnenin davranışında zorunlu bir ilişki bulunduğunu ve bu davranışların aposteriori olarak keşfedildiğini savunur.

Tabiat kanunları ve mantıki zorunluluk sorusuna dair bu determinist görüş karşısında üç temel ihtimal ortaya çıkar. İlki, tabiat kanunlarına yönelik

gerçekçilik karşıtçı (*antirealist*) bir tutum benimsemektir. Gerçekçilik karşıtı, tabiat kanunlarının yalnızca fiziksel nesnelere kapasiteleriyle alakalı tahminler yapmamıza yardımcı olan tasvirler olduğunu düşünür.⁵⁵ Böylece yukarıdaki 1. soruya “hayır” şeklinde cevap verip diğerlerine evleviyetle olumsuz bir yanıt vermek icap eder. Böyle bir görüşü benimsemek, yapısal olarak özdeş olan ancak farklı davranış sergileyen bir varlığı düşünülebilir haline getirir; çünkü nesnelere davranışını zorunlu olarak belirleyen (gerçek) tabiat kanunları yoktur. Dolayısıyla bu dünyadaki nesnelere yapısal olarak özdeş olan nesnelere, başka mümkün dünyalarda ciddi anlamda farklı davranışlar sergileyebilir. Böylece aynı fiziksel yapıya sahip bir varlık bilinçli hale gelebilir veya bilinçten yoksun olabilir. Kısaca, gerçekçilik karşıtı, tabiat kanunları fiziksel evrenin bir parçası olarak kabul etmez ve bu nedenle iki dünya fiziksel olarak özdeş olsa dahi farklı nedensel zorunlulukları gerektirmez.

İkinci olasılık, fiziksel evrenin nedensel yasalarının belirlenmezci (*indeterministic*) olmasıdır. Bu görüş, yukarıdaki görüşten farklı olarak, tabiat kanunlarının gerçek bir varlığa sahip olduğunu kabul eder; ancak bu kanunların fiziksel olayları cebren icap etmediğini öne sürer. Böylece yukarıdaki 1. soruya “evet” yanıtını verir ama 2. soruya menfi cevap verir. Dolayısıyla nesnelere kapasiteleri tabiatları gereği farklılık gösterebilir ve böylece nesnelere bu kapasitelerle tanımlanamaz. Ayrıca, kanunlar determinist olmadığından, bazı nesnelere şimdiye kadar keşfettiğimizden farklı güçlere veya meyillere sahip olma olasılığı vardır. Örneğin, su = H₂O ifadesi ampirik kanıtlara dayanarak (yani aposteriori) doğrudur ve Kripke’ye göre, bir madde aslen her ne ise onun kendi kendisiyle zorunlu olarak özdeş olduğunu belirtir.⁵⁶ Dolayısıyla su örneğinde, zorunlu olarak H₂O’dur. Ancak bir nesnenin tanımının özdeş fizik kanunlarına bağlı olduğunu varsayarsak, kanun belirsiz olduğunda H₂O, kendi kendisiyle zorunlu olarak özdeş olamaz; zira davranışını yöneten ve tanımının bir parçası olan tabiat kanunları kesin değildir. Böylece 3. soruya da olumsuz cevap verir. Bu neticeden kaçınmak için ilgili kanunu bir olasılık aralığı olarak tanımlamanın bir yol olduğu düşünülebilir; ancak bu aralık da revizyona açık olacaktır. Dolayısıyla, indeterminist bu bakış açısına göre, bir nesnenin belirli bir etki yaratıp yaratmayacağını mantıksal bir zorunlulukla bilmemiz mümkün değildir ve böyle olunca ne materyalist ne de düalist Kripke’nin analizini kullanarak istedikleri sonuca ulaşabilir.

55 Bu görüşün etkili bir ifadesi için bkz. Bas C. van Fraassen, *Laws and Symmetry*, (Oxford: Clarendon Press, 1989); Ronald N. Giere, *Science Without Laws*, (Chicago: University of Chicago Press, 1999); Stephen Mumford, *Laws in Nature*, (London: Routledge, 2004).

56 Bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 3; 107-108; *Reference and Existence: The John Locke Lectures* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 114-115.

Kripkeci analizi kullanan materyalist ve düalist görüşler için sorun teşkil edecek bir başka nedensel metafizik teori, *causa sui* nedenselliğidir. Bu görüş sadece 2. soruyu menfi cevaplar ancak yine de burada özel bir durum vardır. Eğer bir varlık kendi kendine sebep veriyorsa ve tamamen fiziksel bir yapıya sahipse, kapasitelerini açıklamak için fiziksel olmayan bir töze ihtiyaç kalmaz. Bu durum, düalistlerin Kripke'nin metafizik semantiğinden yararlanmasını nafile kılar. Diğer taraftan, bilinç fiziksel bir olgu olup ciddi anlamda kendine sebep veren bir yapıya sahipse, materyalist bir bakış açısıyla, zombi kendine sebep vermemeyi (veya kapasitelerini gerçekleştirmemeyi) seçen özdeş bir fiziksel cevher olarak mümkün hale gelecektir. Karşılaştıracak olursak, determinist fiziğe göre ısı tecrübesinin moleküler hareket ve çalışmayla veya belirli duyuşsal kapasiteler ve bazı beyin süreçleriyle veya olaylarıyla aynı olduğunu gördük. Ama burada bazı eylemler dış kuvvetler tarafından tamamen etkilenmediğinden veya tamamen belirlenmediğinden, *causa sui* olabilir.⁵⁷ Tabii, öznenin kendi içinde gerçekleşen beyin olayları da davranışın belirleyicisi olarak görülebilir ama bunların bu teoriye göre kendi kendilerini belirlemiş olmaları mümkündür. Elbette *causa sui* fikri tartışmalıdır. Ancak hem materyalist hem de düalist görüşlerin analizlerine sorun teşkil eden bir alternatif sunar.

Chalmers, Russellci monizm hakkındaki tartışmasında da gösterdiği gibi, bunun gibi alternatif olasılıkların farkındadır.⁵⁸ Russellci monizm, materyalizm ve düalizm arasında bir denge kurmayı amaçlayıp fiziksel yapıyla bilinç tecrübesinin, tek bir temel gerçekliğin iki yönü olduğunu belirtir. Bu görüş doğrultusunda, fiziksel varlıkların içsel özellikleri bilincin temeli olarak tanımlanabilir, zira fizik tarafından araştırılan "yapısal özellikler" ile fiziksel varlıkların "içsel özellikleri" arasında bir ayrışma ortaya çıkar. Materyalistler zombi açıklamalarını yapısal özellikleriyle sınırlandırsalar bile, bilinç yokluğu içsel özelliklere atfedilebilir çünkü zombilerin olasılığını hala kabul edebilirler. Bununla birlikte hem içsel hem de yapısal özellikler açıklanırsa, materyalistler için kalan bir açıklama olmayacaktır. Chalmers'ın, çoğu materyalistin bu tür bir materyalizmi muhtemelen beğenmeyip reddedeceğini belirtmesinin bir sebebi de budur. Sorun, içsel özelliklerin neden her

57 Bu görüşün klasik bir ifadesi için bkz. Roderick Chisholm, "Human Freedom and the Self," Kansas Üniversitesi'nde yapılmış Lindley Lecture, 1964. Mükerrer basım, *Free Will*, ed. Gary Watson (New York: Oxford University Press, 1982), 24-35. Bu kavram, Baruch Spinoza'nın çalışmalarında da merkezi bir yere sahiptir (Spinoza, *Ethica: Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*, cev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Kabalcı, 2011), 33) ve Aristoteles'in kendiliğinden hareket eden hareket ettirici (müteharrık bi'z-zat) kavramında da ima edilmektedir (bkz. Aristoteles, *Metafizik*, A.8, 1074a31-38).

58 Chalmers, *The Character of Consciousness*, 113-118; 145-155.

dünyada bilince sebep olmadığıının açıklanamamasıdır.⁵⁹ Ancak bu sorun, önerimizle çözülebilir: Bazı fiziksel durumlar kendi sonuçlarını belirlemediğinden, bazı mümkün dünyalarda aynı varlığın bilincine sebep olmaması mümkündür. Çünkü belirlenmezciliğe göre, fiziksel varlıkların “rollerinin” (fiiller ve etkiler) değişmesiyle o fiziki varlığın, yapısal ve içsel olarak aynı olmasına rağmen, farklı fiziki etkilere sahip olması mümkündür. Böylece zombileri mümkün kılan bir materyalizm savunulabilir.

Kıscacası, fiziki varlıkların fiziki rolleri dünyadan dünyaya değişebilir. Kripke, Tanrı'nın fiziki kozmosu yarattıktan sonra bilinci ayrıca yaratmasının gerekip gerekmediğini sorar. Fiziksel evreni yaratmak yeterli değil mi? Bu soruya verilecek cevap, gerçeklik anlayışına bağlıdır. Eğer “Hayır” denirse, fiziki gerçekler bilinci açıklamakta yetersiz kalır; “Evet” denirse, bu materyalizme veya ona yakın bir yanıt olarak değerlendirilir. Kripke, fiziki ve zihni durumların özdeşliğini savunmanın zorluklarını vurgular. O durumların olumsal veya tesadüfi görüldüğünü belirtir: moleküler hareketin ısı olarak değil, gıdıklanma ya da herhangi şey olarak algılanması mümkündür. Bu şekilde, Tanrı'nın sınırsız fiziksel imkanları var gibi görünür. Ancak, acı tecrübesine gelince, fiziki ile zihni arasında ek bir bağ gerektirmeden zorunlu olarak acı tecrübesi içeren bir durum olur.⁶⁰

Bu, bir insanla aynı biyolojik bir yapının metafizik unsurlardan yoksun olabileceğini, fakat bunun zorunlu olmadığını gösterir. Chalmers gibi dualistler, insan benzeri bir varlığın bile bilinçten yoksun olabileceğine inanırken, Russellci monizmi bir materyalist için istenmeyen bir seçenek olarak tasvir eder. Zira bu teoride fiziksel hakikat ikiye bölünür: fiziğin incelediği dünya ve fiziğin inceleyemediği dünya. Bu durum teorisinin bir faydası olabilir, çünkü nedensel indeterminizmi sağladığı için benzer fiziksel şartla-

59 İlgili alanımıza giren Russellci monizm versiyonunun, materyalizmin temel tezi olan -maddenin fiziki yapısının ötesinde (bilinçle ilişkilendirilen) içsel bir tabiatının olmadığı- görüşünü tasdik ettiği not edilmelidir. Fakat bilimin maddenin içsel tabiatını, onun kendinde nasıl olduğunu bilemeyeceğini, çünkü fiziksel dünyanın en temel özelliklerinin fiziksel tanımlamalarda tam olarak ifade edilemediğini ve ancak bu tanımlamalara uyum sağlayan içsel özellikler açısından açıklanması gerektiğini öne sürmektedir. Burada, maddenin en temel özelliklerinin bilinmemesi, onun maddi tabiatını reddetme anlamına gelmez. Russellci monizmin materyalist veya fizikselci versiyonu, son zamanlarda birçok çalışmada savunulmuştur. Bkz. Daniel Stoljar, “Two Conceptions of the Physical,” *Philosophy and Phenomenological Research* 62, no. 2 (2001): 253-281; Derk Pereboom, *Consciousness and the Prospects of Physicalism*, (New York: Oxford University Press, 2011), özellikle 5. ve 6. bölümleri; Derk Pereboom, “Consciousness, Physicalism, and Absolutely Intrinsic Properties,” *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism* içinde, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa (Oxford: Oxford University Press, 2015), 300-323; Barbara Gail Montero, “Russellian Physicalism,” *Consciousness in the Physical World* içinde, ed. Alter ve Nagasawa, 209-223.

60 Kripke, *Naming and Necessity*, 152-155.

rın aynı sonuçlar doğurması gerekmez. Bununla birlikte, Russellcı monizm tarafından önerilen bu ihtimali kabul etmek bir teist için daha da kolaydır.

Gerçekçilik karşıtlığı ve determinist görüşlerle ilgili sorun, Kripke'nin analizinde ele alınmayan ve varlık ile nedensellik üzerine ciddi metafiziksel spekülasyonlara açık meselelerle ilgilenmeleridir. O halde Kripke'nin metafizik analizi neyi ele almaktadır? Daha önce gördüğümüz gibi, Kripke nesnelerin belirli niteliklere veya yapısal bileşimlere sahip olduğunu ve bunların nesnelere katı bir şekilde tanımlamanın temeli olduğunu düşünmektedir. Burada tabiat kanunlarıyla aynı yöntemi izlememizi engelleyen üç temel nokta karşımıza çıkar. İlk iki husus sonlandırıcı olmasa da zombi tartışmasında Kripke metafiziğinin hatalı bir şekilde uygulandığına dair kanıt sunmaktadır.

İlk husus olarak, tabiat kanunlarının fiziksel gerçekliğin fenomenal yönüne içsel olarak eşdeğer olduğu ve bu sebeple Kripke analizine göre tanımlanamayacağı anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, bir nesnenin fenomenal yönü, duyularımıza nasıl görüldüğüdür ve bu yüzden radikal şüpheye açıktır. Belki de duyularımız bizi yanıltıyor ya da belki gerçeklik yanlış izlenimlere kapılmamıza sebep olacak şekilde çarpıtılıyor. Örneğin, Kripke, altının aslında sarı değil, mavi olduğunu keşfedebileceğimizi belirtir.⁶¹ Alternatif olarak, Ahmed'in ifadesine göre, kaplanlar aslında küçük, mavi ve bacakları olmayan varlıklar olabilir; elbette bu son derece düşük bir ihtimaldir, ancak böyle bir yanılsamanın apriori olarak var olmadığını söylemek imkansızdır. Bu yanılsamanın varlığını keşfedersek, büyük, sarımsı kahverengi ve dört ayaklı olduğu inancımızı düzeltiriz. Ancak, kaplanların hiç var olmadığını düşünmeyiz.⁶² Aynı gözlem diğer tüm nesnelere için de geçerlidir. Böylece Kripke, bir tabii türün tüm üyelerinin beklenen fenomenal özelliklerin hiçbirine sahip olmak zorunda olmadığını öne sürer. Mühim olan, bir nesnenin fenomenal yönünün onun tanımını belirleyici olmadığını vurgulamaktır.⁶³

Tabiat kanunları nesnelere üzerimizde bıraktığı izlenimlerle ilgili olduğundan, ancak nesnelere fenomenal yönünün bir parçası olarak sınıflandırılabilirler ve dolayısıyla tanımlarının bir parçası olamazlar. Benzer şekilde, bir nesneyi tanımlayan şey, onun sahip olduğu yetenek veya sınırlılıklar değil, fiziksel yapısıdır; örneğin, su örneğinde H₂O, ya da ışık örneğinde elektromanyetik radyasyon olduğu gibi. Ancak materyalist gibi belirli bir fiziksel nesnenin zorunlu olarak bu yeteneğe sahip olduğunu söylersek, bu durumda

61 Kripke, *Naming and Necessity*, 118.

62 Ahmed, *Saul Kripke*, 61.

63 Kripke'nin tabiat kanunlarına ilişkin görüşünde gerçekçilik karşıtı olduğunu iddia etmiyoruz; yalnızca onun mantıksal metafiziğinde gerçekçilik karşıtı bir konumun kesin bir dayanağının bulunmadığını belirtmek isteriz.

bu yeteneğin nesnenin tanımına dahil edilmesi gerekir. Kripke'nin verdiği örnekleri düşündüğümüzde, yeteneklerin nesnenin tanımlayıcı özelliği sayılmadığını görürüz. Örnekleri arasında (yukarıda açıklandığı gibi) atalığın zorunluluğu, özdeşliğin zorunluluğu, tabii türlerin zorunlu kimliği yer alır; bu örneklerin hiçbirinde nesnenin kimliğine bir yeteneğin dahil edildiğini görmeyiz.⁶⁴ Su örneğimizi hatırlarsak suyun oda sıcaklığında sıvılık, şeffaflık, hafif yapışkanlık, yüz derecede buharlaşma, donduğunda genişleme gibi özellikleri vardır, ama H₂O'dan oluşan bir maddede bu özelliklerin hiçbirini bulunmasa bile, bu maddenin su olmadığını söylemezdik. Bu, nesnenin kimliğinin değişmeksizin, sahip olduğu güçlerin ciddi manada değişebileceği anlamına gelir. Benzer şekilde, Kripke, Kraliçe II. Elizabeth'in ve Başkan Truman'ın kimliklerini örnek olarak kullanır; bu, kişilerin çok farklı yetkiler elde etmeleri durumunda bile farklı kişiler oldukları anlamına gelmezdi.⁶⁵

Elbette bir nesnenin sergilediği fiziksel güçler, onun ne olduğunu tanımlamamıza yardımcı olabilir; ancak kimliği, onu tanımlayabilme biçimimizden bağımsız olmalıdır. Bir nesnenin fiziksel yapısını öğrenme yollarımız, o nesnenin yapısının kendisinden farklıdır. Bu öğrenme meselesi esasen epistemolojiktir ve nesnenin metafizik kimliğiyle doğrudan ilgili değildir. Kripke'nin aposteriori zorunluluk iddialarının her zaman aposteriori önermenin doğruluğuna bağlı olduğunu belirtmeliyiz.

İkinci husus ise, bu gözlem üzerine kurularak Kripke'nin analizinde güçlerin veya kapasitelerin nasıl temsil edilebileceğini gösterir. Eğer fiziksel bir örnek verecek olursak, ışık (vakumda) saniyede 299,792,458 metre hızla hareket eder. Bu hız 'c' olarak adlandırılır ve ışığın mahiyetine dahil edilebilir. O halde c'yi bir tabiat kanunu olarak kabul edelim. Yani bu varlığın (tabiat kanunu) bir mahiyeti vardır (ve bu mahiyet aynı zamanda ışığın katı tanımın bir parçasıdır). Ancak, bu mahiyet ve tanımın kendisi, ışığın (vakumda) bu hızdan daha hızlı veya daha yavaş seyahat etmeyeceğini garanti eder mi? Görünüşe göre 'hayır' dememiz gerekecek. Buradaki doğruluk, fiziğe bağlıdır. Şimdi kimyevi yapıyla kıyaslayalım: Eğer suyu, ampirik araştırmalarımıza dayanarak H₂O olarak tanımlarsak, bu, suyun her zaman H₂O olması gerektiğini garanti eder mi? Cevabın, başlangıçta H₂O'nun kimyasal yapısını doğru belirlediğimiz sürece, "evet" olması gerekir. Çünkü eğer suyun H₂O olduğu doğruysa, bu zorunlu olarak doğrudur. Bu sebeple, bir nesnenin kapasitelerinde beliren bir sorun, temel özelliklerinde belirmiyor gibi görünmektedir.

64 Kripke, *Naming and Necessity*, 3, 41, 112-113, 116-126. Diğer sunduğu iki argüman maddesel kaynağının özelliği ve maddesel yapının özelliğidir (Kripke, *Naming and Necessity*, 114 dip. 56; 114 dip. 57, 126-127).

65 Kripke, *Naming and Necessity*, 110-113.

Eğer c'yi bir tabii kanun olarak tanımlayıp sonra ışık hızının aslında değişken veya başka olduğunu keşfedersek, örneğin, ışık hızına ilişkin yasanın 299,792,458 değil 299,792,457 metre/saniye olduğunu anlarsak, ne tür olası yaklaşımlar sergileyebiliriz? Yalnızca iki seçenek vardır. Birincisi, c'nin bir yasa olarak hiç var olmadığını söylemektir; çünkü tanım zorunlu veya özsel olarak kabul edilir ve (yukarıda belirttiğimiz gibi) bu durumda herhangi bir değişiklik bir çelişkiyle sonuçlanır. İkincisi, ışık hızının başlangıçtaki tahmininin hatalı olduğunu ve kanunun aslında yanlış anlaşıldığını ifade ederek düzeltmektir. Yani bir revizyon, özelliğin uygulanacağı varlıkla ilgili ilk iddiayı (kanunun varlığını reddetmeksizin) düzeltebileceğimiz anlamına gelir.

O halde, başlangıçtaki iddianın düzeltilip düzeltilmeyeceğini veya varlık iddiasının reddedilip reddedilmeyeceğini ne belirler? Tanım belirli kapasite özellikleri biçiminde sabitlendiğinde, varlığın (kanunun) mevcudiyetini inkâr etmeden onu düzeltmek mümkün değildir. Burada nesnenin kimliğini (ve varlığını) reddetmemizi gerektiren yalnızca iki sebep görünmektedir: Birincisi, zorunluluğun tanımsal olması gerekmesi sebebiyledir; dolayısıyla, bu zorunluluk geçerli değilse, tanım ve kimlik de geçerli olmaz. Hatta, nesne aslında var olmamıştır; çünkü nesne olarak tanımladığımız varlık aslında yoktur.⁶⁶ İkincisi ise, nesnenin kimliğinin betimleyici olmasıdır. Kripke bu durumu katı imleyicilere (*rigid designator*) değil, belirli tasvirlerle atfeder. Yani Kripke, bir nesnenin mahiyetini bir tasvir olarak kabul ettiğimizi ve bundan dolayı anlamın tasvirici bir teorisini benimsediğimizi söyleyecektir. Çünkü bu bir aposteriori zorunluluğu temsil etmez.⁶⁷ Katı imleyici ise tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye atıfta bulunabilen bir terimdir ve bu sebeple, bir nesnenin mahiyetine dayalı bir özcü zorunluluğu temsil eder.⁶⁸ İkinci seçenek, tabiat kanunlarının bizzat kendileri bir katı imleyici ile ifade edilirse, bu kanunlar varlıkları reddedilmeksizin düzeltmeye tabi olabilir. Ancak, bu şekilde düzeltme yapabiliyorlarsa, bunun sebebi, katı imleyicilerin bu kanunları ilgili özelliklerden bağımsız olarak sabitlemesidir; yani bu özellikler kanunların mahiyetini temsil etmez ve bu durumda deterministin aradığı zorunluluk bulunmaz.

Buradaki iddiamız bir tabiat kanununun şu ya da bu şekilde tanımlanması gerektiği değil, aksine hangi seçimi yaparsak yapalım determinist için bazı sorunların ortaya çıktığıdır: Eğer tabiat kanununu nedensel yasalara ilişkin belirli özellikler anlamında tanımlarsak, buradaki zorunluluk tamamen tanımsaldır ve dünyada herhangi bir nedenselliğin ontolojisi

66 Bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 33.

67 Özellikle, Kripke, *Naming and Necessity*, 5-6, 24-34, 53-77, 134-135.

68 Kripke, *Naming and Necessity*, özellikler 3-15, 48-9, 55 vd.

veya varlığını temsil etmez. Tıpkı bir sandalyeyi “bir kişinin oturması veya uzanması için tasarlanmış, sırtta destek sağlayan bir mobilya ürünü” olarak tanımladığımızda, bu tanımın böyle bir nesnenin var olduğu anlamına gelmemesi gibi, aynı durum nesnelerin özellikleri için de geçerlidir. Sadece şu söylenebilir: Eğer böyle bir nesne varsa, *tanıma göre* bu şekilde var olacaktır; ancak bir nesne, sırf böyle tanımlandığı için onun bu şekilde var olduğunu söyleyemeyiz. Aksi takdirde belirli kanunların zorunlu olarak var olduğunu söylemiş oluruz, ki bunların aposteriori yollarla zorunlu olarak var olduklarını bilemeyiz.⁶⁹ Diğer seçenek, yasanın ayarlanabilir olduğunu söylemektir. Ancak yasanın ayarlanabilir olduğunu söylersek, zorunlu olarak geçerli olmaz ve dolayısıyla, yine, materyalist ve düalistin ihtiyaç duyduğu zorunlu determinizm ve sonuç çıkarsaması sağlanamaz.

Nihayet, üçüncü ve en temel hususa vardık. Belirlenimci (*determinist*) bir görüşte, tabiat kanunlarının tanımı, bu kanunun zorunlu olarak geçerli olmasına bağlıdır, yani istisnasız olması gerekir, ancak (yukarıda belirtildiği gibi) bir tabiat kanunun zorunlu olarak geçerli olduğunu aposteriori olarak bilmenin bir yolu yok gibi görünmektedir. Bunu su örneğiyle tekrar kıyaslayalım. Ampirik keşiflere dayanarak, suyun kimyasal yapısının H₂O olduğunu biliyoruz ve dolayısıyla bunun bir istisnası mümkün değildir; çünkü istisna, söz konusu nesnenin su olmadığı anlamına gelir. Zira, buradaki zorunluluk *tanımsaldır*. Ancak bu nesne (su) tamamen aposteriori tecrübeyle kanıtlanmıştır (H₂O) ve buna göre tanımlanır. Böylece su zorunlu olarak H₂O ile özdeşdir. Işığın hızı (c) gibi bir nesne (tabiat kanunu) ise, aynı şekilde ampirik olarak belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Böylece ışık hızının c'ye eşit olması zorunludur; ancak burada ek bir modal statü (zorunluluk) vardır ki bu, ampirik yollarla belirlenemez.

Bunu şu şekilde daha net görebiliriz:

Kripke: *eğer* su = H₂O ise, zorunlu olarak su = H₂O'dur.

Belirlenimci ise: *eğer* ışık hızı = c ise, zorunlu olarak ışık hızı = c'dir; ve ışık hızının c olması zorunludur.

Bu iki durum birbirine benzememektedir, çünkü tabiat kanunlarıyla ilgili olarak bir tanımın, özelliklerin zorunlu veya istisnasız bir ilişki kurmasını garanti ettiği varsayılır. Kripke'nin analizi ise bu tür bir zorunluluğu destek-

69 Aslında, burada eleştirilen iddia sıkıntılı bir ontolojik argümana benzer; terimlerin yalnızca tanımı yoluyla fiziki dünyanın belirli olgularını var etmeye çalışır (bu konuya aşağıda döneceğiz). Campbell vd. tarafından yapılan bir çalışma da hususen meselenin bu ontolojik yönüne dikkat çekmektedir. Bkz. Douglas Campbell vd., “The Inconceivable Popularity of Conceivability Arguments,” *The Philosophical Quarterly* 67, no. 267 (2017): 223-240.

lemez; suyun belirli bir kimyasal bileşimle özdeşleştirilmesi, bu bileşimin istisnasız nasıl davranacağına dair bir zorunluluk sunmaz. Hatta belirlenimcinin önermesinin mukaddemesi, talisiyle uymaz çünkü ilk kısmı şartlıdır, son kısmı mutlaktır. Halbuki geçerli olan zorunluluk nesnenin (şartlı) *aposteriori* özdeşliğine ilişkindir.

Burada, belirlenimcinin, kendi iddiasını da yalnızca şartlı, ampirik kanıtlara dayandırdığı öne sürülebilir. Ancak, yukarıda gördüğümüz gibi, bu doğrusya bir nesnenin hiçbir zorunlu (istisnasız) nedensel özelliği (veya kapasite) ortaya çıkmamalıdır ve böylece hiçbir kapasite garanti edilmez. Özellik istisnasız olmayıp değişebiliyorsa da bu yalnızca nesneye zorunlu olmayan (ve mümkün dünyalar arasında uygulanamayan) bir tasviri tanımlama kazandırır.

Özetle buradaki husus, nedensel ilişkilere bir modal statü eklenmesinin *apriori* bir ekleme olduğudur: “tüm tabiat kanunları, tabiat kanunları olmaları için zorunlu olarak geçerli olmalıdır;” yani, ampirik kanıtlara dayalı olmayan bir eklemeyi teşkil eder. Kripke'nin metafiziği bunun için bir temel sunmaz; onun analizi, zorunlu bir şekilde *aposteriori* bilinenin kavranmasına olanak sağlar.⁷⁰ Dolayısıyla, tabiat kanunlarının zorunluluğunda ısrar etmek, Kripke'nin kullandığı vasıtayla bir modal statüyü atfetmek değil; aksine Kripkeci analizi bu varsayımla başlatan determinist, zorunlu nedensel ilişkileri reddedenlere karşı *petitio principii* şeklinde bir peşin cevap olur.⁷¹

2.2. Teistik İradecilik

Bu son kısımda, zombi sorusuna cevap veren başka bir metafizik türünü inceleyeceğiz. Yukarıdaki tartışmanın verdiği sonuç, belirlenimcilik, gerçekçilik karşıtlığı ve belirlenemezlik gibi nedensel ve ontolojik metafizikle ilgili farklı görüşlerin, konuyu çözmek için sıklıkla kullanılan Kripkeci analizden daha esas olduğudur.⁷² Dolayısıyla bu meselede en iyi yol, zombilerle ilgili Kripkeci analizi terk etmektir. Burada, bir teist için zombi meselesinin neden pek bir sorun gibi görünmediğini inceleyeceğiz. Teistik iradecilik, burada bir zombinin metafizik imkanını tasvir etme kabiliyeti sebebiyle tercih

70 Onun analizi, ayrıca şartlı apriori önermeyi savunur. Bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 14-15, 54-57. Ancak bu tamamen başka bir anlam taşıyor ve nedensel zorunluluğu ortadan kaldıran temsil ettiği şartlılık, zombi tartışmasında deterministe de bir fayda sağlamaz.

71 Klasik literatürde “müsâdere ale'l-matlûb” (talep edileni peşinen kabul etme) olarak bilinir (bkz. Mahmut Kaya, “Mugalata,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30. cilt (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 371. *Petitio principii* (başlangıçta varsaymak), bir argümanın mukaddimesinde, neticede ispat edilmek isteneni farz etme safatasını temsil eder.

72 Buradaki iddiamız, örneğin Brown'ın görüşüne aykırıdır. Brown, fizikselciliğin doğruluğunu “ampirik verilerin” ispatlayabileceğini savunmaktadır (“*Deprioritizing the A Priori Arguments*,” 68). Ancak mevzunun esasen metafizik bir nitelik taşıdığı düşünüldüğünde, ampirik bilginin fizikselciliği tam nasıl ispatlayabileceği hiç net değildir.

edilmiştir; ancak Kripke'nin mümkün dünyalar semantiğinde teolojik sebeplerin dışında başka illetlerin de kullanılabilmesi not edilmelidir.

Her şeye gücü yeten bir varlık, örneğin Tanrı, nesnelere ait farklı güçlerin olduğu bir dünya yaratabilirdi ve bu da zombi fikrine imkan verir. Hatta böyle bir bakış açısı, bir zombinin varlığını kabul edip yine materyalist olmayı mümkün kılar; zira her şeye gücü yeten bir varlık, bilinci açıklayan yetileri fiziksel nesnelere yükleyebilir. Dolayısıyla, fiziksel olmayan bir ruh kavramına gerek kalmaz. Ancak, bu olasılık yalnızca farklı bir fiziksel dünyanın yaratılmasıyla gerçekleşiyorsa, materyalist için fiziksel dünyada bir değişim olmaksızın maddi bir ruhun varlığı mümkün olmadığından ve düalist için de her türlü fiziksel değişiklik bilinci açıklayabileceğinden, bu durum ne fizikselciliği ne de düalizmi çürütmez. Yukarıda belirttiğimiz gibi, eğer tabiat kanunlarına bağlı bir antirealist yaklaşımı benimser veya Tanrı'nın belirlenmez tabiat kanunları yarattığını kabul edersek, bu itiraz cevaplanabilir.⁷³ Amacımızın bu şekilde ne materyalizmi ne de düalizmi çürütmek olmadığı unutulmamalıdır; zira yalnızca nedensel bir metafiziğin -Kripke'nin sunduğu mantıksal-kavramsal değil- bu sorunu çözebileceğini öne sürüyoruz.

Eğer Tanrı'nın yoktan yaratma yoluyla dünyanın Yaratıcısı olduğuna inanılıyorsa ve Tanrı her şeye kâdirse herhangi bir fiziksel kanun ya da zorunluluğa bağlı olmadığı için başka metafizik imkanlar ortaya çıkar. Bunun sebebi tüm fiziksel zorunlulukların tam olarak ne olacağını bizzat Tanrı'nın kendisinin belirlemesidir. Böylece teistik iradecilik ile Tanrı'nın hangi tabii yasaların var olduğunu ve bu yasaların ne zaman askıya alınabileceğini belirlediğini kastederiz. Burada Tanrı, dünyadaki hadiseleri hür bir iradeyle belirler ve dolayısıyla sebep zorunlu olarak neticeyi belirlemez. Kısacası bu görüşte belirleyici bizzat Tanrı'dır. Bu görüş nesnelere arasında doğrudan zorunlu bir ilişki olduğunu savunan determinizmden ayrılmalıdır. Böyle bir determinizmde, Tanrı yine sebep (veya illet) olarak kabul edilir ve dünya Tanrı'nın sebep verdiği ma'lûldür. Ancak illet-ma'lul ilişkisi zorunludur ve dolayısıyla dünyanın varlığı ve tüm hadiseleri de zorunludur. Bu determinizm, örneğin, Müslüman filozoflar tarafından benimsendi.⁷⁴ Kelamcılar ise bu teoriye cevap olarak, illet-malul ilişkisinin zorunlu olmadığı fikrini savundular.

Dolayısıyla Tanrı, biyolojik sistemlerimizin bilinçli bir tecrübeyle sonuçlanmadığı mümkün bir dünya yaratabilir, çünkü o dünyada var olan tabiat kanunları bizim dünyamızdakilerle aynı değildir. Burada ortaya çıkan bir

73 Teistik iradecilik aslında bir tür antirealizm sayılabilir; çünkü dünyada Tanrı'nın takdiri dışında zorunlu yasa yoktur. Fakat bu yaklaşım teorik olarak başka görüşlerle de birleştirilebilir.

74 Örneğin, *İbn Sînâ, Kitabü's-Şifa: Metafizik I*, çev. Ekrem Demirli ve Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 6. Makale, özellikle 1. ve 2. Fasil.

soru, aynı mümkün dünyada hem zombiler hem de anti-zombiler olup olmayacağıdır. Zira teist, zombi tartışmasında varsayılan tabii determinizmi diğer mümkün dünyalara atıfta bulunarak oldukça kolay bir şekilde reddedebilirken, aynı mümkün dünya için aynısını yapmak daha zor görünür. Metafizik olarak pek bir problem yoktur; Tanrı aynı dünyada zombi ve anti-zombinin her ikisini de aynı anda yaratabilir. Ancak bu, Tanrı tarafından yaratılan tabiat kanunlarının evrensel olmayacağı anlamına gelir. Bu durumda ikisinin aynı anda var olması bir tür mucizeden başka bir şey değildir. Bununla birlikte, zombi tartışması göz önüne alındığında bu aslında bir sorun değildir, çünkü tartışma bir materyalist için fiziksel ve psikolojik durumlar arasında zorunlu ilişkiler olduğunu varsayar ve böylece bir mümkün dünyada doğru olan tüm mümkün dünyalar için de doğrudur. Teist için durum böyle değildir. Teist mümkün dünyalar arasında bir fark olabileceğini söyleyebildiği sürece, bu illî ilişkilere atfedilen tabii zorunluluk reddedilir. Dolayısıyla, aynı anda, insanların veya anti-zombilerin bulunduğu başka bir mümkün dünya olabilir.

Bu görüşü kabul etmek için vesileci (*occasionalist*) olmanın zorunlu olmadığına dikkat edilmelidir. Bir vesileci, mevcut her nesnenin doğrudan Tanrı tarafından anbean yaratıldığına inanır. Dolayısıyla, Tanrı'nın tüm hadiseleri çok farklı zamansal ve fiziksel düzenlemelerde belirlemesi mümkündür, çünkü herhangi fiziksel veya tabii bir kanun söz konusu değildir. Sırf Tanrı'nın "adeti" her şeyin belirleyicisidir.⁷⁵ Fakat bir teist bu tür tabiat kanunlarının varlığını kabul etse bile, Tanrı'nın mümkün bir dünyada farklı kanunlar yarattığına da inanması pek makuldür.⁷⁶ Bu durumda zombi oldukça mümkündür. Mümkün olmayan şey, Tanrı'nın bilinç tecrübesi kaynağı olmayan bir bilinç yaratmasıdır, çünkü bu bir apriori imkansızlıktır. Bilinç tecrübesinin, bilinç mahiyetinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, mümkün dünya semantiği aracılığıyla göstermek mümkündür. Fakat hangi fiziksel veya biyolojik yapının bilinçle sonuçlanmasının zorunlu olarak gerektiğini kanıtlayamayız, çünkü Tanrı çeşitli şekillerde bilinci geçekleştirebilir.

Burada tekrar bir soru ortaya çıkabilir: Eğer bu nesnelere illî kapasiteleri bildiğimizden çok farklıysa, hala aynı nesnelere gerçekten düşünüyor muyuz? Yukarıda belirtilen delta lifi örneğini ele alalım. Tasavvur ettiğimiz nesnenin aslında delta lifi değil, başka bir nesne olduğu düşünülebilir, çün-

75 Bu görüşe dair kapsamlı tarihi bir çalışma için bkz. Majid Fakhry, *Islamic Occasionalism: And its Critique by Averroes and Aquinas* (London ve New York: Routledge, 2008).

76 Tanrı'nın tabiat kanunlarının yaratılışı "sünnetullah" olarak adlandırılabilir ve bazı düşünörlere göre bu tür kanunların varlığına inanmak Kur'an'da yazılanlarla daha uyumludur. Bkz. İlyas Çelebi, "Sünnetullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38. cilt (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 159-160.

kü dünyamızın tabii yasalarına göre “normal” bir delta lifi olarak faaliyet göstermemektedir. Ancak bu düşünce yanlıcıdır. Mesele nesnelere nasıl tanımlandığına bağlıdır. Nesnelere nedensel rolleri ya da fiziksel yapısı ile mi tanımlanır? Eğer Kripke'nin su örneklerini takip edersek, bu nesnelere tanımlayan şeyin fiziksel ve kimyasal yapıları olduğunu görürüz.⁷⁷ Benzer şekilde, altını altın yapan şey onun atom numarasının 79 olmasıdır.⁷⁸ Dolayısıyla, aynı şey burada da geçerli olmalıdır. Ama fiziki roller aynı değildir, çünkü Tanrı tabii yasaları farklı olarak belirlemiştir. Bu durumda mahiyet açısından aynı nesnelere farklı fiziki neticelere sebep olabilir ve böylece bizim biyolojik sistemimizin tıpatıp aynısına sahip olan bir varlık bir bilince sahip olmayabilir. Ancak burada enteresane bir husus ortaya çıkar. Roller farklı olsa bile aynı nesnelere söz konusu olduğunda insanla aynı yapıya sahip bir varlık bilinçsiz olsa da yine de “insan” sayılacaktır. Ya da belki daha doğrusu “zombi insanı” olacaktır. Zira insanı insan yapan şey biyolojik yapısıdır. Ama Kripke için böyle bir ihtimal problem olmaz çünkü zaten onun metafiziğine göre nesnelere fiziki rollerini belirleyecek ilim, kendi metafiziği olamaz.

Son olarak zombilerin mümkün olduğunu söylemekle, teistinin dünyadaki varlıklar ile ilgili olarak düalist olması gerekmediğini belirtmek elzemdir. Yani Tanrı hariç her varlık fiziki bir nesne olarak değerlendirilebilir. Bu aslında daha çok İslam kelam geleneğiyle uyumluydu. Bu, örneğin mütekelimlerin “latif cisim” (*el-cismu'l-latîf*) olarak adlandırdığı ruhun bile bir tür maddi veya fiziki cevher olduğunu iddia etme meylinde olan İslam geleneğiyle aslında daha çok uyumludur.⁷⁹ Bu görüşe göre, ruh insanın biyolojik yapısının bir parçası olmasa bile fiziki yapısının bir parçası olacaktır ve eğer zombi insanla tamamen aynı olacaksa, bu ruha da sahip olmalıdır. Yine de ruhu olan zombi bilinçli olmayacaktır, çünkü sahip oldukları ruhun Tanrı tarafından belirlenen farklı bir rolü vardır.

Sonuç

İlk etapta bu makale, zombiler hakkındaki tartışmaların fiziksel ve metafiziksel gerçeklik arasındaki anlayışa nasıl katkıda bulunduğunu göstermeye çalışmıştır. Makalede zombilerin imkanı veya imkansızlığını kanıtlamak için düalistler ve materyalistlerin ortaya koyduğu argümanları açıklayıp değerlendirdik. Şimdiye kadar tartışmadaki her iki taraf, metafizik zorunlulukları göstermenin bir yolu olarak büyük ölçüde Kripke'nin mümkün dünya semantiğine dayanmıştır. Düalistler, Kripke'nin mümkün dünya semantiğinin zom-

⁷⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 153-154.

⁷⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 116-119.

⁷⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ruh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35. cilt (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 197-199.

binin imkanını ispatladığını göstermeye çalışırken, materyalistler ise belirli fiziksel kapasiteleri olan fiziki nesnelere ait zorunlu bir metafizik yön bulunduğunu ve düalistlerin sunduğu delillerin hatalı olduğunu savunurlar. Frankish'in analizini değerlendirdikten sonra Kripke'nin metafiziğinin zombi tartışmasına nasıl uygun olmadığını ayrıntılarıyla açıkladık. İlk olarak, kullanılan mevcut kavramların her iki tarafı da eşit derecede desteklediği görülüyor. Bu durumun sonucu bir çıkmazdır. Ancak daha önemli bir tespit, Kripkeci metafiziğin nihayetinde ne düalistlere ne de materyalistlere fayda sağlamadığıdır, çünkü zombi meselesi onun ötesindeki fikirlere bağlı görünmektedir. Kripke'nin kanıtlamayı amaçladığı metafizik zorunluluklar nedensel bağlantılar ve varlıktan ziyade mahiyetler ve özdeşlikle ilgilidir. Bunu örneklerle göstermeye çalıştık. Mesela, bir kişinin hüviyetini tanımlamak açısından, Kripke'nin mümkün dünya semantiğinin başarısız olduğunu tespit ettik. Çünkü mesele, ruhun varlığının kabulüne veya reddine bağlıdır ve yalnızca soy veya genetiğe dayanmaz. Dolayısıyla Kripke'nin metafiziği, zombilerin mümkün olup olmadığını anlamak için ihtiyaç duyulan türden metafizik olasılıklar konusunda büyük ölçüde sessiz kalmaktadır.

Tabiat kanunları burada fiziki yetiler için umumi bir ifade olarak kullanılmakta ve Kripke'nin düşüncesinde, zorunlu bir varlık olmaktan ziyade fenomenolojik tespitler olarak ele alınmaktadır. Daha genel olarak, zarurî nitelikler ihtiva etmeyen tasvirî tanımlar şeklinde görülmekte veya ontolojik bir zaruret olarak nedensel bağlantılar içermeyen katı imleyicilerle temsil edilebilmektedir. Bu itibarla, determinizm taraftarları bu kanunlara hatalı bir şekilde modal bir zorunluluk izafe ederek, Kripke'nin metafiziğinin desteklemediği bir konum atfetmektedir. Bu durum, Kripke'nin analizi zorunlu nedensel kanunları teyit maksadıyla kullanmanın isabetsiz olduğuna işaret etmektedir. Fiziksel kimlik, bilinç ve metafizik meselelerine dair suallerde, tabiat kanunları hakkında alternatif teoriler daha uygun bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda mesela gerçekçilik karşıtlığı, belirlenmezlik ve teistik iradeciliğin zombilerin imkanına izin verdiğini söyleyebiliriz. Zira, bu metafizik teorilerin tamamı, nedensel ilişkilerin fiziksel durumlar tarafından zorunlu kılınmadığını öne sürmektedir. Teistik iradeciliğe göre tabii bir zorunluluk yoktur çünkü nedensel ilişkiler Tanrı tarafından hür bir şekilde belirlenir. Son olarak, teistik iradecilik de dahil zombileri mümkün kılan teoriler ruh açısından materyalist olma imkanı vardır.

Kaynakça | References

- Alter, Torin ve Yujin Nagasawa, eds. *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Alter, Torin. "A Limited Defense of The Knowledge Argument." *Philosophical Studies* 90, no. 1 (1998): 35-56.
- Balaguer, Mark. "Why There Are No Good Arguments for any Interesting Version of Determinism." *Synthese* 168 (2009): 1-21.
- Bayne, Steven R. "Kripke's Cartesian Argument." *Philosophia* 18, no. 2-3 (1988): 265-270.
- Botterell, Andrew. "Conceiving What is Not There." *Journal of Consciousness Studies* 8, no. 8 (2001): 21-42.
- Brown, Richard. "Deprioritizing the A Priori Arguments Against Physicalism." *Journal of Consciousness Studies* 17, no. 3-4 (2010): 47-69.
- Campbell Douglas, Jack Copeland and Zhuo-Ran Deng. "The Inconceivable Popularity of Conceivability Arguments." *The Philosophical Quarterly* 67, no. 267 (2017): 223-240.
- Chalmers, David J. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Chalmers, David J. *The Character of Consciousness*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Chisholm, Roderick. "Human Freedom and the Self." Lindley Lecture delivered at the University of Kansas, 1964. Mükerrer basım, *Free Will* içinde ed. Gary Watson, 24-35. New York: Oxford University Press, 1982.
- Çelebi, İlyas. "Sünnetullah." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38. cilt, 159-160. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Dennet, Daniel C. *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books, 1991.
- Fakhry, Majid. *Islamic Occasionalism: And its Critique by Averroes and Aquinas*. London and New York: Routledge, 2008.
- Frankish, Keith. "The Anti-Zombie Argument." *Philosophical Quarterly* 57 (2007): 650-666.
- Giere, Ronald N. *Science Without Laws*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
- Geirsson, Heimir. "Conceivability and Coherence: A Skeptical View of Zombies." *Erkenntnis* 79, no. 1 (2014): 211-225.
- Hart, Wilbur Dyre. *Engines of the Soul*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Hill, Christopher S. "Imaginability, Conceivability, Possibility and the Mind-Body Problem." *Philosophical Studies* 87 (1997): 61-85.
- Hill, Christopher S. and Mclaughlin, Brian P. "Review of There are Fewer Things in Reality Than are Dreamt of in Chalmers's Philosophy." *Philosophy and Phenomenological Research* 59, no. 2 (1999): 445-454.

- İbn Sînâ, *Kitabu'ş-Şifa: Metafizik I.* çev. Ekrem Demirli ve Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Jackson, Frank. "A Note on Physicalism and Heat." *Australasian Journal of Philosophy* 58 (1980): 26-34.
- Jackson, Frank. "The Case for A Priori Physicalism." *Philosophy-Science-Scientific Philosophy: Main Lectures and Colloquia of GAP. 5, Fifth International Congress of the Society for Analytical Philosophy, Bielefeld, 22-26 September 2003*, ed. C. Nimitz and A. Beckermann, 251-265. Paderborn: Mentis, 2005. Kripke, Saul. *Naming and Necessity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980.
- Jackson, Frank. "Epiphenomenal Qualia." *The Philosophical Quarterly* 32, no. 127 (1982): 127-136.
- Jackson, Frank. "What Mary Didn't Know." *The Journal of Philosophy* 83, no. 5 (1986): 291-295.
- Kaya, Mahmut. "Mugalata". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30. cilt, 371. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kirk, Robert. "Sentience and Behaviour." *Mind* 83, no. 329 (1974): 43-60.
- Kripke, Saul. *Reference and Existence: The John Locke Lectures*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Kung, Peter. "Imagining as a Guide to Possibility." *Philosophy and Phenomenological Research* 8 (2010): 620-633
- Kung, Peter. "You Really do Imagine It: Against Error Theories of Imagination." *Noûs* 50 (2016): 90-120.
- Locke, Don. "Zombies, Schizophrenics, and Purely Physical Objects", *Mind* 85, no. 337 (1976): 97-99.
- Look, Brandon C. "Simplicity of Substance in Leibniz, Wolff and Baumgarten." *Studia Leibnitiana* 45, no. 2 (2013): 191-208.
- Loptson, Peter. "Was Leibniz an Idealist?" *Philosophy* 74, no. 289 (1999): 361-385.
- Marton, Peter. "Zombies versus Materialists: The Battle for Conceivability." *Southwest Philosophy Review* 14, no. 1 (1998): 131-138.
- Montero, Barbara Gail. "Russellian Physicalism." *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism* içinde, ed. Torin Alter and Yujin Nagasawa, 209-223. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Mumford, Stephen. *Laws in Nature*. London: Routledge, 2004.
- Nagel, Thomas. "What Is It Like to Be a Bat?" *Philosophical Review* 83 (1974): 435-450.
- Nagel, Thomas. "Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem." *Philosophy* 73, no. 285 (1998): 337-352.

- Onur, Ferhat. "Bilinç Neden Var: Teleo-İşlevsel Bir Analiz." *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2, no. 2 (2019): 213-230.
- Papineau, David. *Thinking about Consciousness*. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Pelczar, Michael. "Modal Arguments Against Materialism." *Noûs* (2019): 1-19.
- Pereboom, Derk. *Consciousness and the Prospects of Physicalism*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Pereboom, Derk. "Consciousness, Physicalism, and Absolutely Intrinsic Properties." *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism* içinde, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa, 300-323. Oxford: Oxford University Press, 2015).
- Searle, John. "Minds, Brains and Programs." *Behavioral and Brain Sciences* 3 (1980): 417-424.
- Smithies, Declan. "The Mental Lives of Zombies." *Philosophical Perspectives* 26 (2012): 343-372.
- Spinoza, Baruch. *Ethica: Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*. cev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalıcı, 2011.
- Stoljar, Daniel. "Physicalism and the Necessary a Posteriori." *The Journal of Philosophy* 97, no. 1 (2000): 33-54.
- Stoljar, Daniel. "Two Conceptions of the Physical", *Philosophy and Phenomenological Research* 62, no. 2, (2001): 253-281.
- Stoljar, Daniel. "The Conceivability Argument and Two Conceptions of the Physical." *Philosophical Perspectives*, 15. Cilt, içinde, ed. James E. Tomberlin, 393-413. Oxford: Blackwell, 2001.
- Turing, Alan M. "Computing Machinery and Intelligence." *Mind* 59, no. 236 (1950): 433-460.
- Webster, William R. "Human Zombies are Metaphysically Impossible." *Synthese* 151 (2006): 297-310.
- Wright, Crispin. "The Conceivability of Naturalism." *Conceivability and Possibility* içinde, ed. Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, 401-439. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Yablo, Stephen. "Concepts and Consciousness." *Philosophy and Phenomenological Research* 59, no. 2 (1999): 455-463.
- Yablo, Stephen. "Is Conceivability a Guide to Possibility?" *Philosophy and Phenomenological Research* 53, no. 1 (1993): 1-42.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ruh." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35. cilt, 197-199. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

How is Logical Analysis Viable?

Arman Besler

<https://orcid.org/0000-0002-0553-9131> | armanbesler@gmail.com

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department, Nevşehir, Türkiye

<https://ror.org/019jds967>

Abstract

The idea and the actual exercises of *logical analysis* as a philosophical method are at the heart of the emergence of *analytic philosophy* in the beginning of the 20th century. Although analytic philosophy is most commonly said to emerge with the critique devised by G. E. Moore and Bertrand Russell of the then-dominant idealist currents of philosophy in Britain, the central conception of analysis at work in this process is not the dominant traditional conception of analysis as decomposition of concepts, but a fairly new, distinctive conception which we find to be exemplified exclusively in Frege's and Russell's works (specifically Frege 1879, 1893 and Russell 1905). This distinctive conception has been specified under a few various rubrics, such as *paraphrastic* or *transformative-interpretive* analysis, to separate it not only from the decompositional but the *regressive* conception as well, the latter characterizing the analysis-synthesis method of ancient Greek geometry. The present paper first locates logical analysis (as a philosophical method) in this picture, by proposing to define it as a definite kind of paraphrastic (or transformative/interpretive) analysis, the kind where the language in the *analysans* position is a *logical* language. The paper highlights the fact that the whole point of analyzing natural language forms by means of translating them into a logical language is essentially solving problems of inference – i.e. determining whether certain natural language sentence types follow from/contradict with/entail certain others, and shows that this particular conception of analysis is not as self-consistent a notion as it may first seem to be. The key to the argument is the undeniable connection between the meaning (at large) of a sentence form and the principal inferential relations that the sentence form is *supposed* (pre-analytically) to enter into with other related forms. The argument employs as a clear example the common modern logical analysis of the so-called problem of existential import of traditional categorical forms in order to problematize the viability of logical analysis, and concludes that one of the necessary conditions of the self-consistency (viability, possibility) of logical analysis is the acceptance of a certain negative thesis about *meaning*.

Keywords: Analytic Philosophy, Logical Analysis, Logical Language, Meaning, Inference

Citation	Besler, Arman (2024). "How is logical analysis viable?". <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 206-220. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582732
Date of Submission	10.10.2024
Date of Acceptance	15.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Mantıksal Çözümleme Nasıl Mümkündür?

Arman Besler

<https://orcid.org/0000-0002-0553-9131> | armanbesler@gmail.com

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Nevşehir, Türkiye
<https://ror.org/019jds967>

Öz

Bir felsefi yöntem olarak *mantıksal çözümleme* fikri ve bunun fiili uygulamaları, *analitik* (çözümlemeli) *felsefenin* 20. yüzyıl başlarındaki ortaya çıkışının kalbinde yer alır. Her ne kadar en sıklıkla dile getirilen görüş analitik felsefenin G. E. Moore ve B. Russell'in kendi dönemlerinde Britanya'da hakim olan idealist akımlara getirdikleri eleştiri ile ortaya çıktığı şeklinde olsa da, bu süreçte işlerlikte olan çözümleme anlayışı, çözümlemeyi esasen kavramların çözümlemesi olarak anlayan hakim ve geleneksel *ayrıştırırmalı* (*decompositional*) anlayış değil, özellikle G. Frege ve B. Russell'in çalışmalarında (Frege 1879, 1893 ve Russell 1905) örneklendiği görülen görece yeni, ayrı bir çözümleme anlayışıdır. Bu anlayış, onu yalnızca ayrıştırırmalı anlayıştan değil ama İlkçağ Yunan geometrisindeki 'analiz-sentez' yöntemini niteleyen *geriye götürmeli* (*regressive*) çözümleme anlayışından da ayırt etmek için *tefsirci* (*paraphrastic*) veya *dönüştürücü-yorumlayıcı* (*transformative-interpretive*) çözümleme gibi başlıklarla anılır. Bu çalışma, öncelikle, (bir felsefe yöntemi olarak) mantıksal çözümlemenin bu resimdeki yerini belirlemek için onu tefsirci (dönüştürücü-yorumlayıcı) çözümlemenin belli bir türü - çözümlemede *analysans* (çözümleyen) konumundaki dilin bir *mantık* dili olduğu türü - olarak tanımlamayı önermektedir. Çalışma, doğal dil biçimlerini, onları bir mantık diline tercüme ederek çözümlemedeki asıl gayenin çıkarım sorunlarını çözmek - yani, belli doğal dil cümle tiplerinin diğerlerini mantıksal olarak izleyip izlemediği/onlarla çelişip çelişmediği/onları getirip getirmedeği gibi sorunları çözmek - olduğunun altını çizmekte ve bu çözümleme anlayışının görüldüğü kadar kendinde tutarlı bir mefhum olmayabileceğini göstermektedir. Savununun anahtarı, bir cümle tipinin (geniş olarak) anlamı ile o cümle tipinin ilgili diğer cümle tipleriyle girdiği (çözümleme öncesinde) *kabul edilmiş* olan çıkarımsal bağlantı arasındaki reddedilemez bağlantıdır. Savunu, açık bir örnek olarak geleneksel kategorik cümle biçimlerinde (güya) bulunan varoluş yükü sorununun yalnızlaştırılmış bir versiyonunu kullanmakta ve mantıksal çözümlemenin iç tutarlılığının (imkanının) gerek koşullarından birinin, *anlamla* ilgili belli bir değilleyici savı kabul etmek olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analitik Felsefe, Mantıki Çözümleme, Mantık Dili, Anlam, Çıkarım

Atıf Bilgisi	Besler, Arman (2024). "How is logical analysis viable?". <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 206-220. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582732
Geliş Tarihi	10.10.2024
Kabul Tarihi	15.12.2024
Yayım Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Introduction

The safest point to take as the beginning of 20th century analytic philosophy may be Bertrand Russell's 'On Denoting' (Russell 1905), which not only triggered discussions and analyses concerning, specifically, the logic of descriptions or descriptive phrases, but constituted a 'paradigmatic' (Ramsey 1931, p. 263n), concrete instance of how the 'new' type of philosophy was to be exercised. What Russell did in his seminal paper was to show that definite descriptions, i.e. descriptions of the form 'The F', which 'naturally' and traditionally fall into the category of singular terms, are not in fact logically simple and innocent like singular terms, and this he showed by means of translating the principal sentence types in which definite descriptions typically occur into the formal language of the new logic founded by Frege's *Begriffsschrift* (van Heijenoort 1967, p. 1-82).

The kind of analysis given by Russell was quite distinctive: it did not rely on a verbal *decomposition* of a given concept into its intensional constituents – as in the decomposition, say, of the concept Body yielding Extension as one of its genera or differentiae – nor could it be simply considered a variant of the *regressive* conception of analysis covered by the ancient Greek geometers' method of *analysis-synthesis*. The essential part of the analysis consisted of translation into an analyzing language, a language which was solely supposed to be in the position of giving the final judgment of every semantical, nay metaphysical problem/question. This translation may be seen as a transformation/interpretation of a certain collection of sentential forms of a certain language into the forms of another language, possibly with a quite dissimilar logical syntax – in a word, *paraphrasis*.

Thus, the kind of analysis exercised by Russell (and arguably by Frege before him), most securely called *logical analysis*, is a distinctive kind of paraphrastic analysis that employs as analyzing language a *logical* language, in this case the language of modern first-order quantificational logic, based on the new logic (or logical calculus) founded by Frege in his *Begriffsschrift*, following Leibniz's ideal of a *characteristica universalis*.¹ The following sections of the present paper argue that logical analysis in the abstract is viable only with commitment to a bold negative thesis about meaning, viz. that inferential relations do not contribute to the formation of meaning, and then exhibit the point by means of a simplified version of the modern logical anal-

1 For Leibniz's statements of this ideal and his studies on logical calculi toward this goal, see the articles in G. H. R. Parkinson's edition (Leibniz, 1966).

ysis of the problem of *existential import*, before concluding with a note on a healthier alternative as to the conception of logical analysis.

1. Locating Logical Analysis

Three distinctive conceptions of analysis (at large) seem to set the scene for our discussion. Michael Beaney's seminal work (Beaney 2002) on the different conceptions of analysis at work in the emergence of 20th-century analytic philosophy is directive in this respect, although it employs a distinction between *modes* and *conceptions* of analysis which complicates matters for our discussion (not, of course, for his account), where each of the three main conceptions is characterized by one of the three modes, but each conception can be 'modified' by the contribution of the two other modes that do not characterize it.

So, regarding only the conceptions at large, and leaving out the details of the matter about various inclinations to other conceptions that a conception can have in some instances – which Beaney captures by means of his 'modes' (Beaney 2002, p. 54) – we can safely state the presence of three main conceptions of analysis in the history of Western philosophy: (1) the *regressive* conception, represented in the ancient geometer's analysis-synthesis methodology; (2) the *decompositional* conception, represented in many significant stops in the history of philosophy such as the Socratic-Platonic theory of definition and the (so-called) method of *division*, the Aristotelian conception of (true) essential propositions, Leibniz's *predicate-in-the-subject* definition of truth, and Kant's conception of analytic judgment, among others; and finally (3) *paraphrastic* (or as Beaney calls it, "interpretive/transformational") analysis, which most clearly finds representation in Leibniz's ideal of a universal formal language that can exhibit and enable philosophers to solve genuine philosophical problems by *calculation* instead of verbal discussion, and in – as Beaney also affirms (Beaney 2002, p. 69) – Russell's 1905 article, with which analytic philosophy began in the full sense. Thg

Now the ancient geometer's conception of analysis in essence is the idea of a method or methodological procedure in which geometrical problems or questions are solved by reducing or 'leading them back' to problems/questions that have already been solved (i.e. whose solutions are presently known) (Beaney 2002, p. 58). So unlike the later Kantian view (*KRV* A 6-7, B 10-11; Beaney 2002, p. 66) that analytic cognition is repetitive and at best clarificative but not ampliative, the ancient geometer saw in what s/he called 'analysis' a procedure of discovery (hence an ampliation of knowledge), and in synthesis a repetitive, reconstructive procedure. Descartes might be right

in his criticism that the ancients actually presented no analyses, but only the synthetic, reconstructive phase of their method where they showed how their solutions of the simpler problems/questions were translated back into a solution to the original problem/question.²

That is why Descartes presents his algebraization of geometry as analysis, since he believes that the algebra of geometry constitutes a pool where every kind of possible geometrical transformation, construction or dependence could be extracted via algebraic equations. But what is much more important for our discussion is that the regressive conception, whether Descartes is right or wrong about its ancient exercises, exemplifies how one of the three main conceptions of analysis can be modified by a mode of analysis characteristic of another conception – in this case, the regressive conception of analysis modified by the transformative mode characteristic of the paraphrastic (or interpretive/transformative) conception. The transformative mode, or simply paraphrasis, is like a proprium of Cartesian analysis, since the key phase thereof is the algebraic paraphrase of spatial relations, i.e. rewriting of these relations in the language of algebra.

However, what concerns our discussion is the simpler, easily traceable distinction between the dominant and classical decompositional conception of analysis, and the novel paraphrastic conception that is actually at the heart of the emergence of analytic philosophy through Frege's and Russell's work. The reason why no history of the emergence of analytic philosophy can ignore Frege's mathematical program is that analytic philosophy began with a novel conception and a novel kind of 'organon' of analysis: logical analysis, as a species of paraphrastic analysis, and an expressively strong mathematical-logical language, the logical language of first-order quantificational theory. The *function-argument* framework imposed by this new logical language makes it syntactically dissimilar to natural languages which mostly favor the *noun-verb* framework. And this makes this new logical language a better candidate for *target language* – for *analysans* – in the paraphrastic analysis of a philosophical/logical problem. But it is also a *logical* language, i.e. an artificial language which is exclusively employed to exhibit and test *consequence* (i.e. logical following) or *inference*. This completes the picture: the kind of paraphrastic analysis where the target language is a logical language in the above sense is the kind of analysis that characterizes analytic philosophy in its emergence.

---

2 For Descartes's criticisms of and developments on the analysis-synthesis method in detail, see ch. 3 (pp. 72-102) of Gaukroger 1989.

In a word, the ‘analysis’ hinted at the title ‘analytic philosophy’ means (or had better mean) logical analysis as a philosophical method. This makes Moore’s role in the emergence of analytic philosophy rather dubious, as some commentators agree (Bell 1999). Moore, who was with Russell against the British neo-Hegelians or idealists, but still exercised philosophy according to the classical ‘continental’ decompositional conception of analysis (Beaney 2002, p. 77-78)³ might not be in the real picture, but Frege, who were actually concerned mainly with the logicist program (and hence, the logical analysis of arithmetical concepts), but invented the new logic that would be put to use in paraphrastic analysis of philosophical problems – exemplified originally with Russell’s theory of (definite) descriptions – was there with Russell.

2. The Question of Inference in Russell’s ‘On Denoting’

Russell’s 1905 *Mind* paper ‘On Denoting’ has been acclaimed as a paradigmatic instance of analytic philosophy, more specifically of the new way of philosophy as logical analysis-solution of philosophical problems. The paper essentially deals with the correct logic of descriptions with a focus on the *definite-indefinite* divide – hence may be considered to deal with the logic of the definite article ‘the’ – but we could detect at its core a question of inference, namely, whether we could (should) infer from the negation of an affirmative predication with a descriptive phrase as subject the affirmation of the corresponding negative predication – schematically, from the negation of ‘The F is G’ the affirmation of ‘The F is not G’. The solution to this abstract question by means of logical analysis finds immediate application in the solution of some of the central traditional problems around the idea of *empty terms*, terms without extension (or having the empty set as their extension).

Very roughly, Russell regiments the natural (and traditional) definite descriptive form ‘The F is G’ as

$$(\exists x)(Fx \wp (y)(Fy \rightarrow x = y) \wp Gx)$$

i.e. as ‘There is at least and at most one item that is (an) F, and that item is (also a) G’, where especially the nominal phrase ‘The F’ in isolation finds no exact correlate, which is perfectly consistent with the idea of a *paraphrastic* analysis. But the key idea here is that a predication of the form ‘The F is G’ covers a uniqueness, hence an *existence* claim, $(\exists x)Fx$, which might and does fail for some choices for ‘F’, since this is where the decision made by

3 See Moore 1899; but esp. Moore 1903 for his views on the connection between conceptual *simplicity* and analysis in the context of the discussion about defining *the Good*.

the analyzing language as to the inferential significance of the form ‘The F is G’ depends.

The decision in traditional parlance is that the forms ‘The F is G’ and ‘The F is not G’ are not contradictories but only contraries, against chs. 6-7 of Aristotle’s *On Interpretation* where opposed singular predications should always yield a contradictory, not a contrary pair (Aristotle 1963, p. 47). The terms ‘contradictory’ and ‘contrary’ may not be able to speak for themselves, but the way Aristotle defines and employs the inferential relations signified by them (Aristotle 1963, p. 48) suggest that they may be characterized by the following couples of sequents:⁴

Contradiction:

$$\Phi \mid - \neg\Psi$$

$$\neg\Phi \mid - \Psi$$

Contrariety:

$$\Phi \mid - \neg\Psi$$

$$\neg\Phi \mid - \Psi$$

Obviously, the possibility of the absence of any Fs makes it that the falsity of ‘The F is G’ (‘The F is not G’) cannot prove the truth of ‘The F is not G’ (‘The F is G’). And this solves the philosophical question of how to determine the truth-value of a predication where the ‘subject’ term is a definite but empty description: simply, ‘The F is G’ and ‘The F is not G’ are both false when ‘F’ is empty. So we do not need to go any more with Frege to say that affirmative as well as negative predications made of empty terms are all meaningless on the grounds that the ‘subject’ term lacks referential value. They are meaningful, but all false, thanks to the implicit false existence claim each containing as a conjunct, which becomes explicit only with an analysis of the kind above.

This is, of course, a paradigm instance of analytic philosophy in the sense of making philosophical decisions by means of logical analysis, in line with Leibniz’s ‘from *discimus* to *calculemus*’ picture of his ideal: the philosophical problem is solved by translating the relevant forms into a logical calculus,

4 For the sake of simplicity in the representation, we assume *contraposition* and a law of double negation for affirmative and negative sequents, thereby validate the *converses* of the sequents.

where either the problem evaporates altogether or is reduced to a simple calculation problem – in this case, to the simple calculation in the language of modern logic of the truth-value of sentences of the form ‘The F is G’ where ‘F’ lacks actual instances, yielding *false* for each.

3. Logical Analysis, Synonymy and Inferential Order

However, there is a certain element necessarily found in every kind of paraphrastic analysis that can pose a challenge specifically to the idea of a logical analysis, namely the requirement of synonymy between the *analysans* and *analysandum*. Contrary to appearances, the problem is not a simple instance of the general, abstract problem – if it ever is – known as the ‘paradox of analysis’. The so-called paradox of analysis is nothing more than a ‘light’ sophistry, concluding that every piece of analysis corresponds to the cognition of a proposition of identity or equivalence, thus every analysis is necessarily uninformative (or in Kantian terms, *repetitive*).⁵ The problem about logical analysis, on the other hand, though it is strongly connected with synonymy, concerns particularly the connection between the *meanings* of, and the *inferential order* among, the forms to be translated in the course of logical analysis.

Now, paraphrastic analysis in the abstract does not necessarily involve the employment of a logical language as the analyzing (or target) language, and it is the *differentia* of logical analysis that it does so. The point of employing a certain logical language in philosophical analysis can only be either that (i) the language has a primary position in some hierarchy of languages, such as that unlike natural languages, it is somehow isomorphic to reality or to the cognition of reality; or that (ii) it enables us to exhibit and test logical (i.e. consequential) or inferential relations among the forms of the language analyzed. In other words, the reason for its employment is either that it has some propriety other than logicity which makes it preferable to alternatives in analysis, or simply that it is a logical language. Russell at times, and Wittgenstein in the *Tractatus*, inclined towards the first option when they spoke of things like the structure of reality, mirrored in the syntax and grammar of the perfect, ideal language;⁶ however, the ‘metaphysical correctness’ has not been the primary reason for the employment of modern logical languages in philosophical analysis. The primary reason is of course their ability to exhibit and test pre-analytically supposed inferential rela-

5 For the details of what we prefer to call a ‘light sophistry’, see Myers 1971.

6 See Peter Hylton’s chapter, “Ideas of a Logically Perfect Language in Analytic Philosophy”, esp. the first section, in Beaney 2013: 907-925.

tions between given sentential forms, which (by definition) cannot be done in a *non-logical* language.

And the problem here is the determination of the grounds of a proposed scheme for translating the (unanalyzed) forms of a language into a logical language. What should be the grounds? In particular, how should the pre-supposed inferential significance, if any, of a natural-language sentential form interact with its logical translation? In trying to formulate an answer, one might feel the presence of a paradox – a paradox of logical analysis? – but this is just a feeling. The answer is, as the following paragraphs try to illustrate, that logical analysis as a species of paraphrastic analysis is viable only if either the semantic relation between the *analysans* and the *analysandum* is not to be synonymy, or that inferential significance (or inferential import) has no active role in the constitution of meaning.

The point may be presented and advanced through an exemplary piece of simple logical analysis, the analysis of existential import (which actually is closely related to the empty terms problem mentioned above) of universal categorical forms in relation to the corresponding particular categoricals.⁷ As is well known, Aristotle validates certain a certain inferential (or consequential) order among the four basic types of predication, dubbed later *the square of opposition* (Kneale & Kneale 1972, p. 55). The square relations can, as in the above, be specified or characterized by means of couples of sequents of a certain type, each sequent acting as a rule of inference. We present the remaining two inferential relations in the square, and list the categorical exemplifiers of each of the four:

Subalternation:

$$\Phi \mid - \Psi$$

$$\neg\Phi \mid - \neg\Psi$$

Subcontrariety:

$$\Phi \mid - \neg\Psi$$

$$\neg\Phi \mid - \Psi$$

Contraries: Every S is P—No S is P.

Contradictories: Every S is P—Not every S is P, No is P—Some S is P.

⁷ A common presentation of this analysis can be found in Kneale & Kneale 1972: 56 sq.

Subcontraries: Some S is P—Not every S is P.

Superaltern-Subaltern: Every S is P—Some S is P.

Now, modern first-order logic invalidates this inferential order under the standard translation scheme which maps traditional universal categoricals to universally quantified open conditional formulæ and particular categoricals to existentially quantified open conjunctive formulæ:

Every S is P: $(x)(Sx \rightarrow Px)$

No S is P: $(x)(Sx \rightarrow \neg Px)$

Some S is (not) P: $(\exists x)(Sx \wp Px)$

Some S is not P: $(\exists x)(Sx \wp \neg Px)$

These forms do not satisfy (instantiate) the relations that form the *sides* of the square, namely, the relations of Contrariety, Subcontrariety and Subalternation. (Actually, validation of only one of these relations would guarantee the other two, thanks to the diagonal tokens of Contradiction.) In particular, the first-order translation of a universal categorical is not a *superaltern* of the first-order translation of the corresponding particular. This of course has immediate consequences in the syllogistic theory, such as the invalidation of moods that arrive at a particular categorical from a couple of universal categoricals, such as Darapti and Felapton in the third figure; but modern analysis does not stop short at this invalidation. It deepens the analysis by showing what is implicitly assumed by Aristotle or Aristotelian logic in order that the square and the related syllogisms fully work, namely, the existential import of (syllogistic) terms, specifically those that occupy at least once the subject term position.

The story told by the analysis goes: for every syllogistic term that can occupy the subject position in a categorical proposition, it is assumed by Aristotle (Aristotelian logic) that it is not empty, i.e. that it has at least one member in its actual extension. This type of assumption finds a perfect correlate in the language of the first-order quantified logic in the form of an existential quantification over a unary predicate that represents the syllogistic term in question, say 'Mx'. So the Aristotelian logician, when putting down the premises, for instance, of Darapti, slips the assumption $(\exists x)Mx$ in the premises. Let us represent simply how the assumption restores Darapti's validity:

How is Logical Analysis Viable?

Darapti: $(x)(Mx \rightarrow Px), (x)(Mx \rightarrow Sx) \vdash (\exists x)(Sx \odot Px)$

Proof:

1. $(x)(Mx \rightarrow Px)$ [Premise]
2. $(x)(Mx \rightarrow Sx)$ [Premise]
- 3. $(\exists x)Mx$ [1 or 2, non-emptiness]**
4. Ma [3, $\exists$ -elim]
5. $Ma \rightarrow Pa$ [1, ($\rightarrow$)-elim]
6. $Ma \rightarrow Sa$ [2, ($\rightarrow$)-elim]
7. Pa [5, 4, $\rightarrow$ -elim]
8. Sa [6, 4, $\rightarrow$ -elim]
9. $Sa \odot Pa$ [8, 7, $\odot$ -intro]
10. $(\exists x)(Sx \odot Px)$ [9, $\exists$ -intro]

Now we have two things to say about this analysis, one specific to it, the other more general and more to our point. First, the analysis does *not* show that $(\forall x)Mx$ is the *necessary* supposition – it only shows that it is sufficient. But it is perfectly clear that the job then could be done alternatively by, e.g., $(x)Mx$ or by $Ma \odot Pa$ or by Ma itself. Specifically, here Ma seems to be the only required assumption, and it does not say that M s exist but just that (some chosen) a is M . Thus the analysis does not show that the non-emptiness assumption is *required* for the square to work.

Secondly, more to our point, even if the non-emptiness assumption were required and not just sufficient, this would not show that it was implicitly present in the Aristotelian philosopher's/logician's thinking. For the Aristotelian thinks of the universal affirmative categorical, not only as the contradictory of the corresponding particular negative, but also *as the contrary of the corresponding universal negative and the superaltern of the corresponding particular affirmative*. (Same holds *mutatis mutandis* of the other forms.) Generally, in a not-too-unordinary sense, the inferential order provided by the square relations contributes to the traditional meaning of each categorical sentential form, so that the relevant quantified forms *cannot* be the translations of the traditional categoricals. But then the non-emptiness assumption is required only for the modern logician to provide the inferential potency of Aristotelian universal categorical forms, specifically the universal affirma-

tive form, not for the traditional logician – since the assumption has nothing to do with traditional categoricals.

Here we can extract a necessary condition for the viability of logical analysis as a species of paraphrastic analysis: in order for the logical analysis of a philosophical problem to be viable, *it must be rejected that inferential potency contributes to meaning*. This is a significant condition, for 20th century philosophy and formal science introduced to us much stronger versions of the idea, especially through the works of Gerhard Gentzen, Wilfrid Sellars, and Robert Brandom. Gentzen's proposal⁸ to view the basic inferential rules given for propositional connectives in the form of *introduction* and *elimination* rules – specifically the former – in his natural deduction calculi as *defining* the relevant connective as giving to us whatever has to be known as to its meaning, initiated *proof-theoretic semantics* (Schroeder-Heister 2023). Sellars's insistence on the role of inferential norms, specifically material inferential norms in the construction of the empirically relevant and sensitive web of linguistic meaning (Sellars 1953) is translated by Brandom (Brandom 1994; 2000) into a whole *inferentialist* philosophy of linguistic meaning according to which linguistic meaning at the level of the subsentential – e.g. meaning of names, verbs etc. – is an abstraction from sentential meaning which in turn is constituted by the web of inferential relations or 'norms', covering not only judgment-to-judgment inferences but also 'inferences' from perception to judgment and from judgment to action.

Since the idea that inference determines, or at least contributes to the constitution of, meaning is not a marginal, weak alternative conception, and since the very point of logical analysis is exhibiting and testing the *pre-analytically supposed inferential order* among a range of sentential forms by *translating* these forms into the language of a logical calculus, it is not a vacuous statement that the acceptance of an anti-inferentialist conception is a necessary condition of the viability (possibility, if you will) of logical analysis.

Is there a way out for the original conception of logical analysis, other than anti-inferentialism? After all, logical regimentation of the basic forms of sentences of ordinary language characterizing a specific discourse in which philosophical questions/problems arise – such as the ordinary modal discourse – is still a viable method, especially for problems directly related to ontology and philosophy of mind. So maybe there is a way out; in other

8 In his 1934 paper "Untersuchungen über das logische Schliessen" for *Mathematische Zeitschrift*, an English translation of which can be found in Gentzen (1969): 68-131.

How is Logical Analysis Viable?

words, maybe the *apparent* viability of logical regimentation (or of logical analysis at large) is due to an indifference on the contemporary analytical philosopher's part to the requirement of *synonymy* between the *analysans* and the *analysandum*. W. V. O. Quine, in the context of a discussion of a particular type of philosophical-logical analysis concerning the ontological decisions made by a mathematical theory, makes the following remark in the abstract:

We do not claim synonymy. We do not claim to make clear and explicit what the users of the unclear expression had unconsciously in mind all along. We do not expose hidden meanings, as the words 'analysis' and 'explication' would suggest; we supply lacks. We fix on the particular functions of the unclear expression that make it worth troubling about, and then devise a substitute, clear and couched in terms of our liking, that fills those functions. (Quine, 1960, p. 238)

And in another discussion about the logical regimentation of ordinary-language sentences, he says:

So we see that paraphrasing into logical symbols is after all not unlike what we all do every day in paraphrasing sentences to avoid ambiguity. The main difference apart from quantity of change is that the motive in the one case is communication while in the other it is application of logical theory.

In neither case is synonymy to be claimed for the paraphrase... If we paraphrase a sentence to resolve ambiguity, what we seek is not a synonymous sentence, but one that is more informative by dint of resisting some alternative interpretations. (Quine, 1960, p. 145)

We can read these words of Quine as a way out for 'the' notion of logical analysis in the sense mentioned above. Under this interpretation, the logical regimentation of a sentential form of ordinary language is not a *translation* into a logical language, but rather a *substitution*, made within the confines of an extension of ordinary language, an extension obtained by the addition of the (relevant) logical expressions. (This is why Quine likens logical regimentations into everyday 'paraphrases' we make *within* ordinary languages.)

So under this interpretation, logical analysis as a philosophical method employs logical regimentation, i.e. replacement of an unclear form of expression in a given language with an inferentially manipulable and testable form of expression in an extension of that language. The point of such re-

placement is of course to manipulate or test the presupposed inferences in a certain part of ordinary discourse, or construct them anew (if there are no definite presuppositions around.) Thus logical analysis can be re-conceptualized as a method of therapeutic (or corrective) clarification by means of reinforcing the original language in which philosophical questions arise with logical calculi. And if we decide to agree with Quine's above views, therapeutic clarification can require disregarding certain presupposed inferential relations without denying inference's contribution to meaning at large and in the abstract.

Conclusion

We tried to show that one of the core ideas active in the origination of modern analytic philosophy, the idea of logical analysis as a species of paraphrastic analysis, actually imposes on the philosopher a certain negative thesis about *meaning*, viz. that there is no meaning-constitutive role of inferential relations. However, in view of the development of forceful alternative conceptions of meaning in the 20th century that give a central place to inference, a negation of this level of generality is too hard to accept as is. And it is avoidable as well. Quine's 'reminder' that philosophical analysis by means of a logical language can (and does) employ logical regimentation without subordination to the synonymy requirement seems to be in conformity both with actual exercises of logical analysis and with alternative conceptions of the connection between meaning and inference. Logical analysis, under this interpretation which better captures its constructive (or creative) side as well, moves further away from the classical decompositional conception, which happens to be called 'analysis' but has nothing specific to do with the emergence of analytic philosophy.

References | Kaynakça

- Aristotle. (1963). *Categories and De Interpretatione* (J. L. Ackrill, Trans.). Oxford University Press.
- Beaney, Michael. (2002). "Conceptions of Analysis in the Early Analytic and Phenomenological Traditions", *The Southern Journal of Philosophy*, Vol. XL, pp. 53-99.
- Beaney, M. (Ed.). (2013). *The Oxford handbook of the history of analytic philosophy*. Oxford University Press.
- Brandom, R. (1994). *Making it explicit: Reasoning, representing and discursive commitment*. Harvard University Press.
- Brandom, R. (2000). *Articulating reasons: An introduction to inferentialism*. Harvard University Press.
- Gaukroger, S. (1989). *Cartesian logic: An essay on Descartes's conception of inference*. Oxford University Press.
- Kneale, W., & Kneale, M. (1972). *The development of logic*. Oxford University Press.
- Leibniz, G. W. (1966). *Logical papers* (G. H. R. Parkinson, Ed. & Trans.). Oxford University Press.
- Moore, G. E. (1899). The nature of judgement. *Mind*, 8(30), 176–193.
- Moore, G. E. (1901). *Principia ethica*. Cambridge University Press.
- Myers, C. M. (1971). Moore's paradox of analysis. *Metaphilosophy*, 2(4), 295–308.
- Quine, W. V. O. (1951). Two dogmas of empiricism. *Philosophical Review*, 60(1), 20–43.
- Quine, W. V. O. (1960). *Word and object*. MIT Press.
- Ramsey, F. P. (1931). Philosophy. In R. B. Braithwaite (Ed.), *The foundations of mathematics and other logical essays* (pp. xx-xx). Harcourt, Brace.
- Russell, B. (1905). On denoting. *Mind*, 14(56), 479–493.
- Schroeder-Heister, P. (2023). Proof-theoretic semantics. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2023 Edition). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/proof-theoretic-semantics/>
- Sellars, W. (1953). Inference and meaning. *Mind*, 62(247), 313–338.
- Gentzen, G. (1969). *The collected papers of Gerhard Gentzen* (M. E. Szabo, Ed. & Trans.). North-Holland Publishing.
- van Heijenoort, J. (Ed.). (1967). *From Frege to Gödel: A source book in mathematical logic, 1879–1931*. Harvard University Press.

Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, Zorunluluk, A Priori İlişkisi

Murat Fatih Yazıcı

<https://orcid.org/0000-0003-2139-8399> | muratfatihyazici@gmail.com

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/05j1qpr59>

Öz

Bu çalışmada zorunluluğun, analitik ve a priori kavramlarıyla olan bağı çağdaş felsefedeki tartışmalarla ilgisi içerisinde incelenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Kant'ın yargı teorisinden hareketle yaptığı sınıflandırma ele alınacaktır. Bu sınıflandırmanın epistemolojik ve semantik olarak düşünülebilecek iki veçhesi bulunmaktadır. İlk veçhesi a priori-a posteriori ayrımına, ikincisi ise analitik-sentetik ayrımına dayanmaktadır. Felsefe tarihinde, özellikle Leibniz ve Hume'un görüşlerinde, izlerine rastlanmakla birlikte, bu ayrımlar Kant'ın felsefesinde ayrıcalıklı bir konuma ulaşmıştır. Bu minvalde, Kant'ın ortaya koymuş olduğu sentetik a priori yargıların kendi felsefesindeki önemi belirtilmiş, yol açtığı tartışmalara değinilmiştir. Söz konusu tartışmalar, Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkmasıyla birlikte belirli bir noktada yoğunluk kazanmıştır. Evrensel olarak zorunlu tek bir geometri fikrinin kaybolması, Kant'ın sentetik a priori projesinin itibar kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum, aritmetiğin mantığa indirgenmesi fikri üzerinden farklı bir şekilde güç kazanmıştır. Böylece Kant'ın matematiği temellendirdiği saf görü anlayışının felsefi sahneden dışarıya çıkartılmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan analitik felsefesinin üzerinde konumlandığı dil ve mantık temelli bir düşüncenin önü açılmıştır. Bu bağlamda, Carnap ve Ayer analitik-sentetik ayrımını savunmakla beraber, Kant'ın aksine, zorunlu ve a priori olanın analitik ifadelerle sınırlı olduğunu iddia eder. Quine ve Kripke ise farklı açılardan daha radikal bir adım atarlar. Quine, felsefe ile bilim arasında niteliksel bir ayrımın oluşmasını sağlayan a priori- a posteriori ve analitik-sentetik ayrımını eleştirir. Kripke ise bilgiye ulaşma ve nesnelere adlandırma biçimlerine ilişkin geleneksel anlayışı sorgulayarak zorunluluğun analitik ve a priori olandan farklı boyutları olabileceğini öne sürer. Bu çerçevede, 20. yüzyılın ikinci yarısında modal mantıktaki ve dil felsefesindeki tartışmaların etkisiyle birlikte yeni bir anlayış gelişmeye başlamıştır. Zorunluluk kavramının analitik ve a priori kavramlarıyla arasındaki ilişkinin farklılaştığı bu safha metafizik açıdan özcülüğün gündeme gelmesine sebep olmuştur. Böylece Kant'ın yargı sınıflandırmasının aksine, zorunlu a posteriori ve olumsal a priori gibi önermeleri içeren yeni bir felsefi çerçeve ortaya çıkmıştır. Yazıda, çağdaş felsefenin farklı safhaları itibarıyla temsil gücü olan örnekler üzerinden felsefi yaklaşımı belirleyen zorunluluk, analitiklik ve a priori kavramlarının birbirleriyle etkileşim biçimleri ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yargı, Zorunluluk, Analitik, A priori, De dicto, De re

Atıf Bilgisi

Yazıcı, Murat Fatih (2024). Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, zorunluluk, a priori ilişkisi. *Felsefe Dünyası*, 80, 222-245. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1575692>

Geliş Tarihi	29.10.2024
Kabul Tarihi	15.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körileme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

From Kant to Kripke: Analyticity, Necessity, A Priori Relation

Murat Fatih Yazıcı

<https://orcid.org/0000-0003-2139-8399> | muratfatihyazici@gmail.com

Istanbul Medeniyet University, Istanbul, Türkiye

<https://ror.org/05j1qpr59>

Abstract

In this study, the connection between necessity and the concepts of analyticity and a priori will be examined in relation to discussions in contemporary philosophy. In this context, firstly, Kant's classification based on his theory of judgment will be discussed. This classification has two aspects that can be considered epistemologically and semantically. The first aspect relies on the distinction between a priori-a posteriori, while the second is based on the analytic-synthetic distinction. Although traces of these distinctions can be found in the history of philosophy, especially in the views of Leibniz and Hume, these distinctions have reached a privileged position in Kant's philosophy. Based on this, the significance of the synthetic a priori judgments put forward by Kant in his own philosophy is stated and the debates it has sparked are dealt with. These debates intensified particularly with the emergence of non-Euclidean geometries. The loss of the idea of a single and universally necessary geometry led to the discrediting of Kant's synthetic a priori project. This comprehension is gained strength in a different way by the idea of reducing arithmetic to logic. Thus, we are faced with the removal from the philosophical scene of Kant's understanding of pure intuition, on which he based mathematics. On the other hand, the way has been opened for a language-logic based thought on which analytical philosophy is relied on. In this sense, Carnap and Ayer defend the analytic-synthetic distinction, but unlike Kant, they argue that the necessary and a priori are limited to analytic statements. Quine and Kripke take a more radical step from different perspectives. Quine criticizes the a priori-a posteriori and analytic-synthetic distinctions that create a qualitative distinction between philosophy and science. Kripke, on the other hand, questions the traditional understanding of the ways of accessing knowledge and naming objects, so suggests that necessity may have dimensions other than the analytical and a priori one. Within this framework, in the second half of the 20th century, a new understanding began to develop with the influence of discussions in modal logic and philosophy of language. This phase, in which the relationship between the concept of necessity and the concepts of analytic and a priori has shifted, brought the essentialism come to the agenda from a metaphysical perspective. Thus, in contrast to Kant's classification of judgments, a new philosophical framework emerged that includes propositions like necessary a posteriori and contingent a priori. In this article, the ways in which the concepts of necessity, analyticity and a priori, which determine philosophical approach, interact with each other will be discussed through representative examples from different stages of contemporary philosophy.

Keywords: Judgment, Necessity, Analytic, A priori, De dicto, De re.

Citation

Yazıcı, Murat Fatih (2024). Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, zorunluluk, a priori ilişkisi. *Felsefe Dünyası*, 80, 222-245. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1575692>

Date of Submission	29.10.2024
Date of Acceptance	15.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Çağdaş felsefede analitik kavramı, belirli türde bir felsefe yapmayı tanımlayan bir kavram olarak öne çıkmıştır. Kavramın tartışmaların odağına yerleşecek şekilde ortaya çıkışında Immanuel Kant'ın merkezi bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Kant, çağdaş felsefenin oluşumunda pay sahibi olmakla birlikte en çok eleştiriye tabi tutulan isimlerinden birisi olmuştur. Bu sebeple, yazının ilk kısmı Kant'ın felsefesinde yer aldığı biçimiyle yargıların sınıflandırılması (analitik- sentetik, a priori- aposteriori) olacaktır. Felsefe tarihinde Kant'tan önce Locke, Leibniz ve Hume gibi isimler analitik-sentetik ayrımını andıran bir tasnif yapmışlardır. Ancak analitik-sentetik ayrımının felsefî söylemde özgün bir hüviyet kazanması Kant ile birlikte olmuştur (Dursun, 2004, s. 12-13). Bu açıdan analitik felsefenin tarihi Kant'ın analitik kavramının çeşitli veçhelerden desteklenmesi veya genellikle eleştirilmesi ile doğrudan alakalıdır (Hanna, 2004, s. 120-121). Benzer bir durum a priori-a posteriori ayrımı için de geçerlidir. Bu açıdan ilerleyen kısımlarda ele alınacağı üzere Carnap (1996), Ayer (1984), Quine (1980) ve Kripke (2001) gibi birçok ismin Kant ile hesaplaşmış olması sürpriz değildir.

Kant, analitik-sentetik ayrımı gibi a priori- a posteriori ayrımını da transdantal felsefeyle uyumlu olacak şekilde yargılar üzerinden yapmıştır. Kant'ın yaptığı ayrımların yargı teorisine dayalı olması, kendisinden sonraki tartışmaların seyrini şekillendirmiştir. Özellikle 19. yüzyılda matematik alanında ortaya çıkan birtakım gelişmeler, Kant'ın görüşü sahibi ve yargı veren bir faile dayalı matematik anlayışından uzaklaşılmasına neden olmuştur. Bir yandan Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkması diğer yandan Frege'nin aritmetiği mantığa indirgemesi gibi fikrî atılımlar dile dair yeni bir bakış açısının gelişmesine yol açmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan en büyük iddialardan biri, matematik kesinliğin belirli bir görüşe dayanmadığının ileri sürmek ve böylece a prioriliğin dilsel olanla sınırlandırılmasını savunmak olmuştur (Çitil, 2012, s. 33). Kant'ın yargı üzerinden ayrıma tabi tuttuğu özellikler dilsel bir nesne olan önermeler cihetinden ele alınmaya başlanmıştır. Böylece analitik olan, zihinsel bir edime dayanan kavram çözümlemesinden ziyade mantıksal yasa ve tanımlar düzleminde belirlenmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde zorunluluk ise görüsel içeriğe dair olmadığı öne sürülerek analitik olan ile paralel şekilde mantıksal veya dilsel olarak ele alınmıştır.

Analitik ve a priorinin yanında kavram paketinin bir diğer unsuru olan zorunluluğun ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere birden fazla anlamı bulunmaktadır. Metafiziksel bir zorunluluğun reddi analitik felsefenin uzunca bir süre ana karakterini belirlemiştir. Buna karşın modal mantığın gelişimi

ve gönderim problemi gibi dil felsefesi tartışmalarının ekseninde zorunluluk daha farklı bir cihetten ele alınmaya başlanmıştır. 20.yy'ın ikinci yarısı olarak adlandırılabilir bu safhada, olgusal bir içeriğe sahip olmasına rağmen zorunluluğun var olabileceğine dair görüşler ileri sürülmüştür. Böylece zorunluluğun analitik ile olan paralelliği ortadan kalkmış ve aynı zamanda zorunlu olanın a posteriori bir şekilde bilinebileceği fikri doğmuştur. Bu görüş, Kant'tan itibaren gelen zorunluluğun yalnızca a priori bilgiye özgü bir özellik olduğu fikrinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

1. Kant'ın Felsefesinde Yargı Teorisi ve Yargıların Sınıflandırılması

Kant'a göre yargı, nesnenin bilgisini dolaylı olarak elde etmeyi sağlayan bir düşünme fiilidir, temsilin temsilidir (B 93).¹ Kant'ın teorisi açısından bilginin ortaya çıkması için hissetme, muhayyile ve düşünme yetilerinin birlikte çalışması gerektiği göz önüne alındığında, yargı yetisi merkezi bir role kavuşmuştur; çünkü yargı yetisi ile düşünme yetisi bir ve aynıdır (B 106). Yargının bilgi teorisi açısından taşıdığı bu önem, Kant'tan sonra gelişen felsefe içerisinde tartışmalara konu olmuştur. Özellikle analitik gelenek, yargıların analitik-sentetik ya da a priori- a posteriori olarak sınıflandırılmasının herhangi bir yetiden (yargı/düşünme yetisi) bağımsız olacak biçimde nesnel bir içeriğe dayanması gerektiğini düşünür. Bu bağlamda, çağdaş dönemde ilerleyen tartışmaların bir tarafını analitik-sentetik ayırımının meşruiyetine yönelik sorular şekillendirmiştir.² Öte yandan, Kant'ın yenilikçi tarafını oluşturan sentetik a priori yargılar üzerindeki şüphelerin artmasıyla birlikte a priori olanın sınırıyla ilgili bir başka gündem ortaya çıkmıştır. Sonraki kısımlarda söz konusu gündemin her iki tarafına değinerek özellikle analitik ifadelerin zorunluluk ve a priori ile arasındaki ilişkisine odaklanılacaktır. Ancak ilk olarak Kant'ın yargı sınıflandırmasına ve bu sınıflandırmanın felsefe tarihindeki kökenlerine bakılacaktır.

Kant, yargıları tasnif ederken iki farklı ayırımın üzerinde durmaktadır. Bu ayırlardan ilkinin daha epistemolojik bir perspektife sahip olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, bir yargının ortaya çıkması için ampirik tecrübeye ihtiyaç varsa a posteriori, yargı ampirik tecrübe ve duysal

1 *Saf Aklın Eleştirisi* (Alm. Kritik der reinen Vernunft) kitabından yapılacak atıflar A ve B yayımına ait sayfa numaralarına göre yapılmıştır. Eserin klasik yapısını göstermek ve erişilebilirliği kolaylaştırmak adına yapılan alıntılarda belirli bir baskının sayfa numarası kullanılmamıştır. Bununla birlikte Aziz Yarıdım'ın Türkçe çevirisini (Kant I. , 1993) ve Allen Wood ile Paul Guyer'in (Kant I. , 1998) yapmış olduğu İngilizce çeviriyi kullanmış olduğumuzu belirtelim.

2 Bu durum analitik-sentetik ayırımına dair 20. yüzyılda geniş bir literatür oluşmasına sebep olmuştur. Literatürün belirli bir kısmını oluşturan C. I. Lewis, Putnam, Quine, Grice ve Strawson gibi isimlerin söz konusu ayırım hakkındaki makalelerine toplu halde ulaşmak için bkz (Rosenberg & Travis, 1971, s. 15-162).

izlenimlerden bağımsız bir şekilde doğuyorsa a prioridir (B 2). Tecrübe, neyin var olduğunu söylemekle birlikte gerçekliğin neden zorunlu olarak bu şekilde olduğuna dair bir açıklama sunmaz. Bu açıdan a posteriori yargılar mutlak bir evrensellik taşıyamazlar. Bunun aksine a priori yargılar zorunlu ve evrenseldir. Eğer sözü geçen a priori bilgilere ampirik herhangi bir unsur karışmaz ise bu yargı saf a priori olarak adlandırılır (B 3). Kant için bu türden bilgilerin var olduğunun gösterilmesi *Saf Aklın Eleştirisi* bağlamında hayati bir rol oynamaktadır.

Tablo 1.

Saf a priori yargılar	A priori yargılar
Üçgenin iç açıları toplamı yüz seksen derecedir.	Her değişimin bir nedeni vardır (B3)

Kant'ın düşüncesine göre bilimler, yargılar üzerinden ayrıma tabi tutulabilir. Buna göre matematiğin yargıları zorunluluk ve evrensellik içermesi nedeniyle saf a priori yargılardır. Öte yandan matematik, mantık biliminde olduğu gibi zorunluluk taşısa da ondan ayrıldığı tarafları vardır ki bu durum Kant'ı kendisinden önceki dönemden ayırt ettiğimiz bir zemine dayanır. Matematiksel bilgi, kavramsal bir analizden ziyade saf görüde inşa edilen bir bilgidir. Bu doğrultuda kavramlar arası ilişkiyi konu edinen ikinci ayırım ortaya çıkar. Söz konusu ikinci ayrıma göre yargı türlerini şöyle ayırır; eğer yüklem özne kavramıyla ilişkili olmakla beraber onun dışında ise *sentetik*, yüklem özne kavramında içeriliyorsa *analitik* olarak tanımlanır (B 10). Analitik yargılarda, özneye örtük veya açık olarak bulunan terim yüklemle açıklığa kavuşur. 'Hiçbir bekâr erkek evli değildir' yargısında 'bekâr erkek' teriminin kavramsal içeriğinde evli olmamak zaten bulunmaktadır. Kısacası analitik yargılarda, özne analiz edilerek içerdiği yüklem açık hale getirilir. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde verdiği örnek "tüm cisimler uzamlıdır" yargısıdır (A 7/ B11). Tüm bu örneklerde anlatılmak istenen asıl şey yüklem özneye gizli bir şekilde içeriliyor olmasıdır. Fakat Kant'a göre, bu tür yargılar bilgimizi genişletmez. Sözelimi Kant'ın örneğinde 'cisim' kavramı 'uzamlı' olma yüklemine içermektedir fakat buradaki yargı cisim kavramına dair olan bilgiyi genişletmez.

Kant, kimyada kullanılan sentez ve analiz kavramlarını yargıların tasnifinde esas almıştır. Buna göre, analitik yargılar, analiz kelimesinden türemiş olup; bir şeyde bulunanların bileşenlerine ayrılmasında olduğu gibi özneye zaten bulunanın yüklem ile açılmasını ifade eder. Sentetik yargılar ise sentez sözcüğünden türer; birbirinden ayrı duran unsurların terkip edilmesi gibi, özneye bulunmayan başka bir unsurun yüklem yoluyla ona eklen-

mesi anlamını taşır (Barker, 2003, s. 23). Bu açıdan, analitik yargılar, bilgiyi açıklayıcı; sentetik yargılar ise bilgiyi genişleten işleve sahiptir.³

Tablo 2.

Epistemolojik Ayrım	Semantik Ayrım
A priori	Analitik
A posteriori	Sentetik

Kant'ın analitik ve sentetik ayrımının kökeni için felsefe tarihinde birçok isme geri dönülebilir. Sözgelimi Hacıkadiroğlu'na göre, analitik- sentetik yargıların geçmişi, Gazali'nin doğrulukların deneyimle kesin olarak bilinmeyeceği düşüncesine kadar geri götürülebilir (Hacıkadiroğlu, 1994, s. 72). Fakat belirli yakınlıklar olmakla birlikte, bu tür benzerlikler kurmak, analitik-sentetik ayrımını anlamaktan ziyade zorlaştırmaktadır. Söz konusu benzerliklerin farklı zeminlere dayanması itibarıyla fikrî olarak sağlam olmadıklarını söylemek gerekir. Yücel Dursun da benzer bir şekilde (spekülatif bir yorum olduğunu kabul ederek), analitik / sentetik ayrımının felsefe tarihinde Platon'a kadar geri götürülebileceğini ifade etmektedir:

Analitik/sentetik ayrımı, felsefe tarihi boyunca kimi zaman kıyıda köşede kalmış, kimi zaman üzerine ateşli tartışmalar yapılmış ve kimi zaman da felsefeyi derinden etkilemiş olan bilgi felsefesinin (Kant'ın) giriş kapısı olmuştur. Ayrımın felsefe tarihindeki izlerine kimi açılardan bakıldığında, belki de Platon'a kadar götürülebilir. Platon'daki 'idealar'ı ya da 'ilk örnekleri' duyulur dünyadan bağımsızlığıyla ya da daha sık kullanılan bugünkü terimle ifade edersek, deney dünyasından bağımsız olmasıyla analitikliğe, duyu dünyasını ise sentetikliğe örnek verebiliriz. Çünkü analitik/sentetik ayrımının, hemen her dönemde ifade bulan bir özelliği, deneyden bağımsız ya da deneye bağımlı olma yanısırdır. Fakat bu, analitik ve sentetik önermelerin diğer özellikleri göz önüne alındığında hayli spekülatif bir iz takibidir (Dursun, 2004, s. 12).

Analitik / sentetik ayrımını *hayli spekülatif* bir takibinden ziyade daha makul bir takibi de mümkündür. Kant'ın yaptığı ayrımında esas olarak yararılandığı iki isim öne çıkmaktadır. Mevzubahis isimler, Leibniz ve Hume'dan başkası değildir. Leibniz'in yaptığı *akıl doğruları* (İng. Truths of reason) ve *olgu doğruları* (İng. Truths of fact) ayrımı (Leibniz, 1902, s. 258), sırasıyla analitik-sentetik ayrımına denk düşeceği görülebilir. Söz konusu doğruların ilki zorunludur ve karşıtları imkân dâhilinde değildir. Yani, analitik yargılar

3 Kant'ın analitik olanı, özne kavramında kapsanan ancak daha önce düşünülmemiş bir yüklem için açığa çıkarılması şeklinde ele alması nedeniyle analitikliği yargı verene bağlı kılması öne sürülmüştür. Bu durum yazının ilerleyen kısımlarında da belirtileceği üzere Kant'ın analitik- sentetik ayrımını psikolojik bir ölçüde dayandırdığı eleştirisine yol açacaktır.

gibi çelişmezlik ilkesine bağlıdır.⁴ Eğer bir analitik yargı doğruysa, bu yargının değili yanlıştır. Ayrımın ikinci kısmında bulunan olgu doğruları ise olumsaldır, bu sebeple karşıtları da mümkündür.

Benzer şekilde David Hume, doğruların dayandığı zemini, *fikirlerin bağıntıları/ilişkileri* (İng. relations of ideas) ve *olgu durumları* (İng. matters of fact) olarak ayırt etmiştir. Bunların sırasıyla analitik-sentetik yargılara denk düştüğü iddia edilebilir. Fakat, Kant öncesi düşünürler, Leibniz ile Hume'un yaptığı ayrımlarda olduğu gibi, a priori yargılarla analitik yargıları; a posteriori yargılar ile de sentetik yargıları eş düşünmüştür (Smith, 2003, s. 30).⁵ Zorunlu olmak ise ayrımın ilk kısmıyla uyumlu düşünülümüştür. Daha uygun bir şekilde ifade etmek gerekirse; Leibniz ve Hume, zorunluluk-olumsallık gibi kavramları sırasıyla analitik-sentetik ve a priori- a posteriori ile simetrik olarak düşünmüş gözükmektedir.

Kant açısından düşünüldüğünde, her iki ayrımı bir araya getirdiğimizde karşımıza dört tane yargı türü çıktığı düşünülebilir. Fakat analitik yargılar kesin ve koşulsuz olduklarından dolayı hepsinin aynı zamanda a priori olduğunu söylemek mümkündür (Adorno, 2005, s. 64). Bu sebeple, hem analitik hem a posteriori bir yargı mümkün olmadığından geriye; analitik a priori, sentetik a posteriori ve içlerinde en yenilikçisi olan sentetik a priori olmak üzere üç tane yargı biçimi kalmıştır.

Tablo 3.

Kant	Hume	Leibniz
Analitik a priori	Fikirlerin Bağlantıları	Akıl Doğruları
Sentetik a posteriori	Olgu Durumları	Olgu Doğruları
Sentetik a priori	-	-

Üç numaralı tabloda⁶ görülen analitik a priori, sentetik a posteriori ve sentetik a priori gibi adlandırmalar, ancak Kant'ın felsefî çerçevesi içerisinde anlam kazanır. Yeniden belirtmek gerekir ki, Leibniz ve Hume'da a priori-a posteriori ayrımı gibi bir ayrım bulunmamaktadır. Kant'ın getirdiği yeniliğin anlaşılması adına Kant öncesini Kant'ın yaptığı ayrıma tabi tu-

4 Kant için yargının analitik olmasının iki yolu olabilir. Bir tanesi kendisinden önceki tanımlamalardaki gibi çelişmezlik ilkesidir. Kant bu tanımlama *Prolegomena*'da şöyle yapmaktadır: "bütün analitik yargılar tamamıyla çelişme ilkesine dayanırlar ve onların malzeme olarak kullandıkları kavramlar deneysel olsa da, doğal yapıları gereği a priori bilgilerdir" (Kant I., 2002, s. 15) Diğeri ise *kavramsal içermeye* yoluyla. Buna göre özne kavramı, yüklemi örtük olarak içerdiği düşünülebilir analitik bir yargıdan bahsedilir.

5 Kant öncesi düşünürlerde analitik ile a priori yargıların, sentetik ile de a posteriori yargıların eş tutulduğu ve bunun literatürde birçok yorumcu tarafından dikkate sunulduğunu belirtmek gerekir. Bknz: (Steinitz, 1996, s. 10), (Beck W. L., 1978, s. 80) ve (Dursun, 2004).

6 Buradaki tablo Beck'in söz konusu çalışmasında (Beck W. L., 1978, s. 81) kullandığı tablodan yola çıkılarak ayrımların daha incelikli bir şekilde gösterilmeye çalışılması neticesinde oluşturulmuştur.

tarak ele almak mümkündür. Sözgelimi, Hume'un fikir bağıntıları ile kast ettiği şey ampirik tecrübeyi zemine almadan salt düşüncenin işlemeyle ortaya çıkan yargılardır. Hume, Kant'ın çerçevesinde analitik a priori olarak gözüken bu yargıların matematiğin yargıları olduğunu söylemektedir. Bu açıdan, ampirik tecrübeye bulunmamasına rağmen Öklid'in postülalarının her daim kesin bir hakikat olarak kalacağını düşünür (Hume, 1976, s. 22). Hume'a göre, ampirik tecrübe içinde yer almayan matematiksel önermeler hem kesindir hem de zaman içinde değişime tabi olmadığı için kesin olarak kalmaya devam edecektir (Dursun, 2004, s. 19). Olguların ise doğruluğu zorunlu bir biçimde taşımaz. Buradaki zorunluluk veya olumsuzluk doğruların kanıtlanma biçimiyle de alakalı durmaktadır. Fikirlerin bağıntıları denilen doğruların kanıtlanması mantıksal bir ilkeye (çelişmezlik ilkesi) dayanırken ikincisinin kanıtlanması ise neden-etki içerisindeki olayların gözlemlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Leibniz, zorunluluğun duyularla gösterilemeyeceğini, bunun için zihnin kendi unsurlarına başvurması gerektiğini belirtmiştir (Leibniz, 1996, s. 80). Benzer şekilde Kant, tecrübenin bize bir şeyin ne olduğunu söylemesine rağmen neden zorunlulukla öyle ama diğer şekilde olmadığı konusunda açıklama sunmadığını söylemektedir (B 3). Bu açıdan her iki isim de zorunlu olarak doğru olanların duyusal tecrübe içerisinde gerekçelendirilemeyeceğini, bunun için (Kantçı terminolojiyle ifade edilecek olursa) a priori unsurlara başvurulması gerektiğini düşünmektedirler. Şimdiye kadar bahsedilen sınıflandırmada Hume, Leibniz ve Kant arasında yakın bağlantılar bulunmaktadır.

Üç numaralı tabloda görüldüğü üzere, yargı tiplerinin ele alındığı bu tabloya Kant'ın getirdiği yeniliğin sentetik a priori yargılarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Kant, kendisinden önceki düşüncenin aksine, sadece analitik a priori yargıların değil, bilgimizi genişleten (sentetik) yargıların da zorunlu olabileceği düşüncesini ileri sürmüştür. Buna göre, teorik fiziğin, matematiğin ve metafiziğin yargıları sentetik a prioridir. Bu çerçevede, saf aklın esas sorusu sentetik a priori yargıların nasıl olanaklı olduğu sorusudur (B19) çünkü metafizik ancak bu şekilde doğru bir zemine oturtulabilir. Metafizik bilgi hem bilgimizi genişletmeli yani sentetik olmalı hem de ampirik tecrübeden bağımsız yani a priori olmalıdır. Böylece Kant, Leibniz ve Hume'dan farklılaşarak, zorunlu ve a priori bilgiyi analitik olanla sınırlandırmamış olur.

Kant için bilginin kaynağında kavram ile görünüm olduğu ve bunların birbirine indirgenemez şekilde ele alınması gerektiği *Saf Aklın Eleştirisi*'nin birçok yerinde kendini gösterir. Matematiksel bilgi için de söz konusu an-

layış geçerlidir. Kavramlardan sadece analitik bilgi elde edilebilir (A 47 / B 64). Sentetik olması, özne ve yüklem dışında üçüncü bir unsura ihtiyaç duyulmasını ima eder. Matematiksel bilgide dile getirilen üçüncü unsur uzay ve zamanın saf görüşüne dayanan a priori nesnelere (A 38 / B 55). Bu sebeple, matematiğin yargılarının analitik olanı inceleyen genel mantıkta değil, saf görüşü dikkate alan transandantal mantıkta temellendirilmesi görüşü ortaya çıkmıştır (Gözkân, 2006, s. 47). Yani, matematiksel bilginin elde edilmesinde kavramsal analizin yanında görüşe de ihtiyaç bulunmaktadır. Sentetik a posteriori yargılarda sentezin üçüncü unsuru ampirik görüşe dayanan tecrübedeki nesne iken, sentetik a priori yargılarda uzay-zamanın saf görüşüne dayanan a priori nesnelere üçüncü unsur olarak yer almaktadır (Çitil, 2012, s. 29). Söz konusu saf görüşlere dayanan a priori nesnelere, yargının içindeki özne ile yüklem ilişkisinde aracı görevi görür ve bilginin genişlemesine yol açar. Kant görünüm işlevini *Saf Aklın Eleştirisi* içerisinde toplama işlemi üzerinden şöyle açıklar: “bütünüyle açıktır ki kavramlarımızı ne denli evirip çevirsek te, sezgiyi yardıma almaksızın yalnızca kavramlarımızın ayrıştırılması yoluyla toplam hiçbir zaman bulunamaz” (B 16).⁷ Kant'ın en özgün yanlarından birisi olan sentetik a priori yargılar aynı zamanda en çok eleştiri aldığı yer olmuştur. Kant'ın matematiksel bilginin analitik olandan farklı bir zorunluluğa dayandığını söylemesi kendisinden sonraki tartışmanın da kapısını aralamış olur.

2. Kantçı Projeye Eleştiriler: Mantıkçı Pozitivizmin Analitik Anlayışı

Kant, matematiksel yargıları sentetik a priori olarak görmesi sonucunda, bunların evrensel zorunluluğa ve nesnel geçerliliğe sahip olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Yaşadığı dönem itibarıyla Öklid'in postüllarını bu şekilde düşünmüştür. Fakat 19. yüzyılda ortaya çıkan Öklid dışı geometriler, Kant'ın sentetik a priori projesine şüpheyle bakılmasına neden olmuştur. Öklid'in beşinci postülası üzerine birbirinden farklı ve çelişik geometrilerin ortaya çıkması, matematiğin yargılarının sentetik a priori olduğu fikrine ciddi hasar vermiştir. Bu sürecin nihayetinde⁸; Öklid dışı geometrilerin tutarlı olabileceği, bunların modelinin verilebileceği, dahası söz konusu geometrilerin evrenin fiziğini daha işlevsel şekilde açıklayabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece, evrensel bir geometri anlayışından ziyade hangi geo-

7 Çeviride *sezgi* olarak kullanılan terimin Almanca aslı *Anschauung* kelimesidir. Metnin içerisinde bu kelimenin Türkçe karşılığı olarak *görüş* kelimesini kullanmayı uygun bulmakla beraber alıntı yaparken Türkçe tercüme sadık kalmayı tercih ettik.

8 Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkışında yapılan tartışmaları ve tarihsel süreci daha yakından anlamak için bkz: (Barker, 2003, s. 59-94), (Hersh, 1997, s. 129-136), (Çitil, 2012, s. 29-32).

metrinin evreni açıklamada daha kullanışlı olduğunun üzerinde durulmuştur. Geometrinin sentetik a priori yargılara sahip olacağı iddia edilemeyeceği gibi, bir tür geometrinin diğerine göre daha doğru olduğunu söylemek de mümkün değildir. Herhangi bir geometrik modelin sadece daha kullanışlı olduğu ifade edilebilir. Böylece geometrinin aksiyomlarının örtük tanımlardan (İng. Definitions in disguise), başka bir açıdan analitik ifadelerden ibaret olduğu düşünülen bir sürece girilir:

Geometrik aksiyomlar ne sentetik a priori görüşü ne de tecrübi olgular değildir [...] Başka bir deyişle, geometrinin aksiyomları (aritmetik olanlardan bahsetmiyorum) sadece örtük tanımlardır. Öyleyse şu soruyu düşünecek miyiz: Öklid geometrisi doğru mu? Bu sorunun hiçbir anlamı yok. [...] Bir geometri diğerinden daha doğru olamaz; sadece daha uygun olabilir (Poincaré, 1905, s. 50).

Poincaré'nin söz konusu anlayışı, geometrinin Kantçı görüsel temelinin bir kenara atıldığı anlamını taşır. Aynı zamanda matematiğin sentetik a priori den ziyade analitik a priori olduğu görüşünü yaygınlaştırmıştır. Böylece a priori olanı anlamak için dile ve tanımsal olana odaklanılmıştır.

Geometrik görünümün ortadan kalkması ve birden fazla kullanışlı geometrinin ortaya çıkması matematiğin temelini, geometriden aritmetiğe kaydırmıştır (Hersh, 1997, s. 137). Ancak öte yandan -analitik felsefenin de kaynağında yer aldığı düşünülen- Alman düşünür Gottlob Frege, aritmetiğin yargılarının mantığa indirgenebileceğini düşünerek aritmetiğin tutarlı olduğunu gösterme düşüncesine girmiştir (Gözkân, 2013, s. 62). Geometridekine benzer bir süreç aritmetikte de kendini göstermiştir. Buna göre sayı, görüsel bir mekâna başvurmada, dilin sınırları içerisinde kalarak mantıksal olarak tanımlanabilir. Böylece hem geometrideki hem de aritmetikteki gelişmelerle birlikte matematik ile görüsel olan arasındaki bağın kopartıldığı süreç başlamış olur. A priori olanın görüsel zeminde temellendiği Kantçı felsefe bir kırılma yaşamış, dil ve mantık temelinde yeni bir a priori anlayış teşekkül etmiştir. Bu çerçevede Frege, a priori ile a posteriori veya analitik ile sentetik arasındaki ayrımın yargının içeriğinden ziyade gerekçelendirmeyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ancak Frege'nin de tanımı Kant'ın çelimezlik ilkesine dayanarak verdiği analitik tanımına benzemektedir: tümcenin kanıtlanmasında nihai olarak mantıksal bir yasaya ve tanımlara dayanıyorsa analitik, kanıtlanması için bir bilim alanının yardımı gerekiyorsa sentetik bir doğruluktan bahsedilir (Frege, 2008, s. 89). Frege'nin modern mantığa getirdiği fonksiyon-argüman analizi göz önünde tutulduğunda, bu tanım benzerlikleriyle beraber Kant'ın özne-yüklem çerçevesindeki analitik teriminin genişlemesini sağlamıştır.

Matematik alanında yukarıda dile getirilen sürecin bir sonucu olarak, sentetik a priori bilginin imkânı sorgulanmış ve tüm bilginin mantık veya ampirik deneyim/tecrübe içerisinden türetilebileceği düşüncesi olgunlaşmaya başlamıştır. Buna göre matematiksel bilgi, terimlerin tanımı ve mantıksal çıkarımlar yoluyla edinilir. Söz konusu düşünce *Viyana Çevresi* olarak da adlandırılan Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath gibi isimlerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları *mantıkçı pozitivist* görüş tarafından yaygın hale getirilmiştir. Önermenin anlamlı olabilmesi doğrulanabilme ilkesiyle koşullandırılmıştır. Bir ifadenin doğru olabilmesinin ise iki türlü imkânı vardır. İlkine göre, biçimsel dildeki terimlerin mantıksal işlevlerinden yola çıkılır; ikincisinde ise tecrübe içerisinde elde edilen olgusal içeriklere başvurularak ifadelerin doğruluğundan bahsedilir. Eğer terimlerin tanımından yola çıkılarak mantıksal olarak doğrulanıyorsa *analitik*, duyuşsal tecrübe içerisinde doğrulanıyorsa *sentetik* olmaktadır.

Mantıkçı pozitivism bilim ile felsefe arasında bir görev dağılımı yaparak önermeleri birbirinden ayırmıştır. Bu açıdan felsefe a priori bir etkinliktir ve sınırları içerisinde olgulara dair özel bir bilgi türü yoktur. Carnap'a göre felsefe, bilimin kavramlarını netleştirmek üzere yürütülen mantıksal bir çözümleme faaliyetidir (Carnap, 1959, s. 145). Benzer bir konumu benimseyen Russell, olgusal olana dair sorulara bilimin ampirik yöntemleriyle karar verilebileceğini, tecrübeye başvurmaya gerek olmayan soruların ise matematik veya dilsel bir çözümleme içerisinde ele alınabileceğini öne sürer (Russell, 1994, s. 367). Buna göre, felsefe bir dil çözümlemesi olarak mantıksal bir zorunluluk taşıyan teorileri çözümlerken; bilim ise teorilerin olumsuzluğa tabi olan fenomenal alandaki ampirik karşılıklarını incelemektedir. Öte yandan, ne dilsel bir çözümlemeyle ne de tecrübî olarak doğrulanamayan bir tümce, gerçekliğe dair bir şey ifade etmeyeceği için anlamsız olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda metafizik içerikli ifadeler analitik- sentetik ayrımının dışına yerleştirilmiştir. Felsefe ise gerçekliğe dair bir kuram olmaktan ziyade ifadelerin anlamlarını çözümlen ve analitik önermelerin merkezinde bulunduğu bir eylemdir.

Mantıkçı pozitivismin Kant'tan ayrılan bir diğer yanı ise analitiklik için bir yargı fiiline ihtiyaç duyulmadığını ileri sürmesidir. Önermenin yapısı biçimsel bir şekilde çözümlenerek analitik olduğu gösterilebilir çünkü dilin nesnel bir mantığı bulunmaktadır. Bu doğrultuda Carnap, hiçbir zihinsel faaliyete başvurmadan biçimsel bir analitiklik anlayışının verilebilmesine gayret etmiştir. Sadece mantık kuralları olan L-kuralları⁹ üzerinden ifadenin

9 Carnap, bir cümlelin diğerine ne şekilde çevrilebileceğinin kurallarını P-kuralları ve L-kuralları olarak ortaya koymuştur. İlki fiziksel olan kurallar, ikincisi ise mantıksal kurallarla ilgilidir.

doğru olduğuna ulaşılması halinde ifadenin analitik olduğu gösterilmiş olacaktır (Carnap R. , 1996, s. 53). Başka bir deyişle, analitik önermeler olgusal olandan bağımsız bir şekilde salt mantık kurallarına başvurulmuş doğruluğu belirlenen önermelerdir. Olgu durumlarından bağımsız olmaları nedeniyle tüm mümkün durumlarda geçerlidirler. Doğrulanması için olgulara dair gözlemlere ihtiyaç duyulduğu takdirde ifadeler sentetik olarak adlandırılmaya başlanır (Carnap R. , 1956, s. 16-17). Buradan hareketle Carnap'ın analitikliği tamamen mantıksal bir tanımlama içerisinde yapma iddiasını taşıdığı, nesne ve içeriğe dair bir zorunluluktan bahsetmediği söylenebilir.

Mantıkçı pozitivistin destekçisi olan Ayer, Carnap'a benzer bir yol izler. Buna göre, önermenin geçerliliği içerdiği işaretlere dayanıyorsa analitik, tecrübe olguları tarafından belirleniyorsa sentetik olacaktır. Bu açıdan analitik önermelerin olgusal bir içeriğe sahip olmadığı ve tecrübe tarafından yanlışlanmadığı düşünülür (Ayer A. J., 1990, s. 73-74). Ayer, kendisini ampirist geleneğin içerisine yerleştirerek olgusal içeriğe sahip hiçbir önermenin zorunlu olduğunun gösterilemeyeceğini öne sürer (Ayer A. J., 1990, s. 64). Ayer'e göre, matematik ve mantığın önermelerini Kantçı yargı ve görüş kavramlarını kullanmadan analitik olarak ele almak gerekir. Bunun böyle ileri sürülmesinin en büyük nedeni Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkmasıyla birlikte değişen anlayıştır. Geometrik aksiyomlara önceliği olacak şekilde bir nesne alanından bahsedilemediği için geometri Ayer tarafından saf bir mantıksal dizge olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede aksiyomlar dilde belirlenen tanım, teoremler ise tanımlardan mantıksal çıkarım yoluyla elde edilen analitik önermelerdir. Böylece Kantçı görüşe dayalı belirli bir geometrinin doğru olup olmadığı anlamsız bir soruna dönüşmüş, tecrübî olanı açıklamaya yarayan en verimli teoremin tutarlı olup olmadığına dikkat edilmiştir.

Mantık ve matematiğin önermeleri olarak ele alınan analitik önermeler hiçbir olgusal içeriğe sahip olmadığı için tecrübî olarak yanlışlanamazlar. Başka bir deyişle, analitik önermelerin değillenmesi sonucunda çelişkiyle karşılaşılır. Bu durum, onun zorunluluğunun göstergesi olarak düşünülmüştür. Farklı zaman dilimlerinde farklı dilsel uzlaşımların olması mümkün olsa da bunların kendisinden ortaya çıktığı totolojiler (analitik önermeler) zorunlu olacaktır (Ayer A. J., 1990, s. 80-81). Ayer'in zorunluluğu, şeylerin doğasına ait olmaktan ziyade dildeki kuralların işleyişine atfettiği söylenebilir. Mantık ve matematik nesnelere doğasına dair bir açıklama getirmekten ziyade belirli işaretleri ne şekilde ilişkilendireceğimizi gösterdiği için bunlar analitik ve zorunludurlar. Fakat bu durum Ayer açısından mantık ve matematiğin bilgiye dair hiçbir anlam ifade etmediği anlamına gelmez. İnsan aklı sınırlı bir yapıda olduğu için elde edilmiş olan bilgilerden yapı-

lacak mantıksal çıkarımlar anlamlı olacaktır. Ayer'e göre, aklî yapısı sınırsız derece güçlü olan bir varlık tek bir bakışla yapılacak bütün çıkarımların farkında olabilirdi (Ayer A. J., 1990, s. 82). Ancak insanın sınırlığı nedeniyle sahip olduğu mevcut olgusal bilginin içerisinde açık kılınmamış taraflar olabilir. Bu yüzden mantık ve matematik olgusal bilgiyi genişletmemekle beraber bunları açık hale getirmeye yaramaktadır.

Bu örnekler dikkate alındığında mantıkçı pozitivistlerin genel olarak analitik önermeleri zorunlu olarak gördükleri söylenebilir. Buradaki ilişki bir açıdan Kant'ın anlayışına benzerken diğer taraftan ondan uzaklaşmaktadır. Analitik bir yargının/önermenin çelişmezlik ilkesine dayandığı hususunda birbirine yaklaşan bu iki görüş, matematiksel bilginin doğası hakkında birbirinden ayrılmaktadır. Matematiksel nesnenin saf ve a priori bir görüde sentezlendiği görüşü zedelenecek yerine tanım ve mantıksal kurallara dayalı bir anlayış geçmiştir. Öte yandan bir diğer ayrılık konusu analitiğin yargı veren bir zihinden bağımsız olup olmadığı meselesidir. Kant'ın psikolojist bir tutum takındığını ileri süren ve daha nesnel bir analitik tanım verdiğini düşünen mantıkçı pozitivistlerin analitik- sentetik ayrımını ne derecede verebildiği bir başka büyük sorudur.¹⁰ Bir sonraki kısımdaki tartışmalarda görüleceği üzere, yargı ve görünüm olmadığı bir düzlemde analitik- sentetik ayrımını savunmanın eleştirilerle karşılaşacak olması tarihsel süreç açısından sürpriz olmamıştır.

3. Quine'in Eleştirisi

Analitik- sentetik ayrımı farklı açılardan mantıkçı pozitivistler kadar Kant için de temel bir kavramsal çerçeve sağlar. Quine'a göre Kant, analitik olanın doğruluk koşullarını olgudan bağımsız olacak şekilde ifadenin anlamında temellendirmiştir (Quine, 1963, s. 21). Benzer eleştiriler Frege ve mantıkçı pozitivistler için de geçerlidir. Quine'in analitik kavramının hiçbir filozof tarafından verilememiş olduğunu öne sürmesi, *anlam* hakkında ciddi bir saldırı olarak ele alınmalıdır (Miller, 2007, s. 127). Quine, anlamın doğası hakkında belirsizliğin hâkim olduğunu söylerken bununla bağlantılı olarak Kant'ın analitik anlayışında iki problem görmektedir. İlk probleme göre, Kant analitikliği *kavramsal içerme* gibi bir açıklamayla anlamaya çalışır. Kant bu açıklamasıyla analitik- sentetik ayrımının değişken bir yapıda olduğunu ima etmiş olur. Analitiklik, yüklem bir kavram olarak özcede yargı veren tarafından düşünülebilmesi açısından ele alınır. Bu tanım psikolojik bir öl-

10 Kant'ın yargı anlayışının elendiği bir düzlemde analitikliğin de sağlam bir zemine kavuşamayacağı ve mantıkçı pozitivistlerin veya semantik geleneğin analitik tanımının Quine'in eleştirilerine açık hale geleceğine dair bir yüksek lisans tezi için bkz: (Şener, 2019).

çüt¹¹ sunması sebebiyle analitikliği belirlemede yetersiz kalacaktır. İkinci problem ise Kant'ın yaptığı analizin sadece özne-yüklem formundaki cümleler için geçerli olmasıdır. Kant'a göre, ifadenin değillenmesi sonucunda çelişmeyle karşılaşıldığı takdirde o ifade analitiktir. Analitik doğrular mantıksal yasalar ve tanımların öncül olarak kullanıldığı mantıksal ilkelerden türetilen ifadelerdir (Miller, 2007, s. 128-129). Sözcüğümleri, “bekâr erkek” teriminin tanımında evli olmamak anlamının yer aldığı düşünülebilir. O zaman bu terimin tanımını kullanarak mantıksal olarak “bekâr erkekler evli değildir” analitik ifadesini türetmek mümkündür. Fakat buradaki problem “bekâr erkek” teriminin doğruluğu hakkında ne şekilde hüküm verilebildiğidir. Quine'a göre buna dair bir hüküm verebilmek için analitiklik hakkındaki sorunun zaten biliniyor olması gerekir.

Benzer bir problem Carnap'ın ortaya attığı analitik görüşünde bulunmaktadır. Carnap'ın semantik kurallar belirleyerek analitikliği tanımlaması yanıltıcıdır çünkü bu durumda semantik kuralları belirtmenin ne anlama geldiği problem teşkil edecektir. Hangi ifadelerin analitik olarak kabul edileceği semantik kurallar tarafından belirleniyorsa, söz konusu kuralların ne anlama geldiği sorusu cevapsız kalacaktır. Quine bu durumu şöyle ifade eder: “Açıklanamayan bir ‘analitik’ kelimesine başvurmak yerine, şimdi açıklanamayan bir ‘semantik kural’ ifadesine başvuruyoruz” (Quine, 1963, s. 34). Başka bir deyişle, analitik kavramı Carnap'ın savunduğu gibi yapay bir dilde verilemez çünkü söz konusu dilsel kurallar analitikliği zaten içermektedir (Grayling, 1990, s. 52). Bu sebeple, analitikliğin içlemsel (İng. İntension) anlamını varsaymadan semantik kurallar ile onu belirleme imkânı bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, Quine'in eleştirisi Kant kadar, ondan daha nesnel bir zeminde analiz yaptığı iddiasını taşıyan Carnap için de geçerlidir.

Quine birbirinden ayrılan iki tür analitik anlayışı olduğunu öne sürer. Analitik olarak düşünülen ilk ifade mantıksal olanlardır. Quine, içerisindeki mantıksal unsurlar nedeniyle doğru olan ifadelerin sorunlu olmadığını düşünür. Ancak bu çerçevede mantıksal bir ifadenin analitik olduğunu söylemek onu yeni bir isimle adlandırmaktan öte bir eylem olmayacaktır. Diğer yandan mantıksal olmayıp analitik olduğu iddia edilen ifadeler Quine'in ana eleştiri noktasını oluşturur. Quine'a göre, bu türden ifadelerin analitik olduğunu göstermek için anlam kavramına başvurmak gerekir. Bu çerçevede felsefe tarihinde öne sürülen iddialar yetersiz olmuştur. *Amprizmin İki*

11 Bu ölçüt Ayer tarafından *psikolojik ölçüt* olarak adlandırılırken, Lewis White Beck tarafından *fenomenolojik ölçüt* olarak tanımlanmıştır. Kant'ın analitik olanı çelişmezlik ilkesine dayalı tanımlaması ise Ayer ve Beck tarafından *mantıksal ölçüt* olarak isimlendirilmiştir. (Beck L. W., 1956, s. 170-171), (Ayer A. J., 1990, s. 72).

Dogması (1961) (İng. Two dogmas of Empiricism) adlı çalışmasında analitik kavramının hiçbir filozof tarafından kabul edilebilir bir açıklamasının verilememiş olduğunu farklı örnekler içerisinde ifade eder. Söz konusu eleştirinin kökeninde Kant'ın analitik-sentetik ayrımı kadar Carnap'ın *mantıksal çerçeve* (İng. logical frameworks) ve *olgusal çerçeve* (İng. factual frameworks) arasında yaptığı ayırım bulunmaktadır.

Analitikliğin *anlam* açısından yorumlanması hususunda birtakım problemler bulunmaktadır. Zira bu çerçevede ilk olarak iki ifadenin eş anlamlı (İng. synonymy) olması açıklanmalıdır. Eş anlamlılık, genellikle iki ifadenin içinde buldukları cümlelerdeki doğruluk değerini değiştirmedikleri müddetçe birbiri yerine geçebilmeleri (İng. substitutivity) üzerinden açıklanmaya çalışılır. *Salva veritate* denilen bu ilkeye göre eğer iki terim yer değiştirdiği her türlü bağlamda doğruluk değeri aynı kalıyorsa eş anlamlıdır. Ancak Quine'a göre terimlerin birbiri yerine geçebilmesi, analitikliğin temellendirilmesinde önemli bir kriter olan eş anlamlılığı sağlamaz (Grayling, 1990, s. 51). Bu konu için Quine, İngilizcedeki 'Renate' (creature with a kidney) ve 'Cordate' (creature with a heart) terimlerini örnek olarak verir. Bu iki terim aktüel dünyada olumsal olarak eş kaplama sahip olduklarından dolayı birbirleri yerine kullanılabilir gözükürler ama eş anlamlı değildirler. Zira bir tanesi 'böbreği olan canlılar' diğeri ise 'kalbi olan canlılar' için kullanılmaktadır. Bu sorunun çözümü birinci dereceden yüklem mantığından daha zengin ve *zorunluluk* gibi modal ifadelerin olacağı bir dil içerisinde mümkün hale geleceği iddia edilebilir. Buna göre, iki terim ancak *zorunlu* olarak birbirlerinin yerine kullanılabiliyorsa o terimler eş anlamlıdır (Miller, 2007, s. 131). Sonuç olarak kaplamaları aynı ama anlamları farklı olan terimleri eş anlamlı olan terimlerden ayırt etmenin kriterini yeniden kaplamsallığa başvurarak, onu mümkün dünyalara genişleterek bulmaya çalışılır. Böylece tesadüfî olarak aktüel dünyada eş kaplama sahip olan iki terim ('renate', 'cordate') modalite bağlamında birbirinden ayırt edilebilir. Zira mümkün bir durumda, kalbi olup böbreği olmayan bir canlı ya da tam tersi bir durum ortaya konulabilir. Aktüel dünyada eş kaplamalı olup eş anlamlı olmayan terimlere dair bir açıklama sunulmuş olur. Ancak Quine'a göre sorun burada da devam etmektedir çünkü bir önermenin zorunlu olmasının anlaşılması için analitik kavramına başvurmak gerekmektedir (Quine, 1963, s. 30). Önermenin zorunlu olması, tanım veya anlam dolayısıyla doğru olmayı gerektirir. Başka bir deyişle, söz konusu çözüm şöyle bir kısır döngüyle sonuçlanır: analitiklik için tanım, tanım için eş anlamlılık, eş anlamlılık için zorunluluk, zorunluluk için ise tekrar analitikliğe gitmenin gerektiği dögüsel bir durum ortaya çıkar.

Quine'a göre zorunluluk dünya içerisinde bulunan olgu ve nesnelere atfedilemez. Zorunluluğun anlamlı olarak anılabileceği tek durum dilsel ifadelerin/ önermelerin bir niteliği olan analitik kavramıdır. Bu açıdan zorunluluk en fazla mantıksal doğruluk olarak anlaşılmalıdır. Analitiklik ise kapsamsal bir bakış açısı içerisinde birbiri yerine kullanılan terimler cinsinden ele alınabilir. Quine'in düşüncesine göre, zorunluluğu analitikliğin ötesinde bir yere koymanın imkânı yoktur. Zira modal bağlamda aynı nesneye gönderimde bulunan terimler birbiri yerine kullanılamaz.

Quine şeye/nesneye dair bir zorunluluk olamayacağını, zorunluluk olarak varsayılan şeyin bizim ilgilerimiz dolayımında gerçekleşen nesneyi betimleme biçimimizde ortaya çıktığını öne sürer. Yani bir nesnenin zorunlu olarak belirli özelliklere sahip olduğu varsayımı onun nasıl betimlendiğine göre değişmektedir. Sözelimi insanın zorunlu olarak rasyonel bir varlık olduğu düşüncesi, insan ile rasyonel varlığın eş anlamlı olduğu düşüncesinin kabul edilmesi sebebiyledir. Analitikliği varsaymadan önce bir özelliğin söz konusu nesne için zorunlu olduğu varsayılmaz. Fakat analitikliği sağlanacağı düşünülen eş anlamlılık belirli bir kullanımda ortaya çıkan ve bu sebeple değişken bir yapıya sahiptir. Yani, eş anlamlılığı mümkün kılan bir zorunluluk bulunmamaktadır. Nesne ile tanışıklığımızda genellikle bir özellik bizim için önem kazanır diğeri ise önemsizleşir. Quine söz konusu durumun bir özelliğin zorunlu diğerinin olumsal olduğu anlamına gelmeyeceğini ileri sürmektedir. Sözelimi aynı bireyi matematikçi olarak tasvir edildiğinde rasyonel olma; bisikletçi olarak betimlendiğinde ise iki ayaklı olma zorunlu bir özellik olarak gözüktür. Hem bisikletçi hem matematikçi olan bir birey için birtakım özelliklerin zorunlu, diğerlerinin ise olumsal olduğunu söylemek anlamsızdır (İng. no semblance of sense) (Quine, 2013, s. 182-183). Nesnenin zorunlu olarak belirli özelliklere sahip olması tamamen nesnenin dilde hangi cihetten betimlendiğine, başka bir deyişle dildeki kullanımına ve bizim ilgilerimize bağlıdır.

Mantıkçı pozitivistler için analitik önermeler tecrübî olana dayanmadığı ve olgusal olarak içeriksiz olmaları nedeniyle revize edilemezler. Öte yandan Quine, her önermenin esasen revizyon edilebileceğini öne sürer: "hiçbir ifade revizyondan muaf değildir (no statement is immune to revision)" (Quine, 1963). Quine, modus ponens dahil her türlü mantıksal ilke ve kuralın revize edilebileceği düşüncesindedir. Bu durum analitik önermenin belirlenemeyeceğini farklı bir açıdan ima eder. Klasik metafizik anlayışın temelinde zorunlu doğruların akıl tarafından dolaysız bir şekilde idrak edildiği ve bu tür doğrulardan zorunlu diğer önermelerin mantıksal yasalarca türetilbildiği varsayılmaktaydı. Quine'in önermeler arasındaki ayrıma dair eleştirisi kla-

sik türden anlayışın yanı sıra Kantçı bir metafiziği de sınır dışına atmıştır. Fakat bu durum farklı metafizik pozisyonların oluşmasına engel olmamıştır. Özellikle a posteriori bir şekilde zorunlu doğrulara ulaşılabileceğini savunan isimler 20.yüzyılın ikinci yarısı itibariyle felsefi pozisyonlarını güçlendirmeye başlamıştır. Klasik olandan farklı bir özcü düşünceyi savunan bu isimler zorunluluk ile revize edilemezlik arasında doğrudan bir bağlantı olamayacağını vurgularlar. Zira revize edilemezlik daha ziyade epistemolojik bir kategori içerisinde ele alınabilir. Buradan yola çıkarak zorunluluk ile a priorilik arasında da ciddi bir ayırım yapma gerektiği düşüncesi doğmuştur (Plantinga, 1974, s. 4).¹² Bu görüş, Leibniz ve Kant'tan itibaren a priori ile zorunluluk arasında sıkı bir ilişki varsayan genel felsefi çerçevenin karşısına konumlanmıştır. Bu değişimin en önemli nedenlerinden bir tanesi Saul Kripke ve Hilary Putnam'ın zorunlu ama a posteriori olarak bilinebilen doğruların olabileceğini ifade etmiş olmalarıdır (Barnes, 2007, s. 495). Bu doğrultuda bir önermenin a priori olmasının zorunlu olmaya, a posteriori olmasının ise olumsal olmaya delalet etmeyeceği öne sürülmektedir.

4. Yeni Sınıflandırma ve Özcülüğün Canlanması

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tartışmanın seyrinde önemli bir değişim yaşanmış ve bu değişim, zorunluluğun farklı anlamlarının daha incelikli bir şekilde ele alınmasıyla belirginleşmiştir. Basit bir sınıflandırma yapmak gerekirse zorunluluk; fiziksel, metafiziksel ve mantıksal olarak birbirinden ayırt edilebilir. Bunlardan ilki doğa yasalarına, ikincisi nesnelere **özsel** özelliklerine, sonuncusu ise terimlerin anlamlarına veya tanımlarına dayanmaktadır (Mormodoro & Mayr, 2019, s. 91). Mantıkçı pozitivizmden Quine'a kadar genellikle zorunluluk **üçüncü seçenek** içerisinde, yani ifadelerin özellikleri olarak ele alınmıştır. Kripke'nin modal mantığın tamlığını göstermesi ve kipsel ifadelerle dair yeni bir semantik geliştirmesiyle birlikte bu durum değişmiştir (Mormodoro & Mayr, 2019, s. 92). **Böylece** nesneye dair **özsel** özelliklere dayanan zorunluluk ile ifadenin özelliği olarak zorunluluk arasında daha dakik bir ayırım ortaya koyma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu felsefe tarihinde *de dicto- de re* olarak adlandırılan ayırımın çağdaş dönemdeki iz düşümü olarak düşünülebilir. Özellikle analitik, zorunluluk ve a priorilik arasındaki ilişkiyi anlamak için *de dicto- de re* ayırımına yakından bakmak gerekir. İlki mantığın ve tanımların sınırları belirlediği modal ifadelerdir ve önermelere ait zorunluluğu dile getirir. *De re* zorunluluk ise şeylerin belirli özelliklere özsel olarak sahip olup olmadığıyla ilgili modal

12 Revize edilemezlik hakkında benzer görüşleri Hilary Putnam matematiğe dair kaleme aldığı bir yazıda şöyle belirtmiştir: "Ancak zorunluluğun revize edilemezlik ile aynı şey olduğu konusunda hemfikir olmam (But I cannot agree that Necessity is the same thing as Unrevisability)" (Putnam, 1975, s. 7).

ifadelerdir. *De dicto* zorunlu olan ifadelerde a priori kavramı ile zorunluluğun paralel şekilde ele alınabileceği söylenebilir. Fakat zorunluluk de re açıdan ifade edildiğinde, a priori ve analitik kavramıyla olan bağından özgürleşmektedir. Buna göre, herhangi bir nesnenin belirli bir özelliğe zorunlu olarak sahip olması, nesneyi o özelliğe sahip olan şey olarak tanımlayıp tanımlamamamızdan bağımsızdır. Özellikle nesneye dair bir zorunluluktan bahsedilecekse bu zorunluluğun analitik bir ifadeden ya da a priori şekilde bilinmesinden ayrı olarak ele alınması gerekir.

Kripke'nin yaptığı tasnifle de uyumlu olacak şekilde önermeleri üç farklı şekilde ayırt etmek mümkündür. Analitik-sentetik ayrımı, cümlede bulunan kelimelerin anlamlarıyla ilgili olduğu için *semantik*, a priori- a posteriori ayrımı bilginin edinilmesi ile alakalı olduğu için *epistemolojik*, zorunlu-olumsal ayrımı ise nesnelerin doğasıyla ilgili olduğu için *metafizik* bir ayrım olarak ele alınabilir (Papineau, 2012, s. 45). Ancak bunlar arasında kurulacak olan ilişkinin ne cihetten olacağı arka planda hangi felsefî teoriye bağlı olduğu meselesiyle yakından alakalıdır (Grayling, 1990, s. 60). Zorunluluğun a priori ile eş anlamlı olarak kullanılması gerektiğini düşünen birçok felsefeci bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi Hume, Leibniz ve Ayer bu isimlerden birkaç tanesidir. Fakat bu anlayış özellikle modal mantık ve mümkün dünyalar tartışmasının gelişmesiyle birlikte etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu kısımda da ifade edileceği üzere Kripke, metafizik, semantik ve epistemoloji arasındaki ayırmadan yola çıkarak zorunlu bir gerçekliğe sahip ama a posteriori olarak bilinen ve olumsal bir gerçekliğe sahip ama a priori olarak bilinebilecek önermelerin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kripke, zorunluluk ile a priori arasındaki farkı göstermek için Paris'te 'bir metre' için standart olarak kullanılan çubuğu ele alır. Belirli bir adlandırma seremonisinde gerçekleşen bu durum içerisinde söz konusu o çubuk 'metre' teriminin gönderimini sabitlemiştir ancak anlamına dair bir açıklama sunmamıştır (Kripke, 2001, s. 54-55). Böylece çubuğun bir metre olduğu a priori olarak bilinebilir. Fakat a priori olarak biliniyor olması zorunlu olduğu anlamına gelmemektedir çünkü zorunluluk çubuğun gerçekliğine (sahip olduğu özelliklere) dair bir iddiadır. Söz konusu çubuğunun "bir metre" olarak adlandırıldığı zamanda, çubuğun bir metre uzunluğunda olması zorunlu bir durum değildir. Gönderimin sabitlendiği gün, hava olandan daha yüksek bir sıcaklıkta olsaydı söz konusu çubuk genişmiş olacak ve belirlemiş olduğu uzunluktan (bir metre) daha uzun olacaktı.

Kripke önermelerin sınıflandırmasını gönderim problemi üzerinden belirlemektedir. Buna göre olumsal a priori önermeler olabilece-

ği gibi zorunlu a posteriori önermeler de bulunmaktadır. Bu durum zorunluluğun analitik olandan ayrı düşünülmesini gerekli kılmıştır. Kripke, **söz konusu görüşe adların gönderimi üzerinden ulaşmıştır**. Modal mantığın tam ve tutarlı olduğu dikkate alındığında, doğal dildeki olgu karşıtı ifadelerin anlamlı bir şekilde ortaya konulduğunun kabul edilmesi gerekir. Kripke bu türden ifadelerden yola çıkarak özel adlar ile belirli betimlemelerin farkını gösterir. Buna göre, belirli betimlemelerin aksine, özel adlar her türlü mümkün durumda aynı nesneyi adlandırmaktadır. Bu çerçevede, **özel adlarla ifade edilen özdeşlik önermeleri doğru olduğu takdirde zorunlu olmak durumundadır**.

Kripke bu fikrin doğal tür veya olgulara gönderimde bulunan genel adlara uygulanabileceğini öne sürer. Bir doğal türe veya olguya atfedilen özelliklerin esasen o türe ait olmadığı ya da başka bir türün de söz konusu özelliklere sahip olduğu mümkün bir durum ortaya konulabilir. Hangi özelliklerin zorunlu hangisinin arızî olduğunu söylemek oldukça güç bir problemdir. Kripke bir özelliğin **özensel** olduğuna dair kendisinden sonra eleştirilecek olan iki kriter ortaya koyar. Bunlardan bir tanesi birey/nesne için kökeninin/yapıldığı malzemenin **özensel** olduğu düşüncesidir. İkincisi ise belirli bir içsel yapının bireyin **özensel** özelliklerini ve bir türe ait olmasını belirlediği görüşüdür (Grayling, 1990, s. 83). Kripke, örnek olması için suyun **içsel yapısının** H₂O olarak keşfetmiş olduğumuzu ifade eder. Ancak suyun dışsal özellikleri olan tadı, görünüşü, kokusu vb. **özellikleri** olumsuzdur. Bu bakımdan mümkün bir karşı olgusal durumda, su dışsal özellikleri itibariyle farklı özelliklere sahip olabilse de aynı atom yapısına sahip olmalıdır (Kripke, 2001, s. 128-129).

Benzer bir örnek Kant'ın *Prolegomena*'da sunmuş olduğu 'altın sarı bir metaldir' yargısına yapılan eleştiride görülür. Kant'a göre, özne görevinde olan altın kavramı çözümlendiği zaman onun sarı ve metal olduğu açığa çıkacaktır. Böyle bir bilgiye ulaşmak için kavram analizinin ötesinde tecrübî bir araştırma ihtiyacı duyulmaz (Kant I. , 2002, s. 15). Kant'ın anlayışında, sarı ve metal kavramları altın kavramında kısmi olarak içerildiği için buradaki yargı analitiktir. Kripke, altının söz konusu özelliklere sahip olmadığı bir durumun düşünülebileceğini varsayarak işe başlar. Böyle bir durumda "altın" belirli bir türü adlandırmaya devam edecektir, ancak sandığımız kavramlara sahip olan bir şey olmadığı açığa çıkacaktır. Doğal türlere veya olgulara dair farklı kavramsal şemalara sahip olduğumuz mümkün dünyalar düşünülebilir. İnsanın sahip olduğu yetilerden ve bedensel yapısından kaynaklanacak farklılaşmalar söz konusu doğal tür ve olguların çeşitli şekillerde tanımlanmasına yol açabilir. Bu sebeple, doğal bir türe ait olmak o türe

dair aktüel dünyada atfedilen özelliklere sahip olmak anlamına gelmez. Bu açıdan doğal türe veya olgulara dair kavramlarla belirtilen özelliklerin analitik olmadığını ve a priori bir şekilde bilinmeyeceğini söylemek gerekir. Bununla birlikte onlara dair herhangi bir zorunlu özelliğin (kökeni veya içsel yapısı tarafından belirlenen özelliklerin) olduğu ileri sürülebilir. Kripke bu türden özelliklerin a posteriori bir şekilde bilinebileceğini ifade eder.

Zorunluluk ile analitikliğin arasında bir ayırım bulunduğunu ihsas ettiren isimlerden bir tanesi de Hilary Putnam'dır. Putnam, *It Ain't Necessarily So* (1962) makalesinde bu hususu ele alırken zorunlu önermeleri üç kısma ayırır: analitik doğrular, mantıksal/matematikselsel doğrular ve sentetik a priori doğrular. Kripke'nin belirtmiş olduğu gibi doğal türe ait bir ifadeyle ('Bütün kediler hayvandır') tanımsal bir ifadenin ('hiçbir bekâr erkek evli değildir') arasında fark olduğunu dile getirir. Putnam söz konusu ayırma göre doğal türe dair öne sürülen ifadenin daha az zorunlu olduğunu iddia eder (Putnam, 1962, s. 660). Bu iddiasının temelinde aktüel dünyada doğal türü (kedi) belirleyen özelliklerin farklı olabileceğini düşünmenin mümkün olması yatmaktadır. Putnam'a göre kedilerin sahip olduğu düşünülen özellikleri taşımadığı ve birer otomat oldukları fark edilse dahi biz onlara 'kedi' demeye devam edebiliriz. Ancak 'hiçbir bekâr erkek evli değildir' gibi tanımsal bir ifade her türlü durumda aynı doğruluk değerini almaya devam edeceğinden dolayı zorunlu olduğu iddia edilmiştir.

Kripke, Putnam'ın ortaya koymuş olduğu ayırımı değerli bulmakla birlikte ayırımı farklı bir şekilde anlamlandırmıştır. Bu doğrultuda, doğal türe ait bir ifadenin analitik olduğunu ve a priori şekilde bilinebileceği görüşüne karşı çıkar (Kripke, 2001, s. 122). Bunun en önemli sebebi, doğal tür adlarının belirli özellikleri ifade etmiyor olmasıdır. Başka bir açıdan söylenecek olursa, herhangi bir kavram doğal tür adının anlamının bir parçasını oluşturmaz. Ancak 'hiçbir bekâr erkek evli değildir' gibi bir önerme analitik ve a prioridir çünkü 'bekâr erkek' terimi tanımsal olduğu için belirli bir anlama dayanarak gönderim kazanır.¹⁵ Kripke'ye göre, bir olgu tarafından gönderimi sabitlenen ifadeler a priori şekilde bilinebilseler de analitik olarak adlandırılmamalıdır.

Analitiklik, zorunluluk ve a priorilik arasındaki ilişkinin metafiziksel pozisyonlar açısından önem arz ettiği söylenebilir. Bu kısımda görüldüğü üzere zorunlu olanın a priori ve analitik olandan ayrık düşünmenin klasik anlayıştan farklı bir özcü anlayışının gelişmesinde rol oynamaktadır. Bir nesnenin

13 Kripke'ye göre analitik olan a priori ve zorunlu olmalıdır. Bunun yanında gönderimi sabitleme yoluyla analitik olanı olumsal a priori olarak düşünmek mümkündür. Ancak Kripke ikinci yolu reddederek analitik olanın zorunlu olması gerektiğini öne sürer (Kripke, 2001, s. 122). Fakat daha önce de ifade edildiği gibi zorunlu olan analitik olanla kayıtlı kalmak durumunda değildir.

sahip olduğu zorunlu özelliklere a posteriori bir yolla ulaşılabileceği görüşü bilimsel özcülük (İng. scientific essentialism) denilen anlayışın gelişiminde etkili olmuştur. Bu açıdan mevzubahis kavramların arasındaki ilişkilerin felsefi anlayışları derinden etkilediği söylenebilir. Ancak aynı zamanda kavramların arasındaki ilişkinin farklılaşmasına neden olan durumun zemininde mantık, dil ve zihin anlayışı tarafından belirlenen felsefi teorilerin olduğunu görmek de mümkündür. Kripke'nin zorunluluğa dair açıklamasında özel ve genel adların gönderim problemi gibi dil felsefesine dair bir meseleden hareketle belirli sonuçlara ulaşmış olması bunu göstermektedir.

Sonuç

Modern felsefenin yükselişinden itibaren analitik olma ile zorunluluk arasındaki ilişki uzun bir dönem paralel bir şekilde gitmiştir. Leibniz zorunluluğu bir mantık ilkesi olan çelişmezlik ilkesine bağlamış, Kant da bu paralellik üzerinde hareket etmekle birlikte sentetik a priori yargıların olduğunu ileri sürerek zorunlu olanı analitik olanla kısıtlamamıştır. Kant'ın sentetik a priori projesinin eleştirildiği 19. yüzyılın ardından mantıkçı pozitivist gelenek a priori ve zorunlu olanın analitik olandan ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Böylece olgusal içeriğe sahip sentetik önermeler ve doğruluğu anlama dayalı olan analitik önermeler olarak ikili bir sınıflandırma ortaya çıkmıştır. Bu türden bir anlayış içerisinde zorunluluğu belirleyen şeylerin mantık, tanım, anlam gibi tamamen analitiğe dayalı kavramlar içerisinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Çağdaş analitik felsefenin ana omurgasının düşünceyi metafizik bir içerikten soyutlama doğrultusunda hareket ettiği ileri sürülebilir. Bu durum her iki dönemi itibariyle Wittgenstein'in felsefesinde, mantıkçı pozitivistlerde, Quine ve takipçilerinde ortak bir özellik olarak görülebilir. Wittgenstein zorunluluğu analitik olanla; mantıkçı pozitivistler ise a priori olanı analitik olanla sınırlandırmışlardır. Quine ise bu türden ayrımların anlamsız olduğunu öne sürmekle birlikte zorunluluğun ancak analitikliğin de bulunduğu kavram çerçevesine başvuru olarak kavranabileceğini ortaya koyar. Mantıksal olarak doğru olan totolojiler dışında hiçbir ifade a priori olarak doğru olamayacağı için nesneye veya olguya ait içeriksel bir zorunluluktan bahsedilemez.

20. yüzyılın ilk yarısında metafiziğin analitik felsefe tarafından kabul görmemesinin en büyük nedeni, analitik olandan farklı ve a priori şekilde bilinmeyen zorunluluk kavramının reddedilmesidir (Noonan, 2013, s. 3). Zorunluluk, mantıksal bir yasa veya ona irca edilebilen anlamsal olarak özdeş olan ifadeler içerisinde ele alınmıştır. Başka bir deyişle, genel olarak analitik felsefenin metafiziğe karşı olan mesafesi, zorunluluğun *de dicto* yo-

rumuyla desteklenmektedir. Modal mantığın ve mümkün dünyalar semantiğinin gelişmesi, kipsel ifadelerin felsefî çerçeveye uygun bir şekilde yerleştirilmesini gerekli kılmıştır. Zorunluluğun analitikliğe indirgenmesi ile nihayetlenen bu süreç, amprizmin modaliteyi kendi çerçevesinde anlaşılır kılma yöntemi olarak değerlendirilebilir (Noonan, 2013, s. 4). Buna karşın, Kripke'nin esas sorusu, doğal türlerin özdeşliğini dile getiren önermelerde olduğu gibi analitik ve a priori olmasa da söz konusu nesnenin zorunlu bir içeriğe sahip olup olmayacağıdır. Analitik olmayan ve a priori bir şekilde bilinmeyen ama zorunluluk içeren şeylerin olması, özcülük tartışmalarını beraberinde getirir. Modal ifadelerin *de re* açıdan yorumlanması anlamına gelen bu süreçle birlikte zorunluluğun analitik olanla ilişkisi farklılaşmaya başlamıştır. Böyle bir felsefî modelin ortaya çıkması, zorunluluğun nesnenin içeriğine dair bir katkı sunup sunmadığı tartışmasını yeniden gündeme sokmuştur. Bu açıdan çağdaş felsefede analitiklik, zorunluluk ve a priorilik arasındaki kavramsal ilişkinin belirlenmesi metafizik problemler hakkındaki görüşleri yakından ilgilendirmektedir.

Kaynakça| References

- Adorno, T. W. (2005). Aşkınsallık kavramı üzerine. *Cogito*, 56-85.
- Ayer, A. J. (1984). *Dil, doğruluk ve mantık*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). Metis Yayınları.
- Ayer, A. J. (1990). *Language, truth and logic*. Penguin Books.
- Barker, S. F. (2003). *Matematik felsefesi*. İmge Kitabevi.
- Barnes, G. P. (2007, Şubat). Necessity and apriority. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 132(3), 495-523.
- Beck, L. W. (1956). Can Kant's synthetic judgments be made analytic? *Kant-Studien*, 168-181.
- Beck, W. L. (1978). *Essays on Kant and Hume*. Yale University Press.
- Carnap. (1959). The old and new logic. In A. J. Ayer (Ed.), *Logical positivism* (pp. 133-146). Free Press.
- Carnap, R. (1956). *Introduction to symbolic logic and its applications*. Dover Publications.
- Carnap, R. (1996). *Philosophy and logical syntax*. Thoemmes Press.
- Çitil, A. A. (2012). *Çağdaş felsefe-I*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dursun, Y. (2004). *Felsefe ve matematikte analitik/sentetik Ayrımı*. Elips Kitap.
- Frege, G. (2008). *Aritmetiğin temelleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gözkân, B. (2006). Uzayda yönler arasındaki farklılığın nihai dayanağı. *Felsefe Tartışmaları*, 37, 43-55.
- Gözkân, B. (2013). Matematik sadece mantık temelinden türetilbilir mi? *Felsefelogos*, 51-67.
- Grayling, A. C. (1990). *An introduction to philosophical logic*. Duckworth Books.
- Hacıkadiroğlu, V. (1994). Analitik yargılar ve a priori yargılar. *Felsefe Tartışmaları*, 72-84.
- Hanna, R. (2004). *Kant and the foundations of analytic philosophy*. Oxford University Press.
- Hersh, R. (1997). *What is mathematics, really?* Oxford University Press.
- Hume, D. (1976). *İnsanın anlama yetisi üzerine*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*. Cambridge University Press.
- Kant, I. (2002). *Gelecekte bilim olarak ortaya çıkacak her metafiziğe Prolegomena*. (Y. Ö. İonna Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kripke, S. A. (2001). *Naming and necessity*. Harvard University Press.
- Leibniz, G. W. (1902). *Discourse on metaphysics correspondance with Arnauld, monadology*. Open Court Publishing Company.

- Leibniz, G. W. (1996). *New essays on human understanding*. Cambridge University Press.
- Miller, A. (2007). *Philosophy of language*. Routledge.
- Mormodoro, A., & Mayr, E. (2019). *Metaphysics: An introduction to contemporary debates and their history*. Oxford University Press.
- Noonan, H. (2013). *Kripke and naming and necessity*. Routledge.
- Papineau, D. (2012). *Philosophical devices: Proofs, probabilities, possibilities, and sets*. Oxford University Press.
- Plantinga, A. (1974). *The nature of necessity*. Oxford University Press.
- Poincaré, H. (1905). *Science and hypothesis*. The Walter Scott Publishing.
- Putnam, H. (1962). It ain't necessarily so. *The Journal of Philosophy*, 658-671.
- Putnam, H. (1975). *Mathematics, matter and method*. Cambridge University Press.
- Quine, W. V. (1963). Two dogmas of empiricism. In W. V. Quine, *From a logical point of view* (pp. 20-46). Harper & Row Publishers.
- Quine, W. V. (1980). Two dogmas of empiricism. In W. V. *From a logical point of view* (pp. 20-46). Harvard University Press.
- Quine, W. V. (2013). *Word and object*. The M.I.T Press.
- Rosenberg, J. F., & Travis, C. (Eds.). (1971). *Readings in the philosophy of language*. Prentice-Hall.
- Russell, B. (1994). *Logic and knowledge*. Routledge.
- Smith, N. K. (2003). *A commentary to Kant's "Critique of pure reason"*. Palgrave Macmillan.
- Steinitz, Y. (1996). *In defense of metaphysics*. (N. J. Efron, Trans.) Peter Lang Publishing.
- Şener, G. (2019). *Kant'ın yargı anlayışı itibarıyla Gödel tamamlanamazlık teoremlerinin bir yorumu ve bu yorumun analitik önermelerin zemini bakımından sonuçları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

